مێژووی بنەماڵەکانی حەقیقەت

و

ناودارانی هاوچەرخی ئالی حەق

زنجیرەی لێکۆڵینەوەکانی یارسان

لە ژێر چاودێریی

د. محەمەد عەلی سوڵتانی

ژمارە ١١

د. محەمەد عەلی سوڵتانی

مێژووی بنەماڵەکانی حەقیقەت

و

ناودارانی هاوچەرخی ئالی حەق

وەرگێڕانی:

عەدنان بەرزنجی

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس

هەولێر – هەرێمی کوردستانی عێراق

هەموو مافێک هاتووەتە پاراستن ©
دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس
شەقامی گوڵان – هەولێر
هەرێمی کوردستانی عێراق
هەگبەی ئەلیکترۆنی aras@araspress.com
وارگەی ئینتەرنێت www.araspublishers.com
تەلەفۆن: 35 49 224 66 (0) 00964
دەزگای ئاراس لە ٢٨ تشرین (٢) ١٩٩٨ هاتووەتە دامەزران

د. محەمەد عەلی سوڵتانی
مێژووی بنەماڵەکانی حەقیقەت و ناودارانی هاوچەرخی ئالی حەق
وەرگێڕانی: عەدنان بەرزنجی
کتێبی ئاراس ژمارە: ١١٥١
چاپی یەکەم ٢٠١١
تیرێژ: ٦٠٠ دانە
چاپخانەی ئاراس – هەولێر
ژمارەی سپاردن لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان ٧١٧ – ٢٠١١
نەخشاندنی ناوەوە و رازاندنەوەی بەرگ: ئاراس ئەکرەم
هەڵەگری: فەرهاد ئەکبەری، شێرزاد فەقێ ئیسماعیل

پێڕست

پێشەکیی وەرگێڕ 11
ئاماژە 13
بنەماڵەکانی ئالی حەق 17
«بنەماڵەی شائیبراهیم» 20
کرێند 20
پێشینە، چاوخشاندنێک بە بنەماڵەی شائیبراهیمی لە کەرکووک و شارەزوور، کۆچی گەورەپیاوانی بنەماڵەی شائیبراهیمی بۆ ناوچەی کرێند، سەید ڕەزا بەگ، سەید جەعفەرخان هۆکانی، سەید شەمسەلی، سەید ئەفزەل خان، سەید ڕەزا بەگ دووەم، سەید ئیسماعیل، سەید هەواس/ شوێنکەوتووان/ سەید عەلیاری دووەم، سەید قاسم ئەفزەلیی شائیبراهیمی، سەیدەکانی گاوسوور و قەسری شیرین، سەیدەکانی جاماز تەختگا، سەیدەکانی ئیسلام ئاوا، سەیدەکانی کرماشان، سەیدەکانی تفەنگچی (سیمانی)، سەیدەکانی تەیاری، دەلیلی موریدەکانی شائیبراهیمی.
شەجەرەی سەیدەکانی شائیبراهیمی کرێند 27
بنەماڵەی شائیبراهیمی 30
سانە (سەحنە) 30
پێشینە، سەید موراد، سەید فەڕۆخ، سەید عەزیموڵڵا، سەید لوتفوڵڵا، سەید ئەمروڵڵا شائیبراهیمی.
شەجەرەی سەیدەکانی شائیبراهیمی سانە 34
بنەماڵەی حەیدەریی گۆران 36
خامۆشی 36
پێشینە، کۆچی ناودارانی بنەماڵەی حەیدەریی گۆران بۆ ناوچەی گۆران، سەید نەسیر، سەید یەعقووبی یەکەم، سەید یەعقووبی دووەم.
بنەماڵەی خامۆشیی قەزوینە ـ سەید فەرزی و یارانی، شێخ ئەمیر، سەلیم، سەید

عابدین، کاکی قوربانعەلی، کاکی نەدروەیس، سەی جەوزی، خاتوو زەڕینە، سەی ئەیاز، شەجەرەنامەی ساداتی خامۆشیی قەزوینە، سەی عەزیز، سەی کەسی، سەی مەنسوور، سەی حەیدەر (براکە)؛ سەردەمی یەری تەنی، چل تەن، مەقاماتی سەی حەیدەر، بنەماڵەی حەیدەری لە ناوەرۆکی کەلام و پەڕاوی چل تەنان، بارودۆخی کۆمەڵایەتی و رامیاریی سەردەمی سەرهەڵدانی یەری تەنی، کۆچی دوایی سەی حەیدەر / سەی ڕۆستەم، سەرەتای مەسنەدنشینی، هاوسەرداری، شۆڕش دژی مەسعوود میرزای زیلوسوڵتانی قاجار، و خۆڕاگرتن لە بەرانبەری هێرشبەرانی عوسمانی و شەهیدبوونی چەند سەیدێکی لەو بنەماڵە، بەرپرسایەتی و تەربیەتی سەیر و سلووک و وەرگرتنی ئەوانەی تازە دەهاتنە ڕیزی موریدان و... لە تەکیەی تووت شامی، چاککردنەوە و ڕێکخستنەوەی تەکیەی تووت شامی، بارووودۆخی بانگەشەکاری مەسیحیەت و... لە گۆران، ڕێکخستنی دەفتەرخانە و گەنجینەی کەلامی، فەرهەنگ و هونەری مەزهەبی و هەڵبژێردراوان و هونەرمەندانی ئەو چەرخە، بەسەرهاتی خەرمانانی ١٣٢٠ی هەتاوی، هەڵسوکەوت لەگەڵ فەرماندەکانی سوپا و ئیدارەکردنی ناوچەکە، دوورخستنەوە، گەڕانەوە و کۆچی دوایی/ سەید نوورەدین، سەید سەیفەدین، سەید نەسرەدین حەیدەرەیی گۆران

ئالبوم و شەجەرە و بەڵگەکانی ساداتی حەیدەریی گۆران 63

بنەماڵەی ئاتەش بەگی موشەعشەعی 73

پێشینە، شاوەسی قولی، شا محەمەد بەگ؛ شا محەمەد بەگ موبەشیری ویلایەتی باتینی سەفەوییەکان، شا محەمەد بەگ و شائیسماعیل سەفەوی، ڕەوتی بەرەوپێشچوون و یەکگرتنی موشەعشەعییەکان و نووربەخشییەکان و شوێنکەوتووانی شا محەمەد بەگ، کۆچی دوایی/ سەرهەڵدانی حەفتەمی خان ئاتەش، بارودۆخی کۆمەڵایەتی، بیروباوەڕی سەردەمی سەرهەڵدانی خان ئاتەش، سەرکوتکردنی بڵباس، یەکگرتنەوەی ئەردەڵانەکان، یەکەتیی بیروباوەڕی بنەماڵەکان (شاهۆیی)، ناردن و نیشتەجێکردن لە خوراسان و ئازەربایجان و کوردستان، خووزستان، ئێرانی ناوەندی و تورکیای عوسمانی، هاوچەرخ نەبوونی خان ئاتەش و نادرشای ئەفشار، کەرامات و کۆچی دوایی/ خان ئیمام قولی؛ هاوچەرخبوون و یارمەتیی نادرشای ئەفشار، مەقامات، کۆچی دوایی/ سەید سەرخۆش بەگ، چوون بۆ مەراغە، هاوچەرخبوون و یارمەتیی وەکیلی زەند، کۆچی دوایی/ سوڵتان مەحموود ئاغا، کۆچی شوێنکەوتووانی ئەم بنەماڵەیە بۆ ئێرانی ناوەندی و دەوروبەری تارانی

گەورە؛ ئاغا محەمەد خانی قاجارِ، چوون بۆ لورِستان و کرماشان، کۆچی دواییی/ سەید عەباس بەگ، چوون و نیشتەجێبوون لە گەرِەبان، بەدیهێنانی ناوەند و تەکیە و بارەگا، کۆچی دوایی/ سەید نیزامودین (شانزام)؛ دەقی فەرمانەکان، هەڵبژاردن، کۆچی دواییی/ شائاغا میرزا؛ هاوچەرخبوون لەگەڵ فەتحعەلی شا و محەمەد شا و ناسرەدین شا، دەرکردنی حوکم و فەرمان، رِاگەیشتن بە کاروباری شوێنکەوتووان، تەربیەتی موریدان، پاراستنی ناوەندیەتیی بنەماڵەکە، چاککردنەوە و بەرپرسایەتیی شوێنە پیرۆزەکان و بارەگا موقەدەسەکانی بنەماڵە، سەید حەسەن ئاغا، ئەڵماس بەگی بەرپرسی ئازەربایجان، مەقامگەلی سەید حەسەن ئاغا کۆچی دواییی سەید حەسەن ئاغا، شا ئاغا میرزا و ناسرەدین میرزای ئەڵلادۆست سالک، بارودۆخی رِامیاریی سەردەمی مەسنەدنشینی شا ئاغا میرزا، کۆچی دوایی/ سەی عەبدولعەزیم میرزا (ئاغا بەخش)؛ تەمکینی نەوابی بەرجەستە و تەسلیمی شوێنکەوتووان، شۆرِشی سەید محەمەدی کلاردەشتی، بزووتنەوەی مەشرووتەخوازی و فتنەی سالارودەوڵە، سەید عەبدولعەزیم لە بیرەوەرییەکانی فەریدوسەڵتەنەی قەراگوزلوو، دروستکردنی دەفتەرخانە و گەنجینەی کەلامی بە فەرمانی سەید عەبدولعەزیم میرزا و کاربەدەستبوونی میرزای سالک، شڵەژاویی شەرِی یەکەمی جیهانی و کۆچی دوایی/ سەید محەمەد حسێن میرزا؛ سەرەخۆشیی نیزاموسەڵتەنەی سەرۆکی حکوومەتی کاتی، محەمەد حسێن میرزا و دەوڵەتی کاتی، ناردنی سەید محەمەد نەبی میرزا بۆ ئازەربایجان، پێشوازی لە شمشێری حەیدەری، مسیوونێرەکان ناتوانن پێرِەوانی حەقیقەت پەشیمان بکەنەوە، کۆچی دواییی/ سەید مەنسوور میرزا؛ گشتیبوون و بانگەوازکردنی نازناوی موشەعشەعی و نووربەخشی، بارەگای باوە گەورەکانی سەید محەمەد موشەعشەعی لە لورِستان، درێژەدان و زیندووکردنەوەی داوونەریتی نووربەخشی و موشەعشەعی لە بنەماڵەکان پەیمانی شوێنکەوتن، چوون بۆ تاران و مانەوە لەوێ، دانانی سەرهەنگ ئازاد عەلی، دروستکردنی شوێنی بیروباوەرِی جەمخانە و میوانخانە و حسێنیە لە تاران، سەرپەرشتیاری رِواڵەتی و دەروونی شوێنکەوتووان لە بانگەشەکردنی بەرگەلی نوێ، کۆچی دوایی/ سەید نیزام موشەعشەعی.

موریدە بەناوبانگەکانی بنەماڵەی ئاتەش بەگی (موشەعشەعی) 92
سەید حەسەن ئاغا ئاتەش بەگی
مەولانا ئەڵلادۆست سالیکی کرماشانی؛ بەسەرهاتی سالیک لە میسباحوتەریقدا،

ئەدیبوسەڵتەنەی سەمیعی قوتابی سالیک و پێشینەی خوێندن و بارهێنانی ناوبراو لەلایەن میرزای سالیکەوە، پەراوێزنووسی گەورەکانی زانست و ئەدەبیات لەسەر قەسیدەی وەسڵیە، شوێنکەوتووانی میرزای سالیک (شێخولعێراقەین، عەتا مەفتوون، سالارودەوڵە، زەهیرودەوڵە، زێلوسوڵتان، بە باشی داواکردن لە سالاردەوڵەی قاجار، بە باشی داوای لێبووردن لە سالارودەوڵەی قاجار، فەریدەلملەلێک قەراگوزلوو، سەهامودەوڵە، کۆچی دوایی/ دروستکردنی حکوومەتی کاتی لە کرماشان، باشیی ئەدیبوسەڵتەنە لە دەوڵەتی کاتی و کۆچکردن بۆ کرماشان، ئەدیبوسەڵتەنە بارەگا و مەزاری میرزای سالیک دووبارە چاک دەکاتەوە و بەیازی خەتی و کتێبە دەستنووسەکان کۆ دەکاتەوە و دەیانپارێزێ، هەڵسوکەوتی میرزای سالیک لەگەڵ گەورە پیاوان، بەرپەرچدانەوەی وتەی خاوەنی حەدیقەتوشوعەرا سەبارەت بە تەریقەتی میرزای سالیک، میرزای سالک و ئووژن ئووبن فەرانسەوی

ناوچە پیرۆزەکانی موریدانی بنەماڵەی ئاتەش بەگی (موشەعشەعی) 120
ئاتەش بەگی وجاخی سووری داش، وجاخی گڵۆک، مەراغە.
بارەگا و گومەزی گەرەبان، بلوورانی لورستان، گۆمەزی ئەبولوەفا، چل دارە، بارەگای سوڵتان سەی ئەحمەد (باوە یادگار)

شوێنەوارە دوعا کراوەکان ـ سەهەن کێو، کێوی کەنی کەلان 122
ناوچەکانی ژیانی موریدانی بنەماڵەی ئاتەش بەگی (موشەعشەعی) 122
لە ئازەربایجان، لورستان، مازەندەران، تاران، هەمەدان، کرماشان، نەهاوەند، ئەسفەهان/ لە تورکیا، یەکەتیی سۆفیەتی پێشوو، عێراق، قەفقاز و گەنجە و...

وێنە و شەجەرە و بەڵگەکان بنەماڵەی موشەعشەعی (ئاتەش بەگی) 127
بنەماڵەی شاهەیاسی 174
پێشینە:
شاهەیاس، سەی عەباس، کۆچکردن بۆ ئێران بە دەعوەتی محەمەد شای قاجار، ئیلی نانکلی، پارادۆکسی بوونی مێژوویی لەگەڵ هاوچەرخبوونی پیاوە گەورەکانی بنەماڵە، بارەگای پیرۆزی مەسنەدنشینانی بنەماڵە، پێوەندیی زنجیرەی هەژارانی خاکسار و بنەماڵەی شاهەیاسی، دەرکەوتنی شاهەیاسی لە هندستان، یارانی شاهەیاس، ناوەندبوونی جەیحوون ئاوای سانە، سەی عەباس، سەی ئەیاز، سەی ئیسماعیل جان، سەی عەبدولحەمیدخان، سەیدعەلی خان، سەید نوورەدین، سەید محەمەد ئەحمەدی.

شەجەرەو بەڵگەکان بنەماڵەی شا هەیاسی 179
(بنەماڵەی عالی قەلەندەری) 186
(بنەماڵەی بابا حەیدەری) 188
بنەماڵەی خامۆشی (قەزوینە) 191
بنەماڵەی یادگاری 192
بنەماڵەی زنووری 193
بنەماڵەی میرسووری 194
بنەماڵەی مستەفایی 194
بنەماڵەی حاج باوەیسی 195
تەیموور و سەرهەڵدانی تەیمورییەکان 195
ئیلاهیوون و مەکتەبی ئیلاهی 208
ئیلاهیون 218
ناسراوانی ئەهلی حەق 219
شا فەتحوڵڵا گۆران 219
بابا غولام 230
ناوەڕۆکی سەرچاوەکان 233
سەرچاوەگەلی وێنەیی، بەڵگەیی، گێڕاندنەوە، (وتووێژ) 237
وێنەیی 237
بەڵگەیی 237
یاداشتەکان 237
وتووێژەکان 238

پێشەکیی وەرگێڕ

ئەم وڵاتە بەرپان و گەورە و پڕ ڕەمز و ڕازەی کە تا ئێستا هەزاران قۆناخی بڕیوە و تاڵ و سوێریی هەموو چاخ و سەردەم و خولەکانی ئەم دنیایە لەوپەڕی خۆیدا چێشتووە. بە چاوی خۆی بینی و لە قووڵایی دڵیەوە هەستی کرد بەگەورەیی و فەرهەنگ و مێژووی کۆن و دەسەڵاتی گەورە و ئاینی مەزن و بیروباوەڕی پتەو و هەروەها جەوری گەڕی ڕۆژگار و زڵم و زۆری نەیاران و دراوسێیە بێ بەزەکان و غەدر و گومان و زۆر شتی تری زماندار و بێ زمان، بەڵام ئەوەی کە جێی سەرنجە؛ ئەم نیشتمانە خۆشەویستە پاش دانەواندنی سەری ڕێز و حورمەت بۆ هەر ئاین و دین و بیروباوەڕێکی ڕاستەقینە و بە لە بەر چاوگرتنی مافە ڕەواکانی مرۆڤ؛ هەرگیزاوهەرگیز حەزی لە پێشێلکردنی مافی کەس نەبووە و ویستوویە و کردوویە و بەڵگەی داناوە کە تەنیا و تەنیا حەزی لەوەیە کە بە ئازادی و سەربەستانە بژیی. زۆر هاتن و چوون لەوانەی کە هەڕەشەیان کرد لە فەرهەنگ و بیروباوەڕی ئەم گەلە ؛ بەڵام ئەوەی ڕاستییە، قەت بۆ دەسەڵات و دەوڵەت و کەس ناسڕێتەوە. لەوپەڕی مەرگیشەوە هەر دێتەوە. وایە لە ناوگەلی کورددا کە لەم داوێن و کەژ و لە سەر ئەم تاشە بەرد و کێو و چیا سەربەرزانەدا دەژین، هەر بیرێک شیاوی ڕێزلێنانە و هەر ئاینێک گەورە و خاوەنی نان و خوانە،چ ئاینی میتران و ئەهوورا و ئاڤێستا و یارسان و ئیزەدی و ئالی حەق و موسڵمان و مەسیحی و یەهوودی و چ ئەندیشەی چەپ و ڕاستە لە ناو ئەم خەڵکەدا جوانە.

مافی خۆتە چۆن بیر دەکەیتەوە، دینت کامەیە، حەزت، تاسەت، خۆشەویستیت، پیرو پێغەمبەرت کێیە، تەنیا مرۆڤ بی و ئیزن نەدەی غەدر بکەن لەم کوردانە. ئەمە دروشمی سەرەکی ئەم گەلەیە لە ناو دڵی مێژوودایە و بە تۆماری ماوەتەوە.

یەکێ لەو باوەڕە ئاینییانەی کە خزمەتی هەرە زۆری بە فەرهەنگی کوردی کردووە و کەلەپووری کوردەواریی لە ناو دڵی چەوساندنەوە و ئیزن نەدان بە دەربڕینی ڕا و وەرگرتنی مۆری کوفر و شەیتانپەرستی و زۆر تۆمەتی تر لەوپەڕی

شەکاوەیی و پڕ ڕەنگیدا پاراستووە. خوا راوەستاوی بکات بەڕێز دوکتۆر محەمەد عەلی سوڵتانی کە بەڕاستی ئەم مرۆڤە ماندوویی نەناسە بە قەڵەمە پڕ ڕەنگە سەوزەکەیەوە، کاری لێکۆڵینەوەی باشی لە سەر ئالی حەق و عەلەوییەکان خستووەتە بەردەستی خوێنەرانی، بە تایبەت لەو دوو بەرگە (بزووتنەوە و سەرهەڵدانی عەلەوییەکانی زاگرۆس) و لەم بەرگەشدا (بنەماڵەکانی ئالی حەق) بە جوانی توانیویە لایەنێکی بەرجەستەی ئەم بەشە لە خەڵکی کوردستان بخاتە بەردەست و هاوکات ئاماژەیەکی ڕوون بکا بە بەربلاویی ئەم هزر و بیرو ئەندیشە لە سەرانسەری ناوچەکانی ئێراندا بە تایبەت لە ڕۆژئاوای ئێران و لە پارێزگاکانی کوردستان، کرماشان، لوڕستان، ئیلام، هەمەدان و ئازەربایجاندا. دڵنیام خوێنەر بەخوێندنەوەی ئەم کارە پڕ بایەخانە دەتوانێ لە ڕووی زانستییەوە سوودێکی زۆر وەربگرێ و هاوکات بە وەرگێڕانی ئەم بابەتانە بە کوردی دەتوانرێت خزمەتێک بێت بۆ دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەی کورد. چونکە لە سەر ئەم ئاینانە زۆر کەم کار کراوە و ئەم سەرچاوەیە دەتوانێ سەرچاوەیەکی باش بێت. خۆشەویستان! لە بەر ئەوەی کارەکەی بەڕێز سوڵتانی کارێکی زانستییانەیە و تەنانەت کارەکەی خەڵاتی کتێبی ساڵی ئێرانیشی پێ دراوە، زۆر بە قازانجە.

جا منیش هیوادارم توانیبێتم بە وەرگێڕانی ئەم کارە، هەم ئێوەی خوێنەر و هەم نووسەری بەڕێزم ڕازی کردبێت.

لە کۆتاییدا سوپاسی هەموو ئەو بەڕێزانە دەکەم کە بۆ ئەم وەرگێڕانە یارمەتییان دام و بە تایبەت لە کاک ناسیح ڕەحمانی کە زۆر خۆی بەم کارەوە ماندوو کرد و لە خوام داوایە تەمەن درێژ بێت. هەروەها سوپاسی بەڕێز حەلیمە مەلایی کە لە چەند شوێندا یارمەتیی کردم، سەرکەوتوو بێ. بەجێیە لێرەدا سوپاسی خۆم ئاڕاستەی بنەماڵەکەشم بکەم بە تایبەت هاوسەرەکەم گەلاوێژ.

هەمووتان سەربەرز بن و کەڵانە بژین.

به سپاسەوە

عەدنان بەرزنجی

سنە، هاوینی ١٣٨٩ هەتاوی

ئاماژە

عەلەوییەکانی زاگرۆس (ئالی حەق) لە مێژە بە پاراستنی ئاین و داوونەریتی کۆنی ئێرانیی خۆیان و هەروەها بە پێڕەویکردن لە بیرۆکەگەلێکی هەڵقولاو لە ئەندیشە ئاسمانییەکان و لە ژێر کاریگەریی هزری و شارستانیەتی زانستی و فەلسەفەی، کولتووره سەرکەوتووەکانی سەدە و چاخ و خولە جیاجیاکانی مێژوو و بە عەشق و ئیمانەوە لە سەرزەوینی ئەهوورایی خۆیان لە سەردەمی سەرهەڵدانی جیهانی ئیسلام و پاش بەبەرحەق زانینی پێغەمبەری مەزنی ئیسلام و پاشان تەجەلیی حەزرەتی عەلی و دواتر ئیمامەکانی مەزهەبی عەلەوی؛ واتا ئەو ئەندیشەیەی کە پردێکی پێوەندی بوو لە نێوان ئاینە ئێرانییەکان و فەرهەنگی عەرەبی کە هەر وەکو سپایەکی نیزامی پاسداری سنوورەکانی ئێران گەورە بوون و پێڕەوەکانیان چ عەرەب و کورد و ئازەری و لانی زۆری، گەورە پیاوەکان (کە زۆرتر کورد بوون) لە داوێنی ئەم مەکتەبەدا پەروەردە بوون، لەبەرئەوەی ئەم ئاینە لە ناوچەی کرماشانەوە سەری هەڵداوە و پاش هەزاران ساڵ پەرەسەندن و بڵاوبوونەوە، گەیشتووتە ناوچەکانی تر و پێڕەوگەل و پێشڕەوگەلی ئەم ئاینە حەقێکی گەورەیان هەیە بە سەر مێژوو و فەرهەنگی ئەم ئاو و خاکەوە. جگە لەو بەرهەمە، باوەڕێکە کە لەم دوایانەدا بڵاو بووەتەوە: ڕێکوپێک کردنی مێژوو و ڕەوتی بەرەوپێشچوونی، گرینگایەتییەکی حاشا هەڵنەگری هەیە، کە بۆ یەکەم جار و بەنووسینی سەرکەوتووانەی بزووتنەوە و سەرهەڵدانی عەلەوییەکانی زاگرۆس یا مێژووی ڕاڤەیی ئالی حەق، دەرگایەکی نوێ لە لێکۆڵینەوە و نووسینی مێژووی عەلەوییەکانی ئالی حەق و پاش بەدەستەوەدانی دەستەواژەگەلی پێویست لە دەقەکەدا ئەم لێکدانەوەیە دوای چەندین ساڵ هەوڵ و تێکۆشان چاپ بوو و بڵاو کرایەوە[1]... ئەم بابەتەش یەکەمین بەرهەمی سەربەخۆیە لە مەڕ مێژووی بەربڵاوی

---

١ لەو کاتەی کە خۆمم بەم کارەوە ماندوو کرد، چەند بەرهەمێک لە ڕەوتی مێژوویی ڕەواییدا هاتە بەرچاو کە لێرەدا ناتوانین لە سەریان باس بکەین و لەبەر نوێبوونی =

بنەماڵەکان. بە پێی بەڵگەگەلی بەرچاو و بنەوایەکی متمانەدارە و داگری دەقە بڕوایی و باوەڕمەندانە و هاوکات وێنە و بەڵگەکانیشی لە گەڵدایە. بەکەڵکوەرگرتن لە سەرچاوەگەلی باوەڕ پێکراو و کتێبخانەیی و هەروەها لێکۆڵینەوەگەلی مەیدانی و وتووێژ بەتایبەتی و دەقە وتمانییەکان نووسراوە و لە هێنانەوەی بابەتگەلی ناتەواو دوورەپەرێزی کراوە و بە پێی بەڵگەو تایبەتمەندی و ناسنامەی ڕۆشن و ئاشکرای هەرکام لە بنەماڵەکان کۆ کراوەتەوە، هیوادارم ئەم لێکۆڵینەوەیەش وەک کارەکانی ترم بەکەڵک بێت و ببێتە هۆی ڕەزامەندیی مامۆستایان و بیرمەند و کۆڵەران و خوێندکارانی کورد لە هەموو داوێنی زاگرۆسدا.

محەمەد عەلی سوڵتانی
تاران ۱۳۸۰ی کۆچی هەتاوی

=بابەت و نەبوونی هەل و... ئیزنی ڕەخنە و لێکدانەوەی لە گۆڤارەکاندا نادا، بەڵام بە وتەی ئەدیبولمەمالک؛

همە جا بر متقدم فضل است   در بنای اثر و طبع سخن
کە... این زمان بگزار تا وقت دگر

* ئەم کتێبە بەرگی دەیەمی (جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان) کە وەک دائیرەتولەعارفی کرماشان ناسراوە و بڕێتییە لە بیست بەرگ و بەرگی دەیەمی بەناوی بنەماڵەکانی حەقیقەت و ناودارانی هاوچەرخی ئالی هەقی کرماشان لە چاپ دراوە، لە ڕاستیدا ئەم کتێبە مێژووی بنەماڵەکانی حەقیقەت و ناودارانی هاوچەرخی ئالی هەق بە تەواوی دەگرێتە خۆی تەنیا تایبەت نییە بە ناوچەیەکی دیاریکراو، هیوادارین لە داهاتوودا بەشێوازێکی بەربڵاو پەرە بەم بابەتە بدەین.

هو

بپرده بود جمال جمیل عزوجل
بخویش خواست کند جلوه‌ای بصبح ازل
چو خواست آنکه جمال جمیل بنماید
علی شد آینه خیر کلام قل و دل

عمان سامانی

بنەماڵەکانی حەقیقەت

بنەماڵەکانی حەقیقەت کە لە سەرەتای سەرهەڵدانی حەزرەتی سوڵتان سەهاک (ئیسحاق) و بە پێی فەرمانی ئاینی جەنابیان سەرۆکایەتی و ڕێبەرایەتیی کەوتووەتە ئەستۆیان، حەوت بنەماڵەی جیاوەبوو لە حەوت وانە و چوار بنەماڵەی شامێوانن. ئەم چوار بنەماڵەیە دواتر و بە پێی گەڕی ڕۆژگار و باری ئاینیی ئەهلی حەق، خۆیان داوەتە پاڵ ئەو حەوتەکەی تر و بوون بەیازدە بنەماڵە و هەر هەموویان لە ناوچە ڕۆئاواییەکانی ئێران و بە تایبەت ناوچەی کرماشان سەریان هەڵدا کە تا سەدوپەنجا ساڵی بەر لە ئێستا، واتا سەردەمی دەسەڵاتدارێتیی محەمەد عەلی میرزای دەوڵەتشا، وەک سنوورداری عێراقەین و دەسەڵاتداری ناوچەکانی شارەزوور و خانەقین و مەندەلی کە ناوەندی ئاینییان بووە، ماون. ئەوەی بەرچاو و ڕوون بێت ئەوەیە کە لەم پانتا جوگرافیاییەدا، بنەماڵەکانی شائیبرایمیی و یادگاری، جەماوەریان زۆرتر و لە هەمان کاتیشدا بەهێزترین بنەماڵە سەرەتاییەکانن، دواتر و لە چەرخەگەلی دواتر و بە پێی سیستەمی ئاینی ئەم سێ بنەماڵە دەورێکی زۆرتریان لە هەمووان گێڕا، چ شامێوان و حەفتانەکان و ئەوەش بە بۆنەی هێز و جەماوەری پێرەوانیانەوە بوو و شیاوی وتنە کە هەرسێک لەو بنەماڵانە لە سەیدە عەلەوییە هاشمییەکانن؛ لە بەر ئەوەی سەرچاوە مێژوویی و ئاینییەکان ئەوەمان بۆ ڕوون دەکەنەوە کە ئەم سێ بنەماڵەشە لە سەیدە بەڕەگەزەکانن و ئەو هەشت بنەماڵەکەی تر بەڕەگەز سەید نین و لە مەسلەکی ئەهلی حەقدا پێیان وتراوە «سەیید»، بە مانای سەروەر و گەورە، نەک وەک بنەماڵەی پێغەمبەری ئیسلام (د. خ). بۆ ئاگاداریی زیاتر دەتوانن لەو سەرچاوانە کەڵک وەربگرن کە لەم بارەوە لە چاپ دراون[1]. یان بۆ

---

١ بڕوانن بۆ؛ دانشنامەی نامەورانی یارسان، ل ١٠٤، ل ١٠٨ کە دەبێ بوترێ بێ هەڵە نییە و لە هێنانەوەی مێژووی بنەماڵەی باباحەیدەری و نووسینی باسی بنەماڵەی شا هەباسییەکاندا تووشی هەڵە هاتووە و... هەروەها بڕوانن بۆ مەشاهیری ئالیحەق و گەورەکانی یارسان.

زانیاریی زۆرتر سەیری ئەو بەڵگانە بکەن کە لەبەردەستی گەورەکانی بنەماڵەکانی ئەم ئاینەدان[1].

بەم پێیە لە یازدە بنەماڵەی ١ـ شائیبراهیمی٢ـ بابا یادگاری ٣ـ خامۆشی ٤ـ عالی قەلەندەری ٥ـ میر سووری ٦ـ سەید مستەفایی ٧ـ حاجی باوەیسی (باباعیسا) ٨ـ زەنووری ٩ـ ئاتەش بەگی ١٠ـ شاهەیاسی ١١ـ باباحەیدەری، سێ بنەماڵەی؛ شائیبراهیمی، خامۆشی (حەیدەری) و ئاتەشبەگی کە لە ساداتی هاشمی و خاوەنی بەڵگەی باوەڕپێکراوی ڕاستەقینە و لە سەرچاوە جۆراوجۆرە مێژوویی، بنەماڵەیی و زارەکییەکاندا باس کراون[2]، لەهەموو بارێکەوە تەکیە و مەسنەد نشینەکانیان جێی متمانەی موریدەکانیان بووە و ئەهلی حەقەکان بە تەواوی خۆشیانیان دەویست و بە بۆنەی بەربلاوی بنەماڵەشیانەوە لە گەورە بنەماڵە ئاینییەکان دێنە ئەژمار و جەماوەرێکی زۆر لە بنەماڵەکانی ئەلی حەق موریدیانن، لەم لێکۆڵینەوەدا مێژووی ئەم سێ بنەماڵەیە زۆرتر شی کراوەتەوە و باسیان لە سەر کراوە و مێژوویان خراوەتە ڕوو. هەروەها چۆن لەکتێبی سەرهەڵدان و بزووتنەوەی عەلەوییەکانی زاگرۆس یان مێژووی لێکدانەوەی ئەلی حەق بەشی ١ و ٢ بەتێروتەسەلی لە سەر ژیان و لایەنەکانی بەسەرهاتی ژیانی حەزرەتی سوڵتان سەید ئیسحاقی عەلەویی بەرزنجی و حەزرەتی سوڵتان سەید ئەحمەدی عەلەویی بەرزنجی (بابایادگار) و حەزرەتی شائیبراهیم عەلەوی بەرزنجی و گەورە پیاوانی تری ئاینی یاری وەک: شاخۆشین، سەید محەمەدی زاهێد (پیرخزری شاهۆ)، باباناوس، شاوەیسقولی، شا محەمەد بەگ، ئاتەش بەگ و... بۆ یەکەمین جار ئاوڕم داوەتەوە و خستوومەتە بەر دەستی کۆڵەران و

١ لە بەردەستدابوونی بەڵگەگەلێکی باوەڕپێکراو کە بیسەلمێنێ بنەماڵەکانی تر جگە لەو سێ بنەماڵە سەیدن، هەڵەیە و ئەم سێ بنەماڵە بریتین لە «شا ئیبراهیم گوران، حەیدەری گوران، ئاتەش بەیگی و ئەگەر بەڵگەیەکیش هەبێ باوەڕپێکراو نییە».

٢ لە گوزارشتێکدا ئاماژە دراوەتە سەر دوو بنەماڵە، واتا شا هەیاسی و عالی قەلەندەری تاوێرانی کە لە بەشەکانی تری ئەم بەرهەمەدا ئاماژە دەکەینە سەریان و باسیان لەسەر دەکەین، سەبارەت بە بنەماڵەی قەلەندەری تا وێران، تەنیا لە یەک شوێن باسی کراوە و بەڵگەیەکی وا نییە و تەنیا بە بۆنەی ژینگەی بەرین و جەماوەری زۆریانەوە، ناتوانین وەک گەورەبنەماڵە ناویان ببەین و بەم بۆنەوە لە جێگەی خۆیدا لەم بارەوە دەدوێن.

تویژەرانی فەرهەنگی ئێرانی و ئیسلامییەوە و لە دووپاتکردنەوە دوور دەکەومەوە، هەرچەند لەم چاخەدا دووپاتکردنەوە باوە. ئەگەرچی ئەم کەسایەتییانە زۆرتر سەر بە ناوچەی کرماشانن، بۆیە سەرنجی خوازیاران و خوێنەرانی بەڕێز ڕادەکێشم بۆ خوێندنەوەی ئەم بەرهەمە.[١] لەم بەرهەمەشدا سەرنجتان بۆ لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەی بەسەرهات و لایەنە مێژووییەکانی بنەماڵە مەزنەکانی؛ شائیبراهیمی، خامۆشی (حەیدەری)، ئاتەش بەگی و دەوروبەریان و بنەماڵەکانی تر و پیاوە بە ناوبانگەکانی ئەم ئاینە ڕادەکێشم.

١ بڕوانن: سەرهەڵدان و بزووتنەوەی عەلەوییەکانی زاگرۆس، محەمەد عەلی سوڵتانی، ب١ و ٢.

بنەماڵەی شائیبراهیمی

کرێند

بنەماڵەی ساداتی شائیبراهیمی، وەک ئاماژەی پێی درا لە سێ بنەماڵە بەناوبانگەکەی ئەلی حەقن کە لە پانتاییەکی گەورەی جوگرافیای بەتایبەت لە کوردستانی عێراق (شارەزوور، کەرکووک و...) مورید و دواکەوتووی زۆریان هەیە و لە ئێرانیشدا لەناوچەی کرێند و سەحنە و دەوروبەری تاران و ئازەربایجان موریدی زۆریان هەیە کە لە هەر بەشێکی ئەو ناوچانەی کە ئاماژەیان پێی کرا، یارسانەکان لقێکن لە زنجیرەی ساداتی کوڕی حەزرەتی شائیبراهیم و لە هەمان کاتدا بەپێچەوانەوە لە عێراقدا کە منداڵەکانی بنەماڵەی شائیبراهیم خاوەنی بنکەیەکی بەرفراوانی سەرکردایەتی ئاینی و خوالێخۆشبوو سەید خەلیل ئاغا (١٢٣٥-١٣١١ هەتاوی) و پاشان کوڕەکەی سەید فەتاح ئاغا (١٢٨١-١٣٣٣ هەتاوی) و منداڵەکانی تری و سەید کەریم ئاغا یەک لە دوای یەک بوون بە ڕێبەری ئاینی، ڕامیاری و کۆمەلایەتی و فەرهەنگیی، زۆربەی یارسانەکان: دەبێ بوترێ لە سەردەمی سەرهەڵدانی حەزرەتی ئاغا سەید براکە، بیروباوەڕێکی پتەو و متمانەیەکی زۆری بۆ دروست بوو و نەبوو بە هۆی ناسەربەخۆیی هەمیشەیی ئاینی ئەم بنەماڵە لە مێژینە و گەورەیە، سەیدەکانی شائیبراهیمیی عیراق لە کوڕەکانی سەید ئەحمەد کەرکووکین کە لە

سەید فەتاح ئاغا

کەرکووک نێژراوە و زۆرکەس زیارەتی دەکەن.

بنەماڵەی ساداتی شائیبراهیمی لە ئێران، زۆر جێگەی ڕێز بوون، تەنانەت پاش کۆچی حەزرەتی ئیبراهیم بۆ بەغداد لەو سەردەمەی کە ناوەندی ئالی جەلایەر و قەراقۆیوونلووەکان بوو و نەکەوتبووە ژێر دەسەڵاتی عوسمانییەکان واتا سەردەمی سەرهەڵدانی سەفەوییەکان لە تەواوی ناوچەکانەوە هەر لە دەوروبەری بەغدا هەتا نزیکی هەمەدان، پێڕەوانی ئەم بنەماڵەیە هەر موریدی کوڕە گەورەکانی حەزرەتی شائیبراهیم بوون، هەروەک ئاماژەی پێی درا و دواتر بەبۆنەی سەرهەڵدانی کەسانێکی کارامە لەو بنەماڵەیە و لە بەر ئەو زاتە پاکە لە هەر ناوچەیەکدا بنەماڵەیەک لەم بەرەیە بەرپرسایەتیی ڕاپەڕینی کاروباری خەڵکیان وەئەستۆ گرت و لەبەرئەوەی کە لە دابەشکردنە سیاسییەکانی قاجارییەدا، وڵاتێک بەناوی عێراق هاتە گۆڕێ، گۆڕانکارییەکیش لە ئاینی ئەلی حەق لە بواری جیوگرافیایی و ژینگەییەوە بەدی هات، پێڕەوانی ئالی حەق لە بەشی کوردستانی عێراق لە شاری کەرکووک و کوردستانی ئێران لە شارەکانی کرێند و سەحنەی سەر بەپارێزگای کرماشان، دەوری زۆرتریان گێڕاوە و لقی زۆریان لێ کەوتووەتەوە و ئەو سێ بنەماڵەیە لە سەیدەکانی شائیبراهیمی بوون بە ناوەند و تەکیەداری ئالی حەقەکان درێژەی پەیدا کرد، لە بەر ئەوەی باسەکان لەسەر پارێزگای کوردستانە هەر ئەوەندە بەسە کە ئاماژەمان کرد بە سەرۆکەکانی ئەم بنەماڵەیە لە کەرکووک[1].

بەڵام شائیبراهیمییەکانی کرێند لە بەناوبانگترین شێخەکانی ئەم زنجیرە سەیدانەن و لەبەر ئەوەی سنووره باوەڕی و دینییەکان، سنووری جوگرافیایی دەبەزێنێ، ئەمان تا دوا ساتەکانی دەسەڵاتی سەفەوی کە هێشتا هەر کۆچەریش بوون و عەشایر، هەر وەک گەورە بنەماڵەکانی تر کە ڕێگەی کۆچیان دیار بوو و بۆیە لە هەر مەڵبەند و شوێنێک موریدی خۆیان هەبوو.

---

١ بۆ ئاگەداریی زۆرتر لەسەر ژیان و بەسەرهات و کاریگەری دینی، کۆمەڵایەتی و ڕێوشوێنی ئاوەدانی و ژیانی ئاسوودەیی و فەرهەنگی بنەماڵەی شا ئیبراهیمییەکانی عێراق و کوڕەکانی سەید خەلیل ئاغا، بڕوانن بۆ کتێبی: (تاريخ الكاكائية، عباس العزاوي،/ شاعیر و ناودارانی کاکەیی هەردەوێڵ کاکەیی./ ترکها، کردها، عربها، ئێدموندز و....).

سەید حەسەنعەلی بەگ: باپیرە گەورەی بنەماڵەی شائیبراهیمییەکانی کرێند لەنیوەی دووەمی سەدەی دەیەم (١٠٠٠-٩٥٠)ی کۆچی هاتە ئێران و لە ناوچەی هووکانی کرێند، گرسایەوە و تا دوا ساڵانی دەسەڵاتی سەفەوییەکان خۆی و بنەماڵەکەشی پاش خۆی، هەر ڕێبەری موریدانیان بوون. لەم بنەماڵەیەدا کوڕ دوای کوڕ و یەک لەدوای یەک بۆ موریدەکانیان خاوەنی گەورەیی و کەرامەت بوون و کە بەم شێوەیە ڕیزبەند دەکرێن: سەید ڕەزابەگی گەورە لە پاڵ بابایادگار نێژراوە، سەید جەعفەرخانی هووکانی لە هووکانی کرێند نێژراوە، سەید شەمسالی لە گۆراجووی قشلاخ نێژراوە، سەید ئەفزەلخان لە گۆراجووی قشلاخ نێژراوە، سەید ڕەزابەگی دووەم لە تەنیشتی بارەگای پیر بنیامینی کرێند نێژراوە، سەید ئیسماعیل لە کرێند نێژراوە و سەید هەواسی لە ڕگە لەوانە بووە.

لە سەردەمی ئەفشارییەکاندا و پاش هاتنە سەرکاری نادرشا (١١٦٣- ١١٤٨ کۆچی مانگی) و سەرهەڵدانی سەید ڕەزابەگی دووەم کە خاوەنی کەرامەت بوو، شێخایەتی و تەکیە، دەوری خۆی زۆرتر گێڕا کە بەرە دوای بەرە ئەم بنەماڵەیە خاوەن تەکیە و بارەگا بوون.

نادرشا لە سەرەتای دەسەڵاتەکەیەوە، عەلەوییە ئەلی حەقەکانی هان دا تا دژ بە دەستدرێژییەکانی عوسمانییەکان بوەستن و ئیزن نەدەن هێرش بکەنە سەر ئێران. نادر لەو کاتەی کە هەڵی کوتایە سەر بەغدا، بەو بۆنەی کە سەید ڕەزابەگ هاوڕێیەتیی کردبوو، ڕێزی لێ گرت و لە فەرمانێکدا ٢٤ گوندی سەر بە ناوچەی بی نەهرووبان یاران و گوندەکانی تری گۆران و گاسوور و هووکانی و گوندەکانی دەوروبەری خەڵاتی کرد[١].

پاش کۆچی دوایی سەید ڕەزا، بنەماڵەکەی لە کرێند، هووکانی، گاسوور، گەورە جۆ، قشلاخ، تەختگا، جاماسب و بان ملە، نیشتەجێ بوون و خەریکی ڕێنوێنیی خەڵکی بوون. هەروەها لە ئیسلام ئاوای ڕۆئاوا (شائاباد) و ناوچەی تفەنگچیی سیمانی سەیدەکانی ئەم زنجیرەیە دەبینرێن. سەیدە تەیارییەکان لە بنەماڵەی مەلەک تەیاری بابەگەورەی سەید مەلەکشا هاوچەرخ و موریدی سەید

---

١ دفتر رموز یارستان، گەنجینەی سوڵتان سەهاک، سید قاسم افظلی ابراهیمی، ل ٣٣-٣٢.

ڕەزا بەگن. مەلەک تەیار ناسراو بە بابامەلەک، مەزهەری حەزرەتی شائیبراهیم بووە کە دواتر بنەماڵەکەی لە ژێر دەستی شائیبراهیمییەکاندا سەریان سپاردووە. تاقمێکی تر لە شائیبراهیمییەکان لە تیرانەکانی سنجابیی سەر بە کوزران، نیشتەجێن و خەریکی ڕێکوپێککردنی کاری موریدەکانیانن. سەیدە شائیبراهیمییەکان لە تاران و ئازەربایجانیشدا خاوەنی تەکیە و بارەگان و جێی متمانەی موریدانن و ئەم تاقمە لقێک، لە منداڵە گەورەکانی حەزرەتی شائیبراهیم کەوتوونەتەوە.

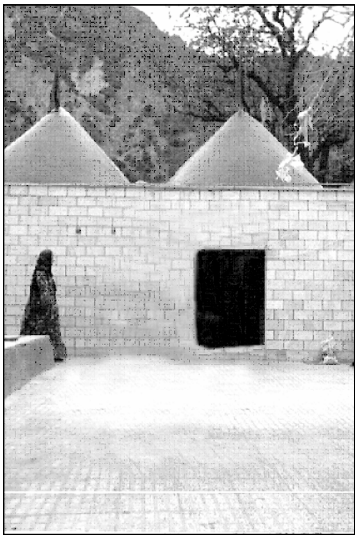
بارەگای حەزرەتی سوڵتان سەهاک
(پەردیوەر هەورامان)

بەپێچەوانەی ئەوەی کە کرێند لە سەر ڕێوشوێنە پیرۆزەکاندا هەڵکەوتووە و زۆر گەورە پیاوی گەڕیدە و سەفەرنامە نووسی مەزن و مێژوونووسی بەتوانا، لەوێوە هاتوچۆیان کردووە. بەڵام ناوێکیان لەم پیاوە گەورانە نەهێناوە. تەنانەت لەکۆمەڵە بەڵگەی فەرمانفەرما کە لە دوایین ساڵەکانی قاجارەکاندا باسێک کراوە لەسەر ئەلحەقە خاوەن تەکیە و بارەگاکان، ئاوڕ دراوەتەوە سەر هەموو بنەماڵەگەلێکی ورد و گەورە، بەڵام ئاماژەیەک نەدراوەتە سەر شائیبراهیمییەکانی کرێند.[1]

هەروەها عەباس عەزاوی لە کتێبی «تاریخ الکاکائیة» کە شوێن و کەسایەتییە گەورەکانی عێراق و ئێرانی بەڕێز هێناوە، بەڵام باسی ئەم بنەماڵە دێرینەی نەکردووە، وەیان نەیزانیوە و کەس پێی نەگوتووە[2]. چاپی یەکەمی کتێبی ناودارانی ئالی حەقیش باسی بارودۆخ و ژیانی گەورە پیاوانی ئەم بنەماڵەیەی نەکردووە.

---

١ بڕوانە بۆ کۆمەڵە بەڵگەکانی عەبدولحوسەین میرزای فەرمانفەرما، ب ٢، ل ٧٩٠ بەولاوە.
٢ بڕوانە بۆ: «الکاکائیة في تاریخ، ل ٣٠ بەولاوە».

تەنیا و تاقە سەرچاوەیەک کە باسی گەورەپیاوانی ساداتی شائیبرایمیی کرێندی کردووە و پاش هەوڵێکی زۆر بەدەستی من گەیشتووە، کتێبی ئووژن ئووبن فەرانسەوییەکە، لە سەفەرنامەکەی خۆیدا نووسیویە:... (لە کرێند) دا وەک وتمان ڕەزا ناوێک لە بنەماڵەی [ساداتی] مووسەوییەکانی مووسڵ کە لە گۆڕستانی کرێند بە خاک سپێردراوە، لە سەدەی ١٨ی زاینی هاتووەتە ئەوێ و دانیشتووی کرێند بووە و پاش مەرگی خۆی، بنەماڵەکەی دەستیان داوەتە ڕێنوێنیکردنی کرێندییەکان و گۆرانەکانی دراوسێیان.

ئاغا سەید عەلی یار دووەم

سەید ڕەزا بەگ سەیفوسادات؛ لە بواری برشت و کاریگەری بنەماڵەییەوە، لە بەتواناترین پیاوانی کرێند دێتە ئەژمار. ناوبراو نەیدەتوانی پێشەوای مەزهەبیی تەریقەتێک بێت کە ئاینێک پاڵپشتی نەبێت؛ بەڵام بەهۆی مەزنایەتی و گەورەیی و سەید بوونییەوە، بووەتە هۆی ئەوەی بەشێوەیەکی نیمە فەرمی لە هەمووی بارەکانی ژیانی موریدەکانی خۆیدا بەشداری بکات. موریدەکانیشی وەک جێگری حەزرەتی عەلی (د. خ) سەیریان کردووە و کردوویانەتە نوێنەری خوا و هەر ئامۆژگارییەکی کردبا بێ ئەوەی بیری لێ بکەنەوە و لە سەری بکۆڵنەوە بە گیان و بە دڵ وەری دەگرن. هەروەها پێیان وایە تەنیا ناوبراو لەلای خوا دەبێتە تکاکاریان و وادەکات نزا و پاڕانەوەیان لەلایەن خواوە وەربگیرێ و باری شانیان سووک دەکا. بۆیە، یەکێک لە کارە سەرەکییەکانی (سەیفوسادات) بە هاریکاریی سەرۆکی عەشیرەت و چەسپاندنی دادوەری و عەداڵەتە.[1]

١ ئێران ئەمڕۆ، ئووژن ئووبن، وەرگێڕاوەی عەلی ئەسغەر سەعیدی، ل ٣٥٤/ لەم وەرگێڕانەدا وادیارە وەرگێڕی بەڕێز تووشی هەڵە بووبێت، یەکەم ئەوەی کە لە ڕستەی ژمارەی یەکدا مانای دەقی بنەڕەتی نەزانیوە و لە ئاکامی بابەتەکەدا خوێنەر وای بۆ=

له پاشماوەکانی ئەم بنەماڵەیە دوو کەسیان یەک لەدوای یەک ناوبانگییان دەرکرد و سەرپەرشتی تەکیەو دەزگای ڕابردووە خاوەن پلە و پایەکانیان وەئەستۆ گرت. یەکیان خوالێخۆشبوو سەیدعەلیاری دووەم، ناسراو بە سەید عەزیزی کوڕی سەید جەمشید کە پێڕەوەکانیان و بنەماڵەی سەیدەکان ڕێزی زۆریان بۆی دادەنا، ناوبراو دەستێکی باڵای بوو لە نووسین و هونەردا و بۆ ناساندنی ئاینی یاری زۆر بابەتی پڕبایەخی نووسیوە.[1]

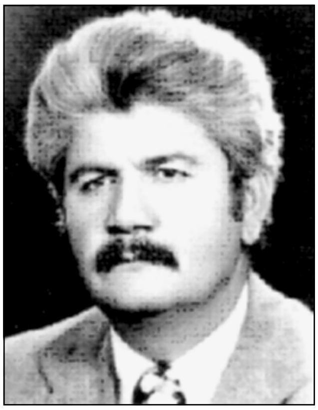
ئاغا سەید قاسمی ئەفزەلی

پاش ئەو، کوڕەکەی واتا سەید قاسمی ئەفزەلیی شائیبراهیمی (١٣٧٧ـ١٣١١ کۆچی هەتاوی) پێداگەیشتن بە تەکیە و کاروباری مووریدو مەنسووبانی بنەماڵەی شائیبراهیمییەکانی کرێندی وەئەستۆ گرت و بۆ ئەم کارە، هەوڵێکی زۆری دا و تا ئەوەی ساڵی ١٣٥٠ دەستی کرد بە کۆکردنەوە و بڵاوکردنەوەی دەفتەرەکانی یاری لە ژێر ناوی (ڕمووزی یارسان) و هەر وەک چۆن خۆی لە پێشەکی ئەو کتێبەدا ئاماژەی کردووە؛ (.... لە ماوەی یازدە ساڵی ڕابردوو تا ئێستا (١٣٥٠ـ ١٣٣٩ کۆچی هەتاوی) چەندین گومەز و بارەگا بۆ ڕێبەڕانی ئاینیی ئالی حەق بەم پێیە و بە چالاکی و ئەزموونی زۆر و بەپارەی گیرفانی خۆیان و پێڕەوانی ئالی حەق بنیاتیان ناوە: (١)، چاککردنەوەی بارەگای حەزرەتی پیر بەنیامین (٢)، سەرلەنوێ بنیاتنانەوەکانی هانیتا هەتا شائیبراهیم و دروستکردنی جێگای حەوانەوە بۆ زیارەتکەران (٣)، چاککردنی بارەگای حەزرەتی سەیدڕەزا بەگ لە

=دەچێ کە ئوژوون ئووبن، سەید ڕەزای بینیوە و لەگەڵ ئەودا هاوچەرخ بووە، کەچی لە سەرەتای نووسینەکەدا، وتراوە ناوبراو لە سەدەی ١٨ و لەسەر گۆڕی ئەو زاتە لە گۆڕستانی کرێند حازر بووە و ئووژن ئووبن، لە نێوان ساڵەکانی ٧ـ ١٩٠٦ لەم ناوچەیەدا بووە، یا دەقی سەرەکیی سەفەرنامەی ئووژن ئووبن هەڵەی تێیدا بووە؟!.

١ بڕوانە بۆ؛ گۆڤاری میهر، ئالیحەق، سەید عەلیار ئەفزەلی، ژمارە ١١٢، ١٧٦.

بابا یادگار. (٤)، چاککردنەوەی بارەگای حەزرەتی سەید محەمەدی گۆڕە سوار (لە پەردیوەردا). (٥)، چاککردنەوەی گونبەدی پاکی حەزرەتی سەید سمایل لە کرێند. (٦)، هاریکایی تەواو بۆ سەرلەنوێ بنیاتنانی بارەگای حەزرەتی پیرمووسا لە کرێند.(٧)، هاریکاریی لە چاککردنەوەی بارەگای حەزرەتی سەید ڕەزابەگ لە کرێند.(٨)، چاککردنەوەی بارەگای سەید جەمشیدی باوەگەورەی لە کرێند.[1]

خوالێخۆشبوو ئاغا سەید قاسمی ئەفزەلی؛ کە خۆی لە کارمەندانی پارێزگای کرماشان بوو، پاش خانەنشینکردنی لە سالآنی پاش ڕاپەڕین بۆ کاروبار و خزمەتگوزاریی مەزهەبی و ئەرکی باو باپیرانی و ڕاگەیشتن بە کاروباری موریدان و شوێنکەوتووان و هەروەها وەئەستۆ گرتنی سەرپەرشتیی تەکیەی بنەماڵەی شائیبراهیمیی کرێند بوو بە وێنەیەکی بەرچاو بۆ ساداتی شائیبراهیمی لە مەڕ ئەوەی هەوڵی زۆرتر بدەن بۆ دین و دینداری. لە هونەری بە شکۆی مۆسیقای ئاینیی یارسان، وەک باوکی، زۆر بەتوانا و پێشکەوتوو بوو و بەباشترین شێوە لە زاراوەی هەورامی تێ دەگەیشت و بۆ ڕێکوپێککردنی کاری توێژینەوەکەمان و بۆ وەدەستهێنانی باسی بابەتی بەردەست لەگەڵ ناوبراو چاوپێکەوتن و وتووێژگەلێکی باشمان پێک هێنا. دەستنووسی شەجەرەنامەی بنەماڵەی ئەوانم لەم چاوپێکەوتنەدا وەدەست هێنا کە بە خەتێکی زۆر جوانی سولس (ثلث) و ڕازاوە و لە ناو تۆمارێک بە درێژاییی دوومەتر و بیست سانتیمەتر کە مۆری سەرپەرشتیکارانی کەربەلاو نەجەفی پێوەیە و بە بەرواری ١٠٩٢ی کۆچی هەتاوی کە لە سەید ڕەزا بەگی یەکەمەوە دەستی پێ کردووە و تا گەیشتووەتە حەزرەتی عەلی (د.خ)[2].

بڕیار وا بوو چەند بەڵگەش سەبارەت بە بنەماڵەی شائیبراهیمیی کرێند، بخاتە بەردەستمان. بەلآم بەداخەوە مەرگ مۆڵەتی پێی نەدا و لە ڕەزبەری ساڵی ١٣٧٧ی هەتاوی لە کرماشان کۆچی دواییی کرد و بەڕێز و حورمەتێکی زۆرەوە لە لایەن موریدان و ئاینییە یارسانەکانەوە گوێزرایەوە بۆ تەنیشتی گۆڕی باوەیادگار و لە تەنیشتی کانیی هانیتاوە بە خاک سپێردرا.[3]

---

١ ڕموز یارستان، لاپەڕەکانی ١٠، ١١.

٢ باری مێژوویی و ئاینیی ئەم شەجەرەنامەیە زۆر گرینگ و بایەخدارە و دەکرێ زۆرتر لێ بکۆڵیتەوە.

٣ لە پێشەکیی دەفتەری ڕموزی یارستان (گەنجینەی سوڵتان سەهاک) خوالێخۆشبوو=

شەجەرەی سەیدەکانی شائیبراهیمیی کرێند

حەزرەتی عەلی (د.خ) ئیمام حسێن(ع)، ئیمام زەینەلعابدین(ع)، ئیمام محەمەدی باقر(ع)، ئیمام جەعفەری سادق (دروودی خوایان لە سەر.)

= سەید قاسم ئەفزەلی شائیبراهیمی سەبارەت بە بنەماڵەی ئالیحەق شا ئیبراهیمی کە لە ناوچەی کرماشاندا دەژین هێناویە: لە کرێند، گاوەسوور و قەسری شیرین.

سەید عەلیار ئەفزەلی، سەید والی، سەید شەمسوڵلا، سەید ئەمیرخان، سەید شیرعەلی، سەید ڕەزا، سەید ڕوکنەددین شاریاری، سەید بابا، سەید بوچان، سەید میرە، سەید ئەحمەد ڕەزابەگی، سەید ئەحمەد ئەفزەڵی، سەید فەرەج، سەید یەدوڵلا، سەید محەمەد یار ئەفزەلی، سەید مێهر عەلی، سەید محەمەد ئەفزەلی، سەید کەریم، سەید عەلی ڕەزا، سەید نوورەدین فەڕوخی، سەید داراب خەلیلی، سەید دانیال، سەید غولام ئیبراهیمی لە بنەماڵەی حەزرەتی سەید سمایل، سەید ئەفزەلخان، سەید ڕەزا بەگ، سەید شەمسالی و بنەماڵەی حەزرەت میرە بەگ، حەمزە بەگ تا حەزرەتی شائیبراهیم.

سەیدەکانی جامازتەختگا: سەید نزام، سەید میرزا، سەید نەسرەت، سەید یەدوڵلا، سەید حوسێن، سەید ئەحمەد، سەید قەنبەر، سەید پیرموراد، سەید ئەڵلا موراد، سەید سەیفوور، سەید پاشا (بان ملە)، سەید کەیوومەرز کە هەموویان میرە بەیگین و لە بنەماڵەی خوالێخۆشبووان، سەید ئاغای گەورە، سەید ئەسەد، سەید نەعیم، سەید کەریم کە شەجەرەکەیان دەگاتەوە سەید هەواس لوڕگە، حەزرەتی سەید شەمسالی، سەید ڕەزا بەیگ، میرە بەیگ تا شائیبراهیم.

سەیدەکانی شا آبادی ڕۆژئاوا: سەید خودایار، سەید سولتان موراد، سەید شەمسوڵلا.

سەیدەکانی کرماشان: سەید سوحبەت ئەفزەلی، سەید حەبیب ئەحمەدی، سەید سەلمان، سەید حوسێن ئەحمەدی، سەید هاشم بیباک، سەید جەواد میرەبەیگی، سەید یەدوڵلا، سەید نێعمەت، سەید سەلمان و سەید کەرەمیار ئەفزەلی، سەید عوزرەدین و ئەخوان، سەید کەریم فەڕوخی، سەید جەواد و سەید نێعمەت لە کوڕەکانی خوالێخۆشبوو، سەید سورخەک بەگ و قانوون بەگ تا دەگاتە =

=شائیبراهیم. سەید کەریم فەڕوخی لە کوڕەکانی خوالێخۆشبوو فەریدوون (و)، سەید فەڕوخ تا حەزرەتی حەمزە بەیگ و میرە بەیگ و شائیبراهیم، پاشماوەکەیان؛ سەید سوحبەت، سەید هاشم، سەید حەبیب، سەید یەدوڵڵا، سەید عوزرەدین لە کوڕەکانی حەزرەتی سەید سمایل، سەید فەزڵوڵڵا، سەید ڕەزا بەگ، سەید شەمسالی (تامیرە بەیگ و حەزرەتی شا ئیبراهیم).

سەیدەکانی تفەنگچی: سیمیانی، سەید ئیبراهیم قەڵەندەر بەیگی، سەید ئاغا نازار، سەید حوسێن کە سەید ئیبراهیم کوڕی خوالێخۆشبوو سەید باوەنی کوڕی حەزرەتی قەڵەندەر بەگی کوڕی بە توانای حەزرەتی شائیبراهیم.

سەیدەکانی تەیاری: کوڕەکانی حەزرەتی سەید مەلەکی تەیار ناسراو بە بابامەلک تەیار؛ سەید عەلی ئەکبەر تەیاری سەید حاتەم مەلکی، سەید سەیفوڵڵا تەیاری و.... کە گەورەی ئەم بنەماڵەیە سەید عەلی ئەکبەر تەیاری، کوڕی سەید پاشا کوڕی سەید کەرەم کوڕی سەید موڕادی کوڕی سەید ئەڵماسی کوڕی سەید عەلی کوڕی سەید مەلەکشا لە هاوچەرخان و موریدەکانی سەید ڕەزا بەیگ بووە و (ئەم سەیدانە لە بنەماڵەی حەزرەتی سەید مەلەکی تەیارن)؛ (سەید مەلەک تەیار ناسراو بە باوە مەلەک کە مەزهەری شائیبراهیم بووە و دوایی بنەماڵەکەی ئەو گەورەپیاوە بوون بە موریدی شائیبراهیم).

دەلیلی بە موریدی شائیبراهیمییەکان: ئێسووشا (یووسف شایی)، پیر ئیبراهیم، پیر عالی، باوەمەقسوود، (ئەم چوار کەسە و منداڵەکانیان) لە کوڕەکانی حەفتا و دوو پیرە بوون، بەهۆیەک تا خەڵکی ببنە موریدی شائیبراهیمییەکان، لەبەرئەوەی حەزرەتی داوود ژنی نەهێناوە بە فەرمانی سوڵتان سەهاک منداڵەکانی حەفتا و دوو پیرەی کردووەتە جێگری خۆی.

گەورەی عەشیرەتی پیر ئیبراهیم؛ مووساخان تەیمووری، سەعید بەیگ و سۆفی بەیگ هاوەڵی و.... ئەم عەشیرەیە گەورەترین هۆ بوون، بۆ پەیدابوونی موریدانی شا ئیبراهیمی، خامۆشی و میری و لە منداڵەکانی محەمەد حوسێن خانی بیوەنیەنجین (کە لە پیاوچاکانی خزمەتگوزار و بەناوبانگەکانی ناوچەی گۆڕانن). محەمەد حوسێن خان بێ منداڵ بووە. خوالێخۆشبوو ئەفزەلی لە تەواروسی شێوەی دینی ئالیحەق، گەورەپیاوەکانی لە بەرچاو گرتووە. بۆ ئاگاداری لە پێشینەی گەورەپیاوانی عەشیرەتی بیوەنیجی. بڕوانن بۆ ئەو کتێبانەی کە لەسەر ئێڵ و عەشایری کرماشان نووسراون.

یەکەم ـ سەید یووسفی گەورە ـ سەید حسێن ـ سەید عەلی ـ سەید یووسف ـ سەید باواعەلی ـ سەید عیسا ـ سەید ئیسحاقی ناسراو بەسوڵتان سەهاک ـ سەید محەمەد گۆڕە سوارـ سەید شائیبراهیم، سەید ئیسحاق بەگی ناسراو بەمیرەبەگی گەورە ـ سەید ئیبراهیم بەگی گەورە ـ سەید ئیسحاق بەگی ناسراو بە میرە بەگی دووەم ـ سەید محەمەد بەگ ـ سەید عەلی بەگ ـ سەید ئیبراهیم بەگ ـ سەید حەسەنعەلی بەگ ـ سەید بورجەلی بەگ ـ سەید جافرخان ـ سەید ڕەزابەگی گەورە[1]. سەید قاسمی ئەفزەلی ـ سەید عەلیاری دووەم ناسراو بە سەید عەزیزی ـ سەید جەمشید ـ سەید عەلیاری گەورە ـ سەید ئیسماعیل ـ سەید فەزڵوڵڵا بەگ ـ سەید ئەفزەڵ خان ـ سەید شەمسەلی بەگ ـ سەید ڕەزابەگی دووەم ـ سەید فەتحوڵڵا بەگ ـ سەید میرزا عەلی بەگ ـ سەید ڕەزابەگی گەورە ـ ....

---

١ ئەم شەجەرەنامەیە بە خەتی (ثُلث) سولس و پسپۆڕانە و بە جوانکارییێکی زۆر و لە تۆمارێکدا بەدرێژاییی ٢٢٠سم و مۆری خادەمەکانی کەربەلا و نەجەفی پێوەیە و لە بنەماڵەی شائیبراهیمی پارێزراوە و ساڵی نووسینەکەی لە سەید ڕەزا بەگی یەکەم (گەورەوە) بەملاوەیە.

بنەماڵەی شائیبراهیمی

سانە (سەحنە)

بنەماڵەی شائیبراهیمیی سەحنە لەو بنەماڵە وجاخ ڕۆشن و جێ متمانە و باوەڕی پێڕەوان و دیندارانەی شارۆچکەی سەحنەن کە لە سەردەمی تەکیەداریی ئاغا سەید فەرەجدا ناوبانگی زۆریان هەبووە و بەهۆی ئەوەی کە ناوبراو هەموو کاتێ لە سەیران و لە گەڕاندا بووە بۆیە زۆربەی ئالی حەقەکانی ئێران و عێراق شوێنکەوتوو و موریدی ناوبراو بوون و زۆربەی زۆری سەرچاوە نووسراوەکانی ئەم سەدەی ڕابردووە، ئاغا سەید فەرەج، یان وەک سەرۆکی ئایینیی ئالی حەق ناو بردووە. ـ (ئالی حەقی سەحنەی کرماشان).[١]

دامەزرێنەری ئەم بنەماڵەیە، ئاغا سەید مورادە کە لە سەردەمی زەندییەکاندا لە کەرکووک و مووسڵەوە بە مەبەستی تەکیەداری و تەریقەت و ڕۆشنکردنەوەی چرای ماڵباتەکەی، هاتە سەحنە (سانە) و دەستی کرد بەجێبەجێکردنی کاری ئالی حەقەوە و ڕووی کردە مەسلەکی دەروێشی و بەشێوەیەکی زۆر سادە دەژیا و خۆی لە کێشە و سەرئێشە بەدوور دەگرت و پاش مەرگیشی بە پێی ڕاسپاردەی خۆی لە گۆڕستانی باشووری شارۆچکەی سانە (سەحنە) کە ئێستا چۆڵە و کەسی لێ نییە، ناشتیان و ئەویش بە ئەوپەڕی سادەیی و گوێ نەدان بە دنیا. ئاغا سەید سۆراب کوڕی خوالێخۆشبوو سەی موراد، بوو بە جێگری باوکی و پاش چەند ڕۆژ ژیان لە دنیا ئەویش ڕەوانەی تەنیشتی باوکی کرا و پاشان ئاغا سەید فەڕۆخ بوو بە تەکیەدار و بەسەر کاروباری موریداندا ڕادەگەیشت. پاش ئەم بەڕێزە، هێزو توانای ئەم بنەماڵەیە لە زیادبووندا بوو و ئاغا سەی فەرەجی شائیبراهیمی بوو بە

---

١ بڕوانە بۆ بەڵگە و فەرمانەکانی فەرمانفەرما، بەرگی ٢، ل ٧٩١ / (الکاکائیة)، عەباس عەزاوی ل ٣٢ / لێکدانەوەی باری دەروونیی شەمسولعورەفا، ل ٩١/ حدیقة العرفا، نووسراوەی مەعسووم عەلیشای مودەڕیسی، ل ٥٢ / و...

سەرۆکی شائیبراهیمییەکانی سەحنە (سانە) بە پێی بڕوای زۆربەی زۆری سەرچاوەکان و مێژووە نووسراوەکانی سەردەمی قاجار، ناوبراو گەورەترین و بەرزترین کەسایەتیی ناو سەیدەکانی شائیبراهیمیی سانە و دەوروبەری بووە. لە ژێر دەستی باوکیدا پەروەردە بوو و بە خزمەتی گەورە پیاوانی عیرفان گەیشت و گەورەییی زۆری وەچاوی خۆی بینی و بەو پەڕی زانایی لە زانستی دەروونی و دەرەکییەوە بوو بە مەسنەدنشین و لەو ١٢٠ساڵەی تەمەنیدا تەنیا و تەنیا خەریکی ڕێنوێنی خەڵک و میوانداری و چاکە بە خەڵک بوو، ماوەی ٤٠ ساڵی تەمەنی خەریکی گەڕان و بەشداری لە کۆڕو کۆبوونەوەی گەورەپیاوان و ڕیازەت بوو، چەندین جار گەیشتە خزمەتی سەفی عەلی شا و لە سەردەمی سەرهەڵدانی شاتەیموری دووەمەوە (فەتاح) بە هاندانی ناوبراوەوە چەندین جار ڕیازەتی کێشا و هەر خەریکی باری پاککردنەوەی دەروونی خۆی بوو و ماوەی دوو ساڵی تەواو هاو سەفەری شێخ چوغەندەری بەناوبانگ بوو[1]. هەتاکو کە شاتەیموور

١ نووسەری تەرایقولحەقایق سەبارەت بە شێخ چوغەندەر نووسیویە:

سەرەتای دۆخی شێخ چوغەندەر بەگوێرەی ئیلخانی: جارێ سەبارەت بە شێخ چوغەندەری لوڕ باسی دەکرد سەرەتا سەبارەت بە حاڵەتی خۆی باسی کرد و دەیگوت کە من جەردەییم دەکرد و هەڤاڵێکیشم بوو کە هەردووکمان زۆر پڕ هێز و بەقەوەت بووین، ئەوەندە بەتوانا بووین کە کاروانێکی زۆرمان بە کەم دەزانی. تا ئەوەی کە ڕۆژێکیان کەمینمان گرتبوو، چاومان کەوت بە دەروێشێک سواری کەرێک بوو و هەموو کەلوپەلی ژیانی بە ڕازاوەترین جۆر دامەزراندبوو و هاوڕێیەکیشی بوو، لەوپەڕی جوانیدا؛ هەڤاڵەکەم گوتی بەشی خۆمان دۆزییەوە، منیش بە زمانی لوڕی گوتم دەبرێشە. گوتی کارمان بە خۆیەوە نییە بەڵام خۆ کەر و کەلوپەلەکەی دەروێش نین، بەهەر جۆرێک بوو ڕازی بووم بەوەی کە هێرشی بۆ بەرین. ئەو لە پێش و من لە پاشیەوە هێرشمان کرد. دەروێش لەوپەڕی مەندیدا بۆمی ڕوانی و وتی تۆ بۆ ئەم کارە خەلق نەکراوی، وەم زانی کە لە حەوت ئاسمانەوە بەرەو خوار بوومەوە. پاش ئەوەی حاڵم باشتر بوو گوتم: قوربان ئەی بۆچی خەلق کراوم. گوتی وەرە پێت ئەڵێم، وەدوای کەوتم و لە هەر کوێ لای دا لە خزمەتیدا بووم. ڕێگەیەکی پێشان دام و گوتی ئەوە بە کاری تۆ دێت، بە کورتی خوالێخۆشبوو حاجی ئیلخانی باسی باشیی لێی دەگێڕایەوە و بەکورتی لە تاران لە پالەوی مەزاری موئەتەر عەلی شادا لە تەنیشت سەید نەسروڵلاوە نێژراوە. (طرائق الحقايق، ب ٣، ل ٤٣٠).

بەرپرسـایـەتیی بنەمـاڵـەیی خـۆی پێی بەخـشی و ئیـزنی ئەوەشی دا تاکـو ببێ بە تەکیـەداری سـەردەمی سـەرهەڵدانی تـەیمووری و هـەسـتێکی بـەرزی بوو لەوەی کە بوو بەجێگری بابی خـۆی و ئیتر هـەر خەریکی پەرەدان بە ئاینی ئالی حەق بوو تا ئەوەی کە ساڵی ١٣٠٩ ی کۆچی هەتاوی مەلی ڕۆحی جەستـەی بەجێ هێشت و لە بەر ئەوەی کورەکەی بە نـاوی ئاغا سـەید عـەزیموڵڵا لە سـەردەمـی لاوەتیدا کـۆچی دوایـیی کـردبوو، ئـاغـا سـەید لوتفـوڵڵا کـوڕی سـەید عـەزیمـوڵڵا بە کـاروباری شـائیبراهیمییەکاندا ڕادەگەیشت. ئەم بنەماڵەیە کە لە باوباپیریانەوە بە باشی پەروەردە کرابوون لەلایەن تەیموورەوە زوو پـەسند کران و ئاغا سـەید لوتفوڵڵاش بە باشـترین شـێوە کاری خـۆی گەیاندە ئـەنجام و هەتاکو لە بەرواری ١٣٤٩/١١/٢٦ (١٩٧١ز)دا کـۆچی دوایی کـرد و ئاغـا سـەی ئەمـرۆڵڵای کـوڕی (١٣٠٢ کـۆچی هەتاوی) بوو بەجێگری و تەکیە و بارەگای وەئەسـتۆ گرت، ناوبراو پاش چەندین سـاڵ خـزمـەتی ڕاسـتـەقـینە بە کـەلەپووری ناوچەکـە و هەوڵ و تێکۆشـان بۆ پەروەردەکردنـی منداڵانی ئەو ناوچەیە. گەورەیی خـۆی بە هەمـووان پیـشـان دا و چرای بنـەمـاڵەکـەی ڕووناکـتـر کـردەوە و بوو بـە پەناگـای غـەریبـان و هەژاران و بایـەخی زۆری دەدا بـە هـەسـت و هونـەر دەروازە و مـاڵ و تـەکـیــەکــەی ئـەوان لە (سـەرچەمـەنی سـەحنەدا) تا نیـوەشـەو بۆمـیـوانداریی مـیـوانان ئاوەڵایە و

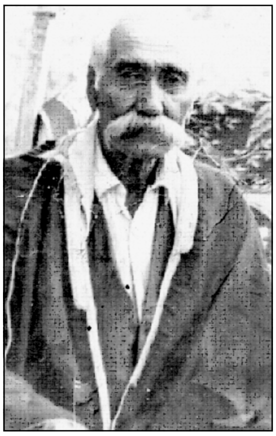

ئاغا سەید لوتفوڵڵا
شائیبراهیمی

ئاغا سەید فەرەجوڵڵا
شائیبراهیمی

میوانداریيەکی باش لەمیوانان دەکرێت. لە سەردەمی شەڕی ئێران – عێراق ماڵ و تەکیەی ئەم بنەماڵەیە شوێنی حەوانەوەی ئاوارەکان بوو، ئاغا سەی ئەمرۆڵڵا جگە لەوەی لەباسی ئادابی دینیدا زۆر شارەزابوو لەسەر دەقە کەلامییەکانی ئالی حەقیشدا زۆر شارەزا بوو و لە هونەر و مۆسیقاش دەستێکی باڵای هەبووە و بە تایبەت لە ئامێری تەنبوور کە ئامێرێکی پیرۆزە لای ئالی حەق بە باشترین شێوە بوو و خزمەتێکی زۆری هونەری کردووە و چەندین قوتابیی پەروەردە کردووە و لە کۆڕە ئاینییەکاندا باشترین ڕێبازی مرۆڤایەتی لەبەر گرتووە و خزمەتی باشی بواری مۆسیقای ئاینی کردووە و هەروەها داکۆکیی زۆری کردووە لە سەر یاسای عیرفانی ئاینی و کاروباری مرۆڤایەتی، جاروبارەش بە هۆنینەوەی شیعری ئاینی ئارامی دەدا بە دڵی خۆی و لە شیعردا نازناوی (شاکر) بوو.

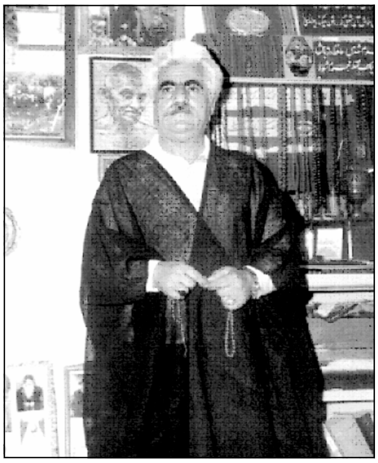

ئاغا سەید ئەمروڵڵا
شائیبراهیمی

منداڵەکانیشی خزمەتی باشیان کردووە بەفەرهەنگ و هونەری ناوچەکە، پێڕەوانی بنەماڵەی حەزرەتی شائیبراهیم و جەنابی تەیموور جگە لە سانە و دەوروبەری لە زۆر شوێن و جێگەی ترەوە ڕوویان کردووەتە ئەم بنەماڵەیە.

شەجەرەی سەیدەکانی شائیبراهیمیی سانە

- سەید وەلید
  - سەید موراد
    - سەید سوهراب
      - سەید فەرەخ
        - سەید ئەسەدوڵڵا
          - سەید نورەدین
          - سەید حەبیب
          - سەید ئەسلان
        - سەید فەرەجوڵڵا
          - سەید عەزیموڵڵا
            - سەید لوتفوڵڵا
              - سەید ئەمروڵڵا
                - سەید ئەسەدوڵڵا
                - سەید فەرەجوڵڵا
                - سەید کەریموڵڵا
        - سەید کەریموڵڵا
          - سەید حسەین
          - سەید عەزیز
        - سەید رەحمەتوڵڵا
          - سەید محەمەدجان
          - سەید ئیبراهیم

گەورەپیاوانی ئالی حەق لە سانە لە دواین ڕۆژەکانی سەردەمی قاجارییە: لە ڕاستەوە (دانیشتوو)؛ سەی نوورەدین خامۆشی، کوێخا ئاغا برای پاکزاد، باوە شارەزای بابایی، سەی ئەسلان شائیبراهیمی، سەی لوتفوڵڵا شائیبراهیمی، سەی حەسەن کازمی

بنەماڵەی حەیدەریی گۆران

خامۆشی

سەیدەکانی حەیدەریی گۆران لە بنەماڵە هەرە مەزنەکانی عەلەوییە بە هەستەکانن کە زۆربەی سەرچاوە مێژووییەکانی ناوچەکە باسی سەربەخۆیی و چالاکیی پیاوە گەورەکانی ئەم زنجیرەیان کردووە، شەجەرەی سەید بوونیان دەگاتەوە بە سەید ئەبولوەفا کە خۆی یەکێ لە حەوتەوانانی هاوچەرخی سوڵتان سەید سەهاکی بەرزنجییە، ئەم بنەماڵەیە سەرپەرشتی کاروباری ئاینی پێرەوانی خۆیان بە ماوەی ٣٠٠ ساڵ لە سەردەمی سەرهەڵدانی حەزرەتی سوڵتان سەهاکی بەرزنجی تا نێوەڕاستی حکومەتی سەفەوییە (٩٠٧-١١٤٤ کۆچی مانگی) لە هەمەدان و کوردستان و لوڕستان وەئەستۆ بووە. هەرچەندە بۆ گەورەپیاوانی عەلەوی لە کاتی پەرەدان بەبیروباوەڕی خۆیان، شوێن و باری جیوگرافیایی گرینگ نییە، هەربۆیە ڕێوشوێنی ئەم بنەماڵەیە لە شارەزوور و هەورامان و پاڵنگاندا بەپێی مێژوو و شەجەرەکەیانەوە دەبینرێ.

پاش ئەوەی سەید ئەبولوەفای دووەم ناسراو بە (ناجی) بەیارمەتیی مەسلەکی (سوڵتان سەید سەهاکی بەرزنجی) (٧٥٤ ی کۆچی) کاری ئاینی ئەم بنەماڵەیە دەست پێ دەکات، بنەماڵەی سەید ئەبولوەفا، خێڵی خاڵوانی ساداتی بەرزنجین و زۆربەی منداڵەکانی شێخ عیسای بەرزنجی لە فاتمە خاتوونی کچی ئەبولوەفای تاجولعارفین. هەر بە بۆنەی ئەم پێوەندییانەوە کە لە نێوان ساداتی ناوبراو و شێخەکانی بەرزنجیدا بووە، تاقمێک لەو باوەڕەدان کە ئەم سەیدانەش هەر لە بەرزنجییەکانن؛ بەڵام وا نییە و ئەم دوو عەشیرەتە تەنیا وەک دوو ڕۆح لە یەک لاشەدا بوون و ڕاستی ئەوەیە کە ئەم سەیدانە دەگەنەوە سەید محەمەد ئەبولوەفای دووەمی حەفتەوانە و لە ڕێگەی سەید محەمەدی موزەفەرەوە دەگەنەوە بە حەزرەتی ئیمام جەعفەری سادق کە لە نەخشەی شەجەرەکەیاندا ئاماژەی پێی کراوە و

ڕاستی ئەوەیە کە شەجەرەی ئەوان لە شەجەرەی ساداتی بەرزنجە جیایە.

حەزرەتی ئەبولوەفای ناسراو بە (ناجی) لە ناوچەکانی هەمەدان، لوڕستان، کوردستان و شارەزووردا خەریکی ڕاژەکردنی بیروباوەڕی خۆی بووە و هەر بەم بۆنەوە و بەپێی بیروباوەڕ و هەستی موریدان و لە هەریەک لە ناوچەکانی لوڕستان و هەمەدان و کوردستاندا[1]، بارەگایەکیان دروست کردووە. خەڵکی ناوچەکە ڕێزیان لێ دەگرن، ئێستا ئەو بارەگا و زیارەتە تایبەتی بووە بە یەکێ لە نزیکان یان خەلیفە و جێگرەکانی ئەو پیاوە گەورەیە: ئەوەی کە بەناوبانگە، ئەوەیە کە سوڵتان سەهاک، ئەبولوەفای ڕەوانەی هەمەدان کردووە و هەر بۆیە (شەمسی مەغریبی) شاعیری ناوداری نیوەی دووەمی سەدەی هەشتەم و سەرەتای سەدەی نۆیەم (٨٠٩ ـ ٧٤٩ ک م) گەیشتووەتە خزمەتی و ئەم غەزەڵە بە ناوبانگەی گوتووە.

این کرد پریچهره ندانم که چه کرداست

کز جملهی خوبان جهان گوی ببرداست

(ئاخۆ ئەم کوردە بەڕواڵەت پەرییە چ کوردێکە کە لە چاکەکردندا سەرتۆپی هەموو چاکە کارانی جیهانە.)

پاش مەرگی، ئەبولوەفا لە تەنیشت باباتاهیردا بەخاک سپێردراوە و ئەم بەیتە شیعرەی سەرەوە لە سەر بەردی مەزارەکەیەوە نووسراوە، پاش لێکدانەوەی دیوانی شەمسی مەغریبی و زنجیرە شێخەکان و خاوەن تەکیەکانی (خەڵوەتیە) دەتوانرێ بوترێ کە شەمسی مەغریبی لەگەڵ خەڵوەتییەکاندا لە پێوەندیدا بووە.[2]

---

١ بارەگای ئەبولوەفا لە ٣٠ کیلۆمەتری باکوری ڕۆئاوای کۆدەشتەوەیە کە داگری چەند مەزارە لە گەورەکانی ئالیحەق و ناسراوە. گومەزی ئەبولوەفا بەناوبانگە، مەزارێکی وای هەیە کە ئالیحەق ڕێزی زۆری دەگرن. ئەوەندە دوور نییە، شایەت ئەم شوێنە شوێنێک بووبێ کە ئەبولوەفای تێیدا مابێتەوە و پاشان بووبێ بە شوێنێکی ڕێزدار.../ خەڵکی کوردستانیش بارەگایەکیان هەیە لە گوندی شێخان کە زیارەتی دەکەن.

٢ زانای پایەبەرز و کوردشناسی گەورەی کورد مامۆستا عەبدوڵڵای ئەیووبیان مەهابادی پێش دەست بەکارکردنی بارەگای باباتاهیر چووبووە سەر گۆڕی ئەبولوەفا و ئەو شیعرەی بینیبوو و وەک خۆی بۆمی گوتەوە.

پاش مـەرگی سـوڵتـان سـەهاک و ئـەبولوەفـا، گەورەکـانی زنجـیرەی نـاوبراو لە هەمەدانەوە ڕوویان کردە قەڵاکانی گۆراننشینی لوڕستان و کوردستان و بەتایبەت پاڵنگان، ناوی (میرئەسکەندەر) دەسەڵاتداری پاڵنگان[1] چۆن دەگەنەوە بە زیائودین و میـرئەسکەندەری ئالی حـەق و کـوڕەکـەی سـەید خـامۆش، بۆ بێ دەسـەڵاتکردن و لەنـاوبردنی دەسـەڵاتدارانی قـەڵاکـە کـە خـۆی لە گـەورەپیـاوانی پـاڵنگان بووە، سـەرەداوێکی باشـە و باسـوخـواس هەڵدەگـرێ؛ پاش بـێ دەسـەڵاتبـوونی دەسـەڵاتدارانی پاڵنگان، یارسـانەکـانی ئەوێ ڕوویـان کردە شـارەزوور و لە دوایـن ڕۆژەکانی دەسەڵاتی سەفەوییەکاندا بەرەو کێوی داڵەهۆ، وەڕێ کەوتن، لەسەردەمی زولـوزۆری سـەردەمی شاسـوڵتـان حـوسێنی سـەفـەوی (١١٣٥ـ ١١٠٥ هـ.) لەناوچە مـوریدنشـینەکـانیـاندا وەک کـۆچەرێک لە گـەڕدابوون، وەک ئەو وێنانەی کـە لەشـەجـەرەکـانـدا دەردەکـەوێ، سـەید نوسـەیر و سـەید یەعـقـووبی یەکـەم لەم سەردەمـەدا بنـکەیەکی جێگیریان نەبـووە و لە ئـاژاوە و شەڕە سنوورییەکان و هێرشەکانی عوسمانییەکاندا، کۆچ نشـینییان لە قەڵانـشینی بەباشتر دەزانی و بەهـۆی بارودۆخی لەشکری و سـیـاسـیی، دەوڵـەتی شـاسـوڵـتـان حـوسـێنی سـەفـەوییـەوە (١١٣٥ـ ١١٠٥ کـۆچی) و هێـرشـە بەربڵاوەکـانی ئەفـغـانـەکـان تا ئازەربـایجـان و کـرمـاشـان، وایان بە چاک زانی بۆ پەرەدان بـە بیـروباوەڕی بابوکـاڵیـان لە گـەڕاندا بن تا لە قـەڵاکـاندا بمێـننەوە و ئـەوەی کـە لە سـەر مـەزاری سـەید یاقـووبـی دووەمدا (یاقـووی کـوڕی یاقـوو) نووسـراوە، باوک چەند مـانگ پێش لە بە دنـیـا هاتنی منداڵەکەی مردووە، کـاتێ منداڵ هاتووەتە دنیا.

بابی مردووە و باو وەها بوو کە ئەو منداڵە نـاوی بابی لە سەر بنێن، بەڕێز سەی یەعـقـووبی دووەم کـە لە سـەردەمی پشـێـوی و بارودۆخی نالەباری دواسـاڵانی حکوومەتی شاسوڵتان حسێندا ژیانی بە سەر دەبرد و کاتێ سپای نادرشا، بەرەو بەغداد وەڕێ دەکەوێ، ئەمـر دەکات تا لە داوێنی کێوی داڵاهۆدا بمێنێتـەوە، و لە

١ لە کوردستـاندا، دوو بنەماڵە بە ناوەکانی میر ئەسکەندەری و میر زیائودینی کە پێیان دەوترێ گـۆران و لە پـاشـمـاوەی پاڵنگانیـەکـانن و ئێـسـتـا مـەزهـەبیـان سـوننەیە و دەسەڵات بووەتە هۆی ئەوەی سەیدەکەیان بسڕنەوە.

شـەڕێکی سنووریدا دەکـوژرێ[1] و بە پێـی ڕاسـپاردەی خـۆی لـەو شـوێنە بە خـاک

١ لەم سەردەمـەدا، بەشێکی گەورە لە بنەماڵەی سـەیدەکانی خـامووشی لە گوندی قەزوینە لە نێوان شـارەکانی کەنگاوەر و سانە کە خـاوەنی تەکیـە و دەسـەڵاتیـاتن وەدەسـتـەوە بوو، سـەریان هەڵدا: بنیـاتنەری ئەم بەشـە، حـەزرەتی ئاغا سـەید فەرزی کوڕی سـەید ئەمروڵڵا و تەجلی حـەزرەتی عەلی (د.خ) و مەزهـەری سەیدی خـامووشە و دانیشـتووی گوندی قـەزوینە بوو و هـەر لەوێیشدا نێژراوە و ئێستاکە جێگەی هاتوچۆی عاشقـانیە و بارەگایەکی جێ ڕێزە. یارانی ئاغا سەید فەرزی برێتین لە:
حەزرەتی شێخ ئەمیر: کوڕی سەلیم، مەزهـەری سـەید محەمەدی گەورەی سـەرحەڵقەی حەفتـەوانە و زات میوان لە حەزرەتی پیر بنیـامین، خەڵک و دانیشتوی شاری مووسڵ، ساڵی ١١٢٥ی کۆچی لە دنیا دەرچوو و لە گوندی قەزوینە نێژراوە.
سـەلیم: باوکی حـەزرەتی شـێخ ئـەمیـر؛ زات مـیـوان لە حـەزرەتی شـائیـبـراهـیم، هۆنراوەشی لێ بەجێ ماوە و بەرهەمەکانی لـە دەفتەرێکدا لەگەڵ بەرهـەمی وێژەوانانی سـەردەمی ئاغـا سـەید فـەرزیدا هـاتووە، حـەزرەتـی سـەلیم خـەڵکی شـاری مـووسڵ و لە گوندی قەزوینە مردووە و هەر لەوێ نێژراوە.
ئاغا سـەید عابدین: برازای ئاغا سەید فـەرزی و کوڕی سەید قوتبەدین و زات میوانی حـەزرەتی داوود بووە، خـەڵک و دانیـشـتـووی قـەزوینە بـووە و هـەر لەوێیش مـردووە و نێژراوە؛ ئەم زاتەش بە ئیلهامی کەلامی هەڵبژێردراوە.
کاک قـوربانعەلی: زات مـیوانی حـەزرەتی موسـتـەفـای داوود دان بوو، دانیـشـتـووی گۆران. لە گوندی قـەزوینـە کۆچی دوایی کرد و زیارەتەکەشیـان هـەر لەوێدایە و لەو زاتەش کەلام بەجێ ماوە.
کـاکی نەدروێس (نادروەیس): زات مـیـوانی حـەزرەتی پیـر مـووسـا و خـەڵکی شـاری کەرکووکە و لە گوندی قەزوینە مردووە و نێژراوە و چەند کەلامی لێ بەجێ ماوە.
سـەید جـەوزی: کـوڕی حـەزرەتی ئاغـا سـەید فـەرەزی، زات مـیـوانی حـەزرەتی باوە یادگـار، خـەڵکی گـوندی قـەزوینـەیە و هـەر لەوێدا نـێـژراوە، ئاغـا سـەید جـەوزی، جگە لەوەی کە خـۆی لە وێژەوانانی کەلامە و پێشگۆییـیەکانی سەرسـووڕێنەر بووە و ئاماژە دەکاتە سـەر گـەڕانی زاتی خـۆی و لە بارودۆخی ١٥٠ سـاڵی پاش خۆی خـەبەر ئەدات، لە کەلامی «بەرگم خوێن بارن»، کەسـایەتیێکە کە یارانی هـاوچەرخی دان بە گەورەیی ئەودا دەنێن، لە جـامـەی (دوون) تـەیموور لە گـوندی بانیـاران لـە ناوچەی گـۆران لە پەنای کێوی دالاهۆ سـەر بە شـاری کرمـاشـان هـاتە دنیـا و پاشـان ئامـاژە دەکەنە =

=سەر چەند بەسەرهات و شەهیدبوون و سەرهەڵدانی تەیمووری دووەم بە ناوی فەتاح لە گوندی بالاونی لوڕستان کە لە ڕۆهەڵاتی پارێزگای کرماشاندایە.

خاتوون زەڕینە: کوڕی سەید قوتبەدین و برازای حەزرەتی ئاغا سەید فەرزی و خوشکی ئاغا سەید عابدین، زات میوان لە حەزرەتی خاتوون ڕەمزبار، خەڵکی گوندی قەزوینە، کەلامیشی لێ بەجێ ماوە و هەر لەم گوندەش مردووە و نێژراوە.

گەورەی بنەماڵەکەیان لەم ڕۆژەدا ئاغا سەید ئەیازی قەزونیەیی (ئیلهامی) بووە و ناو و ناوبانگێکی زۆری دەرکردووە و ڕێزی زۆری هەیە و ساڵی ١٣٧٣ کۆچی دوایی کردووە و هەشتا ساڵ تەمەنی کردووە و لە باری کۆمەڵایەتیشدا خزمەتی زۆری کردووە و بۆ دروستکردنەوەی گۆڕستانەکەی حەزرەتی ئاغا سەید فەرزی و شێخ ئەمیر، هەوڵی زۆری داوە و جێگەی هەیە سپاسی زۆری بکرێت.

شەجەرەی پاکیان لە سەردەمی حەزرەتی سوڵتان سەهاکی بەرزنجییەوە بە شێوەی خوارەوەیە: ١ـ سەید ئەیاز ٢ـ سەید تەهماسب ٣ـ سەید مەحموود ٤ ـ سەید عێزەتوڵڵا ٥ ـ سەید سەیفوڵڵا ٦ـ سەید موتەلێب ٧ـ سەید محەمەد تاهیر ٨ ـ سەید جەوزی ٩ـ ئاغا سەید فەرزی ١٠ـ سەید ئەمروڵڵا ١١ـ سەید ئەولیا ١٢ـ سەید ئەنبیا ١٣ـ سەید میر عەتار ١٤ـ سەید باعێززەت ١٥ـ سەید خامۆش ١٦ـ سەید شێخ عەلی ١٧ـ سەید ئەبولوەفا [پێشەکی کەلامی شێخ ئەمیر، ئاسەی ئەمروڵڵا شائیبراهیمی، سیاووس تەیمووری] ١٨ـ حەزرەتی سوڵتان سەهاک بەرزنجی.

* هێنانەوەی ناوی حەزرەتی سوڵتان سەهاک بەرزنجەیی لە دەقی شەجەرەنامەکاندا بەو بۆنەوەیە کە گەورەی حەفتەوانە بە ئاماژەی ئەو زاتە وەک سەیدەکانی یارسانی، ناویان دەرکرد و بە هەڵە خەڵک وا دەزانن بنەچەیان لە بواری سەیادەتەوە دەگاتەوە سوڵتان سەهاک، لە کاتێکدا کە لە دەقی بنەڕەتی بنەماڵەی سەید خامۆشدا ڕوونە کە جیاوازن لە سەیدەکانی بەرزنجە.

دووەم: ئەوەی کە سەبارەت بە مێژووی کۆچی دوایی حەزرەتی شێخ ئەمیر کە ساڵی ١١٢٥ی کۆچی مانگیان نووسیوە کە دەبێتە هاوچەرخی نادر شای هەوشار، هەڵەیە، چون وەک دەزانین سەرهەڵدان و بێدەسەڵاتبوونی دەسەڵاتی نادری لە نێوان ساڵەکانی ١١٦٣ـ ١١٤٨ی کۆچی مانگیدایە و ئەمە دەگاتەوە خولی سەفەوییەکان. ئەوەش ئەگەر ساڵی (١١٢٥ی کۆچی مانگی) دروست بێت. بەڵام ئەو مێژووە ئەگەر بەبۆچوون بێت کە باسی بینینی ئاغا سەید فەرزی و نادر شا ئەفشار قەبووڵ کەین، مێژووە (١١٢٥ی کۆچی مانگی) هەڵەیە.

سەرگوندەکە و چاوکەی سەراوی سەی یاقوو هەمووان ڕێزی زۆری دەگرن: بە پێی بەڵگە وەدەست هاتووەکان، بنەماڵەی نادرشای ئەفشار ئیرادەتێکی زۆریان هەبووە لە خزمەتی سەی یاقوودا، لە کاتی کێشەو گرفتدا خۆیان دەگەیاندە بارەگاکەی، چون ئەو زاتە خاوەن کەرامەت بووە؛ دەروێش زولفەقار لە دەروێشە بەناوبانگەکانیان بووە و ناوبراویش خاوەن کەرامەت بووە و دەفتەری لێ بە جێ ماوە و ئاغا سەی یاقۆ داخوازییە باتنییەکانی بنەمەڵەی نادری دەنارده خزمەتی دەروێش زوڵفەقار. وەک دەڵێن: کاتی هێرشی نادر بۆ هندستان، بنەماڵەکەی نادر پەنا دەهێننە سەی یاقوو و ئەویش دەیاننێرێتە خزمەت دەروێش و دەروێش پاش ماوەیەکی بەکەشفی باتینی دەڵێ:

نەوبەر نەمامان، نەوبەر نەمامان
مزگانیم بدەن نەوبەر نەمامان

یانێ خاڵخاسان جەمین چۆن جامان
خەبەر خەبەرێ جە نادر ئامان

ژەنن تەبڵ عەید، شادی بەشارەت
پێشان نمانان نەقش مەزارەت
وەڵگە هندستان دادن وەغارەت

مەواچان بەخشش کەیکاوسیشەن
دووسێ هەزار فیل مەنگە لووسیشەن[1]

بەم بۆنەوە دارودەستە و دارولخەلافە و بارەگای نادری زۆرتر پەنا دەهێننە ئەم بنەماڵە، پاش شەهیدبوونی ئەو زاتە، پەتای کۆلێرە سەرپاکی ناوچەکە دەگرێتەوە و زۆربەی زۆری ئەو بنەماڵەیە دەمرن و تەنیا کوڕێکی کەم تەمەنی سەید بە ناوی سەی عەزیز دەمێنێتەوە و لەگەڵ دایکی بەرەو ناوچەی کوێستانیی دالاهۆ و بەریشای قەڵخانی دوور دەخرێنەوە (کە ئەو ناوچەیەش شوێن و مەڵبەندی پێرەوانی ئالی حەق بووە) و لە کۆلێرە و مەرگ دەپەڕنەوە.

سەید عەزیز تا سەردەمی پێگەیشتن، هەر لەوێ و لە ناو مووریدانی باب و باپیرانی و سەرپەرشتیی زەویوزاری خەلاتی نادری دەمێنێتەوە و هاوکات ڕێزی

١ دەفتەری دەروێش زولفەقار، بەیازی خەتی/ وەڵگە -> زێد، مەڵبەند (ئولکە).

زۆری بۆ سـەیدەکـانی تری ناوچەکـە دادەنا و هەروەها لەباری مـاڵیـشـدا لە زەویوزاری ڕۆستەمعەلی لە بیوەنیج و زەوییە بەراوەکانی سەی یاقوو تووی شامی و... کەڵکی وەردەگرت و میوانخانەیشی بۆ موریدان و دەروێشەکانی بووە، سەید کەسی کوڕیشی هەر وەک بابی ڕۆژگاری ژیانی بە سەر بردووە؛ بەڵام زۆر خۆی نزیکی داوودەزگـای زەندییـەکـان نەکـردووەتەوە و وای بە چاک زانی لەگـەڵ مـوریدەکـانی بمێنێـتـەوە و قـەت ڕوو نەکـاتە شـیـراز... سـەرەتای دەسـەڵاتی قـاجارەکـان، سـەید مـەنسـوور لاو بوو بەگـەورە پیـاوی تەریقـەتی ئالی حـەق و لە بەریشـاوە بەرەو ناوچەی بیـوەنیج و گـوندی وێڵـە، بەڕێ کـەوتووە و پاشـان بەرەو زێدی باوباوپیری خۆی واتا تووتشامی دەگەڕێتەوە و لەگەڵ تاقمێک لە سـەیدەکان و موریدانی ئەو ناوچەیە، گوندەکە سەرلەنوێ ئاوەدان دەکاتەوە.

لە سـەردەمی زەندیە تا دەوروبەری دەیەی دووەمی سـەدەی سێزدەم واتا، ١٢٢٠ـ ١٢١٠ – هـ. ق کۆچی مـانگی سـەرەتای قـاجارییە (باب و کوڕ و کوڕەزا) بەڕێزان؛ سـەید عەزیز و سـەید کـەسی و سـەید مـەنسـوور، بەرپرسـایەتی بارەگا و تەکیـەی ئالی حەقیان وەئەستۆ بووە کاتێ کە ئاغا سەی حەیدەر (براکە) لە ساڵی ١٢١٠ی کۆچی دێتـە دنیـا، بارودۆخـەکە بە تەواوی دەگۆڕدرێ و شکۆ و سـەفـای حـەزرەتی ئەبولوەفـا و سـەی خامـۆشی ئەکـابێر و ئـاغـا سـەی یاقـوو دووبـارە دەبێتـەوە. لە سەردەمی ڕیازەتیدا کە هێشتا تەمەنی نەگەیشتبووە چڵ ساڵان، گەورە پیاوانێکی سـۆفی وەک مـەعسـوومعەلی شـا و نوورعـەلی شـای نیعـمـەتوڵایی و گـەورەکـانی خـاکسـاریە و غوڵامـەلی شـایی کە هەمـوویان یان لە لایەن ئەحـمەد پاشـای حاکمی زەهاوەوە پـاڵپـشـتـی دەکـران یان ڕۆژگـاری خـۆیان لە داوێنی کـێـوگـەلی ڕۆئاواییـیـەکـاندا تێ دەپەڕاند و خـەریکی ڕازونیـازی ئاینیی خـۆیان بـوون و بۆ نەجـەف و کەربەلا لە هاتوچۆدا بوون و پاشـان گەیشـتنە خزمەتی سـەید حـەیدەر و بوون بە قوتابیی ناوبراو. ئاغـا سـەی حـەیدەری[1] (براکـە)ش تا تەمـەنی چل سـاڵان،

١ براکـە، بـۆ ڕێزی زۆرتر وتراوە و دوو جـۆرە بۆچوون سـەبارەت بـەم وشـەیە هەیە؛ یەکێ ئەوەی کـە چۆن پاش مـەرگی برای گـەورەتر (سـەید حـەیدەر) هـاتووەتە دنیـا، پێیـان وتووە براکـە و دووەم لە سـەردەمی ڕیازەتیدا ژنەکەی لە خـۆی دوور خسـتـووەتەوە و داوای لێ کـردووە وەک خـوشکی لەلایەوە بمێنێتـەوە و پێـشی بڵێ براکـە. بەڵام من زۆرتر لەسەر ئەو براکە، سوورم کە عەینولقوزات هەمەدانی دەڵێ.

خەریکی ڕازونیاز و چلەکێشان بووە، حافز وتەنی.

«کە ای صوفی شراب آنگە شود صاف
کە در شیشە بماند اربعینی

و بە سلووک و ریازەت و تەنیایی و سوچی ئاشدانی سەی یاقوو لە سەراوی تووتشامی کە؛ ئاسیاوە گەورەی پێی دەگوترێت کە هێشتا هەر ماوە و عاشقان و موریدان ئەمێستاش دەچنە زیارەتی، سەید حەیدەر لەوێ دەمێنێتەوە و بەزمانی ڕۆژوو بەدوور لە خەڵک دەژیا.[1]

هاوکات لەگەڵ مەرگی فەتحەلی شای قاجار (١٢٥٠ی کۆچی) دەگاتە پلەی کەشف و شهوود و لەژیانی دنیایی دەست هەڵدەگرێ و ماڵ و عەمارەت و میوانخانەکەی دەداتە دەست ماڵ و منداڵەکەیەوە و بۆ خۆی خەڵوەتخانەیەکی پێک دەهێنێت و خەریکی ڕازونیاز دەبێت کە ئێستا ئەو خەڵوەتخانەیە تەکیەیە و شوێنی زیارەتی ئالی حەقی خەڵکی گۆران، داڵاهۆ، شاهۆ و شارەزوور و... چەند ناوچەی وەک ئازەربایجان و کرماشان و کەنگاوەر و هەمەدان و......

سەردەمی سەید حەیدەر (براکە) سەردەمێکە کە هەمووی پەردەکان دەدرۆشێن و حەق خۆی دەنوێنێ و لە هەر لایەکەوە باوەڕداران دێنە خزمەتی ئەو زاتە وەحەلقەی چل کەسییان پێک دێت کە برێتین لە:

١ ئاغا سەی براکە (حەیدەر) ٢ دەروێش تەهماسب ٣ سەید ئەیاز ٤ سەید خوسرەو ٥ سەی ڕۆستەم ٦ نەورۆز سۆرانی ٧ میرزا عەلی عەباسوەندی ٨ پیرەویس ٩ لاچین ١٠ تاماس گاوارەیی ١١ خوداوێردیی لوڕستانی ١٢ فارغ کرماشانی ١٣ کەریم خەلیل ١٤ حەیدەر قەڵخانی ١٥ شیرخان قلخانی ١٦ عەباس کرێندی ١٧ تەیموور بانیارانی ١٨ وەلی ١٩ نەزەر بەروەندی ٢٠ جەوزە تفەنگچی ٢١ مەڵکعەلی ٢٢ کەریم گاوارەیی ٢٣ حسین عەلی چقابووری ٢٤ دووستە بەیامەیی ٢٥ ڕۆستەم کرێندی ٢٦ ڕۆستەم باوەجانی ٢٧ حەیدەر کەچکە بڵێ ٢٨ حوسێنعەلی چقابووری ٢٩ سەیفوور ٣٠

---

[1] ئەم شوێنە چون شوێنی نیەتی ئاغا سەید براکە بووە لە کاتی جێژندا. بۆیە ئەو باو و حورمەت و ڕێزە هەر ماوەتەوە.

بەگمـوراد قەڵخانی ٣١ خـودامـوراد قەڵخانی ٣٢ دەرویش براخاس ٣٣ ڕەزاعەلی بەیامـەیی ٣٤ غوڵام چغـابووری ٣٥ شێرخـان کـرێندی ٣٦ ئیمام بەیامـەیی ٣٧ شاڕەزاکرندی ٣٨ شوکر گاوارەیی ٣٩ حـەیدەر پایەدار ٤٠ کەمەر بەیامەیی.

ئەم پیاوە گـەورانەی کـە ناویان لێ برا، هەر کـامـە خـاوەنی پەڕاو و هۆنراوەی عیرفـانیی تایبـەتی خـۆیان بوون، بەشێوەیەکی گشـتی ئەم پەڕاوانەی سـەردەمی حەیدەرییە تیشک دەخەنە سەر بابەتە دەروونییەکان و موژدەی هاتنی ڕزگارکەری جیـهانی دەدەن. واتا ئەو ڕۆژەی کـە جیـهـان لە خراپە و ناحـەق پاک دەبێـتەوە و دادوەری هـەمـووی دنیـا دادەگرێ. ئاغا سـەید حـەیدەر لـەوپەڕی شکۆی دەروونی و توانای ڕواڵەتی و لـەوپەڕی دەروێشـــیـــدا خـــەمـــخـــۆری هـەژاران بـووە و دژی دەسـەڵاتدارانی زاڵم و زۆردار وەسـتـاوەتەوە و دڵێکی دلۆڤانی هـەبووە لە هەمبـەر میوانانـدا و میواندارێکی دەم پڕ لەشیلەی بزە بووە.

سـەردەمی گـەورەیی نواندنی ئاغـا سـەید حـەیدەر هاوکـات بووە لـەگـەڵ دەسـەڵاتدارێتیی محـەمـەد حوسێن میرزای ساحیب ئیختیار فەرمانفەرمای کرمـاشـان و سنوورداری عێراقـەین (عراقین) و کـوڕی محـەمـەد عـەلی مـیرزای دەوڵەتشا و سەرکوتکردنی سلێمان خانی گۆران و کوێربوونی وی و دەربازبوونی بۆ تەوریز و پەنابردن بە وەلیعەهد لە تەوریز بوون.[1]

هـەروەها لەکـاتی شـەڕوپێکدادانی شـازادەکـان و دەسـەڵاتداراندا، تـەکیـەکـەیان بووەتە پەناگەی خەڵکی چەوساوە و زوڵملێکراو.

ئەم زاتە سـەیدێکی بیرمـەند و ئەهلی دڵ بووە و زۆر مـیـهرەبان و بـەسـۆز بووە، وەک ئەو وتە بەنرخـەی حـەزرەتی عـەلی مـاوەتەوە کە فـەرموویەتی؛ لە بەخشـیندا لەزەت هەیە کە لە تۆڵەکردنەوەدا دەست ناکەوێ. ناوبراو ئەم لەزەتەی چەشی بوو و قـاتڵی کوڕەکەی خۆی بەخشی بوو[2] و چەند مـورشـیدێکی دڵپاک و مـەزن کە لە

١ بۆ زانیاریی زیاتر، بڕوانە بۆ عشایر کرمانشاه، ب ٢ـ هـەمان پەڕاو، لاپەڕەکانی ٣١٨ – ٤٨٠.

٢ سـەید ئەیاز لەو چل موریدەیە و کوڕی ئاغایە و بەدەسـتی موریدێکی دەکوژرێ و مـورید کە نەیزانیوە مورشیدی کوشتووە، هەر خێرا لە خۆیشی دەدات و لە کەناری نەعشی=

خـۆشی و ناخـۆشـیی خـەڵکدا خـەمـبارییـان بوون، قـوتابیی ئەم زاتە پاکـە بوون. دەروێش نەورۆز سۆرانی لە شوێنێکدا دەفەرمێ:

حـــــەیدەر ئـازەزوو حـــــەیدەرئـارەزوو
حـــــەیدەر تۆ ڕەفـــــێق ڕەزای ئـارەزوو

نیـشـانەی نە غـەیب کـارخـانەی وەشـبـۆ
ئـامـــــــا نە دیـوان پەی خـــــــەڵات تۆ

نەبافـتـەی جـۆڵان نـە سـاخـتـەی بی سـۆ
نە پێکای باتان نـەسـۆخـتــەی بی سـۆ

نـە قـــاپی یـارم نەوڕۆشـــــتـــەن جــە نۆ
نوخـتـەی زەڕەی زات یانەی سـەی یاقـۆ[1]

نەورۆز کـــالاباف کـــارخـــانەی گـــەوهـەر
ئـوســـتـــاد زاخـــاو دین تـیخ جـــەوهـەر

تەیمووری بـانیـارانی[2] هەڵۆی تیـژ بـاڵی ئاسـمـانی عـەلـەوییـەت لە بەیانی ئەو گەورەیییەدا دەڵێ:

نە خانەدانانی
شـــەوقم کـــەفت نـە ســـەر نـە خـــانەدانی
عـــەجـەب خـــانەدان ســـاحـیب نیـشـــانی
وتـاقـی نیــــــشــــــان زەڕەوەشـــــــــانی

= پاکی سـەید ئەیازدا دەکەوێ و ئاغا خێرا خـەریکی تیمارکردنی قاتڵەکە دەبێ و دەیبەخشێ و ئیزن نادات کەس ئازاری بدات و حوکمی ڕزگاری و ئازادیی ئەو دەدا و دەڵێ هـەر کەس ئازاری ئەم پیاوە بکات، خۆی بە ناوی قاتڵی سـەید ئەیاز دەناسرێت.

١ یاقوو ـ یەعقووب مەبەست باوەگەورەی ئاغا سەید حەیدەرە.

٢ بۆ زانیـاریی زیاتر لە بارودۆخ و شـۆڕشی تـەیموور بـانیـارانی بڕوانن بۆ شـۆڕش و بزووتنەوەی عەلەوییەکانی زاگرۆس، محەمەد عەلی سوڵتانی، بەرگی ٢، ل ١٤٧ـ١٦٢.

ســـوحـــبـــەت یارم نە دەروون بـی جـــەم
ســەرمـــەست یار بیم چو پـەروانە و شـــەم

شـــەوق یـارســـــان بـردم فـــرە و كــــەم
تـا یاوام وە پـای خـــەڵوەتـخـــانەی جـــەم

دیم بـورجێ بلـۆر بـی عـــەیب و بـی غـــەم
نـەســـــەر تـا وەپا ســـازان وە مــــوحكەم

ڕەوان بیم نەو بـورج دەرســاعـــەت دەردەم
دیم قـاپـێ كلیـد مـۆر ئـیـســمی ئـەعـزەم

وانام ئێـســمی زات ئـوسـتـادی مـەحـرەم
قـــاپـی گـــوشـــاد بی شـــیم ئەو دلێ جـــەم

دەست وە سـینەوە سـوجـدەی جـــەم بردم
زەڕەی نـە مــــــایـەی حــــــەوز یار وەردم

هـیـــمــــــەت نە قـــاپـی یار تەڵەب كـــردم
تـا كـــــە زیاد بـوو شــــعــــوور فـــــەردم

خــــاســــــان ئاگـــادار نە حـــاڵ دەردم
چـون دەفـــتـــەر وانان واچـی پـەی مـــەردم

ئاراســتـــەی قـــودرەت قـاپیش نـە بلـۆر
چـوار مـــەڵك نە دەور پـایەش مـــەدا دەور

نە ســـەرای شـاهـی نیـشت نـە دلێ جــەم
تـەخت نە زەڕســـــیم پـانـە لاڵ مـــوحكەم

یەک وەجە نە گەوهـەر جای چل چرای شـەم
هـــەر چـــرای زەڕەی نـــوورش هـــا نـــە دەم

هـەر دەم مـــەخـــێـــزا لێف مـــەدا وەهـەم
ئافـــتـــاو نەلاشـــان شـــەوقش مـەوی كـــەم

بولبول وه ئاواز بەرز مەوات نەجەم
وەختەن پەیدا بۆ پیرنەرگس چەم

پیرمووسا وەزیر وەردارۆ قەڵەم
دەفتەر بگیرۆ نە پای سەوز عەلەم

یاران مزگانی دۆسان خاتر جەم
زهوور مەولام شای ساحێب کەرەم

بەیوت ئەو بەسات بوڕان دوو دەم
یەک ڕەنگ و دوو ڕەنگ سیواکەی نەهەم

بایەد بوانم شادادەن هۆشم
جامێ نە شەربەت کەوسەر بنۆشم

چون کوورەی ئاهەن دایەم نەجۆشم
سەرمەستم نە شەوق شای سفید پۆشم

(تەیموورم) نەبۆی عەترش مەدهۆشم
شەوان تا وە ڕۆ نە ئارەزۆشم[1]

هاوکات کە سەید حەیدەر (براکە) ناونیشانی پەیدا کرد، محەمەد شای قاجار (١٢٥٠ ـ ١٢٤٦ کۆچی) بووە شای ئێران و ڕێزی زۆر لە سۆفییەکان دەگیردرا؛ بەڵام ئاغا سەی حەیدەر (براکە)، ئاوڕێکی لێ نەدایەوە و خەریکی بەڕێوەبردنی ئەرکە دەروونییەکەی خۆی بوو و هەر ئەو تەنیا یارمەتیدەری یاران و عەشیرەتەکەی خۆی بوو: ناوبانگی ئەم گەورە پیاوە لە سەرتاسەری ناوچەکانی ئالی حەقدا دەنگی دابووەوە و لە هەموو شوێنێکەوە موریدان دەهاتنە خزمەتی.

---

١ دەورەی چەلتەنی، بەیازی خەتی، هەرچەند لەم لێکۆڵینەوەیەدا نامانەوێ سەبارەت بە بابەتە دەروونی و باوەڕییەکان باس بکەین؛ بەڵام ئەم شیعرانە هەر کامەیان گرینگییان هەیە و لە زمانی دوو گەورەپیاوی ئالیحەقەوە وتراون و بە جوانی باسی بنەماڵەی حەزرەتی حەیدەری دەکەن.

هەر لەم سەردەمەدا موریدانی سەید بابا بە یارمەتی ئەو زاتە توانییان هێزوتوانای ئالی حەق و هەروەها عەشیرەتی گۆران لە ناوچەکانی دالاهۆ و زەهاو بژێننەوە، سلێمان خانی گۆران لە خزمەتی بەهرام میرزای موعیزودەوڵە گەڕایەوە ناوچەکە و موریدانی ئالی حەق جارێکی تر پیاوەتی و لەخۆبردوویان لە ناوچەکە لە خۆ پیشان دا؛ بەڵام زۆری نەخایاند و هاوکات لەگەڵ هێرشی حاجی خان شەکی و پاشان موحیب عەلی خان ماکۆیی، دەسەڵاتدارە. پیاو خراپ و زاڵمەکانی کرماشان کە لە دارودەستەی حاجی میرزای ئاغاسی بوون، ژیانی خەڵکی ناوچەکەیان تاڵ کردبوو. تا لە سەردەمی دەسەڵاتدارێتی محەمەد شا (١٢٦٤-١٢٥٠ کۆچی) حاجی خان شەکی دەسەڵاتداری کرماشان لەکاتی هێرشی بۆ سەر کرێند، لە لایەن دارودەستەی ئالی حەق و عەشیرەتەکانی ترەوە هێرشی کرایە سەر و بەهۆی بێ حورمەتیی ئەو گوێ نەدان بە ئامۆژگاریی بنەماڵەی حەیدەری، کوژرا[1].

لە سەردەمی دەسەڵاتی میرزا تەقی خان ئەمیری کەبیر (١٢٦٨- ١٢٦٤ کۆچی مانگی) کاروباری تەکیەو موریداری لەوپەڕی شکۆی خۆیدا بوو؛ بەڵام پاش مەرگی ئەمیر کەبیر و دەسەڵات وەرگرتنی میرزا ئاقاخانی نووری سەدرئەعزەم، هاوکات کە دەسەڵاتی کرماشان درایە دەستی ئیمامقولی میرزای عیمادودەوڵە (١٢٩٢- ١٢٦٨ کۆچی) کە سەردەمی سەرهەڵدانی تەیموری بانیارانی یەکێک لە چل موریدیەکانی حەیدەرەی (١٢٦٨ کۆچی) بوو؛[2] هەرچەند ئاغا سەی حەیدەر (براکە) حەزی لێ نەبوو و کاتەکەی بە کاتێکی باش نەدەزانی بۆ شۆڕشی تەیموری بانیارانی؛ بەڵام تەیموور وەک حسێنی کوڕی مەنسووری هەلاج، سێدارەی خۆی گرتە کۆڵەوە و خۆی کردە قوربانیی ئەم ڕێگایە.

ناسرەدین شای قاجار (١٣١٣- ١٢٦٤ کۆچی) ساڵی ١٢٨٧ کۆچی بەمەبەستی زیارەت و تەوافی شوێنە پیرۆزەکانی نەجەف و کەربەلا لە ڕێگەی هەمەدان - کرماشانەوە بەرەو عێراقی عەرەب وەڕێ کەوت؛ تەواوی دەسەڵاتداران و پیاوانی دەوڵەتی هەر لە ئازەربایجان هەتا خووزستان هاوڕێیەتییان دەکرد و لەکرماشان

١ تاریخ مفضل کرمانشاه، محەمەد عەلی سوڵتانی، ب ٤، ل ٣٣٠.

٢ بۆ زانیاریی زۆرتر بڕوانە بۆ؛ بزووتنەوە و شۆڕشی عەلەوییەکان زاگرۆس، ب ٢، ل ١٤٧-١٦٢.

میوانی عیمادودەوڵە بوون تا کەنگاوەر چوونە پێشوازیانەوە کە بەگشتی لە مەڕ ئەم سەفەرە لە ناوەڕۆکی باسی حکوومەتی ئیمامقولی میرزا (عیمادودەوڵە) باسی ئەم سەفەرەم کردووە[1].

بەڵام لەم دیدار و چاوپێکەوتنانەدا ئاماژە لە ئاغا سەید حەیدەر و چل موریدەکەی نەکراوە و کەس نایانبینی و ئەم ئاوڕنەدانەوە لە دەسەڵاتەکە ئەو شیعرە وە بیر دەخاتەوە:

درویش به صد افسر شاهی نفروشد
یک موی از این کهنه کلاه نمدی را..

سێ ساڵی دوایی ئەم واقیعە، ئاغا سەی حەیدەر (براکە) (١٢٩٠ کۆچی) کۆچی دوایی کرد[2] و ئاغا سەی ڕۆستەم؛ کوڕی ئاغا سەی ئەیاز کە هەردووکیان لەو چل موریدە بوون و وەک گوتمان سەی ئەیاز لە بەسەرهاتێکدا شەهید کرا و کوڕە بەڕێزەکەی واتا ئاغا سەی ڕۆستەم لە لایەن حەزرەتی حەیدەرییەوە کرا بە سەرپەرشتی تەکیەی گۆران. ئەم عەلەوییە لاوە، لەگەڵ دایک و مامی دەژیا، زۆری نەخایاند مامیشی (سەی موراد) کۆچی دوایی کرد و ئاغا سەی ڕۆستەم بەرپرسایەتیی گشتیی ئەو ماڵباتەی وەئەستۆ کەوت. هەر لە سەرەتاوە ویستی دەروێشانە ژیان بباتە سەر و سەڵت بمێنێتەوە، هەر کەس گەیشتووەتە خزمەتی سەربە هەر ئاین و دینێکەوە بووبێ سەرسامی بووە. لەبەرئەوەی ئەو هەر کەسی

---

١ بۆ زانیاریی زۆرتر بڕوانە؛ تاریخ مفضل کرمانشاه، محمد علی سلطانی، ب ٤ هەمان سەرچاوە ل ٣٣٨ ـ ٣٥٤.

٢ باسی مردنی ئاغا سەید حەیدەریش زۆر سەرسووڕهێنەرە؛ ڕۆژی پێش ئەو بەسەرهاتە، لە هەیوانی تەکیەی خۆی شیعرێکی حافزیی دەخوێندەوە:
(بیا تا گل برافشانیم و می در ساغر اندازیم.....) و چاوەڕێ سەید مێهراب بەریەخانی بوو، سەید مێهراب گەیشتە تەکیە و پاش سوژدە و زیارەت و... یان لە خۆشیی دیدار و یان نەیزانیوە، بە توندی لە ئاغا سەید حەیدەر دەدا و ئاغا دەکەوێ و سەری دەخواتە عەرزێ و سەید مێهراب ئازاد دەکات و دەمرێ.

وعدەی وصل چون شود نزدیک
آتش عشق شعلەور گردد

بینیوه خۆشی ویستووه و بۆیه هەمووان ئەویان خۆش ویستووه،

موریدان، زۆریان حەز لێ بوو، ژن بهێنێ تا منداڵی ببێ و چرای ئەو ماڵباته نەکوژێتەوه و هەر رووناک بمێنێتەوه؛ بەڵام ئەم، باش کۆنترۆڵی نەفسی خۆی کردووه و به قسەی کەسی نەکرد. تا ئەوەی کە پاش ده ساڵ حاجی سەیاحی مەحەللاتی بەناوبانگ هاته ناوچەکه و له بیرەوەرییەکانیدا لەم بارەوه نووسیویه:

(.... سەی رۆستەم لاوێکه کە تا ئێستە سەڵتی دەژی. دەڵێن ئەم پۆستەی له بنەماڵەکەیەوه به میرات بۆ ماوەتەوه، بابی سەید ئەیاز و بابەگەورەی سەی حەیدەری براکە بوو کە ناوبانگیان له چاکه و پیاوچاکیدا زۆر زۆر رۆیشتبوو، کەرامەتی زۆری لەخۆیەوه پیشان داوه، خوا و راستان له باری ئەخلاقیدا زۆر تەکووز بوو و هەموو کات دەیگوت له بەخشیندا لەزەتێک هەیه کە له تۆڵەکردنەوەدا نییه، دەڵێن ناپیاوێک شەوێک سەید ئەیاز دەکوژێ و سەید براکە دەزانێ و هەر خێرا ئەسپێکی پێی دەدات، دەڵێ زوو هەڵێ، دەنا بەیانی دەکوژرێی. قاتڵ خێرا هەڵدێ. بەیانی خەڵکی به خەبەر دێن و به شوێنی قاتڵەکەدا دەگەڕێن، سەید بەرەنگاریان دەبێتەوه و دەڵێ (ئێره شوێنی تاقیکردنەوەی خوایه)، من کارم تەنیا ئەوه نییه کە ماڵی خەڵکی

له چەپەوه؛ شیخ الملک، سەردار موقتەدیری سنجاوی، ئاغا سەید رۆستەم سەید بارام، حاجی موراد بەگ، سەید عەزیز، کوێخا ئەعزەم

نەخۆم؛ بەڵکو دەبێ لە هاتنی بەلاشدا لەخۆبووردوو بم. تەکیەی سەی ڕۆستەمیشم، بینی کە زۆر گەورەیە و میوانداریيەکی باشی تێیدا دەکرا.

خەڵکی لەو دەوروبەرەدا ڕێزێکی زۆریان بۆ سەید ڕۆستەم دادەنا، بەلام چون لاوێکی بە ڕواڵەت جوان و سەڵت بوو، زۆریان خۆش دەویست و تەنیا نیگەرانییان ئەوە بوو کە بەڵکو ژن بهێنێ و منداڵێکی ببێ و بۆیە بە منیان دەگوت تا پێی بڵێم. گوتم و ڕازیم کرد لە گەڵ فاتمەخانی کچی عەزیزخانی مونشیی کەلهوڕ، ژیانی زەماوەند بکات و خەڵکی بەمە زۆر گەشانەوە.)[1]

سەردەمی تەکیەداری و ڕێبەرایەتی ئاغا سەید ڕۆستەم کە لە ساڵی ١٢٩٠ی کۆچی تا ١٣٤٣ درێژەی هەبوو و هاوکات بوو لەگەڵ هەموو بەسەرهاتە سیاسی و مێژوویيەکانی سەردەم، بە تایبەت ساڵی ١٢٩٩ی کۆچی ناوچەکانی ڕۆئاوای ئێران لە دابەشکردنە سیاسییەکاندا کەوتە ژێر دەسەلاتی ڕووس و ئینگلیز و میرزا مەسعوود و ئەشکەنجە و ئازاری خەڵکی و هەژاران لە ڕادەبەدەر بوو بەتایبەت دوو بەکرێگیراوی زێلوسوڵتان واتا؛ ناسرولولک و حیسامولولکی هەمەدانی زۆر زوڵمیان دەکرد لە خەڵکی ناوچەکە. ساڵی ١٣٠٠ی کۆچی ئاغا سەی ڕۆستەم دژ بەم زوڵم و زۆرە بانگەوازی ڕاپەڕینی کرد و بەباشی ئەو زاڵمانەی حاڵی کرد کە نابێ زوڵم بکەن. بۆ زانیاریی زۆرتر سەیری : ایلات و طوایف کرمانشاه.[2]

لە بزووتنەوەی مەشرووتەی ئێراندا. ئەم گەورە پیاوانە وەک ڕێبەرانێکی مەزن و ڕاستەقینە ئاوڕیان لە هیچ دەسەلات و لە هیچ بەرژەوەندییەکی تایبەت نەدایەوە و ئەرکیان تەنیا ڕاگەیشتن بە کاروباری موریدان و هەژاران و نەداران بوو واتە ئەو کەسانەی کە ژێردەستە و زوڵملێکراوی دەستی سالارودەولە و بەختیارییەکان بوون و چون لە ناودڵی خەڵکدا جێی خۆی کردبووەوە هیچ کات بایەخی لە

١ خاطرات حاج سیاح. ل ٢٣٠.

٢ هەمان سەرچاوە، ل ٣٩٧ و ٣٩٢، بزووتنەوە و سەرهەڵدانی عەلەوییەکانی زاگرۆس، ب ٢ ل ١٦٢ – ١٧٣.

ئاوڕدانەوەی ئەبولفەتح میرزای سالارودەوڵە نەدایەوە و هیچ ناو و نازناوێکی لە پیاوانی دەوڵەتی وەرنەگرت و هەربۆیە لە مێژووی ئەم سەردەمەی ئێران و ناوچەکەدا، ئاماژەیەک بەم کەڵەپیاوە نەکراوە؛ بەڵام بەپێچەوانەی ئەم ئاوڕ نەدانەوانە لەدەسەڵات، پاش سەرکەوتنی مەشروتیەت و نەمانی زوڵموزۆر و کە دوای سێ ساڵ لە ئاگری شەڕی یەکەمی جیهانی دەستی پێی کرد، ئەم گەورە پیاوە هەستی بەوە کرد کە ئێران پارچە پارچە دەبێ و شەرەفی گەلانی ئێران دەکەوێتە مەترسییەوە، بۆیە خۆی چووە جەرگەی خەبات و چالاکییە کۆمەڵایەتی و نەتەوەییەکانەوە. بنەماڵەی حەیدەرییەکان بە ڕێبەرایەتیی ئاغا سەید ڕۆستەم، بەرەنگاری زوڵم و زۆر بوونەوە و بۆیە مێژوونووسان سەبارەت بەم پیاوە و ئەم بنەماڵەیە لەم ڕێککەوتە بەدواوە، زۆریان نووسیوە[١].

بەڵام ئەو بەسەرهاتانەی کە لە زمانی شاهیدەکانە دەیانگێڕنەوە، ئەوە کە؛.... (سەردەمی هێرشی سپای عوسمانییەکان بۆ کرێند لەو دەوروبەرەدا، سەید حاجی حاتەم باوکی سەید والی خەریکی ئاوداشتن خۆی بوو کە لەگەڵ پێشەنگی سپای عوسمانی بەرەوڕوو بوو و بەهۆی ئەوەی کە ئەم سەربازانە زەرەر و زیانی زۆریان لە زەویوزارەکەی دا شەڕ لە نێوانیاندا دەستی پێی کرد و جووتیارانی ئەو ناوچەیە، کاتێ گوێبیستی شەڕەکە بوون، هاتنە هانایەوە و سەربازەکانیان کوشت، ئەم هەواڵە گەیشتە ئامیرهێزەکەیان بەناوی بەهابەگ. بۆیە حسێن ڕەوف بەگ فەرماندەی هێزی ڕاسپاردەی ئەو ناوچەیە فەرمانی هێرشی بۆ سەر کرێند بە بەها بەگ دا و لەم هێرشەدا. ژمارەیەک لەهەردوو لا کوژران و خەڵکی کرێند داوای یارمەتی دەکەن لە هێزی سوارەی گۆران و سەنجاوی و ئاگری شەڕ پەرە دەستێنێ.

خەڵکی گۆران و سەنجاوی بە ئاماژەی ئاغا سەی ڕۆستەم و هەروەها عەشق بە ئاو و خاک و زێدی خۆیان دەچنە یارمەتیی خەڵکی کرێند و هەموو بنەماڵەی حەیدەری لەم بەربەرەکانێیەدا بەشداری دەکەن.

ئاغا سەید ڕۆستەم و کوڕەکانی واتا سەید نوورەدین و سەی شەمسەدین، سەی

---

١ بڕوانە بۆ جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان، محمد علی سلطانی، ب ٤ – ٥، ل ٧٥٨ ـ ٤٨٥ / هەمان سەرچاوە، ب ٥، ل ٧٨٠ – ٨٣٦.

عەزیز و پێنج کوڕەکەی واتا سەی جەمشید، سەی نەعیم، سەی فەرەج، سەی عەلی و سەی فەتحوڵڵا و برازاکەشیان واتا سەی مەحموود سەرۆکایەتیی هێزی یارمەتیدەری ڕاسپێرکراو بوون.

ژمارەیەک سەرباز وەک پێشەنگ بە سەرۆکایەتی چوارکەس لە کوڕەکانی سەی عەزیز و سەی مەحموود بەرەو کێوەکانی پشت کرێند ڕاسپێر دەکرێن، تا پێش لە هەڵهاتنی خۆر لەوێ سەنگەر بگرن و گرووپە یارمەتیدەرەکان پاشان بچنە پاڵیانەوە، پێشەنگەکان لە کاتی خۆیدا دەگەنە ناوچەکە و پاش هەڵهاتنی هەتاو سوپای عوسمانی هێرش دەکات و بە چەکە مودێرنەکانەوە دێتە مەیدانی شەڕەوە. هێزە یارمەتیدەرەکان ناتوانن لەکاتی خۆیدا بگەنە ناوچەکە، عوسمانییەکان هێرش دەکەنە سەر پێشەنگەکان بەو مەبەستەی خێرا لووتکەی کێوەکان بگرن و ئیزن نەدەن بە خەڵکی ناوچەکە بەرەو ناوچەی گۆران ڕێ بکەون. پاش هێرشیان شەڕێکی خوێناوی لە نێوان دوو لایەندا دەست پێ دەکات و زۆرکەسان لە هەردوولا دەکوژرێن بەڵام هێزە عوسمانییەکان لەسۆنگەی چەکە مۆدێرنەکانیانەوە پتر پێشڕەوی دەکەن و سەربازانی یارمەتیدەری گۆران ناتوانن خۆیان بگەیەنن بە پێشەنگەکان و هێزە یارمەتیدەرەکانی عوسمانی دەبنە دوو دەستەوە و گرووپێکیان ڕوو دەکەنە هێزی تازە گەیشتووی حەریری کە هاتبوونە یارمەتیدانیانەوە و دەستەیەکی تریان خەریکی شەڕی دژ بە پێشەنگەکان دەبن. تەقەمەنییان لێ دەبڕێ؛ بەڵام شەڕ هەر درێژەی هەیە و بۆیە شەڕی دەستەویەخە دەست پێ دەکا، کوردەکان بە خەنجەر و قەمە و سەربازانی عوسمانیش بە رمب و نارنجۆکەوە تێک بەردەبن زۆر کەس لە هەردووو لا دەکوژرێن؛ بەڵام ئەم شەڕە دەبێتە هۆی پەرینەوەی ژن و منداڵ و پیر و پەککەوتەکان لە ناوچەکە و دوورکەوتنەوەیان لە ئاگری شەڕی عوسمانییەکان و گەیشتنیان بەناوچەیەکی دوور لە شەڕەکە، دەڵێن خوالێخۆشبوو سەی مەحمووی حەیدەری، تەنیا کەسێک بوو کە لە پێشەنگەکان زیندوو مابوو و لە شەڕی تەنێ بە تەنێدا زۆر کەسی لەوان کوشتبوو و دەرباز ببوو.

لەم شەڕە سەرسووڕهێنەرەدا مانای غیرەت و پیاوەتی و شەرەف و دراوسێیەتی و پارێزگاری لە بەها ئاینی و نەتەوەییەکان دەرکەوت. سەی جەمشید و سەی نەعیم و سەی فەرەجی حەیدەری لە کوڕەکانی سەی عەزیزی حەیدەری شەهید

کران و بۆ خۆیان و بنەماڵەی حەیدەری شانازییان خوڵقاند.

پاش شەهیدبوونی ئەم کەڵەپیاوانە، خەڵکی دەوروبەر و عەشیرەت و تایفەکانی تر وەخۆ کەوتن و هاتنە یارمەتیدانی خەڵکی ناوچەکە ئەم راوەستاوییەی عەشیرە و تایفەکان بەڕێوەبەرایتی سەی رۆستەم بەشێوەی پارتیزانی سوپای عوسمانییان وەزاڵە هێنا و ناچاریان کرد شاری کرێند بەجێ بهێڵێ و بۆدانەوەی گیراوەکانی شەڕ و جێبەجێکردنی لاشەی کوژراوەکان بە وتووێژ رازی بوون و شەڕەکە کۆتاییی هات، وەلی چون موریدەکان؛ هەرهێزی بێگانە و داگیرکەرێکی بە هەر ناونیشانێک بەدوژمن دەزانی لە هەرکات و ساتێکدا بۆ لەناوبردنی ئەو داگیرکەرانە چاوەنوارِ بوون، لەم دەرفەتەدا ڕێبەرایەتی ئاینیی ئاغا سەید ڕۆستەم حەیدەری و عەلی ئەکبەرخانی سەردار موقتەدیر و بارام خانی گۆران بەرچاو و ئاشکارە[1]. بە سەرۆکایەتیی ئاغا سەی ڕۆستەم خۆڕاگرییەکی باشیان دەکرد و لە ڕێی چەند شەڕێکی پارتیزانییەوە، سوپای دوژمنانیان تووشی شکست دەکرد، بۆیە داگیرکەرانی عوسمانی ناچار بوون ناوچەکە بە جێ بهێڵن و بۆ گۆڕینەوەی تەرمەکان و دیلییەکان دەستیان کرد بە وتووێژەوە و کێشەکە بڕایەوە؛ بەڵام لەبەرئەوەی کە شوێنکەوتووان سەر بە هەر عەشیرەتێک بان ڕێیان نەدەدا بەهیچ هێزێکی بیانی بەهەر بیانوویێک بێ بێتە ولاتەوە، ئەگەر بهاتبان لە هەلێکی شیاودا هەڵیان دەکوتایە سەریان. لەم چەرخەدا ئاماژەکانی ڕێبەری مەزهەبی واتا ئاغا سەی ڕۆستەمی حەیدەری و بەهۆی فەرماندەیی و بە جەرگی و نیشتمانپەروەریی سەردارە سەنجاوییەکان بە تایبەت عەلی ئەکبەر خانی سەردار موقتەدیر و بەهرام خانی یاوەر گۆران زۆر گرینگ و کاریگەر بوو[2].

ئاغا سەید ڕۆستەم؛ لە سەردەمی ژیانی خۆیدا کوڕی گەورەی خۆی ، ئاغا سەید نوورەدینی کردە بەرپرسی تەکیە و بە کاروباری موریداندا ڕادەگەیشت، ئاغا سەید نوورەدین جوامێر و دەست و دڵ ئاوەلا و دلۆڤان و میواندار بووە و لە ناوچەکەدا نازناوی حاتەمی تایی پێ دراوە و کچی محەمەد عەلی خانی گۆرانی

---

١ بڕوانن بۆ... جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان، محمد علی سلطانی، بەرگی ٢و ٣ و ٤.

٢ بڕوانە بۆ هەمان سەرچاوە، بەرگی ٢ و ٣.

حاکمی کرێندی وەک هاوسەر هەڵبژاردووە، پاش مەرگی ئەو ژنە، ژنێکی تر کە خەڵکی بەیامەی گۆران بووە، کردووتە هاوسەری خۆی و بەدرێژایی ژیانی خەریکی چارەسەرکردنی کێشەی خەڵک بووە. سەید ڕۆستەم، ساڵی ١٣١١ کۆچی هەتاوی، سەی نوورەدینی کردە بەرپرسی تەکیە و کاروباری خۆی. بەڵام پاش ماوەیەک ئاغا سەی نوورەدین ئەم بەرپرسایەتییەی ڕەت کردەوە و بۆیە ئاغا سەی شەمسەدینی حەیدەری (١٢٧٣-١٣٢٧ ش) بەرپرسایەتیی تەکیە و ڕاگەیشتنی بەموریدانی کەوتە ئەستۆ.

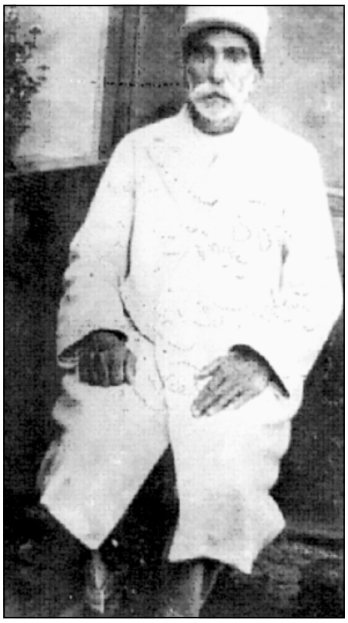

ئاغا سەید ڕۆستەم حەیدەریی گۆران

تەکیەی تووتشامی لە وەرزی زستاندا، هەموو ساڵێک پەنا و شوێنی حەوانەوەی هەژاران و نەداران بوو و لەهەر شوێنێکەوە هەموو کەسێک و سەر بە هەر ئاین و لە هەر عەشیرەتێک بووایە دەحەوێنرانەوە تا کۆتایی زستان لەوێ دەمانەوە و جێژنی نەورۆزیان لەگەڵ ئاغا و بەوەرگرتنی نەورۆزانە لە ئاغاوە دەکرد و پاش وەرگرتنی پارەیەک بۆ گەڕانەوەیان بۆ زێدی خۆیان، ڕوویان دەکردەوە ناوچەکەی خۆیان. ئەم ڕێورەوشتە تا ئەم چەند ساڵی دوایی هەر درێژەی هەبوو. حاجی سەیاح لەم بارەوە ئاماژەیەک دەکات و دەڵێ، (لە تەکیەی ناوبراو (ئاغا سەید ڕۆستەم) یەکێ لە موریدانی ئاغاخان، دەژیا: وتیان: «ئەم پیاوە ساڵگارێکە کە لەوێدایە، بارودۆخی سەید زۆر لە بار بوو و عەبایەک و ڕشتەیەکی دەروێشیی دابوو بەمیرزا قاسم تا بیدات بە من (حاجی سەیاح)».[1]

دەڵێن ئاغا سەید ڕۆستەم زۆربەی شەوان، دەچووە لای فەقیران و هەژاران و

١ خاطرات حاجی سیاح، ل ٢٣١

گــوێی ڕادەگــرت بـۆ دەردەدڵەکـــانیـــان و زۆربەی جـــاریش بـە جلوبەرگی ترەوە بەکاروباری حوجرەکان و شێوەی میوانداری هەژاران ڕادەگەیشت و شەوانەش بە کاروباری حوجرەی ڕیازەتی دەروێشان ڕادەگەیشت[1].

پاش تـەمــەنێکی پڕ لە خــزمــەتی مــادی و مــەعنەوی بە خــەڵک و وڵات و زێد و ئاینەکـەی کـۆچی دواییی کـرد و بۆ هـەمـیـشـە لە دڵی پێـڕەوانی مـایەوە و بەهاری ١٣١٣ی کۆچی هەتاوی ئەسپەردە کرا.

ئاغا سـەید شـەمسـەدین حەیدەری (١٢٧٣ـ ١٣٢٧ی کۆچی هەتاوی) کوڕێکی زۆر چاک دەرچووبوو و لە هەموو ڕوویەکەوە لە بابی دەچوو. ئاغا سـەید شـەمسـەدین کە لە بەشی خێڵ و عەشیرەکاندا ئامـاژەم پێ کردووە؛ کچی حسـێن خـانی سـەردار موعـەزەمی گۆرانی هێناوە و بە هۆی ئەوەی خەڵکی ناوچەکە ڕێزی زۆریان لێ دەنا زۆرجار بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانیان ڕوویان تێ دەکرد و ئەویش کێشەکانی بۆ چارەســەر دەکردن، ناوبراو لە دەورانی پڕ زەبروزەنگی پۆلیسی ڕەزاشـادا دەژیا. هێزەکانی ڕەزاشـا بەمەبەستی هێنانە خوارەوەی بڕشتی مـامۆستـایانی ئاینی و هەروەها بێ حـورمـەتی بـە ئیسلام و بـایەخدان بە بەهـائییـەت و مـەسیحیـیـەت. بانگەوازکەران و میسیۆنێرەکانی جیهانی مەسیحییەت بە پشتیوانیی ڕەزا شـا ڕوویان کردە ناوچەکە، بەجێبەجێکردنی چەند پرۆژەی خزمەتگوزاریی گشتی وەک

---

١ لە ڕاپۆرتێکدا کە لە سەردەمی دەسەڵاتی ئاغا سەید ڕۆستەم و لە ڕۆژگاری حکوومەتی فـەرمـانفـەرمـا و عـەباس مـیـرزای سـالار لەشکری کـوڕی، سـەبارەت بەم بنەمـاڵەیە دەنووسێ: یەکێکی تر لە ئەو شوێنکەوتووانە ئیبراهیمییە، کە ڕیزەخواری ئاغا سەید ئیبراهیم و کوڕەکانی ئەون، ئەم سـەید ئیبراهیمەش لە هیندووستـانەوە هاتووە و لە مەزراتووشامی لە یەک فرسەخی خاکی گۆرانەوە، نیشتەجێ بوو و تایفەکانی گۆران و کرێند و بیوینچی و سەنجابی و مەنشی کەلوڕ و چەند بنەماڵەی تر لە میر عەزیزی کەلوڕ، بوون بە موریدی و کەراماتی زۆری لێوە دەرکەوت، پاش مردنی ئاغا سـەید برایم، ئاغا سەید یاقۆی کوڕی و هەروەها ئاغا سەید براکەی کوڕی سەید یاقۆ، بوون بە تەکیەدار. ئێستاکەش ئاغا سـەید ڕۆستـەمی کوڕەزای هـەمان سـەید براکە لە ناوچەی تووتشامی تەکیەی هەیە و میوانداری لە میوانان دەکات. بڕوانە بۆ (کۆمەڵە بەڵگەکانی عـەبدولحـوسێن فـەرمـانفـەرمـا (١٣٤٠ ـ ١٣٢٥ کـۆچی) بە یارمـەتیی مەنسوورەی ئیتیحادیە (نزام مافی) سیرووس سەعدوندیان، ب ٢، ل ٧٩٠٥

خـەسـتـەخـانـە، بنکەی تەندروسـتـی، خـوێندنگەی بەخـۆڕایـی لە بەشـی زمـانـە ئەوروپییەکان و ... دەستیان کردە چاپ و بڵاوکردنەوەی کتێب و نامیلکەی ئاینی خۆیانەوە و مـەکتـەبی ئالی حـەق و ناوچەی گۆرانیـان بۆ گـەیشتن بەئامـانجـەکـانی خۆیان بەگونجاو دەزانی بۆیە لەو ناوچەیەدا لە هاتوچۆدا بوون.

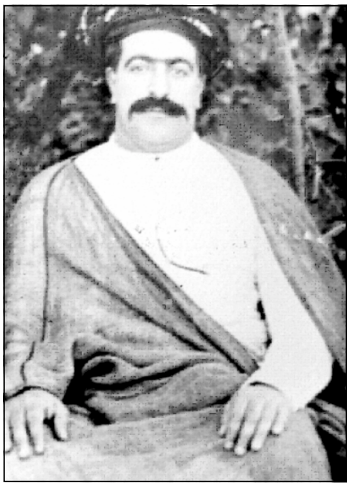
ئاغا سـەید شـەمسـەدین
حـەیدەریی گۆران

ئاغـا سـەی شـەمـسـەدین حـورمـەتێکی زۆری ئەوانـی دەگـرت و بە باشـی بەکـاری ئاینیی مـوریدانیش ڕادەگـەیشت و ئـیـزنی نەدەدا لە بایەخی ئـایـنـیــیــەکــەی و تەریقـەتەکـەی داوێن پیس بکرێ و بۆیـە دوژمـنـانـی ئـاینەکـەی نـائـومـێـد بـوون ناوچەکـەیان بـەجـێ هێـشت. بە بێ ئەوەی تەنـانـەت یـەک کـەس لە بیـروباوەڕی خـۆی وەربگێڕن ئەوەش وێڕای ئەو هـەمـوو توانایە و ئـیـمـکـانیـاتێکی بـانگەشـەکـاریـیـان لەم ڕووەوە چییـان پێ نەکرا و ئەمـە زۆر جێی سـەرسوڕمـان بوو. ئاغا سـەید شـەمسـەدین کە بە باشـترین شێوە بە سـەر ئەرکی خـۆی ڕادەگـەیشت، لەم سـەردەمەدا خـۆی خـەریکی کۆکردنەوە و پاراستنی پەرتووکەکانی یاری بە تایبـەت پەرتووکەکانی سـەردەمی چل تەنـی بوو و پەرتووکـەکـان زۆر باش پارێزراون، بـەشـێـوەیـەک کە دەتـوانین ئەم پەرتووکانە لە پەرتووکە باوەڕپێکراوەکان بژمێرین.

جگە لە ناوچەکـانی کـرمـاشـان، هەمـەدان، کـوردسـتـان و شـارەزوور و... ژمارەیەکی زۆر لەموریدانی حەیدەری دانیشتووی ئازەربایـجانن؛ وەک چون حاجی سـەیاح دەنووسێ، ... (ماکۆ) لە غازیان گیرساینەوە، شـوێنێکی خـراپ نەبوو. لەو گوندەدا زۆربەی دانیـشـتـوان مـوریدی سـەید ڕۆسـتـەم (گـۆران)ی کرێندن و بە زمانی کوردیش قسە دەکەن[1]. خەلیفەکانی تەکیـەی تووتشامی دێنە ئەو ناوچەیە و

١ خاطرات حاج سیاح، ل ٢٦١.

دەروێش حەسەن خەراباتی

خەڵکی ئەوەندە لایەنگری ئەو تەریقەتە بوون کە هەر خێرا فەرمانەکانی خەلیفەیان لە سەر چاو دادەنا؛ قزڵباشەکانی تەورێز، هەر لەم ئالی حەقانەن. ئاغا سەی شەمسەدین، لایەنگری هونەر و مۆسیقا بوو و ماڵەکەی شوێنی کۆبوونەوەی لایەنگرانی هونەر و مۆسیقا بوو. دەروێش حەسەنی خەراباتی و دەروێش نیمعەتی کوڕی کە لە ناودارانی مۆسیقای مێژوویی کوردن و هەروەها شارامی نازری و... تەنبوور ژەنگەلێکی وەک میرزا سەید عەلی کەفاشیان کە عەلی ئەکبەر مورادی لەسەر شێوازی ناوبراو دەڕوات[1].

ئاغا سەید شەمسەدین خۆی لە هونەری مۆسیقا و ئامێرەکانیدا بە تایبەت لە تەنبووردا مامۆستایەکی تەواو بوو. لە کارەساتی خەرمانانی ساڵی ١٣٢٠ کە سەرۆکایەتی ئاینی گۆرانیی لە ئەستۆ بوو و بە هۆی زوڵموزۆری سەردەمی پەهلەوی پاش لێخزانی ڕەزاشا، هەموو عەشیرەتەکان دەستیان کردە ڕاپەڕین و هێرشیان کردە سەر بنکە نیزامییەکان و دەستیان کرد بەکوشتنی هێزە چەکدارە.... بەڵام لە ناوچەی گۆراندا بە پێچەوانەی ئەو هەموو زوڵمەی کە پیاوانی ڕژێم دەیانکرد، پاش هاتنی هاوپەیمانان بۆ ئێران و لابردنی شای ئێران و گۆڕانی بارودۆخ، هێزەکانی حکوومەت کە هێرشیان دەکرایە سەر، پەنایان دەبردە بەر تەکیەی سەی شەمسەدین و خۆیان و چەکوچۆڵەکەشیان دەپارێزرا و ڕەوانەی کرماشان دەکرانەوە؛ کەچی لە ناوچەکانی تر سەرەڕای ئەوەی دەست بەسەر چەکوچۆڵەکەیاندا دەگیرا سەریشیان تێدا دەچوو و ئەم کارەی حورمەتی تەکیەی گۆرانی زۆرتر کردەوە.

---

١ بڕوانە بۆ (جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرماشان، بەشی مۆسیقا، ل ٣٦٢ – ٣٦٩).

پاش خەرمانانی ۱۳۲۰ی هەتاوی و دوابەدوای هاتنی ئینگلیزەکان بۆ ئێران، ئاغا سەی شەمسەدین، دژیان وەستا و هەر بۆیە خۆی و بنەماڵەکەی بە ماوەی دوو ساڵ بۆ تاران دوورخرانەوە.

ئاغا سەی شەمسەدین، ساڵی ۱۳۲۷ی هەتاوی لە تەمەنی ٥٤ ساڵیدا کۆچی دوایی کرد و ناو و یادی هەردەم بە بەرزی دەمێنێتەوە. ١٤ ساڵ خزمەتی کرد و منداڵی لەپاش بەجێ نەما و بۆیە بۆ جاری دووەم ئاغا سەی نوورەدین بوو بە تەکیەداری گۆڕان.

ئاغا سەید نوورەدین حەیدەریی گۆران

پاش ساڵێک ئەم ئەرکەی خستە ئەستۆی تاقە کوڕەکەی خۆی واتا سەید سەیفودین حەیدەری و خۆی ساڵی ١٣٣٦ی هەتاوی، کۆچی دوایی کرد و پاش ماوەیەک ئاغا سەید سەیفەدین ئەرکەکەی خۆی بە ئاغا سەید نەسرەدین حەیدەری سپارد کە ئێستاش هەر تەکیەداری حەیدەرییەکانە و خۆی لە مانگی سەرماوەزی ١٣٦٦ی هەتاوی، کۆچی دوایی کرد و تەرمەکەی بەبەشداریی هەزاران کەس لە لایەنگرانی، ڕەوانەی تووتشامی کرا و بە هۆی بارودۆخی کاتی و مێژوویی و تایبەتمەندییە کەسانییەکانی، هەر کام لەم دوو تەکیەدارە (ئاغا سەی نوورەدین و ئاغا سەی سەیفەدین) لە کۆچی دوایی ئاغا سەی شەمسەدین تا سەردەمی ئاغا سەی نەسرەدین، دەبێ بە سەردەمی لاوازبوونی تەکیەداریی حەیدەری بژمێرین و ئەمانەش هەمووی بە هۆی بارودۆخی

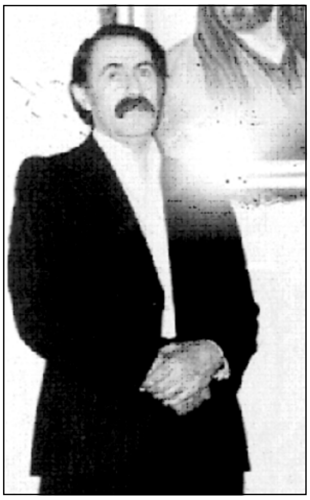

ئاغا سەید نەسرەدین حەیدەریی گۆران

سەردەم و ناوچەکەوە بوو. تەکیەداری ئاغا سەید نەسرەدین بوو بە هۆی گەڕانەوەی حورمەت بۆ تەکیە و هونەر و مۆسیقا و دەفتەردارەکان بایەخیان پێی درا و پیران وایان دەزانی لە ژێر نەزەری ئاغا سەی ڕۆستەم و ئاغا سەید شەمسەدین دان. تەکیەی تووتشامیی گۆران لەم خولەدا پڕبایەخترین شوێنی ئاینی ئالی حەقەکانە و لە ڕێورەسمە جیاجیاکاندا، پێڕەوانی ئالی حەق لەوێ کۆ دەبنەوە و زیارەتی حەزرەتی سوڵتان سەید ئەحمەدی عەلەوی (باوە یادگار) و شوێنە پیرۆزەکانی تووتشامیی گۆران دەکەن و بە باشترین شێوە میوانداریيان لێوە دەکرێ. پەرتووک و بەڵگەنامە ئاینییەکان لەهەر لایەکەوە کۆ دەکرێنەوە و ڕێکوپێک دەکرێن و کۆپی دەکرێن و پاشان دەیانخەنە بەردەستی شوێنکەوتووانەوە.

ئاغا سەی نەسرەدین، وەک گەورە پیاوانی ئاینیی پێشوو بە باشترین شێوە مامەڵەی لەگەڵ پرس و بابەتەکانی سەردەمدا دەکرد، لە سەرەتای شۆڕشی گەلانی ئێراندا، ئاغا سەی نەسرەدین تاقە ڕێبەری عەلەوییەکانی ئالی حەق بوو و بۆ سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران، هەوڵی زۆری دا و پاش سەرکەوتنی شۆڕشیش، وێڕای گەورە پیاوانی ئالی حەق، چووە خزمەتی ئیمام خومەینی و (ئیمام خومەینی)ش ڕێزی زۆری بۆ دانا.

بەڵگەکانی ناوبراو لە سەردەمی کۆماری ئیسلامیدا لە پڕبایەخترین بەڵگەکانی ئاینی یارسانن و ئەمەش پیشاندەری وشیاریی ئالی حەقەکان و لایەنی کۆمەڵایەتی ئەم ئاینەیە.

لە سەردەمی شەڕی ئێران و عێراقدا ئاغا سەید نەسرەدین یارمەتیدەرێکی هەرە گەورەی سوپای ئیسلام بوون و لەو ٨ ساڵەدا شەهیدی زۆریان بۆ سەرکەوتنی ئێران داوە. پاکی و خاوێنی و ئیمان و بیروباوەڕی ڕاستەقینەی ئەم زاتە پاکە جگە لەوەی بووەتە هۆی ئەوەی لەدڵی خەڵکی ناوچەکە جێگەیەکی بۆخۆی کردبێتەوە و بووەتە هۆی ئەوەش کە مێژووی هەزاران ساڵەی ئەم ئاینە بە باشترین شێوە بە خەڵکی بناسێنرێت.

مارتین ڤان برۆیین سێن، لە کتێبی کۆمەڵناسیی گەلی کورددا دەڵێ... سەید براکە کە لە سەدەی ١٩ دا لە تووتشامی لە ڕۆژئاوای کرماشان ژیاوە، لە باشترین

و مـەزنتـرین پیـاوچاکانی ڕۆژگار بـووە و لە ناوچەکەدا دەورێکی گرینگی هەبووە و تەنانەت توانیی هەموو فەلسەفەی ئالی حەق بە پێی باوەڕی خۆی ڕوونتر بکاتەوە.

ســەید نەســـرەدین (١٣١٢ ک. ه) لە بنەمـاڵەی ناوبراوە و مـن (مـارتـین ڤـان) شانازی دەکەم کە بووم بە میوانی و خۆی بە خانەخۆی نازانێ؛ بەڵام زۆر پیاوێکی پیاوانە و باشە؛ موریدەکانی وەک نەشئەیەکی خوایی سەیری دەکەن (بابی هێشتا زیندووە و ئەو بایەخەی نییە!) و ئەگەر داوای خواییش بکات پێڕەوەکانی شەکی لێ ناکەن (کۆمەڵناسیی گەلی کورد.... ، مارتین ڤان برۆیین سێن، وەرگێڕدراوی ئیبراهیم یوونسی، ل ٩٧ – ٢٩٦) ئاخۆ لە داهاتوودا کێ پێ بنێتە جێ پێی ئەم زاتە؟!

ئالبومی

وێنەکان، شەجەرە، بەڵگەنامە

بنەماڵەی حەیدەریی گۆران

ئاغا سەید نەسرەدینی حەیدەری، ئاغا سەید ئەمروڵڵای شائیبراهیمی
و پیاوە گەورەکانی تری ئالیحەق، لە چاوپێکەوتنی ئیمام خومەینی

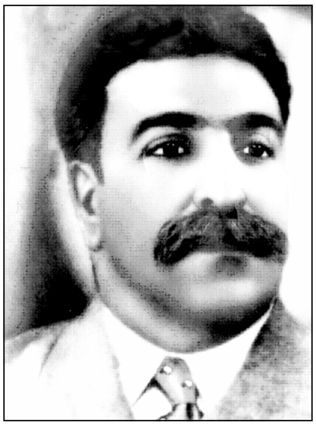

ئاغا سەید شەمسەدین حەیدەریی
گۆران

ئاغا سەید نوورەدین حەیدەریی
گۆران

هوما خانمی حەیدەریی گۆران لە
ژنە ناودار و پیرۆزەکانی زنجیرەی
حەیدەری و کچی ئاغا سەید
ڕۆستەم و جێی ڕێز و حورمەتی
بنەماڵەکانە لە ئاینی حەقیقەتدا

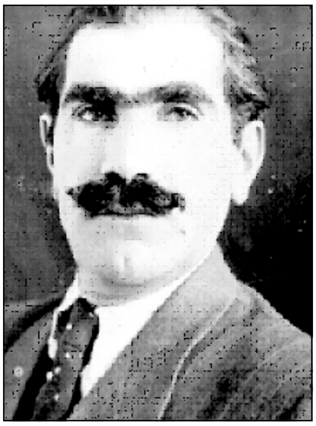

ئاغا سەید سەیفەدین حەیدەریی
گۆران

ئاغا سەید فەتحوڵڵای حەیدەریی
گۆران

له چەپەوە: ئاغا نوورەدین، سەید فەتحوڵڵا، دوکتۆر پاکار ئەمەریکایی، ئاغا سەید شەمسەدین، سەید مەحموود، سەید عەلی، ئاغا سەیفەدین، پیرم مسیۆنێر مەسیحی

دانیشتووی ناوەڕاست له چەپەوە؛ ئاغا نوورەدین، ئاغا سەید ڕۆستەم، شازەنان خانم خێزانی ئاغا سەید شەمسەدین، ئاغا سەید شەمسەدین. دانیشتوو له بەرەوە و له چەپەوە؛ سەید فەتحوڵڵا، سەید سەیفەدین، پیرم مسیۆنێرمەسیحی، سەید مەحموود

دانیشتوو لە ڕاستەوە؛ ئاغا زادە هوما خانم، شازەنان خانم خێزانی ئاغا
سەید شەمسەدین، خانم دوکتۆر باستیگر (نەناسراو)، وەستاو لە ڕاستەوە؛
دوکتۆر پاکار بە جلوبەرگی کوردییەوە، ئاغا سەید شەمسەدین

لە چەپەوە؛ ئاغا سەید ڕۆستەم، ئاغا سەید شەمسەدین، مەسعوود سوڵتان
یاسمی گۆران، سەید عەلی حەیدەری

لە چەپەوە؛ سەید بارام کوڕە گەورەی ئاغا سەید رۆستەم حەیدەری،
سەید جەمشیدی حەیدەریی گۆران کە لە شەڕی دژی عوسمانییەکاندا
کوژرا

لە چەپەوە: سەید دەروێش (مەقتووڵ)
سەید عەبدوڵڵای حەیدەری،
سەید حوسێن حەیدەری

بەڵگەی ژمارە یەک:

بابەت: بەکرێگرتنی ناوچەی زەهاو لەلایەن سەید ڕۆستەم و بەڕێوەبردنی کاروباری کشتوکاڵ

بەروار: جیمادیوئولای ١٣٣٣ کۆچی

مۆر: ئەمیر موفەخەم (واژۆ) لوتفعەلیی بەختیاری

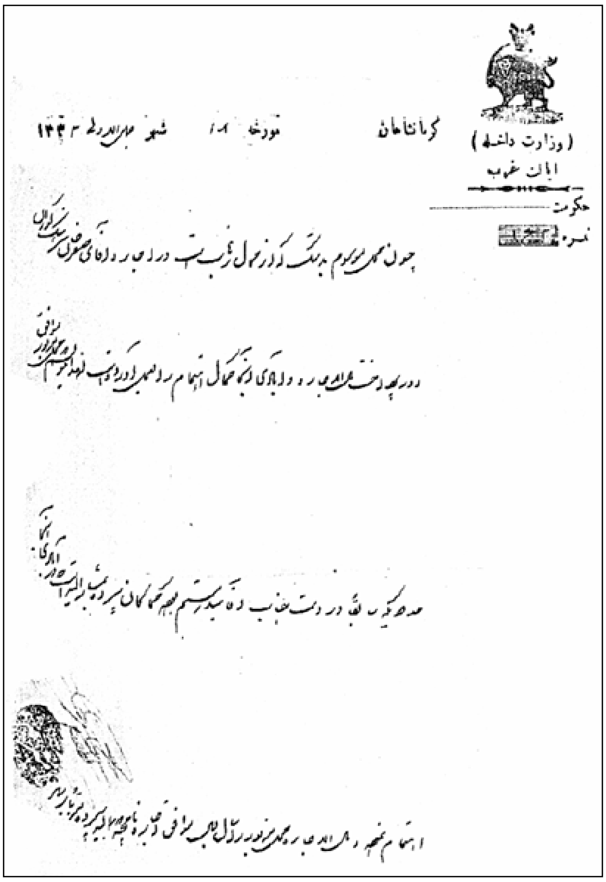
(وزارت داخله)
ایالت غرب
حکومت
نمره

شەجەرەی ساداتی حەیدەریی گۆران

حەزرەتی محەمەد رەسوولوڵڵا (د.خ)، حەزرەتی فاتمە و حەزرەتی عەلی (د.خ)، ئیمام حسێن، ئیمام زەینولعابدین، ئیمام محەمەد باقر، ئیمام جافری سادق، سەید محەمەد موزەفەر، سەید محەمەد موجتەبا، سەید محەمەد موتەقی، سەید داوود، سەید ئەحمەد، سەید سلێمان، سەید محەمەد ئەبولوەفا تاجولعارفین، سەید حسێن، سەید ئەحمەد، سەید خالید، سەید ئەحمەد.

سوڵتان سەید ئێسحاقی بەرزنجی

سەید شێخ عەلی — سەید محەمەد ئەبولوەفای دووەم

سەید خەلیل — سەید رەزا — سەید ئەکابر (خامووش) ← سەید مەعرفەت، سەید عەلی، سەید ئەمیر، سەید کەسالی، سەید نۆسەیر، سەید یەعقووب، سەید یەعقووب، سەید عەزیز، سەید کەسالی، ئاغا سەید مەنسوور.[١]

---

١ ئەم شەجەرەنامەیە لەلایەن تاقمێک لە گەورەپیاوانی ساداتی بەرزنجەوە مۆری لەسەر دانراوە و تاقمێک لە پسپۆڕان ئیمزایان کردووە، بە تایبەت کاک ئەحمەدی شێخ، کوڕی شێخ مارفی نۆدێ کە لەژێر شەجەرەنامەی بنەماڵەی ئەبولوەفای تاجولعارفیندا نووسیویانە: هذه شجرٌ صحیحٌ استفاض منذ ایام عدید کانوا بیت مجد واهل بیت في شهرزور اکثر من سبع مئة سنین کانوا مشهورین معتقداً فیهم ، واهل نفوس، ومن طعن فیهم فلیس طعنهم الالزور ـ انا الفقیر الحقیر مطلع علی ماحرر؛ السید احمد النودهي.

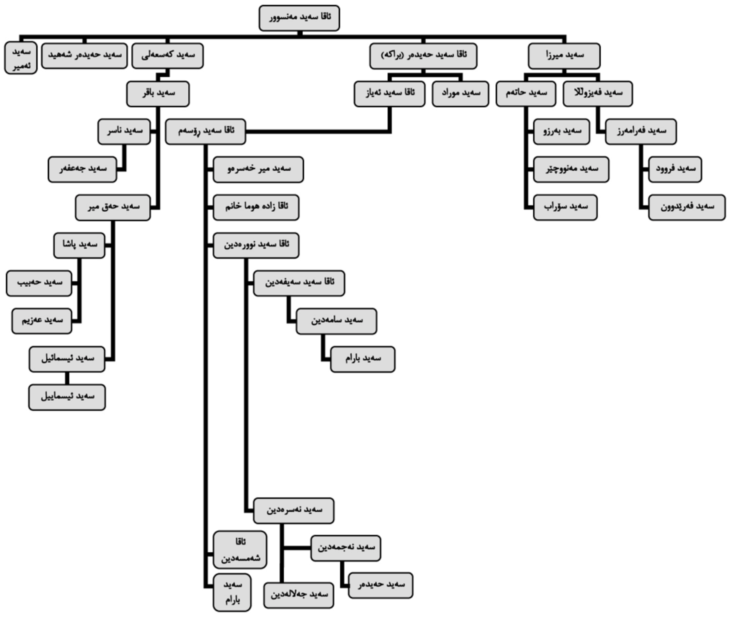
ئاقا سەید مەنسوور
سەید میرزا
ئاقا سەید حەیدەر (براکە)
سەید کەسعەلی
سەید حەیدەر شەهید
سەید ئەمیر
سەید فەیزوللا
سەید حاتەم
سەید موراد
ئاقا سەید ئەیاز
سەید باقر
سەید فەرامەرز
سەید بەرزو
ئاقا سەید ڕۆسەم
سەید ناسر
سەید فروود
سەید مەنووچێر
سەید میر خەسرەو
سەید جەعفەر
سەید فەریدوون
سەید سۆراب
ئاقا زادە هوما خانم
سەید حەق میر
ئاقا سەید نوورەدین
سەید پاشا
ئاقا سەید سەیفەدین
سەید حەبیب
سەید سامەدین
سەید عەزیم
سەید بارام
سەید ئیسمائیل
سەید ئیسماییل
سەید نەسرەدین
ئاقا شەمسەدین
سەید نەجمەدین
سەید حەیدەر
سەید بارام
سەید جەلالەدین

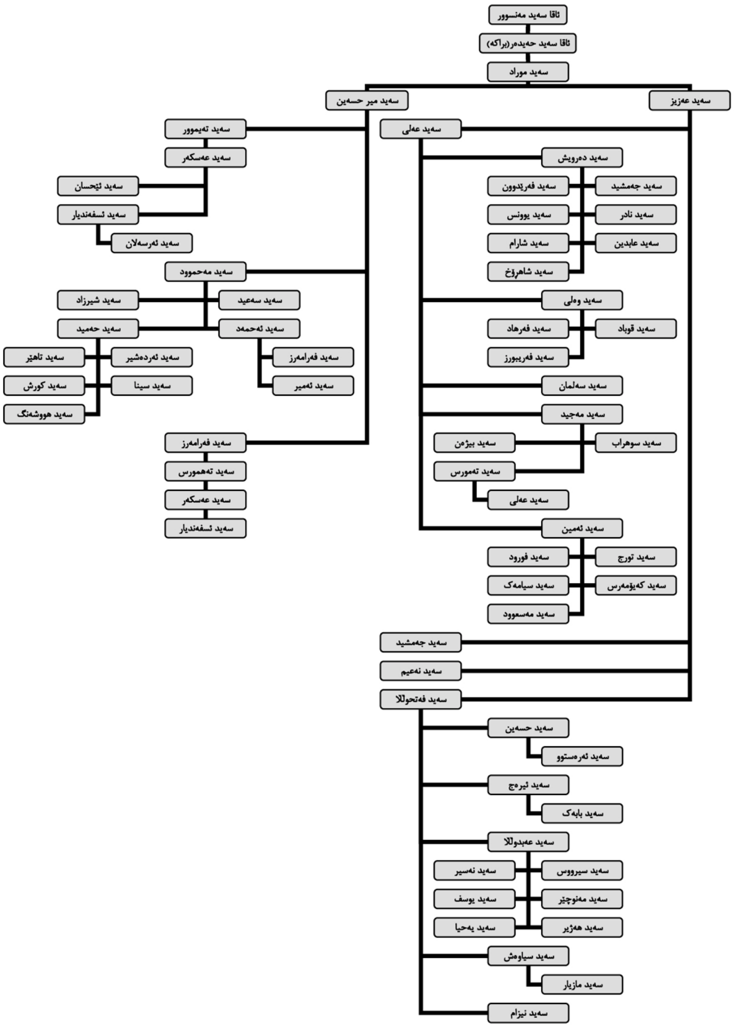

ئاقا سەید مەنسوور
ئاقا سەید حەیدەر(براکە)
سەید موراد
سەید میر حسەین
سەید عەزیز
سەید تەیموور
سەید عەسکەر
سەید ئیحسان
سەید ئسفەندیار
سەید ئەرسەلان
سەید مەحموود
سەید شیرزاد
سەید سەعید
سەید حەمید
سەید ئەحمەد
سەید تاهێر
سەید ئەردەشیر
سەید کورش
سەید سینا
سەید هووشەنگ
سەید فەرامەرز
سەید ئەمیر
سەید فەرامەرز
سەید تەهمورس
سەید عەسکەر
سەید ئسفەندیار
سەید عەلی
سەید دەرویش
سەید فەرێدوون
سەید جەمشید
سەید یوونس
سەید نادر
سەید شارام
سەید عابدین
سەید شاهرۆخ
سەید وەلی
سەید فەرهاد
سەید قوباد
سەید فەریبورز
سەید سەلمان
سەید مەجید
سەید بیژەن
سەید سوهراب
سەید تەمورس
سەید عەلی
سەید ئەمین
سەید فورود
سەید تورج
سەید سیامەک
سەید کەیۆمەرس
سەید مەسعوود
سەید جەمشید
سەید نەعیم
سەید فەتحوللا
سەید حسەین
سەید ئەرەستوو
سەید ئیرەج
سەید بابەک
سەید عەبدوللا
سەید نەسیر
سەید سیرووس
سەید یوسف
سەید مەنوچێر
سەید یەحیا
سەید هەژیر
سەید سیاوەش
سەید مازیار
سەید نیزام

بنەماڵەی ئاتەش بەگی

موشەعشەعی

بنەماڵەی لەمێژینەی ئاتەش بەگی لەو بنەماڵە مەزنەکانی ئالی حەقن کە هاوکات لەگەڵ هاتنە سەرتەختی شا ئیسماعیلی سەفەوی (٩٠٧ـ ٩٣٠ی کۆچی مانگی) هاوکات لەگەڵ شەشەمین سەرهەڵدانی پلەیی بیروباوەڕی ئالی حەقدا لە پانتاییی ئاینیی یارسان، سەریان هەڵدا و بنەماڵەیان ساز کرد.

هاوکات لەگەل هاتنە ئارای شاوەیسقولی لە تورکیا[1] و شۆڕشی دەروونی و دەربڕینی خەبات دژی دارولخەلافەی عوسمانییەکان و بەربەرەکانییە یەک لەدوای یەکەکان کە دەبنە هۆی شەهید بوونی، یان بە واتایەک ون دەبێ و حەزرەتی شا محەمەد بەگ دەبێتە جێگری، بە پێی بەڵگەنامە باوەڕ پێکراوەکان، لە کوردستان، لوڕستان، ئازەربایجان، ئێرانی ناوەندی و خووزستان؛ شا محەمەد بەگ لە سەیدە ڕاستەقینەکان بووە. کتێبە مێژووییەکانی سەردەمی سەفەوی بە ناوی دەدە لە (سەید) ناوی سەید محەمەدیان تۆمار کردووە، سەیری (جهانگشای خاقان)؛ (بزووتنەوە و سەرهەڵدانی عەلەوییەکانی زاگرۆس، ب ٢): دەڵێن ناوبراو مورشیدی دەروونیی سەفەوییەکان و موژدەدەری دەسەلاتی شائیسماعیلی سەفەوی (٩٠٧ـ ٩٣٠ ک) بووە. پاش شۆڕش و خەباتکاری و بنیاتنانی شاوەیسقولی کە لە ناوچە سنوورییەکانی ئازەربایجاندا سەری هەڵدا و شەهید بوو، بە پێی ناوەڕۆکی دەقی سەرەنجامی سەرهەڵدانی حەوتەم لە سەردەست و چالاکییەکانی شا محەمەد بەگ، ئاینی یارسان خۆی گەیاندە ئازەربایجان و ڕۆئاوای ئێران، پاش گەڕانەوە

---

١ مینۆرسکی، بررسی فرقه اهل حق، ل ٢٦. بۆ زانیاریی زۆرتر لە شاوەیسقولی و شۆڕشەکەی، بڕوانە بۆ بزووتنەوە و شۆڕشی عەلەوییەکانی زاگرۆس، ب ٢٠١ محەمەد عەلی سوڵتانی. دەبێ ئاماژە بکەین کە شاوەیسقولی بەپێی بەڵگە نووسراو و وتارە نەنووسراوەکانی یارسان لە شاهۆی هەورامان (دەرزیان = دەرەویان) هاتووەتە دنیا و ڕێباز و شۆڕشەکەشی لە ئازەربایجان و تورکییە ڕووی داوە.

بۆ ئێـران لە بەرواری ڕەبیـعـولئـەوەڵی ٩١٧ی کـۆچی لەلایەن شـائیـسـمـاعـیلی یەکەمەوە، بەشێک لە عەردی خوراسانی گەورەی پێی بەخشرا و لەگەڵ هاوڕێ و مـوریدانی بەرەو، ئەو نـاوچەیە بەڕێ کـەوتن و خـوراسـان کـە مـەکـۆی عـیرفـان و زانست و تـەسـەوفی ئێـرانی و ئـیـسـلامی بوو تەنانـەت وەک دەروازەی سـەرەکـیی هاتنی فـەرهـەنگە هیندییەکان بۆ ئێران و ئەو ڕێبازانەی کە لە ترسی قزڵباشـەکان و شای سەفـەوی خامۆش بووبوون سەیر دەکرا، وەک مەکتەبەکانی نووربەخشیە و موشەعشەعیە و ئالی حەق. بۆیە و ڕوویان کردە خوراسان و بوون بە موریدی شا محـەمـەد بەگ و پاش سـەرهەڵدانی چامـەی حـەفـتـەم واتا؛ زاتی خـان ئاتەش، کۆبەندێک لە باوەڕەکانی (نووربەخشی، موشـەعشـەعی و سـەفـەوییـە) لە سیـمای مەکتەبی ئالی حەقدا خۆی نواند.

شا محـەمـەد بەگ، وەک سـەرکـردەی ئاینی، بەپێی ڕاسـپاردەی شائیسـمـاعیلی سەفەوی (٩٠٧ـ ٩٣٠) لە میسر و عەرەبستـان (عیراقی ئێستا) و لەوبەری دیجلە و فوراتەوە، چەندین شـۆڕشی بەمەبەسـتی لـە ناوبردنی حکوومـەتە هاوچەرخـەکانی ئەودەم دەست پێ کرد، لە ژێر ئالای شۆڕشی عەلەوییەکاندا[1].

ناوبراو جگە لەوەی سـەرۆکێکی ئاینی بوو، هاوکات لە مـەیدانی شـەڕیشـدا زۆر بە جـــەرگ بـوو و وەک جـــەنگاوەرێکی نیـــزامی و پابەنـد بە بـەڕێوەبردنی ئـەرکی مـەعنەوی ناوی باسی لێـوە کراوە. سـەردەمی سـەرهـەڵدانی شـا محـەمـەد بەگ تا ناوەڕاسـتی پاشـایەتی شاتەهمـاسبی سەفـەوی (٩٣٠ ـ ٩٨٤ ی کۆچی مـانگی) درێژەی بوو. شـوێنی ڕازونیـازەکـەی لە کێـوی سـەهـەنددا بوو و وەک چون سـوڵتان یادگـار و شـائیـبـراهـیم بە ئامـاژەیەکی چاوکـە ئـاوێک هەڵقـوڵیـوە ئەمـیش پاش ئاماژەیەک توانیویە، چاوکەیەک ئاو لە دڵی زەوی هەڵبقوڵێنێ و بۆیە دەبێتە شوێنی زیارەتی پێڕەوەکانی.

وتراوە کە شا محـەمـەد بەگ، پاش دیدار لـە گـەڵ عـەشیـرەتی سـان مـوریدی لە هەمەدان کۆچی دواییی کردووە و لە بورجی قوربانی هەمەداندا نێژراوە[2].

---

١ بروانە بۆ بزووتنەوە و شۆڕشی عەلەوییەکانی زاگرۆس، ب ٢/ ١٩٥٥ ـ ١٨.

٢ شا محـەمـەد بەیگ بەپێی شـەجـەرەنامـەی خـۆی دەگاتەوە حـەزرەتی عـەلی. بڕوانە بۆ پێشەکیی شەجەرەنامەی بنەماڵەکە، ئەم بەشە.

له سـەرهەڵدانی حـەفـتـەم؛ خـان ئاتەش کـە دەبێ بوترێ لە دەیەی دوای نیـوەی یەکـەمی سـەدەی دەیەمـدا سـەری هەڵداوە. لە خشـتـەی دەسـتی ڕاسـتی ڕووباری چەغەتوو لە باشووری ئازەربایجانەوە خۆی ناساند و دژ بە بڵباسەکان وەستا و هێرشـە یەک لەدوایەکەکانی ئەوانی دامرکاندەوە و بە یارمەتیی خان ئەحمەدخانی ئەردەڵان کـە لە ناو داوودەزگـای سـەفـەویەدا پەروەردە بووبـوو و زاوای شـاعـەباس بوو و دژ بە شۆڕشـەکانی باوکی ـ هەڵۆخان ـ وەستابوو؛ توانییان ئەم عەشیرەتانە شکست بدەن.

خـان ئەحـمـەدخـان بـۆ سـەرکوتکردنی ئێزدییـەکـان، بەرەو مـوسڵ بەڕێ کـەوت و تاقمێکی زۆر لەئێزدییەکان لە مووسڵ بوون بە موریدی خان ئاتەش.

بەر لەم بەسـەرهاتە لە شەڕەکەی (قەڵای پاڵنگان)دا، چەند وێنەیەک بـەرچاوە کە پیـشـاندەری ئەوەن، خـان ئاتەش دژ بە هەڵۆخـان و خـان ئەحـمـەد خـانی کـوڕی (١٠٤٥ی کـۆچی مـردووە) وەسـتـاوەتەوە، لـە بەر ئەوەی ئەو ناوچـەیە سنووری دەسـتـپـێکردنی دەسـەڵاتی ئاینیی حـەزرەت بووە و بڵـبـاسـەکـان دوژمنی ئـاینی یارسـان و خـان ئـەحـمـەدخـان بـوون، بۆیە هـەردووکـیـان بـوون بە یەک و یارمـەتیی یەکتریان داوە.

سـەرچاوەکـان بەشـێـوەی جـۆرەوجـۆر باسی کـەرامـاتی نـاوبراویان کـردووە و هەربۆیە پاش سـەرهەڵدانی ژمـارەیەکی زۆر لە عـەشـیـرەتی سـان و بە تـایبـەت دوو بنەمـاڵەی شاهەیاسی و عـالی قـەڵەندەری بوون بە مـوریدێکی باشی حەزرەتی خـان ئاتەش.

دەتوانین لەڕاسـتیدا بڵێین کە ئەم سێ بنەماڵەیە (ئاتەش بەگی، شـاهـەیاسی و عـالی قـەڵەندەری) داکـۆکـییـان بیـروباوەڕ و مـانەوەی بوون، جگە لە ڕێککەوتنی ئەم سێ عەشیرەتە، موریدانی حەزرەتی شا مـحەمەد بەگ لە خوراسـان، ئازەربایجان، کوردسـتـان، خـووزسـتـان و ناوەندی ئێران و تورکیـا ... بوون بە مـوریدی حـەزرەتی خـان ئاتەش بەگ؛ کـە لەلایەن (نووربەخـشـیـیـە، مـوشـەعشـەعـیـیـە و سـەفـەوییـەی) پشتگیریی دەکرا: هـاوکات کوڕەکانی مـحەمەد بەگ واتا خان ئەڵماس، خان ئەبداڵ و خـان جـەمـشـیـد بـوون بە مـوریدی ئاتەش بەگ و هـەرکـامـەیان بوون بە ڕێبـەری ئایـنی ناوچـەیـەک و خـان ئەڵمـاس و کـوڕەکـانـی و کـوڕەکـانی ئاتەش بـەگ بەرەو کرماشان بوونەوە.

مینۆرسکی لە سەر ئەو باوەڕەیە کە خان ئەڵماس لە یەکێ لە تەکیەکانی کرماشان بە خاک سپێردراوە (؟؟). خان ئەبداڵ و کوڕەکانی بەرەو ورمێ ڕۆیشتن و خان جەمشیدیش بەرەو خوراسان وەڕێ کەوت. لەم سەردەمەدا حەزرەتی خان ئاتەش سەرۆکایەتیی هەموو موریدانی لە ئەستۆ بوو و ئەم سەرۆکایەتییە بەرە دوای بەرە لە نێوان کوڕەکانیدا مایەوە، تا ئێستاش بەردەوام ماوەتەوە لەنێو بنەماڵەکەیدا (١٣٧٧ی کۆچی هەتاوی) و سەیدەکانی عەشیرەتەکانی تر، خەلیفەی ئەم پیاوە گەورانەن کە بە باشی ژیانی یەکە بە یەکەیان لێک دەدەینەوە.

بە پێی بەڵگە باوەڕپێکراوەکان کە لە بەشی بەڵگەکانی ئەم بەشە خراونەتە بەرچاو. ئەوەی کە دەوترێ خان ئاتەش و نادرشای ئەفشار هاوچەرخ بوون، هەڵەیە(١١٦٠ـ ١١٤٨) و ئەم چەند خاڵەی خوارەوەش ئەم ڕاستییە دەسەلمێنن:

١- بە پێی دەقی چامەی حەفتەم، خان ئاتەش هاوکاتە لەگەڵ حکوومەتی خان ئەحمەدخانی ئەردەڵانی کە تا سەرهەڵدانی نادر، سەد ساڵیان نێوانە. حکوومەتی خان ئەحمەد خانی ئەردەڵانی (١٠٤٥ـ ١٠٢٦) و نادر (١١٤٨).

٢- ئەو چاوپێکەوتنانەی ڕێبەرانی ئاینیی یارسان و ئەفشارەکان تۆمار نەکراوە و نەنووسراون و ئەمە خۆی هۆی ئەوەیە کە ئەم هەڵەیە کراوە.

٣- بە پێی بەڵگەنامە باوەڕپێکراوەکان لە سەردەمی ئەفشاریەکان و دوایین ڕۆژەکانی ئەو زنجیرەیە، گەورەی ئەو بنەماڵەیە سەید سەرخۆش بەگ بووە کە لەلایەنی مێژوویییەوە سێ بەرە نێوانی هەیە لەگەڵ ئاتەش بەگدا و بۆ هەر سێ بەرەکەش، سەد ساڵ لەبەرچاو گیردراوە و بۆیە بەرواری دەستنیشانکراو لە خاڵی یەکەمەدا کە باسی کرا، ڕاست دەبێت.

بەم شێوەیە سەرهەڵدانی شاوەیسقولی لە تورکیا کە بزووتنەوەیەکی بەربلاوی لە چیای شاهۆی زاگرۆس دەست پێکرد و تا لوڕستانیشی گرتەوە، لە تورکیا لەگەڵ دارولخەلافە وەشەڕ هات و بەرەو ئازەربایجان هاتن و بوو بە هۆی سەرۆکایەتی شا محەمەد بەگ، بە سەرهەڵدانی ئاتەش بەگ دەسەڵاتی ئەم بنەماڵەیە گەیشتە ئەوپەڕی خۆی (ئاتەش بەغ = خوا). کاتێ کە ئاتەش بەگ بەرەو خوراسان بووەوە لە هەشت روود (سەهەند) کۆچی دوایی کرد و گۆڕەکەی ئاتەش بەغ بوو بەجێژوانی عاشقان و عارفان و کەراماتی زۆری لێوە بە جێ ماوە، کە خەڵکی دەیگێڕنەوە.

خـان ئيـمـامـقـولى ـ پاش بابى، تـوانيى دەسـەڵاتى خـۆى بسـەلمێنێ و ببێ بەسـەرپەرشتى بنەماڵەى (ئاتەش بەگى ـ موشەعشـەعى). جگە لە گەورەيى خۆى كە تێيدا ڕەچاو دەكرا، ميراتگرى گەورەيى بابيشى بوو. ڕێبەرايەتييەكەى خان ئيمامقولى هاوكات بوو لەگەڵ هاتنە سەر دەسەڵاتى شاسوڵتان حسێنى سەفەوى (١١٠٥ـ ١١٣٥ى كۆچى مانگى) و هاوكات ئەفغانەكان هێرشيان دەهێنايە سەر ناوچەكـانى ئێـران و وردەوردە نادرشـاى ئەفـشـار (١١٤٨ـ١١٦٠) دەسـەڵاتى وەدەست هێنا. ئەم سـەردەمـە كـە سـەردەمـێكى گـرينگە لە ڕووى سيـاسى، كۆمەڵايەتى و ئاينى ئێراندا و بنەماڵەى عەلەوييەكان كە زۆربەيان بەنهێنى دەژيان، هاوكات، خان ئيمامقولى بەباشترين شێوە، توانيى كێشەكان چارەسەر بكات و ببێتە هۆى ڕزگاريى گەلانى ئێران. ناوبراو توانيى وەك پێشەواييەكى ئاينى لە ڕۆژئاواى ئێران؛ (ئازەربايجان، كوردستان، كرماشان، خووزستان و هەمەدان و...) موريدانى بنەماڵەكانى ئاتەش بەگى و موشەعشەعى لەگەڵ نادرشاى ئەفشار ڕێك بخات و بە پێى ئەو سياسەتەى نادر كە ويستى پاڵپشتى بكات لە شاتەهماسبى دووەم و دەسەڵات بگەڕێنێتەوە بۆ سەفەوييەكان و ئەفغانەكان لە ئێران دەربكات. لە ڕۆژئاواى ئێران لەگەڵ توركانى عوسمانيدا ئازايانە شەڕى كرد. و وەك چۆن مـينۆرسكى و ئێـعـتـمـادوسـەڵتـەنە باس دەكـەن بۆ پاراسـتنى سنوورگـەلى ڕۆژهەڵاتييەكان ڕەوانەى خوراسان دەكرێت[1].

لە شەڕەكاندا جگە لە بەجەرگبوون و خەباتى قارەمانانە، كەرامەتى زۆريشى لەخۆ پيشان داوە، وەك حەزرەتى سوڵتان ئيسحاق و داود، مشتێك خۆڵى كردە چاوى سوپاى دوژمن و كوێرى دەكردن بەم شێوەيە سوپاى ئێران سەردەكەوێ، بۆيە ناوچەى (ڕۆم شكەن) لەلاى موريدانى عەلەوى ڕێزێكى تايبەتى هەيە. بەپێى ئەو بەڵگانەى كەوتوونەتە بەردەست مينۆرسكى[2]، ئەو زەوينانەى كە لە سەردەمى سەفەوييەكاندا بەخشرابوون بە عەلەوييەكان لە سەردەمى نادريشدا هەميسان بەخشرانەوە پێيان.

١ بزووتنەوە و شۆڕشى عەلەوييەكانى زاگرۆس، بەرگى ١، ٢، موحەمەد عەلى سوڵتانى– مينۆرسكى، وتارەكان ل ٢٨.
٢ مينۆرسكى، وتارەكان، ل ٢٨.

لەسۆنگەی بوونی بەڕێز خان ئیمامقولی لە خوراساندا، وەک چون شا محەمەد بەگی کوڕی، توانیی سنووری ڕۆژهەڵاتی ئێران بپارێزێ. دەڵێن خان ئیمامقولی لە مەشهەد کۆچی دوایی کردووە و لە تەنیشت حەزرەتی ڕەزا لەو بارەگایەدا نێژراوە.

ساڵی ١١٦٠ی کۆچی نادر لە قووچان دەکوژرێ و لەم خولەدا کە سەرخۆش بەگ، بوو بە سەرپەرشتی بنەماڵەکە، بەرەو ئازەربایجان دەگەڕێتەوە.هاوکات زنجیرە ڕاپەڕینێک لە ئێراندا سەر هەڵدەدەن، پاشماوەی سەفەوییەکان دەیانەوێ بە یارمەتی عەلەوییەکان، بەتایبەت ئاتەش بەگییەکان دەسەلاّت بگرنە دەست. کەریم خان (١١٩٣-١١٦٣ کۆچی) کە خۆی لە کوردانی عەلەوی بوو لە سەرەتای دەسەڵاتەکەیدا ویستی مەسنەدنشینەکانی ئاتەشبەگی، خانەنشین بکات. لە سەرەتاوە خۆی دەکاتە پارێزەری حکوومەتی سەفەویە و دەبێتە مەحامی ئیسماعیلی سێیەمی سەفەوی کە دانیشتووی قەزای ئابادە بوو و بەم شێوەیە عەشیرەتی سەربە سەفەوی دەکاتە هاوڕێی خۆی و زەند و وەند، یەک دەگرن و کاتێ گەیشتە دەسەڵات، ئەوانی بێ دەست کرد و خۆی بە (وەکیلوڕەعایا) ناساند و سەربەخۆیی زەندیەی ڕاگەیاند. بە بۆنەی ئەوەی وەکیلی زەند و ئاتەش بەگی، هەم لە باری ئاینی و هەم لە باری ڕەگەزییەوە یەکێ بوون، پێوەندییەکانیان پتەوتر بوون. سەرخۆش بەگ لە ئاکامدا لە مەراغە کۆچی دوایی کرد و لە تەنیشت بارەگای ئەوحەدیی مەراغەیی، شاعیری ناوداری ئێرانی، سەدەی هەشتەم (٧٣٨ی مانگی، کۆچی کردووە) نێژرا، بارەگاکەی بووەتە مەکۆی عاشقان و لایەنگرانی[١].

سوڵتان مەحموود ئاغا، پاش سەرخۆش بەگ دەبێتە ڕێبەر و سەرۆکی ئاتەش بەگییەکان. گەورەکانی ئەم بنەماڵەیە بە ئەو مڵک و ماڵەی کە لە ناوچەکانی

١ لە کتێبی (مەراغە) نووسراوەی یوونس موروارید، ل ٣٨١؛ بە هەڵە (بڕوانن بۆ بەشی بەڵگەکانی ئەم بەشە) بەڕێز سەرخۆش بەیگی هاوچەرخی ئەوحەدی زانیوە و دەنووسێ، بارەگای ئەوحەدی لە باخێکدایە کە تایبەتی فورقەیەکی ئالی حەقی مەراغەیە، لە تەنیشت ئەوحەدی بارەگایەکی تریش هەیە کە تایبەتە بە پیرێکەوە بەناوی سەرخۆش بەیگ کە هاوچەرخی ئەوحەدی بووە، ئەم قەبرە جێ ڕێزی گۆرانەکان لە موریدانی حەزرەتی عەلییە. بەناوی گوران کە ئەم قەبرە زیارەت دەکەن و هەر لە ئەوی قوربانی بەجێ دێنن.

ئازەربایجان، کرماشان و لوڕستاندا هەیانبوو، لە ناوچەکەدا لە هاتوچۆدا بوون و بۆیە موریدی زۆریشیان پێکەوە نابوو. سوڵتان مەحموود ئاغا بەکارزانیی خۆی توانیبووی ئەو هەموو موریدە پێکەوە بنێ. سوڵتان مەحموود ئاغا لە دوایین ڕۆژەکانی دەسەڵاتی زەندیە و سەرەتای دەسەڵاتی قاجارەکاندا هەتا سەردەمی فەتح عەلی شای قاجار، مەسنەدنشین بووە و لەم چەرخەدا موریدانی ئاتەشبەگی لە ناوچەکانی بوومەهێن و دەوروبەری تاران و وەرامین و گەرمسار جێگیر بوون، ئەمەش لەبەر سیاسەتی ئاغا محەمەد شای قاجار چونکە ناوبراو دەیەویست خۆی لە هێرشی پاشماوەی سەفەوییەکان و کوردەکانی زەندییە کە لە شیرازەوە ڕوویان دەکردەوە زێد و وڵاتانی خۆیان بپارێزێن بۆیە ئیلە تورکزمانەکانی بەرەو دەوروبەری تاران گوێزایەوە کە زۆربەیان ئێستاش سەربە ئاتەشبەگییەکانن. ئاغا محەمەدخان قاجار (١٢٠٠ـ١٢١٢کۆچی مانگی) دەیەویست زەندییەکان بەرەو باکوری ئێران ڕاگوێزی کە بەرپرسایەتی ئەم ئەرکەش لە ئەستۆی جافرخانی قاجاری بوو تا ئیزن نەدات بگەڕێنەوە بۆ ڕۆژئاوای ئێران؛ بەڵام کوردەکان بە قسەیان نەکردن و لە شەڕێکدا شکستیان دا و بۆیە تورکێکی زۆری گواستەوە بۆ تاران و لە دەوری شاردا نیشتەجێی کردن، ئەم تورکانە تا ئێستاش موریدی ئەم ئاتەش بەگییانە ماونەتەوە. پاش ئەم چاخە، ناوەندی بنەماڵەی ئاتەشبەگییەکان بوو بە گەڕەبان و دووروفەرامان. بەڕێز سەید عەباس ئاغا کە خاوەنی کتێبی بوستانوسیاحەیە، ئاماژە بەدەسەڵاتی ڕۆحانیی ئەم بنەماڵەیە دەکا و دەڵێ لەم شوێنەدا نیشتەجێ بوون[١].

لە سەردەمی ژیانی ناوبراو، ژمارەیەکی زۆر لە بنەماڵە سەیدەکان لە حەفتەوانە شامێوان لە شارەزوور و مووسڵ و موکریان و لوڕستان و... ڕوویان کردووەتە ناوچەی دینەوەر و سانە و فەرامان. تاقمێکی زۆر لە گەڕاڵ و کۆڵەرانی ئوروپایی

١ لە کتێبی (طرائق الحقائق) تەرائیقولحەقایقدا هاتووە: عەشیرەتی عەلیوڵڵاهی لە ئێراندا چەند فورقەن و هەموویان سەیدن و ڕێزی زۆری سەیدی خۆیان دەگرن؛ ئێستا سەید عەباس لە ناوچەی کرماشان ڕێزی لە هەموان زۆرترە. نووسەر لە عەلیوڵڵاییەکانی زۆر بینیوە و لەگەڵ زۆربەیان باس و وتووێژی هەبووە زۆربەیان دژی زانستی فەرمین. هەرچەند گەورەییان تێیدا نییە، بەڵام فەسادیشیان نەکردووە، دروود بۆ پێغەمبەری مەزن و.... (طرائق الحقائق) تەرائیقولحەقایق، ب ٢، ل ٢٤٧.

بە تایبەت (باروون بود) و... لە سەفەرەکەی خۆیدا سەردانی سوڵتان مەحموودی ئاغای کردووە.

بەڕێز سەید عەباس ئاغا ناسراو بە سەید عەباس بەگ، لە(گەڕەبان)دا تا سەرەتای حکوومەتی فەتحعەلی شای قاجار (١٢١٤ی کۆچی) سەرۆکی عەشیرەتەکەی بووە و پاش تەمەنێک خزمەت بە موریدانی کۆچی دوایی کرد و لە گەڕەباندا نێژرا و بارەگاکەی جێژوانی عاشقانیەتی. ئەم بارەگایە ئێستاکە لە لایەن ئاغا سەید نیزامەدینەوە نۆژەن کراوەتەوە.

پاش بەڕێز سەید عەباس بەگ، ئاغا سەی نیزامەدین ناسراو بە شانیزام، بوو بە جێگری کە ناوبراویش بە پێی بەڵگەکان، ١٢٤١ی کۆچی دوایی کردووە و ئاغا سەید میرزای ناسراو بە شائاغامیرزا بوو بە جێگری و ئەم بەسەرهاتە هاوکات بوو لەگەڵ دوایین ڕۆژەکانی دەسەڵاتدارێتی فەتحعەلی شا و سەرەتای حکوومەتی مەحەمەد شای قاجار (١٢٦٤-١٢٥٠ کۆچی). لەم چەرخەدا زۆربەی بەرپرسایەتییەکانی وەک: زولرِیاسەتەین، نایبوسەدر و نەقیبولئەشراف و... لە ئەستۆی سۆفی و تەکیەداران بوو.

بە پێی ئەو ڕاستییە کە موریدان زۆر بە قسەی ڕێبەری ئاینیی خۆیانی دەکرد و بۆیە حکوومەتیش کاروباری دەوڵەتیشی پێ دەسپاردن و پارەیەکی لە باجی ناوچەی کرماشان دەدا پێیان و پاش ماوەیەک مەسنەدنشینان هاتنە سەر ئەو باوەڕە واز لە کاروباری حکوومی بێنن و خۆیان بۆ خزمەتی مەعنەویی خەڵک تەرخان بکەن. ئەم بڕیارەشیان ئەم بەیتە شیعرەیان بیر دەخاتەوە کە دەڵێ:

«ما آبروی فقر و قناعت نمی بریم
به پادشه بگوی که روزی مقدر است»

بەم شێوەیە لەو سەردەمەی کە خانەقا و تەکیەکان تێکەڵی سیاسەت و کاروباری دنیا بووبوون، بە یارمەتیی دەروونی پاکی ڕێبەر و مورید و ڕاستبێژییان جارێکی تر تەکیەیان لەو نەهامەتییە سڕییەوە.

ئاغا سەید میرزای ناسراو بە شا ئاغا میرزا یەکێ لە بەناوبانگترین مەسنەدنشینانی ئاتەش بەگییە. سەردەمێک کە ناوبراو مەسنەدنشین بوو لە بواری کۆمەڵایەتی و بیروباوەڕەوە لە نالەبارترین سەردەمەکان بوو. حەزرەتی ئاغا

سەید میرزا بۆ چارەسەری کێشەکان، هەر یەکە لە سەیدەکانی بنەماڵەی ڕەوانەی ناوچەیەک کرد، هەر لە ئازەربایجانەوە هەتا خووزستان و ناوەندی ئێران بە باشترین شێوە بەرنامەی بۆ دانان و بەوپەڕی باشییەوە، کارەکانیان بردە پێشەوە.

سەید حەسەن ئاغا، ئەڵماس بەگی کە لە بنە ئامۆزاکانی خۆی کە سەیدێکی پڕ بایەخ بوو لە کرماشانەوە نارد بۆ ئازەربایجان، سەید حەسەن ئاغا بەرەو ئەرەسباران، کەوتە ڕێ و لەوێوە بەرەو قەرەباغ چوو و لە تۆپچنار و عاشقلی (لەوبەری ڕووباری ئاراس) نیشتەجێ بوو، هۆزەکانی شاملوو بوون بە موریدی، عاشقەکان (مەحموود و عاشقعەلی) کە لە ئازەربایجاندا بە(حەق عاشقی) ناوبانگییان دەرکردووە و بوون بە موریدی سەید حەسەن کە زۆر باسی کراوە.

عاشقان وەک پیرچەنگی تا دوا چرکە درێژەی بوو و بوو بە ڕازی سەرزمانان، کەراماتگەلێکی زۆریان لە سەید حەسەن گێڕاوەتەوە، بە تایبەت دەڵێن: (هاشمخان جەلو) لە عەشیرەتی محەمەد خانلوو بوو و بۆ کوشتنی سەید حەسەن ڕوو دەکاتە تۆپچنار کە چل سوارەشی لەگەڵدا بوون، سەید حەسەن بە ئاماژەیەک، چل سەربازەکەی دەکوژێ و پاشان دەڵێ هاشمخان بزانە تۆش «من هەموو کەون دەگەڕێم بۆ دۆستانی عەلی چەپەر دەکیشمە کەچی تۆش بووی بە بایەکی ڕەش و هاتی تا ئەم چەپەرە وێران بکەی و بە تیرێک من بکوژی، تیری تۆ من ناکوژێ، بەڵام سەروەری من عەلی (د. خ) خێرا تۆ دەکوژێ»

هەرواش دەبێ و پاش دوو مانگ بە فەرمانی پاشای قاجار سەری هاشم خان لە لەشی جیا دەکرێتەوە.

کانیی بەناوبانگی گوندی «مەحموود کاغی»یش لە کەراماتی سەید حەسەنە کە دوای ئەوەی بەلەمەکەی لە عەرز دەکوتێ، خێرا ئاو هەڵدەقوڵێ و شوێنکەوتووی ئالی حەق کە تووشی ئێش و ناخۆشی دەبێ، دەچێتە سەر ئەو کانییە و چاک دەبێتەوە.

سەید حەسەن کە لە ئازەربایجاندا ناوبانگی محەمەد حەسەن ئاغا بووە؛، پاشتر لە «سووتن» نیشتەجێ بوو و لە سۆنگەی ڕێز و خۆشەویستی زۆری خەڵکی و موریدان بۆ ناوبراو، لە ئازەربایجان جێگە و پێگەیەکی بڵندی بوو و دەڵێن یەکێ لە موریدە دەوڵەمەندەکانی هەموو ماڵ و داراییەکەی خۆی پێشکەشی کردبوو و

بۆ خۆشی چووبووە ڕیزی موریدە هەژارەکانیەوە.

سەید حەسەن ماوەیەکیش ڕەوانەی شاری (ماکۆ) نیشتەجێ بوو و لەوێ ماڵی بنیات نا و تاقمێکی زۆر لە عەشیرەتی تایفەسان بوون بە موریدی[1].

سەید حەسەن تا کاتی کۆچی دوایی شا ئاغا میرزا، لەساڵی ١٢٨٦ی کۆچی مانگی، هەمووی کارەکانی پاش ڕاوێژکاری لەگەڵ ناوبراو بەڕێوە دەبرد. کاتی کۆچی دوایی شا ئاغا میرزا لەگەڵ تاقمێکی زۆر لە موریدانی بەرەو گەرەبان هاتن و لە لایەن بەڕێز ئابشـــەوە دووبارە بوو بە بەرپرسی کـــاروباری مـــوریدانی ئازەربایجان و کاروباری موریدانی کەلاردەشت و باکوریشی پێی سپێردرا و ئەمە بوو بە هۆی شۆڕشی سەید محەمەدی کەلاردەشتی هامشی زادە و موریدەکانی[2].

ئاغا سەید حەسەن لە دەیەی یەکەمی سەدەی چواردەی کۆچی، واتا ساڵەکانی ١٣٠١ـ ١٣٠٦ی کۆچی مانگی لە (تازەکەند)ی ماکۆ، کۆچی دوایی کرد و هەر لەوێ نێژرا، مینۆرسکی ساڵی ١٩٠٥ زایینیی چووە سەر گۆڕەکەی و وێنەی بارەگاکەی گرت و لە کتێبەکەیدا چاپی کرد. پاشماوەی بنەماڵەی ئاغا سەید حەسەن لە کرماشاندا لە ژێر ناوی سەیدەکانی حەسەن بەگ خانی لە لقی ئەڵماس بەگی بە بنەماڵەی ئاتەش بەگی ناوبانگییان دەرکردووە[3].

شا ئاغا میرزا، وێڕای موریدەکانی بیروباوەڕی ئالی حەقی لە ئاراسەوە تا ئەروەند(شط العرب) بڵاو کردەوە. لە سۆنگەی پلەی ئاینی و مەزنایەتی شا ئاغا میرزاوە، سەرۆکایەتیی عەشیرەتی سورخەوەند بە فەرمانی ناسری درایە ژێر فەرمانی و لە سەردەمی دەسەڵاتی محەمەد شا (١٢٦٤ـ١٢٥٠ی کۆچی) و لە کاتی وەزارەتی حاجی میرزا ئاغاسی کە زۆربەی موڵکەکان بە خەڵکی درابوو وەرگیردرایەوە، ئەم موڵکە هەر لە ژێر فەرمانی شا ئاغا میرزا ماوەتەوە.

وەک دەڵێن ئاغا میرزا لە سەفەری تاران، چووە خزمەتی ناسرەدین شای قاجار و لەبەر کەراماتەکانی شا ئاغا میرزاوە، ناسرەدین شا ڕێزی زۆرتری لێ گرت.

---

١ تعلیقات سرسپردگان، ل ٩، لە (کەشکۆڵی خاکساری).

٢ بۆ زانیاریی زۆرتر بڕوانە بۆ چۆنیەتیی شۆڕشی سەید محەمەدی کلاردەشتی، بڕوانە بۆ بزووتنەوە و سەرهەڵدانی عەلەوییەکانی زاگرۆس، ب ٢، ل ١٧٥ – ١٨١.

3- Notes Surla Secte des Ahle-Haqq-53-54.

پاکووب ئێدوارد پوولاک، تەبیبی تایبەتی ناسرەدین شا سەبارەت بە مێژووی دیداری شا ئاغا میرزا و ناسرەدین شا نووسیویەتی: بنکەی بنەڕەتیی ئەوان لە کرماشان و ناوچە دەوروبەرەکانیدایە، ئەم تاقمە لەم ناوچەیەدا زۆر بەرزن و ڕێزی زۆری گەورەی خۆیان کە هەر لەوێ دەژی، دەگرن. ئەمن خۆم لە دیدارێکی نێوان شا و ئەو بەڕێزەدا، ئامادە بووم.

ڕاستە کە پاشا لە دەرەباغ پێشوازی لە ناوبراو کرد و زۆر بە دڵۆڤانی لە گەڵیا هەڵسوکەوتی کرد و لە کاتی ماڵئاوایی خەڵاتی زۆری کرد[1]. هەر لە یەکێ لەم سەفەرانەدا بوو کە لە بارەگای حەزرەتی عەبدولعەزیم بوو، لە باتینەوە مۆژدەی کۆرپەیەکیان بۆی هێنا و هەر بەم بۆنەوە ناوی عەبدولعەزیمی لە سەر ئەو کۆرپەیە نرا و ناوبانگی ئاغا بەخشیی پێی درا. واتا شاعەبدولعەزیم بەخشیویە. ئەو کۆرپەیە لە گەنجیدا بە ئابەش ناوبانگی دەرکرد وە بووبە جێگری کە شا ئاغا میرزای باوکی بوو.

خوالێخۆشبوو میرزا ئەڵڵادۆست سالیک، زانا و عارف و شاعیری بە ناوبانگی کرماشان لە موریدانی شا ئاغا میرزا بوو کە پاشان باسی ئەویش دەکەین. بەڕێز شا ئاغا میرزا لە ساڵی ١٢٨٤ی کۆچی ١٨٦٧ی زاینی لە سەفەرێکدا بۆ ناوچەکانی ئالی حەق لە لایەن پێڕەوانیەوە پێشوازیی زۆر گەرمی لێ کرا. عەزیزخانی سەردار موکری، والیی ئازەربایجان و ئامرهێزی هەمووی سوپای ئێران لە کاتی هاتنیدا پێشوازییەکی زۆر باشی لێ کرد. پاش گەڕانەوەشی لەم سەفەرە، لە ساڵی ١٢٨٢ی کۆچی (١٨٧٠ی زاینی) کۆچی دوایی کرد.

لە نێو هەموو کوڕەکانی شا ئاغا میرزا، کوڕە بچووکەکەی بەناوی عەبدولعەزیم میرزا ناسراو بە ئاغابەخش و بەناوبانگ بە (ئابەش)[2] بوو بە جێگری بابی. ئاغا بەخش لە نێو موریدانیدا بە ناو شاعەبدولعەزیم ناوی دەرکردووە و زێدەباری ئەوەی کە بۆخۆی کەسایەتییەکی بەرزی ئاینی بوو، پشتی بە میراتی دەوڵەمەندی

١ سەفەرنامەی پوولاک (ئێران و ئێرانییەکان)، یاکووب ئێدوارد پوولاک، وەرگێڕدراوی کەیکاوس جەهانداری، ل ٢٤٠، (دەبێ بوترێ شا ئاغا میرزا تەنیا مەسندنشینی ئالی حەقەکان بووە کە لە تاران لەگەڵ ناسرەدین شا بەپێی بەڵگەکان دیداری کردووە، (دیدار لە نێوان ساڵەکانی ٧٦ـ١٢٧١ی کۆچی ڕووی داوە).
٢ ئابش، کورتکراوەی ئاغا بەخشە.

باوکی قـایم بوو. دوای بـابی مــوریدانێک وەک سـەیدحــەسـەن ئـاغـا و مــیـرزا ئەڵڵادۆست سـالیک بەجێ مـابوون کـە لەوپـەڕی گـەورەییـدا بوون. پێـڕەوانـی لە ئاراسەوە تا ئەروەندڕوود (شط العرب) لە گەڵیا پەیمانیان تازە کردەوە، سەردەمی سەرۆکایەتی ئاینی ئەم زاتە هاوکات بوو لەگەڵ بارودۆخێکی سەخت کە بۆ نموونە دەتوانین ئـامـاژە بکەینە سـەر شـۆڕشـی ئاغا سـەید مـحـەمـەدی ئاتەشـبـەگی لە کـەلاردەشت و کـوشـتـنی پیـاوانی حکوومـەتیی لەوێ بەهـۆی زڵمـوزۆری یەکـجـار زۆریانەوە و دووەمـیش دەسـتـپـێکردنی بزووتنەوەی مـەشـرووتەخـوازی و ئاژاوەی سـالارودەوڵە لە ڕۆئاوای ئێران و... ، بەڕێز ئاغا بەخش بەپێـچەوانەی شـڵەژاویی زۆر بارودۆخـەکـەوە، هیـچ کـات خـۆی تێکەڵی ئاژاوەکـەی سـالارودەوڵە نەکـرد. هـەرچەند کە هـەموو کات پیاوانی گەورە و ئاغا و شـێخـەکان هاتوچۆیان دەکرد، فـەریدوسـەڵتـەنەی قـەراگوزلووی هـەمـەدانی کاربەدەسـتی دەرەوەی کرمـاشـان لە بیرەوەرییـەکانی خـۆیدا دەنووسێ و... هـەینی ٤ی سەفـەر لەگەڵ برا بەڕێزەکانمدا بەرەو عـەمـارەتی دڵگوشا بـەڕێ کـەوتین، پێش هـەمـووان من چـوومـە مـاڵی بەڕێز میـرزا سـالک. پاش مـاوەیەک بەڕێز عـەبدولعـەزیم میـرزا (ئاغا بەخش)، پیـرزادەی بەڕێزسـالک کـە زۆر سـەروزمـان خـۆش بوو و کـڵاوی کـوردیی لـە سـەر و عـەبا بەشانەوە بوو، هاتە ئەوێ، ماڵیان تا کرماشـان ٨ فرسەخی نێوانە و لە ڕاستیدا لە سنووری کرماشان و لوڕستاندایە[1]...

پەرتووک و کتێبە ئاینییەکانی بنەماڵەی ناوبراو، لەم چەرخەدا بە پێی پێداگریی عەبدولعەزیم میرزا، لە لایەن خوالێخۆشبوو میرزای سالیک ڕێکوپێک کرا.

ئاغا سەید عەبدولعەزیم میرزا ئاغا بەخش؛ لە گەرمەی شەڕی یەکەمی جیهانیدا لە سـاڵی ١٩١٧ی زاینی = ١٣٣٥ کـۆچی مـانگی (١٢٩٦ کـۆچی هەتاوی) کـۆچی دواییی کرد و لە گۆڕستانی گەڕەبان لە تەنیشت پیاوانی گەورەی بنەماڵەکەیەوە نێژرا. ئەم چەرخە هاوکات بوو لەگەڵ دروستبوونی دەوڵەتی کاتی، بەسەرۆکایەتیی نیزاموسەڵتەنەی مافی لە کرمـاشـان. ژمارەیەک لە پێشـمەرگەکانی ئیسلام دژ بە عوسمانی و ئاڵمانییەکان دەستی یەکیان گرت و دەوڵەتی کاتییان دامەزراند، لەم خولەدا سەرۆکی دەوڵەتی کاتی؛ (نیزاموسـەڵتەنەی مافی) بەبۆنەی کۆچی دواییی

---

١ خاطرات فرید، ل ٢٣٩.

ناوبراوەوە بەفەرمی سەرەخۆشیی لە ئاغا سەید محەمەد حسێن میرزا ئاتەش بەگی کرد کە بوو بە سەرۆکی بنەماڵەکە و هەموو موریدانی، دووبارە پەیمانیان لەگەڵی نوێ کردەوە.. لەم خولەدا بە ئاماژە و بە پێی هەڵبژاردنی بەڕێز محەمەدحسێن میرزا؛ سەید محەمەد نەبی میرازی برازای حەزرەتی ئاغا بەخش و ئامۆزای خۆی کرایە بەرپرسی کاروباری ئازەربایجان و پاشان سەید فەڕۆخی برای، ئەو ئەرکەی پێی بەخشرا. ڕەزاشا لە سەفەرەکەی خۆی بۆ ئازەربایجان لە ڕێوڕەسمی پێشوازی لە سەید محەمەد نەبی ترسی هەڵگرت و بەبیانووی تاقیکردنەوەی لە لایەن پزیشکی هاوڕێیەوە(؟) عیلاجیی نەخوشی ناوبراو، دەرمانخوارد کرد. سەید ناسرەدینی کوری سەید محەمەد نەبی میرزا کە کچی ئاغا سەیدمەنسوور موشەعشەعی ژنی بوو، بوو بە بەرپرسی پێڕەوان، کە ئەم ئیزنەش لە لایەن ئاغا سەید نیزامەدینی موشەعشەعیەوە پێی بەخشرا.

ئاغا سەید عەبدولعەزیم میرزا
(ئاغا بەخش)

ئاغا سەید محەمەد حوسێن میرزا
ئاتەش بەیگی

ئاغا سەید محەمەد حسێن میرزا ئاتەشبەگی (موشەعشەعی) بەردەوام بەشدارییەکی بووە لە بەدیهێنانی سوپای نیزامی و بەرخۆدانی سیستماتیکی دەوڵەتی کاتی و پاڵپشتی هەوڵەکانی شەهید سەید حەسەنی مودەڕیس و نیزاموسەڵتەنەی مافی بوو. لە ڕێوڕەسمێکی فەرمی کە لەو ڕێوڕەسمەدا بۆ ڕێزگرتن لە نیزاموسەڵتەنە، شمشێری حەزرەتی عەلی پێ بەخشرا، بەشداری کرد (بڕوانە بۆ بەشی بەڵگەکانی ئەم بەشە).

هەروەها موریدان و شوێنکەوتووانی ئاتەش بەگی لە هەڵسوکەوتی سەربازی ئەم سەردەمەدا بە فەرمایشی ئەو پاڵپشتی دەوڵەتی کاتی بوون.

پاش حکوومەتی قاجارەکان و تەشکیلی حکوومەتی پالەوی و هێرشی میسیونیرە مەسیحییەکان و پەرەسەندنی بانگخوازی مەسیحایەتی لە ناوچەکەدا و بەتایبەت لە دوور و فەرامان، بە باشی توانیی بەرگری بکات لەم بابەتە و ئیزنی نەدا موریدەکانی ببنە مەسیحی و تا ئەوەی کە ساڵی ١٣١٧ی کۆچی لە تەمەنی ٦٣ ساڵیدا کۆچی دوایی کرد.[١]

ئاغا سەید مەنسووری ئاتەش بەگی (موشەعشەعی) (١٢٩١ کۆچی، لە دایک بووە) بوو بە جێگری لەم سەردەمە بە دواوە بە موشەعشەعی ناسران. لە بەر ئەوەی ئەم سەردەمە محەمەد حسێن میرزا کاروباری بە ڕاوێژکاری خوالێخۆشبوو ئەدیبوسەڵتەنەی سەمیعی بەڕێوە دەبرد کە نێوانی لە گەڵ میرزای سالیک زۆر خۆش بووە. و لەبەر ئەوەی سەید محەمەد موشەعشەعی و سەید محەمەد نووربەخش پیش سەرهەڵدانی دەورەی هەفتەم بووە، بۆیە بەشێک لەو بنەماڵە لە ژێر ناوی موشەعشەعی و بەشێک بە نووربەخش ناسراون و ئەمەش بە بۆنەی ئەوەوە بوو تا لە شۆڕەتی سیاسیی سەردەمی سەفەویە دوور بکەونەوە، وا دەڵێن کە نووربەخشییەکان لە سلسلە ساداتی زێدین و بنەچەیان دەگاتەوە زەیدی کوڕی

---

١ کۆمەڵە بەڵگەکانی فەرمانفەرما، عەبدولحوسێن میرزا کە لە سەردەمی مەسندنشینی محەمەد حوسێن میرزا نووسرابوو و سەبارەت بە سەیدەکان و دەروێشەکانی کرماشان نووسراوە: سێیەمیان ئاتەش بەیگێن کە باوە گەورەیان سەید عەباس بەگە کە هاوچەرخی نادرشا بووە (پاش نادرشا دروستە) لە مەراغەی تەورێزەوە ڕووی کردووەتە ئێرە و مەزاری گرەبان کە سەر بەناوچەکانی دروود و فەرامانە کڕیویە، تەکیە و بارەگایەکی ساز کردووە. پاش مەرگی ئەو سەید نیزامی کوڕی و پاشان ئاغا سەید میرزای کوڕی سەید نیزام و پاشان ئاغا سەید عەبدولعەزیمی میرزا ناسراو بە ئاغا بەخش، کوڕی ئاغا سەید میرزا و ئێستاش سەید محەمەد حوسێن میرزای کوڕی ئاغا بەخش، خاوەنی تەکیە و بارەگان. جگە لەوەی مورید لە ناوچەکانی مەراغە و ئازەربایجان دەستە دەستە دەچنە تەکیە، هاوکات لە کرماشان و لوڕستان، لە عەشیرەتەکانی دوڵفانی و مووسیوەند و سەر فیرووزئاوا موریدی ئەم بنەماڵەیەن، ب ٢، ل ٧٩ ـ ٨٠.

لە ڕاستەوە بۆ چەپ: سەید عەبدوڵڵا میرزا، ئاغا سەید محەمەد حوسێن میرزا، سەید میرزا کەریم، سەید محەمەد نەبی میرزا

عەلی کوڕی ئیمام حسێن؛ بەڵام زەید لە شەجەرەنامەکەدا لەگەڵ زەیدی کوڕی حەزرەتی عەلی یەک نین.

ئەم شەجەرە دەگاتەوە سەید محەمەدی موشەعشەعی کە لە پێشەکیی شەجەرەکەدا ڕاڤەی کراوە. وەک دەزانین ئالی حەقەکان زۆرتر باوەڕیان بە یەکپارچەیی دەروونی بەشێوەی گشتییە، نەکو تاقەکەسی و هەر بەم بۆنەوە، بەڕێز ئاغا سەید مەنسوور وەک کەسایەتییە ئاینییەکانی پێش خۆی؛ وەک موشەعشەعییەکان و نووربەخشییەکان لە پیاوی ئاینی ئالی حەق تێ کۆشا و تا ئەبەد هەر منداڵێک دێتە دنیا دەبێ سەر لە سکەی هەویزە بنێ وکەسایەتییەکانی ئەم بنەماڵەیە، وەک سەید محەمەد نووربەخش بە جلوبەرگی ڕەشەوە ئەرکی خۆیان بەڕێوە دەبەن و تا ڕۆژی قیامەت هەر بۆ ئیمام حسێن داخبارن و جێگیرەکان بەرە لە دەوای بەرە بەم شێوە دەژین ودەڵێن (ڕێزی زۆر لە زۆر موریدی هەمووی تایبەتمەندی، پێڕەوی تەریقەتی ئیسلام، وێژەری اشهد ان لا اله الا الله و محەمەد حەبیبولڵا، خۆشەویستی دوازدە ئیمام، مەزهەبمان لە سەر باوەڕی حەزرەتی

ئیمام جافر سادقە، لە سەر ڕێبازی چل تەنان، ئومەتی حەزرەتی محەمەدین، گیانبازی حەزرەتی عەلی و باوەڕمان بە ئایەی «کالللولو و المکنون» هەیە، لە سەر باوەڕی پیرمانین، پیری من و خوای من، ڕێبەر و ڕێنمای من، لە تۆوە بە حەق گەیشتووم، ئەی حەق! حەقت بە من ناساند (حەقی حەق نومای من)[1].

ئاغا سەید مەنسوور میرزای موشەعشەعی؛ (١٢٩١ هەتاوی) بە مەبەستی سادەکردنەوە و ئاسایشی پێڕەوان لە سەرەتاوە چەند مانگێکی ساڵیان لە تاران و بوومەهێن بەسەردەبرد و لەو سەردەمانەدا لە هەر لایەکەوە، موریدان دەهاتنە خزمەتیان. زۆربەی سۆفییەکان کە تەمەنێکی زۆریان لە ڕێگەی عیرفاندا بەسەر بردبوو، دەهاتن و لە ژێر دەستیاندا تۆبەیان دەکرد. بە تایبەت خوالێخۆشبوو سەرهەنگ ئازاد عەلی ناسراو کە تەمەنێکی زۆر بە دوای ڕێبەرە ئاینییەکەیدا گەڕا و تا لە ئەنجامدا بوو بە موریدی ئاغا سەید مەنسوور و تا ساڵی ١٣٧١ی هەتاوی لە جەمخانە و میوانخانەی حسێنییەی تاران مایەوە و بە کاروباری موریدان ڕادەگەیشت و لە سەر مەزاری سەید محەمەدی کەلاردەشتی کۆڕی دەبەست. لە کاتی دەسەڵاتی ئاینی ئاغا سەید مەنسووری موشەعشەعیدا ئاینەکانی بانگەشە بۆ بەهاییگەری و مەسیحیگەری لەوپەڕی خۆیدا بوو لە باری ئابووری و فەرهەنگیی و ناوەکی و دەرەکییەوە بەخورتی پاڵپشتی لەو ئەئاینانە دەکرا.

هەروەها برێکش لە ناوچە شیعە و سونەکاندا بە یارمەتیی بەرپرسانی حکوومەت، ویستیان بیروباوەڕی ئالی حەق ناشرین بکەن و بوون بەهۆی کۆچبەرکردنی موریدانی ئالی حەقەوە...؛ بەڵام بەهۆی هەبوونی دەسەڵاتی باتینی و عەقیدەی راستەقینەی شوێنکەوتووانی بنەماڵەی ئاتەش بەگییەوە ئەم ئابلۆقەیەو ئەم چەشنە پاڵەپەستۆیانە هیچیان لێ شین نەبوو بەچەشنێک کە تاکە کەسێ لە موریدانی ئەم بنەماڵەیە، بەچوونە سەر ئەو ئاینانە، ئاغا سەید مەنسوور لە ژیانی خۆیدا: سەید نیزامەدینی موشەعشەعی (و: ١٣١٢) کوڕەکەی خۆی لە ساڵی ١٣٣٥ کردە جێگیری خۆی، ئاغا سەید مەنسوور میرزا لە خەرمانانی ساڵی ١٣٧٩ی کۆچی هەتاویدا، کۆچی دوایی کرد و بەو پەڕی ڕێزەوە لە گۆڕستانی

---

١ تۆ خۆت بیخوێنەوە کە چییە؛ بۆ زانیاریی زۆرتر بڕوانە بۆ: بزووتنەوە و سەرهەڵدانی عەلەوییەکانی زاگرۆس ب ١ و ٢، محەمەد عەلی سوڵتانی.

گەڕەبان بە خاک سپێردرا.

ئاغا سەید نیزامودین موشەعشەعی (١٣١٢ی کۆچی مانگی لەدایک بووە) کە لە ژێردەستی بابی پەروەردە کرا و لە سەردەمی لاوێتیدا، ئەم ئەرکە گەورەی پێی بەخشرا و پێڕەوانی خۆی هەر لە ئاراسەوە تا ئەروەند ناوەندی و ئێران لەدەوری خۆی کۆ کردەوە.

چۆن ئەم پایەبەرزە دوور لە فەخر و لە خۆبایی، ژیان دەباتە سەر و بە ڕووی

لە ڕاستەوە: خوالێخۆشبوو محەمەد حەسەن خەدیوی کرماشانی، ئاغا سەید محەمەد حوسێن میرزا موشەعشەعی، حاجی خان مونشی ئاغا، ڕاوەستاو لە ڕاستەوە: ئاغا سەید مەنسوور میرزا موشەعشەعی و...

خۆشەوە لەگەڵ هەمووواندا هەڵسوکەوت دەکات مورید و مەنسووبەکانی ڕێزی زۆریان لێ دەگرن، پلەوپایەی لەلای موریدەکانی وەک پیری گەورە سەیر دەکرێ ئازایانە دانی بە ڕاستییەکاندا دەنا و بەباشی بەسەر کاروباری ئاینی و بیروباوەڕیی ئەواندا ڕادەگەیشت. لەبەرئەوەی لە دایکیشەوە سەید بوو، ڕێزێکی زۆری بۆ مامۆستایان و سەیدەکان دادەنا و شارەزای زمانەکانی فارسی و ئینگلیزیش بوو. لە بارودۆخی پاش کۆماری ئیسلامیی ئێران کە بارێکی ئاڵۆز هاتبووە کایەوە و بە تایبەت بە زوڵم و زۆر دژ بە عەلەوییەکانی ئالی حەق بە باشترین شێوە بەرپرسایەتی خۆی بەڕێوە برد تا لە چاوپێکەوتنی لەگەڵ بنیاتنەری کۆماری ئیسلامیی ئێران، ئیمام خومەینی، کە گوتی (ئەگەر ئێوە دەڵێن عەلی حەقە، ئێمەش ئالی حەقین) بارودۆخەکە بەرەو چاکی ڕۆیشت.

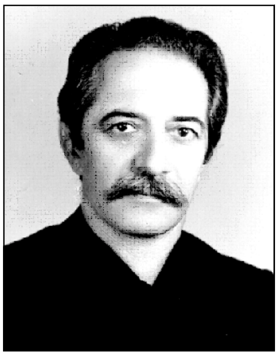
ئاغا سەید نیزام موشەعشەعی

ئاغا سەید نیزامی موشەعشەعی: زێدەباری ئەو هەموو ئەزیەت و ئازارەی کە لە ناوچەی ئازەربایجان، تووشیان بوو زۆر ئازایانە بەرپرسایەتی خۆی بەڕێوە برد و بە باشی شوێنە ئاینییەکانی نۆژەن کردنەوە، بەتایبەت شوێنە ئاینییەکانی ئاتەش بەگی لە هەشترِوودی ئازەربایجان، میوانخانەگەلێکی بنیات نا و جەماوەرگەلێکی باشی لەدەور خۆی کۆ کردەوە و بەهەڵبژاردنی سەیدێکی سەرجەم وە خەڵیفەیێکی بۆ هەر ناوچەیەک دەستنیشان کرد.

بارەگای سەید محەمەد کەلاردەشتی لە (چیتگر) بنیات نرایەوە و بایەخێکی زۆر درا بە لاوەکان و بواری فەرهەنگی ناوچەکە و هاوکات یارمەتیی دەستەی لاوانی دەدا تا بۆ خوێندن لە زانستگاکان هەوڵ بدەن. ساڵی ١٣٦٣ هەتاوی لە گەڕەباندا تەکیە و بارەگاگەلێکی بەشکۆ بنیات نران لە سالی ١٣٧٣ هەتاوییەوە گەیشتە ئاکام و بووە شوێنی حەوانەوە بۆ موریدان، لە سەرتاسەری ئێران و وڵاتە تازە سەربەخۆوەکان و تورکیا. هەموو ساڵێک تاقمێکی زۆر لە موریدان ڕوو دەکەنە ناوچەکانی گەڕەبانی فەرامان و بارەگای باوەیادگار و سوڵتان سەهاک و.... لە ڕۆئاوای ئێران و چەند ڕۆژێک لە گەڕەبان دەبن. هەروەها ماوەیەکیش ڕوو دەکەنە

تاران و لەوێ خەریکی کاروباری ئاینی دەبن[1] و لە جەمخانە و حسێنییەکاندا خەڵک دێنە خزمەتیان.

لە شەڕی ئێران و عێراق، زۆر لە لاوانی موشەعشەعی شەهید کران و دەوری تەکیە و خانەقا و بارەگا و جەمخانەکان لەو شەڕەدا زۆر بەر چاو بوو. لە پاراستنی کەلەپووری پێشینانی بنەماڵەی موشەعشەعیدا کاری بەنرخیان کرد و لەم خولەدا بەکەڵکوەرگرتن لەسەرچاوە فارسی و عەرەبی و کوردی و فەرانسەییەکان و هەروەها بەڵگە و وێنە و کتێبخانە و ئەرشیڤە تایبەتەکەی، سەید نیزام بۆ یەکەم جار ڕێکوپێک کران و پاشان تۆمار کرا، کە ئەمەش پیشاندەری توانایی و هێزی هزر و فەرهەنگیی ئەوانە.

بەڕێز موشەعشەعی خەریکی کاری کشتوکاڵە و لە مەزراکانی خۆی خەریکی کار و چالاکییە. ئاغا سەید سام موشەعشەعی (١٣٣٧ هەتاوی لە دایک بووە) کوڕی هێژای سەید نیزامە و لە ژێر دەستی باب و باپیری خۆیدا پەروەردە کراوە و خوێندنی خۆی لە فەرەنسا تەواو کرد. باوانی زۆریان حەز لێ بوو تا سەید سام ببێتە سەرۆکی بنەماڵە پێنجسەد ساڵەکەی خۆی. ئاخۆ نەوەکانی داهاتووو لێکۆڵەرانی پاشەڕۆژ سەبارەت بەم زاتە چی بنووسن...؟

---

١ لە جەمخانەی تاران، بەڕێز ئێحسانوڵڵا تەبیبی (حەبیبی) (١٣١٠ی هەتاوی لەدایک بوو) لە موریدانی بوومەهێنی کە پاش لە کاروبوونەوەی لە ساڵی ١٣٧١ بەبۆنەی نەبوونی ئازاد عەلی بە ئاماژەی ئاغا سەید نیزام موشەعشەعی بەرپرسایەتیی بارەگای تارانی کەوتە ئەستۆ، خوێندنی باڵای بوو و بە زمانی تورکی و فارسی قسەی دەکات و لە پاشماوەکانی ئیبراهیم کەلانتەری بوو کە لە سەردەمی فەتحەلیشا چووەتە کرماشان و بووەتە موریدی ئاتەشبەگییەکان و پاشان هاتووەتە بوومەهێن و لەوێ نیشتەجێ بووە و لە سەردەمی وەزارەتی موستەفولەمالێک لە کاروباری موڵک و ماڵات و مەزراکانی ئەو ناوچەیە دەستی کرد بە کار و لە زەحمەت و هەوڵەکانی خاوەن موڵکەکان ماڵ و دارایی زۆریان پێکەوە نا، باوکی بەناوی محەمەد قولی خەریکی کاروباری دیوانی بنەماڵەی موستەوفیەلەمالک بووە و ئاغا سەید نیزام موشەعشەعیش (تەبیبی) زۆر خۆشی دەوێ.

موریده بەناوبانگەکانی بنەماڵەی ئاتەش بەگی (موشەعشەعی)

لە درێژەی لێکدانەوە و ڕاڤەی بەسەرهاتەکانی سەردەمی مەسنەدنشینیی حەزرەتی شا ئاغا میرزا، باسی ئاغا سەی حەسەن ئاتەش بەگیمان کرد و پاشان چووینە سەر باسی ئاغا سەی محەمەد کەلاردەشتی، ئەوەی کە لێرەدا گرینگە، سەردەمی لە دنیا دەرچوونی ئاغا سەید محەمەدی کەلاردەشتییە کە بە پێی یادداشتەکانی مینۆرسکی لە مانگی سپتامبری ١٩١٦ی زاینی (زیقەعدەی ١٣٣٤ مانگی) خەرمانانی ١٢٩٥ی هەتاوی، واتە ساڵێک پێش لە بەڕێز عەبدولعەزیم میرزا (ئاغا بەخش) کۆچی دواییی کرد و موریدەکانی ئەو زاتەیان لە چیتگری نزیکی تاران کە موڵکێک بوو، ناسرەدین نشا بەخشیبوو پێی، ناشتیان[1]. وەک ئاماژەی پێی درا، ئاغا سەی نیزامی موشەعشەعی ـ ڕێبەری ئاینیی هاوچەرخ ـ حوکمی کرد تا بارەگایەکی شیاوی بۆ ساز بکرێ[2].

لێرە پێویستە ژیان و بارودۆخی مانەوەی خوالێخۆشبوو میرزای سالیک موریدی ناوداری ئەم بنەماڵەیە کە لە سەردەمی شا ئاغا میرزا بوو بە خەڵیفە و بەرپرسایەتیی کرماشانی پێی بەخشرا، بکەین.

مەولانا ئەڵڵادۆستی سالیکی کرماشانی

ئەم بەڕێزە کە یەکێکە لە پیاوە گەورەکان و بە پێشەنگی بنەماڵەی سالیکیی کرماشان ناسراوە لە کورتەیەک ژیانی کە لە زمانی خۆی و بە قەڵەمی خۆی لە کتێبی پڕ بایەخی «مصباح الطرایق» بەیازی خەتی [لە لای کوڕی بەڕێزیانەوە ئاغای فەرێدوونی سالکی]ەوەیە کە ڕاڤەی یەکێ لە سەفەرەکانی خۆی بۆ تارانە دەگێڕنەوە. ئەو سەفەرەی لەگەڵ پلەکانی عیرفاندا پێک گرتووە و کتێبەکەی بە زمانێکی سادە بۆ کەسانێ حەز بە عیرفان بکەن و ئەهلی خێربن، وای نووسیوە: «پێڕەوی سالیکانی ڕێبازی عیرفانی و ڕاستەقینەی ئەڵڵادۆستی ناسراو بە سالیک بەختیاری و دانیشتووی کرماشان، دەڵێ: لەو شوێنەی کە خوا ویستی من لە سەرزەوینی خۆم جیا ببمەوە و هاوڕەگەزەکانم (ئیلی بەختیاری) جێ بهێڵم و ڕوو

١ مینۆرسکی، وتارەکان ١٥٤.

٢ بۆ زانیاریی زۆرتر لە بارودۆخ و شۆڕشی ئاغا سەید محەمەد کلاردەشتی، بڕوانن بۆ بزووتنەوە و سەرهەڵدانی عەلەوییەکانی زاگرۆس، ب ٢، ل ١٧٤ – ١٨١.

بکەمە دەشت و کێو و پاش تۆزێ گەڕان ڕوو بکەم لە کرماشان و بۆیە بە هۆیەکەوە ئەم شێعرانەم نووسی:

(سەرەتا)

سیروسلوک عشق به هر شهر و هر دیار
گردد همی عنانکش عزمم به روزگار

(دوایی)

بی آنکه من نمایم تدبیر کار خویش
انگیخت نقش دیگر تقدیر کردگار

بەڕێز میرزاحسێن خان ڕەشتی سەمیعی لە بنەماڵەی ناودار خوالێخۆشبوو میرزا سەمیع ڕەشتی کە پشتاوپشت لە پیاوە گەورەکانی ناوچەی گیلان بوون و هەمووکات لەخاوەن دەسەلاّتانی ئێران بوون کە بابی بەڕێز میرزا حەسەن خان سەمیعی ڕەشتی نایبولحکوومە و خزمەتکاری خوالێخۆشبوو حسێن خان حیسامولەلیکی قەراگوزلوو والیی کرماشان و فەرمانداری سنووری عێراقین لە ژێردەستی حەزرەتی ئەڵڵادۆس سالیکدا پەروەردە کرا و عیلم و عیرفان و شیعر لە خزمەتی بەڕێزیان فێر بوو و هەر ئەو نازناوی (عەتا)ی پێی بەخشی.

ناوبراو، یەکێ لە دوا وەزیرەکانی ڕەزاشا بوون، لەگەڵ دەستەیەکی تردا لە ڕاڤەکردنی قەسیدەی بە ناوبانگی میرزا ئەڵڵادۆس سالک (کە لە سەردەمی هۆنینەوەی، لە کۆڕەکانی تاران و سەرانسەری ئێراندا وەک شاکارێک سەیر دەکرا کە ناوی (قەسیدەی وەسڵیە) بوو و تەنانەت موزەفەرەدین شاش حەزی لێ بوو، بیبینێ، بۆیە زۆربەی پیاوە ناودارەکانی ئێران هەم بە بیانووی پیاهەڵدان و هەم بە بیانووی ناساندنی میرزا ئەڵڵادۆستی سالیکەوە پێشەکی و پاشکۆیان بۆ داناوە. سەرەتا بە خەتی خوالێخۆشبوو حاجی شێخ مورتەزا نەجم ئاوایی ـ خۆشنووسی ناودار ـ و بە چاپی بەردین چاپ کرا و بۆ هەمووی ناوچەکانی ئێران نێردرا و بە هەموو کۆڕە ئەدەبییەکان ناسێنرا).

پاشکۆی قەسیدەکەش بە خەتی میرزا حسێن خان ئەدیبوسەڵتەنەی سەمیعی (عەتا) وەها نووسراوە:

«ئەو زاتە بە ناو و بەفەرمی (ئەڵڵادۆستە)، بابی بەڕێزی شێخ مورادە، (ر- خ) بنەماڵەکەی دەگاتەوە حەبیبی کوڕی مەزاهیری ئەسەدی و ئەم بنەماڵە هەردەم ساداتیان خۆش ویستوون. و ئەم بنەماڵەیە لە سەردەمی دەسەڵاتی (سەدەقەی کوڕی دوبەیس) ناسراو بە سەیفودەوڵە، هەمووکات هاوڕێی ناوبراو بوون و لە شەڕەکاندا ئازایەتیی زۆریان لەخۆ پیشان داوە. پاش دەسەڵاتەکەیان، کوڕی دوبەیس ڕووی کردووە (حێلە) و پاشان ڕێی (بەسرە)ی گرتووەتەبەر و لەوێوە هاتووەتە ئێران (سەرەتا لە تەنیشت کانیێکدا نیشتەجێ بووە، کە عەرەبەکان ناویان ناوە هوەیزە و پاش ماوەیەک ڕوویان کردە بەختیاری و لەوێ نیشتەجێ بوون و لەگەڵ گەورەکانی ئەوێ بوون بە دۆست.

پاش ئەوەی یەکێ لەوان بە ناوی ئەسەدخانی بەختیاری (خاوەنی دزمەلەکان) کە لە قەڵا بەرزەکانی ئەو شوێنەیە لە دەوروبەری شیراز چووە یارمەتیی مورتەزا قولی خانی ئیلخانی و مستەفاقولی خان و پاشان چووەتە تویسرکان و لەوێ، کۆچی دوایی کردووە و لە تەنیشت شائەبدالآن نێژراوە (قەبرەکەی هێشتا هەر دەناسرێتەوە).

میرزا ئەڵڵادۆستی سالیک لەگەڵ خوێندکارانی (ڕاست ئەدیبوسەڵتەنە سەمیعی، چەپ بەقائولولک)

میرزا ئەڵڵادۆستی سالیک لەم کاتەدا هێشتا نەگەیشتبووە تەمەنی ٢٠ ساڵان کە بابی کۆچی دوایی کرد و سەرپەرشتیاریی دایک و برا و خوشکە بچووکەکانی کەوتە ئەستۆی، ئەوانی گەیاندە پلە و پایەیەکی باش و پاشان خۆی جلوبەرگی هەژارانەی پۆشی و چووە شوێن پیاوانی گەورە، تا پلە بەرزەکانی وەدەست هێنا، پاش ماوەیەک رووی کردە کرماشان و لەوێ نیشتەجێ بوو.

پازدە ساڵی پێش کە (ئەدیبوسەڵتەنەی سەمیعی) باوکی گەورەی من، هاورێ خوالێخۆشبوو مەحموودخانی ناسرلولْک و خوالێخۆشبوو حوسێن خانی حسامولولْک رووپان کردە کرماشان، منیش هاورێی ئەوان بووم و گەیشتمە خزمەتیان کە لێرەدا ناکرێ بە گشتی لێوی بدوێن و مەبەستم شتێکی تر بوو و ناتوانم لە سەر پایەبەرزیی ئەو زاتە شتێک بنووسم، تەنانەت ئەگەر هەزار ساڵ بژیم و هەزاران لاپەڕە بنووسم ناتوانم چاکەی ئەو زەحمەت و دڵسۆزییەی ناوبراو بدەمەوە کە لە پێناوی پەروەردەکردنی مندا کێشاویەتی[١].

لە پەڕاوێزی ئەو قەسیدەی وەسڵیە کە حەزرەتی سالک وەک خەڵاتێک بۆ شاگرد و موریدە ناودارەکەی خۆی لە کاتی ژنهێنانیدا نووسیبووی. ئەو قەسیدەیە ١٣٢ بەیت بوو کە لە حەفتایەمین بەیتیدا، بەیتی سەرەکی دووبارە کراوەتەوە و مەولانا جەلالەدین عەلی میر ئەبوفەزلی ئەدیب عنقا« وەها دەڵێ:

«منی هەژاری لە دەست چوو، شەرمەزاری دەربەند و تاوانبار جەلالەدین عەلی ئەبولفەزڵ تاڵەقانیی قەزوینی پاشان تارانی ناسراو بە عەنقا ـ خوا لە دنیا و قیامەت یارمەتیی بدات ـ کە پاش تەمەنێک خوێندن و کاروباری مانەوی و بەڕێوەبردن، گەیشتووەتە پلە بەنرخەکانی گەورەیی. ملی ڕێگای مەعریفەت و عەشق و مەحەبەتی گرتووە و لە ڕێگای ڕاستەقینەی عەلەوییە و وەلەوییەی ئیلاهییەی ڕواڵەت و دەروون بە باشترین جۆری خۆی ڕۆیشتووە. هەر بەم بۆنەوە ماوەیەکە منی هەژار لە گۆشەیەک خزام.... هەرچەندە لەم سەردەمانە پیاوانی خوا لە سووچێکەوە بێ دەنگ ماونەتەوە و زۆر کەم پێش دێت، کەسێک بیانبینێت یان بیانناسێ؛ بەڵام ئەگەر کەسێک ژیرانە خەریکی ناسینی ئەوان بێت، بوێرانە

---

١ نووسراوەکانی ئەدیبوسەڵتەنە سەمیعی لەسەر قەسیدەی وەسڵیەی خوالێخۆشبوو سالیک بە خەتی خوالێخۆشبوو نەجم ئابادی.

عاشقی ڕێگای مورتەزاعەلی و بنەماڵەی ڕاستەقینەی پێغەمبەر دەبێت، یەک کەس لەم پایەدا کە ئەم قەسیدە بە نرخەی هۆنیوەتەوە واتا وەسڵیەی ئەڵلادۆستی پایەبەرز و ئازادە و بەجەرگ و ئازادیخواز و شاعیر، عارف، بەدین، نزیک، لە خوا و بەحەق کە ساڵی ١٢٥٦ هاتووەتە دنیا، بەسەرهات و ژیاننامەکەی بەو جۆرەیە کە زانای بەناوبانگ و بەڕێز میرزا حسێن خان خوا سەربەرزی بکات، نووسیویە و پێویست بەدووبارەکردنەوە نییە.

بە تایبەت میرزای سالیک کە خوا ڕاوەستاوی بکات، ماوەیەکی زۆرە لە گەڵ من بە مەحەببەت و عەشقەوە هەڵسوکەوت دەکات، نەبووە کە ببینم ئەو زاتە خۆی بە شتێ بزانێ و هەموو کات خۆی بە نەدار و هەژار هێناوەتە ئەژمار.

»لە فەننی وتاربێژیدا چ شیعر و چ پەخشان، سەرتۆپی هەموانن. لە ناوچەی کرماشان هەموان و لە ناوچەکانی تر زۆر کەس عاشقی ئەو زاتەن، دڵێکی زۆر ئاوەڵای هەیە و دەروونی جێگا و مەکۆی عاشق و دڵپاکەکانە. لە بابەتی وتاربێژیدا لەوپەڕی شیعر و پەخشاندان کە هەمووی زانایان سەریان سوڕ دەمێنێ. هەر هێڵێکی شاکارێکی گەورەیە «ان لله کنوزاً تحت العرش مفاتیحها السنة الشعراء»

ڕواڵەت و واتای شیعری لە لای ئەم پایەبەرزەوە گرینگە. قەسیدەی وەسڵیە بەشێکە لەم وتارە بە نرخە (کە بۆ موبارەکیی موریدێکی ناوداری کە خۆیشی شاعیر و نووسەرێکی گەورە بووە واتا میرزا حسێن خانی عەتای ئەدیبوسەڵتەنەی سەمیعی) وەک پێشوازی لە شیعرە بەناوبانگەکەی فەرۆخیی سیستانی[1]:

(فسانه گشت و کهن شد حدیث اسکندر): باسی سکەندەر کۆنە بوو و بوو بە ئەفسانە.

یان وەک عونسوری وتەنی «آیا شنیده هنرهای خسروان بخبر»: داخۆ بیستووتانە باسی هونەری خەسرەوی لە ناو هەواڵەکاندا.

کە ئەم قەسیدە بە ڕاستی هەڵگری جۆرە بەنرخەکانی عەشق و مەحەببەتە.

باش دەزانم بیرمەندان، پاش بیستنی ئەم قەسیدەیە تاڕادەیەک دەکەونە بیرکردنەوە، ئەمنیش ئەم چەند بەیتە شیعرەم وەک یادگاری نووسیوە، بەو هیوایەی خوێنەران بمبەخشن...

١ دوو شاعیری ناوداری فارسیبێژی ئێرانین.

الف) الا ای سـالکان این مـسـالک
ببـــایـد طـی ره در ظـل سـالک

(ل) لسـان الغـیب عـهـد آن پیـر رهـبـر
کـه هـمـتـایش نه در کل ممـالک

(الف) اگـر بـا پای صـدقش ره بپـویی
به مـقـصـد در رسـی دور از مـهـالک

(ه) هزاران فـیض روح انـدر دم اوست
یکـی زان آگـهـیّت از مـسـالک

(د) دلت زانفـاس پاکش زنده گـردد
مـوحـد وصف تو گـردد نـه هالک

(و) ولای خـانـدان او راسـت آئین
چو دیدارش کنی فـی حـسب حـالک

(س) سـریـر نـور را دلـدار بـایـد
سـپـر دل را به دست عـشق سـالک

(ت) تو چون عنقـا بـقـاف فـقـربنشین
اَمـل اللـه یحـدث بعـد ذالـک

واتا:
ئەی ڕێڕەوگەلی ئەم ڕێگەیە
دەبێ لە ڕێگەی سالیکدا ڕێ بپێوی
وەک حافزی شیراز ببە لە سەردەمی ئەم ڕێبەرەدا
کە هاوپلەی لە تەواوی دونیا نییە
ئەگەر لە ڕیکابیدا ڕێ بپێوی
لە نەهامەتی بەدووری

هەزاران گەورەیی دەروونی لە وتەیدایە
یەکێ لەوانە ئاگادارییە لە ڕێگاکان
دڵت بە هۆی نفووسی پاکیەوە زیندوو دەبێتەوە
تۆ هەتاهەتایی دەبی و نامری
دین هەر لە ناو ئەو بنەماڵەیەدا دەمێنێتەوە
بەچاوپێکەوتنی ئەو گەورەیی وەدەست دەهێنی
نوور عاشقی ڕاستەقینەی دەوێ
دڵت عاشقی عیشقی سالیک بکە
تۆ وەک (عەنقا) لە کێوی هەژاری دابنیشە
خوا پاش ئەوە تۆ دەگەیەنێتە مورادت

هەروەها لە سەر ئەو قەسیدەیە ڕاڤەیەکی نووسیوە (وا دیارە بۆ موزەفەرەدین شای نووسیوە). یەکەمین ڕاڤەی خوالێخۆشبوو سەید محەمەدی بەقای بەیاز نووسی بارەگای حکوومەت دەنووسێ:

«پەراوێزێکە کە... مامۆستای پایەبەرز حەزرەتی ئاغا سەید محەمەدی بەقا لە سەر قەسیدەی وەسڵیە نووسیویە».

ناوبراو پاش پێشەکییەکی درێژ سەبارەت بە وڵاتپارێزی، پاراستنی ئاسایش کە لە پەنایدا زانست و هونەر گەشە دەکا و ڕاڤەیەکی تر سەبارەت بە ئەدەب و جۆرەکانی وتاربێژی و شیعر و پەخشان و.... وەهایان نووسیوە:

«منی نووسەر واتا سەید محەمەد بەیازنووس بە نازناوی (شەرەفولەعالی) و ناسراو بە (بەقا) لەو باوەڕەدام کە توانا و هێزی شاعیر لە ڕەوانبێژیدا زۆرتر لە کاتی ڕێکوپێکی بابەتەکاندا ڕوون دەبێتەوە.....

هەرکەس بە بیر و ئەندێشەوە بۆ ئەم قەسیدە بەرزە بڕوانێ کە بێژەرەکەی سەرچاوەی نوور و مەعریفەت بووە و بەیتولقەسیدەی دیوانەکەی حەزرەتی سالیک بەرزترین بەیتی شیعرەکەیە، من شیعرێکم لە خوالێخۆشبوو حوسێن قولی خان کەلهوڕ کرماشانی ناسراو بە سوڵتانی کە پەسنی هونەری گەورەیی حەزرەتی سالیکی لە تاران بیستبوو:

می شنیدم که جان جانانی
چون بدیدم هزار چندانی

واتا: دەمبیست کە تۆ گیانی گیانانی
لەبەرئەوەی دیومە هەزاران هەزار بەرابەری

یەکێ لە موریدان و شاگردانی میرزا ئەڵڵادۆستی سالیک: بە کەڵکوەرگرتن لەدەقی کتێبی میسباحوتەریق:

(مەفتوون) ١ـ شەیخولعیراقەین، شێخ عەبدولحسێن موجتەهید (خوا پایەی ئاخرەتی بەرزکاتەوە) تارانی کۆچی دوایی کرد و ئاغا شێخ عەلیی کوڕی گەورەی کە ساڵەها لە شوێنە موبارەکەکاندا، خەریکی خوێندن و وانە وتنەوە بوو و بۆ وەدەستهێنانی میحراب و مینبەری بابی لە عەتەباتەوە بەرەو تاران گەڕایەوە، لە ڕێگەدا لە کرماشان وچانێ دەگرێت و لەگەڵ حەزرەتی سالک ئاشنایی پەیدا کرد و چاوپێکەوتنەکانیان چەند پاتە دەبنەوە و بنەماڵەکەی چەندین ساڵ لەوێ دەمێننەوە. خودی ئەو زاتە لە (مصباح الطریق)دا دەنووسێ: «کوڕێکی بەڕێز و ناوداری لێ بە جێ ما کە هاوناوی باوەگەورەی دایکی بوو؛ واتا خوالێخۆشبوو شێخ محەمەد حەسەن ـ خاوەنی کتێبی جەواهیرولکەلام ـ هەر لە منداڵییەوە بە ڕواڵەتیدا گەورەیی دیار بوو. پاش چەند ڕۆژێک کە من لەگەڵ بابی ئاشنایەتیم پەیدا کردبوو، وردە وردە بوو بە هۆگرم و لە ڕاستیدا بە تەواوی عاشقی من بوو. خۆی دەیگوت بە من: هەر کاتێ لە گەڵ بابم دادەنیشتی لە دەرەوە من پێڵاوەکانتم لە سەر چاوانم دادەنا و پێم وابوو کە دەبنە مایەی شیفای چاوەکانم و ئازارم کەم دەکەنەوە. خوا دەزانێ زێدەڕۆیم لەم قسەیەمدا نەکرد و خۆیشم قەت لەو ئاستەدا نەبینیوە و ناشبینم منێ کە لە خاک کەمتر و لە هیچ، هیچترم تا چ جای کە لافی هەبوون لێ بدەم و ئەمەم تەنیا بۆ پیشاندانی یەکڕەنگی و پاکیی ئەو پیاوە هێناوە. وەک حەزرەتی مەولانا دەفەرموێ:

از محبت تلخها شیرین شود
از محبت مسها زرین شود.

واتا: بەهۆی مەحەبەتە تاڵییەکان شیرین دەبن
بەهۆی مەحەببەتە مسەکان دەبنە زێڕ

پاش ماوەیەک ئەم پیاوە بوو بە زاتێکی مەزن و عارفێکی گەورە؛ شیعرەکانی لەوپەڕی بەرزیدا بوون و هەموو عاشقێک چێژی لێ وەردەگرت. هەر بەم بۆنەوە نازناوی «مەفتوون»م پێی دا و ئەم ئەنوارە خواییانە کات لە دوای کات لە دەروونیدا ڕەنگی دەدایەوە و چاوی دڵی، بینایی و ڕووناکتر دەبووەوە. پاش ماوەیەک کە لە کرماشان مایەوە و بابی پایەبەرزی ویستی ڕوو بکاتە دارولخەلافە (تاران) و ئەم کوڕە و بنەماڵەکەی لە کرماشان بەجێ هێشت، پاش ساڵێک کە لە تاران مایەوە، لە نامەیەکدا و لەبەر ئەو تێکەڵاوی و برایەتییەی کە لە نێوانماندا پێک هاتبوو، داوای کردبوو لێم تا ژن و منداڵەکەی لەکرماشانەوە ببەم بۆ تاران.....

پاش جێبەجێکردنی ئەم ئەرکە ئەم شیعرەم نووسی:

(دەستپێک)

منم که ره سپر از سیر اختر آمده‌ام
زشهر خویش سوی شهر دیگر آمده‌ام

(کۆتایی)

ببین صفر بمراد دل و بمان جاوید
ببین بعون تو بر غم مظفر آمده‌ام

واتا:

من کە ڕێگەیەکی دوورم بڕیوە بۆ بینینی خۆر
لە شاری خۆمەوە هاتووم بۆ شارێکی تر
سەرکەوتنی دڵخواز ببینە و بۆ هەتایە بژی
بڕوانە بەیارمەتیی تۆ بە سەر خەمەکانمدا سەرکەوتووم

گەڕانەوەی ئەوان لە تاران هاوکات بوو لە گەڵ ساڵی ۱۳۰۱ی کۆچی کە حیساموسەڵتەنەی قەراگوزلوو حاکمی کرماشان بوو و میرزا حەسەن خان ڕەشتی ئەدیبوسەڵتەنە جێگری بوو کە خودی میرزا ئەڵڵادۆست سالیک لەم بارەوە دەنووسێ:

(عەتا) ۲- «لە نەبوونی منی هەژاردا تاقمێک لە خزمەتکار و یارانم:

خوالێخۆشبوو شەهابودین ناسراو بە شێخی ئەشراق ـ ڕەزای خوای لەسەر ـ کە پیاوێکی هەرەزانا بووە و لە قوتابیانی خوالێخۆشبوو حاجی سەبزەواری و هەروەها خوالێخۆشبوو مامۆستای پایەبەرز حسێنقولی خانی سوڵتانی کەلهوڕ کە لە کەسایەتییەکی زۆر پایە بەرز و زانا بووە و کتێبی شیعر و پەخشانەکەی نموونەگەلێکی باشن بۆ پیاوە ناودارەکانی جیهان، یەکێکی تر لە ئەدیبە ناودارەکان عەبدولحسێن خانی مەزهەری زەنگەنەیە کە ئەدیبێکی بەرزە لە شیعر و پەخشاندا و تەبیبێکی ڕۆحانییە و وەک ئەفلاتوون، جالینووس و لوقمان و بەتلەمیووس ناوی ئاغا میرزا مووسا خانی حەکیم باشی قەزوینیە (خوا ڕاوەستاوی بکات). ـ هەروەها پیاوێکی قسەزان و زمانپاراوە و فیردەوسییەکە بۆ خۆی و خوداوەند تۆفیقی بدات و کەسانی تر کە لەگەڵ منی نەدارا دۆستایەتی هەبوو و بەر لەوەی کە من لە تاران بڕۆم بۆ کرماشان لەگەڵ ئەو گەورە پیاوە یانی، میرزا حەسەن خانی سەمیعی، نایبولحکوومە ئەو زاتەم ناسی و زۆر جار بە باشی باسی منی کردووە و لە نەبوونی مندا، زۆر بەڕێزەوە ناوی هێناوم. ڕۆژێک داوای لێ کردم تا بچمە خزمەتیان و خوا هەڵناگرێ ڕێزی زۆری گرتم...

کوڕە گەورەکەی ناوبراو (حسێن) کە تەمەنی ١٤ ساڵان بوو و هەروەها ئەدیبوسەڵتەنەی دووەم. (عەتا)ش لەو کۆبوونەوەیەدا بەشداریی دەکرد؛ بەڵام بەداخەوە چەند ڕۆژێک ناخۆش و ناکۆک بوو، لەو کۆبوونەوەدا کە چاوی بە من کەوت و باسی ئەو کوڕە کرا و من بە چاوی خۆم بینیم کە چەندە کوڕێکی بەنرخە و زۆر لەبەر دڵان بوو و هەر لەوێدا گوتم خۆزگە لە ژێر دەستی پیاوێکی گەورە پەروەردە کرابا. وەک ئەو ئایەتە «ارا اراداللە شیئاً هیئنی اسبابە» و من لەم بیرەدا بووم کە حەزرەتی خواجە فەرمووی: «قسەیەکم پێتە کە ئەی دەروێش و موریدان ئەگەر بتانەوێ دەیڵێم». هەمووان بووین بە گوێ تا وتاری حەزرەت ببیسین و فەرمووی: «ئەگەر ئەم کوڕە حەزی لێ بێ، دەتوانێ لەڕۆژدا بێت بۆ قوتابخانەکەی من و لەوێ زۆر شت فێر ببێ» کاتێ ئەمەم بیست.... خێرا گوتم بە چاوان. پاش ساڵێک دەرکەوت کە هەم ئەدەب و هەم زانست کەوتە دڵی و چەندین پارچە شیعریشی نووسیبوو و جاروبار غەزەڵی دەنووسی و بۆ منی دەخوێندەوە کە بەکەمی ڕێکوپێک دەبوو ئا قەسیدەیێکی بە ئەم دێرە سەرەتاییە کە چوو بووە پێشوازی ئەم قەسیدەی من کە وتبووم:

«بهار تازه جهان را از نو گلستان کرد
نگون درفش جهانداری زمستان کرد»

واتا: بەهار سەرلەنوێ جیهانی کردە گوڵستان
دای گرت ئاڵای دەسەڵاتی زستان

وەک مەسعوود سەعد سەلمان (شاعیری ئێرانی) دەڵێ «امیر غازی محمود رای میدان کرد» و منیش لە سەر ئەوەم نووسیوە.

«بهار تازه جهانرا از نو گلستان کرد
نگون درفش جهانداری زمستان کرد»

واتا: بەهار سەرلەنوێ جیهانی کردە گوڵستان
دای گرت ئاڵای دەسەڵاتی زستان

وەک مەسعوود سەعد سەلمان (شاعیری ئێرانی) دەڵێ «امیر غازی محمود ڕای میدان کرد» و منیش لە سەر ئەوەم نووسیوە.

«بزیر زلف، نگارم چو چهره پنهان کرد
چو زلف خویش دل عالمی پریشان کرد

هنوز سال من از چارده نگشته فزون
که رای روشن اویم چو بدر تابان کرد

منم به مکتب عشاق گرچه ابجد خوان
کمال عشق ببین کو مرا سخندان کرد

زفیض خویش مرا عشق با چنین خردی
ندیم بزم بزرگان و اهل عرفان کرد

(عطا) قەصیدەی تو آن قصیده را ماند
که اوستاد تو (سالک) طراز دیوان کرد

همان قصیده که فرمود مطلعش اینست
«بهار تازه جهان را زنو گلستان کرد»

واتا: یارم کە ڕواڵەتی لەژێر زولفەکانیەوە شاردووەتەوە وەک زوڵفی خۆی دڵی دنیای پەرێشان کرد.

هێشتا تەمەنم لە چاردە ڕانەبردبوو کە من وەک مانگی چواردە گەشامەوە.

من لەمەکتەبی عەشقدا حیسابی ئەبجەد دەکەم، سەیرکە چۆن عەشق زمانی پژاندم .

لەو گەورەییەدا کە عەشق بە منی دا کە لە ئەو پەڕی هیچیدا بووم و تا ئەو کات بەزمی گەورەکانم نەدیبوو.

(عەتا) ئەم قەسیدەی تۆیە وەک ئەو قەسیدەیە دەمێنێتەوە کە (سالک) مامۆستای تۆ هۆنییەوە.

ئەو قەسیدەیەی کە فەرمووی ئەمە دەستپێکەکەیەتی:

«بەهاری تازە جیهانی سەرلەنوێ زیندوو کردەوە»

پاش بیستنی، من زۆر سەرم سوڕما و بۆیە ڕۆژەکانی تر لەخزمەتی سوڵتانیدا دەمخوێندەوە و هەمووان دژ بە من وەستان و دەیانگوت منداڵێکی چاردە ساڵان کە هێشتا عەرووز ناناسێ و نازانێ شیعر چییە و تایبەتمەندییەکانی شیعر کامانەن، چلۆن شیعری وا دەنووسێ، بێ ئەوەی باوەڕیان بە توانای یەزدانی بێت.

خوالێخۆشبوو سوڵتانیش هەرچەند حورمەتی زۆری منی دەگرت و هیچی نەگوت بەڵام نەشیگوت هی ئەو کوڕەیە. وای دەزانی کە هیی خۆمە و کردوومە بەناوی ئەوەوە. (بۆیە) تاقیکردنەوەکە درێژەی هەبوو تاکو ئەو کوڕە بۆخۆی شیعرەکە دەباتە قوتابخانە و بۆ مامۆستای ئەدەبیاتەکەی ـ مەرحومی مەلا محەمەد باقر ئەبولفوقەرای جەزی ئیسفەهانیی ـ دەیخوێنێتەوە و ئەویش باوەڕی پێی دەکات و دەنووسێ:

(زەفەر) ٣ـ «جەزمەی عەشقی ئەم زاتە واتا موەحیدعەلی خان ناسراو بە زەفەر کوڕی خوالێخۆشبوو محەمەد قاسم خان مەلەکوشوعەرای کاشانی کە تا ئێستا زۆرتر لە ٦٧ ساڵی تەمەنە و ٢٥ ساڵە لە خەڵوەدایە کە خۆی دەروێشێکی تەنیایە کە چەندین غەزەڵ و قەسیدەی نووسیوە کە دەڵێ:

آنکه در ملک فقر سلطان است

سالكِ راه عشقِ یزدان است

دم عـــیـــسی نـهـــفـــتــــه دردم او
کـــه بهـــر گـــونـه درد درمـــان ا ست

مــــهـــــر افـــلاک فـــخـــــرها دارد
کــــه در آن آســـتـــانـه دربان است

منکر کــــیـنه جـــــوی را نـامش
چون شـهابی به جـان شیطان است

برقـی از نور چهــرهاش خـورشــیـد
چـــون تجـــلـــی نـــور یـــزدان اســت

شش جــهــــه را نظاره کــردم من
خلق مـــورند و او سلیـــمـــان است

مـردهی شـصت و پنجاه سـالهی دل
اوفـــــــتــــــــاده زپا و نـالان است

ظفـر از دست شـد تو دسـتش گـیـر
کـه ز لطفت گـدا چو سلطان است

در مـــقـــامـــات فـــقـــر شـــاه تو باش
این دعـــا از من ای ســـخندان است

دوســـتت شـــاد و دشـــمنت غـمناک
باد تـا نه ســـپـــهـــر گـــردان ا ست

واتا:

ئەوەی کە لە موڵکی هەژاریدا سوڵتانە
ڕێبواری ڕێگەی عەشقی خوا گیانە
هەناسەی عیسا لە هەناسەیدایە
بۆیە هەموو ئازارێک دەرمان ئەکا

عەشقی ئاسمانی کەیلی شانازییە
بۆ ئەو دەرکەوانەی، لەوێ دەرکەوانە
هەر کەس دژی ناوبانگی ئەو بێت
وەک شەهابێکە لە لاشەی شەیتانا
تیشکێک لەنووری ڕوخساری وەک هەتاوی
وەک ڕەنگدانەوەی نووری خوا گیانە
من بۆ شەش سووچی جیهان ڕوانیم
هەمووان وەک موورن و ئەو سلێمانە
مردوویێک پاش پەنجا یان شەست ساڵ دڵ
لە پایدا کەوتووە و دەناڵێنێ.
زەفەر لەدەست دەرچوو تۆ دەستی بگرە
کە بەهۆی لوتفی تۆیە گەدا وەک سوڵتانە
لە مەقاماتی هەژاریدا تۆ پاشا بە
ئەم دوعایەی من بۆ پیاوێکی قسە زانە
یارانت شاد و دوژمنانت خەمین
بمێنە تا دەسووڕێ گەردوون
سەرەتای غەزەلەکە:
دل رفت سوی (سالک) و از وی خبر نماند
از دل خبر نماند و زجان هم اثر نماند

واتا:

دڵ بەرەو (ســــالیک) ڕۆیشت و هەواڵێکی نەبوو
.... لە دڵ هەواڵ نەماوە و گیانیش هەر بێ هەواڵە

هەروەها لە غەزەلێکی تریشدا وەهای نووسیوە:

آنکه پیش از مرگ مرده آن منم
جسم بنهاده گرفته جان منم

تا به تخت فقر سالک برنشست

آســـتـــانش را یکی دربان منم

واتا:

ئەو کەسەی کە پێش مردن مردووە ئەوە منم

لاشەی داناوە و گیانی گرتووە ئەوە منم

تا سالیک لە سەر تەختی هەژاری دانیشت

لە ئاستانەیدا من وەک دەربانێکم

لە دیوانی حافزی شیرازی، غەزەلێکیان بۆ هەڵبژێراردبوو و داوای لێ کرابوو، وەڵامی بداتەوە، ئەو پیاوە مەزنە پاش ماوەیەک غەزەلێکی زۆر بەزۆری بۆ خوێندەوە کە خوالێخۆشبوو سوڵتانی هەرچەند دەیزانی من ڕاست دەڵێم؛ بەڵام بە جوانی نەیدەتوانی باوەڕ بکات، هەتا ئەوەی کە دووبارە لە زمانی خۆیەوە وەک جاری پێشوو کە لە بەر خوێندییەوە، بیستی و ئیتر ئیمانی هێنا بەوەی کە ئەو شیعرە هیی من نییە و خۆی نووسیویەتی.

ئەو دەم کە ناسرەدین شا دەسەڵاتی فارس، یەزد، گوڵپایەگان، خانسار، ئەراک، بروجرد، لوڕستان، خووزستان و کوردستانی لە یەمینودەولەی کوڕی وەرگرتەوە و بۆ هەر ناوچەیەک، فەرمانڕەوایەکی تایبەتی دانا و بەتایبەت حکوومەتی کرماشانی کە لە ژێر فەرمانی زێلوسوڵتان بوو و ڕێزێکی زۆری بۆ میرزا ئەڵڵادۆس سالیک دادەنا، دایە دەستی حسێن خان حێسامولمولک قەراگوزلوو و پاش مەرگی لە کرماشان کەوتە دەستی زەینولعابدین خان کرا بەدەسەڵاتدار و لە تەواوی سەردەمی حکوومەتی ئەم باب و کوڕەدا کە هەر دووکیان نازناوی حیسامولمولکیان پێی درا و پلەی جەنابی و ئیمتیازی ئەمیر توومانیان وەرگرت. خوالێخۆشبوو حەسەن خان سەمیعی لە کرماشاندا نایبولحکوومەت بووە، یانێ بووبوو بەجێگری پارێزگا و هەروەها مودیری گشتیی دارایی ناوچەکە.

لە بەر ئەوەی باب و کوڕ هەردووکیان نێوانیان لەگەڵ میرزا ئەڵڵادۆستی سالیکدا خۆش بووە و بە تایبەت بەو کەراماتە کاتێ کە سالیک بە پێی ناخۆشی (عەتا) لە کرماشاندا گەواهییان دا لە سەر مەرگی، (عەتا) و پاش ئەوەی میرزا

ئەڵڵادوستی سالیک دێتە راسەری و بانگی دەکات و پێی دەڵێ (هەستەوە!) مردوو هەڵدەستێ و رێزی مامۆستا دەگرێ کە ئەم بابەتە بە تێروتەسەلی لە کتێبی میسباحوتەریقدا باس کراوە. نەیانتوانی دووریی سالیک ببینن و بەزۆر لەگەڵ خۆیاندا بردیان. هەر لەم سەفەرەدا بوو کە مەفتوون و عەتایەکیان ناسی. لە هەمان کاتدا سەبارەت بەهەڤاڵەتیی میرزا ئەڵڵادۆست سالیک لەگەڵ ئاغا شێخ عەلی موجتەهیدی تارانی و پاشان کورە بەڕێزەکەیان واتا ئاغا شێخ محەمەد حەسەن (مەفتوون) وەها نووسراوە:

«لەو کاتەوە کە لە دەریای عەشق و خۆشەویستیدا بەتەواوی قاڵ بووبوو و هەموو کات بارەگا و شوێنی کۆبوونەوەی زانایان و عارفان بووە و جەزمەی عەشقی خۆشەویستیی عارفان و لایەنگرانی عیرفان بووە و هەموو کات لە بیری ئەوەدا بووم، ئاخۆ ئەم عەشق و مەحەبەتە زۆرە چییە و ئەم پێوەندییە لە کوێوە هاتووە، بێ ئەوەی هەواڵێک لەوە بێت کە ئاخۆ ئەم هەموو چاکەیە لە کوێوە هاتووە. ئەو خوالێخۆشبووە کوڕێکی ناوداری هەبووە کە...»

زانای بەڕێز فەرەیدوون سالیکی لە خوالێخۆشبوو شا موڕادی سالیکی باوکی نووسیویەتی:

«لە بەر ئەوەی ژن و کوڕەکانی حەزرەتی سالیک کە پێم دەگوت مامە، بەڵام بابم، مامەی ئەو بوو و لە تەمەندا لەو بەساڵاچووتر بوو، لە حەوشەیەکی تر لە بەرانبەر ماڵی تایبەتی حەزرەتی سالیک، دەژیا. ئەو زاتە لە گەڵ باب و دایکی مندا ژیانی دەبردە سەر و من لە دەوروبەی دوازدە تا چواردە ساڵ تەمەنم بوو و خزمەتی ئەو بەڕێزەم دەکرد، لە بەر ئەوەی من تاقانەی باب و دایکم بووم، ئەو حەوشە شوێنی حەوانەوەی میوانەکانی حەزرەت بوو کە دایکم بەرپرسی ئەو چێشتخانەیە بوو. دایکێک کە قەت نەمزانی بۆچی نەیدەتوانی قسە بکات، لە کاتێکدا بە گوێ دەیبیست و زۆر سەلامەتیش بوو و ئەو زاتە دەیگوت: «دوای ئیمامەکان، دایکت لە خۆشبەختترین ژنانی ڕۆژگارە؛ چۆن دەبیسێ و هیچ کات ناتوانێ قسە بکات (ئەوە خاڵی زۆر خراپی ژنانە)

بە بۆنەی هەبوونی حەزرەتی سالکەوە لە ماڵی ئێمە، میوانداری و نەزر و نیازی زۆر دەکرا، وەک ئالی حەقەکان، نەزری لە لای ئالی حەقەوە پێی دەوترێ بەش و

هەمووان حەزیان لێ بوو لەو بەشانە وەربگرن و لەو بەشانە هیوای شیفا و لەش ساغییان دەخواست.

ماوەیەکی زۆر بەردەوام مامۆستایەکی پایەبەرزم دەبینی کە هاوڕێ شێخێک و قوتابییەک و کوڕێکی چکۆلەی کە هاوتەمەنی من بوو. هەمان کابرا خوالێخۆشبووە، (سالیکی) بردە ماڵەوە و لە تەنیشتی خۆیەوە دای نا و ئەو قوتابییە و کوڕەکەی ئاغا بەر لە من دیوێکی تردا کە لە نووسینگە یان ژووری چاوەڕوانی حەزرەتی سالیک دەچوون. جارێک دیتم کە کوڕەکە پێڵاوی حەزرەتی سالیکی ماچ کرد و لەسەر چاوی دای نا. جارێک حەزرەتی سالیک داوای لە من کرد بچمە خزمەتی و فەرمووی «کاروانسەرای زارای عەرەب لە گەڕەکی تۆپخانە دەزانی؟» وتم بەڵێ و فەرمووی «جلوبەرگە نوێیەکەت لە بەر کە. ئەم دەرمانەی کە ئایەتوڵڵا ویستوویە بیبە بۆی. لەبیرت نەچێ نەیدەیتە دەستی کەسەوە جگە لە خودی ئاغا. خۆت کە دەیناسی؟»

کاتێ کە دەرمانەکانم بردە خزمەتیان لە ڕێگەدا بۆ خۆم لەو بیرەدا بووم، مەبەستی لەوەی کە بەدەستی کەسەوە نەیدەم چی بوو؟ خۆ جگە لە ئاغا و ئەو شێخە و ئەو کوڕە کەسێکی تر لەو ماڵەدا نییە؟!

لە مەبەستەکەی چ تێ نەگەیشتم، کاتێ گەیشتمە کاروانسەرای زارای عەرەب کە لەو کاتەدا یەکێ لە بەناوبانگترین کاروانسەراکان بووە. وا دیارە ئەو ژنە خۆی بنیاتنەری ئەو شوێنە بووە و عەرەبیش بووە، وەک کاروانسەراکانی تاران وا بوو بەو جیاوازییەوە کە لە چوار لاوە حەوشەی هەبوو و تەوێڵەکەشی لە دەرەوە بوو. لە قاتی دووەمدا چواردەوری هەر ژوور بوو و لە هەر ژوورێک چێشتخانە و چایخانەی تایبەتی لێ بوو.

کاتێ کە چوومە ژوورەوە دەور تادەور شێخ و مەلا دانیشتبوون. کاتێ پرسیارم کرد، شێخێکی کەڵەگەت هەستایەوە تا ڕاسپاردەکە بدەمە خزمەتی، من گوتم دەبێ بیدەمە دەستی خودی ئاغاوە. بەڵام ئیزنیان نەدامێ بچمە ژوورەکەیەوە تا ئەوەی کە هەواڵیان برد بۆ خودی ئاغا و لە پەنجەرەکەوە بانگی کرد و چوومە سەر و گوتی دابنیشە، دەرمانەکەی وەرگرت و هەندێکی دا بە من و نامەیەکی پڕ لە سپاسی بۆ مامە نووسی و منیش خێرا بردم بۆی. لێرەدا چەند وێنەیەک لە

شیعری بەڕێز مەفتوونمان هێناوە: (ئاغا شێخ موحەممەد حەسەن کوڕی ئەم ئایەتوڵڵا) لەسەر ئەم غەزەڵە نووسیویە: میرزا ئەڵڵادۆستی سالیک نووسیوویە «ئەم غەزەڵە بەڕێز مەفتوون لە کاتی هاتنی من بۆ تاران نووسیویە»

(دەستپێک)

برخیز تا قربان کنیم این قالب بیکار را
هر چند نالایق بود این تحفه آن دلدار را

(دوو بەیتی دواییش)

دانی که شعر نو بنواز من چرا سر میزند
یعنی که مسرور آمدم از وصل آن دلدار را
وقتی نکات عشق را در نزد (مفتون) گفتمی
این دقت آن آمد که من گویم مر این اشعار را

واتا:

هەستە با ئەم لاشەیەم بکەم بە فیدای تۆ
هەرچەندە ئەم خەڵاتە لایەقی ئەو مەعشووقە نییە
دەزانی بۆچی شیعر خێرا خێرا لە منەوە خۆی پیشان
دەزانێ کە من لە وەسڵی یار زۆر خۆشحاڵم
کاتێ کە خاڵەکانی عەشق لە پەخشانی (مەفتوون) دا وتراوە
ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە من ئەم شیعرانەم گوتووە

لەغەزەڵێکی تریشدا ئاماژەی بە (عەتا) کردووە و دەڵێ:

(دەستپێک)

رستم از این جهل و عمی وەوە چە خوش بینا شدم
جستم از آن گنگی دلا بە بە چە خوش گویا شدم

واتا: خەلاس بوم لەم نەزانی و جەهلەدا چەندە بە باشی بینایم وە دەست هێنایەوە لەو لاڵییە دەرچووم و چەندە جوان زمانم توانای قسەی هەیە.

مـــرا نـهـــادی، ســـالک در آتش ســـوزان
عـجب نسـوخت ترا دل کـه دل تو را قـربان

اگـــر نبـــود پـی من تـو راز کـــرمـــانشـــاه
خـــدا روانـه نمـی کـــرد جـــانب طـهـــران

خـــدای داند ازاندم کـــه رفـــتـی از بر من
به جـای خنده مـرا پیـشـه بوده آه و فـغـان

شـگفــتـی آنکه فــراق دو روزه مـی کــشـــدم
منـی کـــــه دیده بدم آن فــــراق بی پایان

من آنچـه دیدم گـفـتم ز شـرح حـالت خـویش
ز حـال هـمـره خـود مـحـو و مـاتم و حـیـران

(عطا) که بحر صفا را شگفت غواصی است
کـه صـــدق بیــرون آرد چو لـو لو و مـــرجـان

(عطا) کـــه نور خـــدایست از رخش پیـــدا
(عطا) کـه آتش عـشق است دردلش پنهـان

بکلک اگــر نگری رمــز عــشق در کف اوست
بنطـق اگـــر نـگری حـــرف می زند قـــران

ئەم قەسیدەیە چل بەیتە کە لە کۆتاکەیدا بە پێداهەڵگوتن بە پێغەمبەردا تەواو دەبێ و باسی حەزرەتی عەلیشی تێدایە.

کتێبی میسباحوتەریق لە نووسراوەکانی میرزا ئەڵڵا دۆستە کە گەیشتووەتە دەستمان، نووسراوەکانی تر بە تایبەت دیوانە شیعرییەکەی ئەو زاتە لە لای خوالێخۆشبوو میرزا حسێن خانی سەمیعی ئەدیبوسەڵتەنەوەیە کە ئێستاکە لە لای بنەماڵەکەیەوەیە و کەسێکی بەتوانای دەوێ تا ئەم دیوانە عیرفانییە بدۆزێتەوە.

موریدانی میرزا ئەڵڵادۆست سالیک و دۆستان و یارانی

ئاماژە بەناوی تاقمێک لە یاران کرا، جگە لەو یارانەی سەردەمی قاجار، وەک زێلوسوڵتان یەمینودەوڵەی مەسعوود میرزا و سالارودەوڵە و زەهیرودەوڵە کە ناوە ئاخریەکەم لە فەرەیدوون سالیکی بیستووە کە ئەویش لە بابی خوالێخۆشبوو شاموراد سالیکی بیستبووی، زەهیرودەوڵە هەمووی ڕۆژەکانی حەفتە یان لانی کەم سێ ڕۆژ لە حەفتە، دەچێتە ماڵی سالیک. هەر چەند ڕێگەکەی شەقام زۆر لێژ بوو و ئەودەم گردی گڵە زەرد و چاڵی دەروێشان دەگەیشتە شەقامی تەنیشتی حەمامی سەرتیپ، تەنیا بە پێ دەکرا لەوێوە بڕۆی نە بە سواریی ئەسپەوە، فەرمانی دا تا ئەوێ دروست بکەن.

خوالێخۆشبوو زەهیرودەوڵە پاش دروستبوونی ئەوێ بە سواری گالسکە دەهات و بانگی دەکرد لە من و دەیگوت موراد، حەزرەتی عیسا تەشریفیان هەیە؟!

جگە لەم ناوە هیچ ناوێکم لێوە نەبیست (حەزرەتی عیسا) ـ دەزانین کە خوالێخۆشبوو زەهیرودەوڵە جێگری خوالێخۆشبوو سەفی عەلی شا بوو.

سالارودەوڵە:

لە دواین ڕۆژەکانی عەهد و لەکاتی کۆچی دواییی میرزا ئەڵڵا دۆستی سالیکدا والی و حاکمی کرماشان سالارودەوڵە بووە کە پێکەوە شیعریان بۆ یەک نووسیوە، چەند وێنەی لە بەردەستدایە، بەتایبەت ئەم پارچە شیعرەی کە زۆر بە نرخە و حەزم کرد هەمووان بیبینن:

حسن طلب حضرت سالک از سالارالدوله

ای شاه دادگستر اقدس که خلق را
جز حضرت تو دادرسی در جهان نماند

وای راد خسروئی که به عامل ز خلف وعد
با فر حسن عهده تو نام و نشان نماند

دریاب بنده را که پی عرض حال خویش
بیچاره را ز فرط فلاکت توان نماند

از قـرض خـانمان کن و از خـرج خـانه سـوز
او را اثـر زخـــــانـه و ازخـــــانمـان نمـاند

در بیع و شـــرط رهن شـــدش طـارف و تالـه
در نـــزد ایـــن و آن و ورا ایـــن و آن نمـــانـــد

بـا ثروتـی کـــه بودش ســـالک بهـــیچ وجـــه
باقـیش یک سـتـاره بهـفت آسـمـان نماند

جـــانش بخـــر زوام اگـــر چه ز وامـــخـــواه
بیـــچـاره را بـه قـالب افـســرده جـان نماند

بر حسب وعده، نقـد کرم کن کـه سود اوست
او را ز قـرض گـرچه کـه سـود و زیان نماند

فـــرمـــا بـه بانک وجـــه برات فـــلان بده
(زان پیـــشـــتـــر کـه بانک برآید فـلان نماند)

حسن اعتذار و وعده مجدد از سالارالدوله

دەبێ ئاماژە بکرێ کە ئەم شازادەیە کە سەرەتای داواکاری پاشایەتیشی بووە، یەکەم جار لە سەر نامەکەوە بە ناوی (سالارالدوله)وە مۆری کردووە و پاش ئەم بەندە واژۆی کردووە، شیعرەکەشی شاهانە نووسراوە.

ای سـالیکی کـه غـیـر تو آمـیـژه سـتـرک
در شـهـر قـرمـیـسن اثر از همگنان نماند

خـــواندم عـــریضـــه تو و از نظم و نێـــر آن
شـــادم چنانکه در دلـم از غم نشـــان نماند

در تنگدســـتـی تـو پس از عـــرض مـــدعـــا
ادوار ریب طی شـــد و جـــای گـــمـــان نماند

لیک از مـصـــارفی کــه خــودت آگــهی از آن
شد کـیسـه ها تـهی که در آن یک قرآن نماند

در کـــار مملکت همگی طرف شـــد نقـــود
کـز پول بانک هم به جـز از داســتــان نماند

نک عـازم است حـاكم هرسین به سـوی شــهر
چون در توقف از غــضـــبم در امـــان نماند

بعـــــد از ورود او همـــــه وجـــــه برات را
گــیـرم از او کـه جـای چنین و چنان نماند

بعــد از وصــول وجــه برات و حــصـــول آن
آنسان که خوف در دلت از بیگ و خان نماند

اندر دعــای حــضــرت مــاکــوش روز و شب
(زان پیــشــتــر کـه بانگ برآید فـلان نماند)

دەبێ ئەم ڕاسـتـیـیـەش بوترێ کـە ئەو شـتـەی حـەزرەتی سـالک لە سـالاّرودەوڵەی ویستووە خێرات و خەڵات نەبووە یان چاوەڕوانی خەڵاتی شازادە نەبووە؛ بەڵکو ئەو بڕە پارە سـاڵانـەیەی خـۆی کـە خـودی شـاو شـازادە بـۆیان دیاری کـردووە، وەری گرتووە و واژۆی هەمووی بەرپرسانی لە سەرە و ئێستاش ئەو فەرمانە هەر ماوە لە دەستی فەرەیدوونی سالیکیدایە و کورتەیەکی ئاوایە:

(لە سەرەوەی نامەکەوە مۆری سالارودەولە دەبینرێ)

حوکمی وەزارەتی؟! ـ ئەوەی کە بۆ بژیوی ژیانی بەڕێز قوتبولعارفینی میرزای سـالیک... بە ئەرکی سـەرشـانی خۆمـانی دەزانین و بۆیە هەشـتـاد تمەن لەمـاڵی ویلایەتی پێ دەدەین..

(درێژەی حوکمی وەزارەتی خوالێخۆشبوو سالیک لە خەزێنە)

(... دوایی حـیـسـابدارەکـە قـەبزی (وەسـڵی) بۆ دەنـووسێ و... دەیچـەسـپـێنی. مانگی شەواڵی ١٣٢٩)

«مۆر و واژۆی کارمەندی نووسینگە. سەدیقوسەڵتەنە، بەنانوسەڵتەنە، بەنانولولک. موعتەمەد (؟) (نەخوێندرایەوە)

فەریدولولک[1]

فەریدولولک قەراگوزلوو وای کرد شازادە ببێتە هۆگری بەمیرزا ئەڵڵادۆستی سالیک کە بۆ ئەم ئاشنایەتییە بەڵگەمان بەدەستەوەیە.

«بارەگای موبارەکی... بەڕێز عومدەتوسالکین و عارفین.... چەند شیعرێکی هۆنیوەتەوە کە نیشانەی گەورەیی و ئەزموونن... لە ڕاستیدا خوێندنی هەیە و بۆیە ناردوومە خزمەتتان... وەڵامەکەی بدەنەوە، کە کارێکی زۆر موبارەکە، فەریدولولک سالارودەوڵە لە پەراوێزەکەیدا وەهای نووسیوە:

«بە ڕاستی وتارەکەی بەڕێز فەریدولولک کە زۆر شایانی بایەخە، بۆیە وەڵامی ئاغام نەدایەوە لەبەر ئەوەی حەزم کرد ئاغا لەگەڵ خۆتان بهێنن... واژۆ»

لە کتێبی بیرەوەرییەکانی فەرید کە تێیدا زۆر بەڕێزەوە باسی لە میرزا ئەڵڵادۆست سالیکی کردووە، خوالێخۆشبوو فەریدولولک زۆر ئۆگری میرزا ئەڵڵادۆست سالیک بوو، کە حەزی کردووە هەموو پیاوە دەوڵەتییەکان بێنە زیارەتی و شانازیی پێوە دەکرد، (ڕۆحی شاد بێت).

سەهامودەوڵە، کە پاش کۆچی دوایی میرزا ئەڵڵادۆست لە کرماشان حوکمی کردووە بەو هۆیەوە کە تۆمەتی کوشتنی سەیدی لوڕستانی خرایە پاڵ نوور عەلی کوڕی چکۆلەی میرزا ئەڵڵادۆستی سالک و چەند دێڕێکی نووسیوە و بەیازەکەشی هەرماوە.

ساڵی ١٣٣٠ی کۆچی، کۆتایی بە تەمەنی پڕخێری هات و ٤ کەس کە دوو کەسیان شاعیر و دوو کەسیان مامۆستا بوون، قوتابیی ئەو بوون و تەنانەت هەمووان باسی گەورەیی قوتابییەکانیان کردووە.

ساڵی ١٣٣٠ی کۆچی لە زەماوەندێکدا یەکێ لە کوڕەکانی سالیک تۆمەتباری

---

١ فەریدولولک قەراگوزلووی هەمەدانی، خاوەنی خاتراتی فەرید، کاربەدەستی دەرەوە لە کرماشان. بۆ زانیاریی زۆرتر (بڕوانە بە جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرماشان، ب ٤ و ٥ محەمەد عەلی سوڵتانی).

قـەتڵـێک دەبێت و ئەم سـەهامـودەوڵەی حـاکـمـە لە نامـەیەکـدا دەنووسـێ بۆ بەرپرسەکانی ناوچە:

«لە بابەتی کوشـتنی سەیدی لوڕسـتانی کە لە ماڵی محەمەدی عوسمانوەند (کە دوایی بـوو بەخـەزووری) ڕووی داوە لە بەرواری ٢٦ زیقـەعـدەی ١٣٣٠ مـیـرزا نوورعەلی سالیک تاوانبار نییە و کەس ئازاری نەدات. واژۆی سەهامودەوڵە.

لە مانگی ڕەبیعوسـانی ١٣٣١ بەڕێز فەریدولولک کاربەدەستی وەزارەتی دەرەوە باسی بارودۆخی دۆستان لە کرماشان کردووە... لە ئاخرەوە ئاماژە دەکات:

«سـەبارەت بە مـێژووی کۆچی دوایی مـیرزای سـالیک - خـوای لێی ڕازی بێ - چاوەڕوانیت تـا هـەواڵێک لە ئەدیبـوسـەڵتـەنەوە بگات. بۆیە ئـەم پارچە شـیـعرە زۆر قازانجدارە.

(تبّـرایی) اگــر خـــواهی بدانی
پس از دنیا چه شد عقبای سالک
بـه تـاریـخ وفـــات او بـگـو شـــد
(همـی باغ جنان مـأوای سـالک) ١٣٣١

کە ئەم حیسابە بە ئەبجەد دەبێتە ساڵی ١٣٣١ی کۆچی. یانێ بەڵگەنامەی میرزا نوور عـەلی کـە لە دارولحکومـەوە دەرهاتووە یان ئەوەی کـە هـەمـزەی مـەئواکـەی حـیسـاب کـردووە و یان وەک شـاعـیری دووره وڵات کـۆچی دوایـی سـالیکی هەر ساڵی دانانی چوارینەکە زانیبێ.

بەڕێز فـەرەیدوون سـالکی لە زمـانی بابـی خـوالێـخـۆشـبـوویەوە گـوتوویە: لە سەردەمی حکوومەتی کاتی لە کرماشان بڵاو بـووە کە تاقمێک هاتوونەتە کرماشان و ئەم وتـەیە دووسـێ ڕۆژێک هـەر دەوترا، تـا ئەوەی ڕۆژێکیـان هـاتمەوە مـاڵ و بە منیـان گوت سـەربازێک لە لایەن ئەدیبـوسـەڵتەنەوە هاتووە و وتوویە بەیانی بچی بۆ خزمـەتی؛ حـەزرەتی سـالیک کۆچی دوایی کردبوو و ئێمـە کـەسـەر دای گـرتین. بەیانییـەکەی چوومـە سـەربازخانەکە و ڕێگەیان نەدام بچمـە ناوەوە. ترسام، پێم وا بوو ئەدیبـوسـەڵتـەنە بەنـد کـراوە و بۆیە سـوور بووم بچـمـە سـەربازخـانـەکـەوە، لەوکاتەدا بەشێک لە دیوارەکەی باشووری ڕۆهـەڵاتی وێران بووبوو و لە لای بازاڕی

مسگەرەکانیشەوە دیوارەکان دەستیان لێک بەربوو بوو و بە باشی دەمتوانی بچمە ژوورەوە بە بێ ئەوەی ترسم ببێ، خێرا دەرچووم و لە کولیچەپەزەکان و مسگەرەکان گوزەرام لە سەربانەکان بازم دا.

ژووری بەندییەکان هاوئەندازە نەبوون، بۆیە زۆر بە ئاسانی خۆم ون کرد، کە تۆزێ چوومە پێشەوە دەنگە دەنگێکم بیست زۆر لەسەرخۆ شتێکی دەگوت کە چوومە پێشەوە چاوم کەوتە پیاوێک کە مووی سەری پاک تاشیبوو و بە بێ کراس دانیشتبوو و جلەکانی وشک دەکردەوە، سڵاوێکم کرد و پرسیاری کرد

– چیت دەوی گیانا؟ لێرە بەشوێنی چیدا دەگەڕێی؟

– ئەدیبووسەڵتەنە داوای کردووە بچمە خزمەتیان و ئێستا سەربازەکان ئیزنیان نەدامێ بچمە خزمەتیان

– مەگەر ئێوە کێن؟ خزمایەتیتان چلۆنە لەگەڵیان؟

– من سالیکیم[1] و...

– زۆر چاکە، زانیم، تۆ کوڕی مامۆستا ئەدیبی!! دەزانی چەندە کارەکەت مەترسیدارە؟

– نە، بۆچی؟

– بۆ ئەوەی کە دەتویست بە دزییەوە بچیتە سەربازخانەکەوە، ئەویش لەم بارودۆخەدا؟!

– دەمتوانی چی بکەم؟

– هیچ، هەر لێرەدا بوەستە، بوەستە من سپێکانم داتەنکاندووە و پێکەوە دەچین بۆ لای، تۆ منت ناسیوە و لە هەمان کاتدا دەستی کرد بەبەستنەوەی عەمامەکەی کە کردبوویەوە. من گوتم:

– نە بەڕێز.

– من وانە دەڵێمەوە. هاوڕێ بەڕێز ئەدیب و نیزاموسەڵتەنە و چەن کەسی تر هاتین و بووین بە میوانی ئێوە.

---

١ لە ڕۆژگای دەوڵەتی کاتیدا پێناسە نەبوو؛ بەڵام وەهای پێشان داوە کە بەبۆنەی ناوبانگی زۆری میرزا ئەڵڵادۆستی سالیکەوە پێیان دەوترێ سالیکی.

پاشـان جلوبەرگـەکەی کـردە بەری، منـی بردە ژوورەکەی ئـەدیبوسـەڵتـەنە، ئەو خواڵیخۆشبووە منی ماچ کرد و گریا و پاشان دە تمەنی پێ دام و گوتی:

– دەچی ئـاجـۆر (کـەرپووچ) و ئـاهەک (قـسـڵ) و بەرد دەکـڕی تا من ئـەمـشــەو نەخـشـەیەک بۆ گـۆڕسـتـانەکـە بکێـشم، بەیانی وەرە، پێکەوە بچین تا بەشـێک لەو کتێبانە هەڵبگرین تا لە ناو نەچن و پاشماوەکەی بدەم بە کوڕەکان.

پارەم وەرگرت، کـەلوپەلەکـەم کڕی و بردم بۆ گـۆڕسـتـان و بەیـانی زوو چووم بە دوای ئەو خواڵیخۆشبووەدا و هاتینەوە بۆ ماڵ.

ئەوەی کـە لە بیـرم مـاوە، لە دەوری ٨٠ بـەرگ کـتـێـبی هەڵگرت و خـسـتـیـە ناو سندۆقـێکەوە و پاشـمـاوەکـەی دایە دەسـتی مـیـرزا نوور عـەلی کـە لە نێـوان سێ کـوڕەکـەی لـە هەمــوویان زاناتر بـوو و هەر لەو دەمــەدا لە دایرەی گـومـریک دای مـەرزاندبوو کـە ئەو دەم، بـەرپرسـایەتیـیـەکەی وە ئەسـتـۆی پیـاوێکی بەلجیکی بوو. دەبێ بوترێ خواڵێخۆشبوو ئەدیبوسـەڵتەنە، پێی وا بوو کە ئـەو باشـترین کـەسـە بۆ پاراسـتنی ئەو کتـێبانە. هەر چـەند کـەمـیـشـیـان لـێ مـابوونەوە، بەڵام زۆرتر لەگەڵ نوور عەلی باسی دەکرد:

– عـەزیزەکـەم، لـەم کـتـێـبـانە غـافـڵ نەبی و بەیانی لە کـتـێب فـرۆشـیـیـەکـان بیانبینمەوە؟؟

بەڵام بەداخەوە ئەم کتێبانە هەر بەو دەردە چوون کە چاوەڕوانیی دەکرد، جگە لە چەند بەرگێکیـان کـە یەکێ لە دراوسـێکانیـان کـە خـزمـایەتیـیـەکی دووریان پێکەوە هەبوو لە دووکانێ کڕیبووی؛ بەڵام پاش چەند سـاڵ گوتی هیـچ لە دیوانی سـالیکم لەلا نەمــاوە. هەر چەندە جـاروبـار غـەزەڵێکی لێـوە دەبیـسـرا کـە خـەڵکی شـاری کرماشـان ئەو شیعرانەیان لە زمانی پیـاوێکی گەورە وەک ئەڵڵادۆستەوە بیستبوون. هیچ قاڵاوێک بە بەستنی پەڕی تاوسەوە نابێتە تاوس.

لە کۆتاییـدا دەبێ ئاماژە بەو خـاڵەش بکەیـن کـە ئەو بنەماڵەیە لە تویسـرکانەوە هـاتوون و لـە ژێر فـەرمـانی ئـەمـیـر شـوورین تاقـمـێکیـان لە مـەندەرئاوای نزیکی ئەسـەدئاوا تا پردی شکاو، خـەریکی کـاری کـشـتـوکـاڵ بوون و تاقـمـێکی تریان هاوڕێ موریدان هاتنە کرماشـان و لە شـوێنێکی تازە ئاوەدانکراوی شـارەکەدا کە باوکی خـوالێخۆشـبوو مـیرزا عـەلی خانی سـەرتیپ حەوشـەیەکی زۆر گـەورەی لەناو

باخێکی خۆشدا بۆ بنەماڵە مەزنەکەی خۆی بنیات نابوو، لە شوێنێک بە ناوی سینەی گوڵی زەرد کە لە لێژاییەکەوە دەستی پێ دەکرد بەرەو ئاوشۆران دەهات و پاشان بە ناوی (پاڵی دەروێشان)[1] ناوی دەرکرد. (لە لایەن دەسەڵاتەوە درابوو بەم بنەماڵەیە) نیشتەجێ بوو و هەر کام بنیاتێکی باشیان بۆ خۆ دروست کرد.

هەروەها سەبارەت بە زنجیرە و تەریقەتی میرزا ئەڵڵادۆستی سالیک دەبێ بوترێ زۆرتر بە سەر ئاینی ئالی حەق بوون و ئەمبەر و ئەوبەریان نەدەکرد. لەم بارەوە خودی حەزرەتی مەولانا جەلالەدینی عەلی ئەدیب لە نامەیەکدا حوکمی خوالێخۆشبوو دیوان بەگی شیرازی ڕەت کردووەتەوە کە ئەو زاتە سەرەتا لە سەر باوەڕی نێعمەتوللایی بووە و دوایی چەندین تەریقەتی گۆڕاوە.[2] ئووژن ئووین باڵوێزی فرەنسا لە ئێران پاش گەشتێک بەناو وڵاتی ئێراندا لە ساڵانی ١٩٠٧-١٩٠٦ هاتووەتە کرماشان و لەگەڵ میرزای سالیک وتووێژی کردووە، ناوبراو بە هەڵە پێی وتووە میرزا ساڵح.

لە بابەتی پیری ئالی حەقدا نووسیویە: میرزا ساڵح [سالیک] کە ڕێبەری

١ بەپێی بەڵگەکان جەمخانەی موشەعشەعییەکانی ئاتەش بەیگی لە ڕۆژگاری حەزرەتی شا ئاغا میرزا لەم گەڕەکە بەسەرپەرشتیاری ئەڵلادۆسی سالیکەوە و نزیکی دەروازەی کرماشان شوێنی حەوانەوەی بووە، ئەم جەمخانەیە کە شۆرەتی زۆری لە کرماشان هەیە.

٢ بەپێی وتووێژ و نووسراوەکانی خوالێخۆشبوو میرزا ئەڵلادۆست سالیک و زانای بەڕێز ئاغای فەریدوونی سالیکی ڕێکوپێکی کردووە، کە بۆ کۆکردنەوەی بەڵگە و سەرچاوەکانی میرزای سالیک هەوڵی زۆریان داوە، پاش سوپاس و پێزانینی زۆر لەوان و لەبەرئەوەی بابەتی هەرە باشی سەبارەت بە کرماشان لە دەست دابوو و دایە دەستم و حەزم لە کەمکردنەوەیان نەبوو و لە جێی خۆیاندا دامنا. حەدیقەی دیوان بەیگی سەبارەت بە میرزا ئەڵلادۆست سالیک نووسیوویە:

میرزا ئەڵلادۆست کوڕی شێخ موراده و بابی لە دەروێشانی جەلالی بووە و پاشان لە هەمەدان چووەتە خزمەتی ئاخوندی مولا وەلی ئەڵلای نیعمەتوڵلایی و تەریقەتی گۆڕی و نازناوی تەریقەیی (موحێبعەلی) پێی بەخشرا. حەدیقەتوشوعەرا (حدیقة الشعرا) ، ب، یەکەم، ل ٧٢٩ـ ٧٣٤). میرزای سالیک لە سەرەتای کتێبەکەی (مصباح الطرائق) خۆی بە بەختیاری و کرماشانی ناساندووە.

«عەلیوڵڵاییەکانی» کرماشانە. پیاوێکی لاواز و ڕواڵەتێکی بەرچاو، لووتێکی بەرز، برۆی پڕ، ڕیشی تەنک و تا ڕادەیەک سپی، عەسایەک لە دەست و ئەنگوستیلەیەکی پیرووزەیی لە ئەنگوستی دەستی ڕاستی دەبینرێ. میرزا [سالیک] لە عەرەبەکانی بەنی ئەسەدی خووزستانە. بەگەنجی سەرو پێ پەتی دەگەڕا. پاش ماوەیەک چووە خزمەتی (سەید میرزا) کە سەید میرزا خۆیشی لە عەلیوڵڵاییەکانی لوڕستان بوو و ڕێگای تەریقەتی هەڵبژارد. ماوەی سێ مانگ لە لای ڕێبەرێکی مایەوە و لە ڕووی ئاینییەوە پێ گەیشت و ئیزنی ئیرشادی وەرگرت.

پێنج ساڵ لە نەهاوەند و تویسرکان مایەوە و پاشان گەڕایەوە کرماشان و لەوێ نیشتەجێ بوو.

میرزا [سالیک] سەبارەت بە بنەما و پایەی تەریقەکەی خۆی ئەفسانەیەکی سەیری بۆ من گێڕایەرە و [پاشان داستانی محەمەد کوڕی نوسەیر و ماسی گەرگەڕ و مردن و زیندووبوونەوەی محەمەدی کوڕی نوسەیر بەدەستی حەزرەتی عەلی (د.خ) گێڕاویەوە] و لە درێژەدا دەڵێ؛ لە ڕوانگەی میرزا [سالک] کە پیاوێکی زانایە، «عەلیوڵڵاییەکان» و «نوسەیرییەکان» خۆیان گرووپێکن کە دەچنەوە سەر «نوسەیر». ناوبراو تەنیا ڕواڵەتێکی لە فەلسەفەی سۆفییانەی دەبینی. ئەم باوەڕە لە دڵی ئیرانییەکاندا جێی خۆی کردەوە، بەڵام بەداخەوە تێکەڵی خورافات بوو.

میرزا [سالیک] لەو باوەڕەدا بوو کە یەک لە سێ خەڵکی ئێران عەلیوڵڵاین. هەروەها بیرو باوەڕی ئاینیی خەڵکی لەگەڵ عەقڵانیەت نێوانی زۆر بوو.

ستایشی لە ڕادەبەری حەزرەتی عەلی دەکەن و جاروبار ڕۆژۆ و نەزر و نیاز و زیکری ئاشکرا، کورت دەبێتەوە و پاشان دەچنە دنیای خەلسە و دواتر بەناو بەسەر پۆلوودا دەچن و پێیان وایە کە نووری خوایان بینیوە.

هەر چەند ئەو تایبەتمەندییە خواییانەی کە دەیدەنە پاڵی حەزرەتی عەلی لە ڕوانگەی عەلیوڵڵاییەکانەوە بایەخ دەدات بە سەیدە زیندووەکان و بەڵام سەبارەت بە ئەو سەیدانەی کە مردوون ڕاست نییە[١].

---

١ ایران امروز (١٩٠٧ـ ١٩٠٦) ئۆژن ئۆبن، وەرگێڕدراوەی عەلی ئەسغەری سەیدی، ل٣٤٣ – ٣٤٥.

ناوچە پیرۆزەکانی موریدانی بنەماڵەی ئاتەش بەگی (موشەعشەعی)

ئاتەش بەگی = ئاتاش بی = ئاتاش بیئی، مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئاینی میترانیی (مێهری) و لەم شوێنە وجاخگەلێکی جۆرواجۆر هەیە، بەتایبەت:

١: وجاخی (بەند عەلی بەگ) کە موریدانی عەلەوین (عەلەوییە توندەکان = ئالی حەق) کە لە ئازەربایجاندا پێیان دەگوترێ گۆران و زۆر باوەڕیان پێی هەیە و هەموو ساڵە دەچنە زیارەتی.

٢: وجاخی (قرمزی داش) لە دەرەوەی دێیەوەیە، تاشە بەردێکی سووری زۆر گەورەیە.

٣: وجاخی (گلۆک) بە مانای (گوڵزار) وجاخی یەکەم لە نێوان چوار دیوارییەکی هەژارانەدایە؛ [بەسەرهاتێک] لەو دەڤەرەدا لەسەر زارانە کە جارێک لە کاتێ بناخەی عەمارەتێک هەڵدەکەنن و لە ناکاو چاویان دەکەوێتە لاشەیەک کە هێشتا کەفەنەکەی زەرد نەبووە و پاش ئەوەی قوڵنگەکەی لێ دەدەن، خوێنی لەبەر دەڕوا، خێرا دای دەپۆشنەوە. لەو دەڤەرەدا گۆڕستانێک بووە کە لە دەوری ٢٠٠ ساڵ پێشتر عەمارەت بووە، چەندین لاشە بە کەللەی زلەوە دەرکەوتوون، ئەم شوێنە لە بنەڕەتدا ناوی قول قاسم کەندی بووە.

لە سەردەمی نادرشاوە پێی وتراوە ئاتەش بەگ... سێ گوندی تریش لەو ناوە بوون و ئێستا لکاون بەیەکەوە و شارۆچکەیەکن ئێستا ئاتەش بەگ ٢٤ دانگە، لەسەردەمی دەسەڵاتی محەمەد شا و ناسرەدین شا لە (کەماڵی ئابادی) دابوون. هەرچەند شەست ساڵی پێش، شێوە بینای بە شێوازی تەورێزی زۆر بووە و لە دەوری ٣٠ ماڵی ئەعیانی لێ بووە... (پاشان خوالێخۆشبوو نەسرەتوڵلای فەتحی (ئاتەشباک) بەجوانی باسی هاتنە ناوەوەی بابەگەورەکانی بۆ ئاتەش بەگ و چوونی سادات بۆ کرماشان و پاشان بوومەهێن کردووە و ئەم باسە بایەخی مێژوویی نییە؛ پاشان دەڵێ ساداتی ئاتەش بەگ لە (کرماشان) تا دەوروبەری ٥٠ ساڵ پێش داوایان لەو زیارەتکەرانە دەکرد کە لە (ئازەربایجانەوە) دەچوون بۆ شوێنە پیرۆزەکانی نەجەف و کەربەلا، داوایان کردووە تا تۆزقاڵێ لە خاکی ئاتەش بەگیان بۆ بەرن. یان وەک متفەرک لە ماڵ دای بنێن، یان وەک شاباش لە زەماوەندەکاندا لە بەرامبەر خەڵاتدا دەیان دا بە خەڵک. (نەسرەتوڵڵا ئاتەشباک) لە

کەسێکەوە کە خۆی هەڵەیەکی کردووە، بیستم کە ناوی حاجی ئاغاسوڵتان باتمانقلیچ بووە و لە سەردەمی شوجاعودەوڵە (نازناوی ئەرشەد سوڵتانی) پێ دابوو و دەیگۆت، ئەو ساڵەی کە دەمانویست بۆ کەربەلا بچین، چاوش وتوویە: ساداتی ئاتەشبەگ لە کرماشان ڕایان سپاردووە بە هەر جۆرێک بێ کیسەیەک خۆڵی بۆ ببەن، لە ئاتەش بەگەوە؛ بەڵام لە کاتی گەڕانەوەمان لە بیرمان چوو پاش ئەوەی ٥ فرسەخ لە ئاتەشبەگ دوور کەوتینەوە، ئەوجارە بیرمان هاتەوە کە خۆڵمان نەبردووتەوە. من گوتم گرینگ نییە لە خۆڵی ((شلّوەند)) کە نزیک دەبینەوە دەبەین و گوتمە نۆکەرەکەم، کیسەیەک پڕ لە خۆڵ بکات. کە گەیشتینە ئەوێ، خەڵکی هاتنە پێشوازمانەوە و ڕێزی زۆریان گرتین، شەو دا هات سەیدە گەورەکەیان هات تا خۆڵەکە بباتەوە و خۆڵەکەیان هێناو زۆر بە خۆشحاڵییەوە خۆڵەکەی وەرگرت و کاتێ بۆنی پێوە کرد، ڕەنگی بزڕکا، وتی سپاس؛ بەڵام ئەمە خۆڵی ئاتەش بەگ نییە. پرسیم چلۆن؟ گوتی خۆڵی ئاتەش بەگ بۆ هەموو وەچ و بەرەکانمان بۆنێکی تایبەتی بووە؛ هەموو حازربووان شڵەژان.

نۆکەرەکەم زۆر ژیر بوو، گوتم لە کوێ هێناوتە و ئەویش خێرا گوتی قوربان ئەو ڕۆژەی کە بۆ سەیران چووین بۆ دەوروبەری گوندی ((بەسیت))، لەوێ هێنام. منیش گوتم تۆ هەڵەت کردووە، ئەوێ خاکی بەسیتە نەک ئاتەشبەگ و داوای بەخشینم کرد و بڕیارم دا سەفەری دوایی لەو خۆڵەیان بۆ بهێنم، ئەمەم زانیوە و درۆش نییە (ئەم زانیارانە بەڕێز خواجەدین لە زمانی خوالێخۆشبوو ئاتەشباک کە خەڵکی ئاتەش بەگی ئازەربایجان بووە، دەگێڕێتەوە. سەیری بۆ کەشکۆڵی خاکساری، ل ل ١٩ـ٢٠بکە)

٢ـ بارەگا و گۆمەزی گەڕەبان کە لە سەردەمی میرزا عەباس بەگەوە تا ئێستا گۆڕستانی مەسنەدنشینەکانی ئاتەشبەگ بووە و سەیدە خانم عەلەویە شەریعەی موشەعشەعییەیە دایکی ئاغا نیزام لەو گۆڕستانە نێژراوە. پاش ئاتەش بەغ و مەراغە لە هەموو شوێنێ دەوری گرینگترە.

٣ـ بلوورانی لوڕستان ـ لە چل کیلۆمەتریی باکوری ڕۆئاوایی کۆدەشتەوەیە لە کێوی بلووراندا گۆڕی سەید میران بەگ هەیە سوڵتان مەحموود ئاغاش لەوێ نێژراوە.

٤ ـ بارەگای ئەبولوەفا کە لە سی کیلۆمەتریی باکوری رۆژاوای کۆدەشتەوەیە کە بارەگای ئەبولوەفایە.

٥ ـ چل دارەکە لە بەرانبەری بارەگای بلوورانەوەیە و شوێنی ناشتنی چل کەس لە گەورەکانی ئالی حەقە کە لە سەرمای زستاندا رەق هەڵاتوون.

٦ـ گۆڕستانی حەزرەتی سوڵتان سەید ئەحمەد (باوە یادگار) ؛ کە لە کێوی دالاهۆدایە ولای ئالی حەق ڕێزی زۆرە.

شوێنەوارە نەزەر کراوەکان

١ـ سەهەند کۆ؛ کە لە ئازەربایجانی ڕۆئاوا دایە، کە شوێنی ڕازو نیازی شا محەمەد بەگە.

٢ـ کێوی کەنی کەلان کە لە نوورئاوای لوڕستان و لە ناوچەی چواری دوڵفانەوەیە و لەو باوەڕەدان کە حەزرەتی عەلی لەوێوە تێ پەڕیوە و پێی دەوترێ؛ هەمیشە زەڕین.

ناوچەکانی ژیانی موریدانی بنەماڵەی ئاتەش بەگی (موشەعشەعی)

ئازەربایجان ـ قەرەداغ لە ناوچەی سنووری نێوان ئێران و یەکیەتیی سۆڤیەت کە کەوتووەتە دووبەری سنوورەوە، قەرەباغ لە دەوروبەری ماکۆ، تازەکەند، شووتە، مەرگێن ژوور و خوار، موخیلی، خۆی، دەروبەری سەڵماس، ورمێ (بلانچ، ئوزون، ئورمیە) میاندواو (عەشیرەتی گۆران) تا نزیکی مەهاباد، بوناب، مەلەکان، ئیلخچی، چەند گەڕەکێکی تەورێز.

لوڕستان ـ دولفان، ئەلشتەر، نوورئاواو...

باکور (مازندەران) ـ کلاردەشت، چالووس، دوورگەی فەرەحناز (حەسەن کیادە)، پیر بازاڕ، (نۆ خاڵە، گازگیشوو)، توراب خالە، سووفیان دێ.

تاران ـ چیتگەر، دەماوەند، ڕوودهێن و عەشیرەتەکانی کورد بەچە، کە داگری چەند عەشیرەتی جۆراوجۆرن و زۆرتر لە بنەماڵەی عەلەوییەکانن و تاقمێکیان پێڕەوی عەلەوییە شیعە دوازدە ئیمامییەکانن، وەک: قوزلووەکان (حەفتەوانەن)، سیا مەنسوورییەکان (سەفەوییەکان و پەڕاوەکەشیان کەلامی شاخەتاییە) و لە

گەرمسار و وەرامیندا پێڕەوی ئاتەشبەگین. ئایرملووەکان لە چەند بنەماڵەی جۆربەجۆر پێڕەوی دەکەن. قاسملووەکان بەشێکن لە سیامەنسوورییەکان، بەڵام عەشیرەتەکانی (تاجیک)، پازووکی ئێقتیداری، هیمەتی دەماوەند، شیعەن و لە ناو تایفەی ساندا بەناوی ئالی شەریعەتەوە دەناسرێن. هەر وەک هیداوەندەکان عەشیرەتێکی بەرتەسکن، دەبێ بوترێ، لە کەلاتی دەوروبەری تاران؛ ناوچەکانی گیلان، ئاوسەرد، سەیدئاوا، جابان کە پێشتر لەوێ یارسان هەبووە، بەڵام ئێستا کەسی لێ نەماوە. هەروەها لە مێهرئاوا، گەرمسار، چەنگە، خاوەرشار و لە وەرامین و ناوچەکانی؛ حەسار عەلی، حەسار کەڵەک، کەو و گۆبەند و پەرچیندا دەژین و لە تارانیشدا لە گەڕەکە کۆنەکانی سەنگلج، سەرچاوکەی (سەرچەشمە) تاران و... نیشتەجێن.

هەمەدان ـ کێشین کە لە دەوری سێسەد بنەماڵە لە پێڕەوەکانی ئاتەشبەگن و بارەگایەکی گەورەیان لەگەڵ سەیدی سەرجەمدا هەیە پێڵ شکستە (ڕۆستەم ئاوا) لە ناوچەی هەمەدان لە چەند بنەماڵە پێک هاتوون.

کرماشان ـ گەڕەبان، سانە (سەحنە)، تویسرکان، کەنگاوەر، هەرسین و... ئاتەش ـ بەگییەکان دەبینرێن.

نەهاوەند ـ لە هەنجیران و بەختیاری و...

ئێسفەهان ـ لە شاهین شار.

تورکیا ـ پێڕەوە سەرەتاییەکانی شاوەیسقولی لە قورقوودایلی، قەرابیق، ڕۆژئاوای ئەنادۆڵ، ڕۆم ئیلی، ناوچەکانی سەرز، سلانیک، زاگاری نییجە، فیلیبە، سۆفیە و....

یەکەتیی سۆڤیەت ـ ئاراکس، عێشق ئاوا.

عێراق ـ مووسڵ.

دەبێ ئەو خاڵە گرینگەش لەبیر نەکەین کە موریدانی ئەم عەلەوییانە لە ناوچە ناوبراوەکاندا لانی کەم و زۆریان هەیە.

ئەم بابەتە ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە عەلەوییەکان هەرکام لەو ناوچانەدا دەژین و ئەمە بەو مانایە نییە کە هەموو دانیشتووانی ئەو ناوچانە عەلەوین؛ بەڵکو عەلەویش لەوێ نیشتەجێن. هەروەها سەبارەت بە پێڕەو و ژینگەی ئەوان کە زۆربەیان

ئاتەشبەگین هاتووە: عەشیرەتەکانی ئالی حەق جگە لە ناوچە ناوبراوەکان (کە لە سەرەتای ئەم بابەتەوە و بە زیادکردنی چەند بەشێکی باسمان لێوە کرد)... لەم ناوچەی خوارەوە دەژین:

١- لە دەوروبەری ماکۆ (لە گوندەکانی سۆفی، قەرەزمی، قزڵجە قەڵا فیشل، قەرەقۆیوون، تازەکەند، مەرگن). لەم ناوچانە بە ئالی حەقەکان دەڵێن قەرەقۆیوونلوو.

٢- لەوبەری قەفقازەوە عەشیرەتەکانی قەرەقویوونلووی ناوچەی گەنجە لە دەوروبەری ناوچەی گۆرانەوە دەژین...

٣- لە ئەرەسباران؛ ناوچەکانی کەیوان و میان جوان و کلیبر؛ پێرەوانی ئالی حەقی ئەم ناوچانە بە ((شاملوو)) ناسراون و گوندەکانی شاملوو برێتین لە؛ دەوروبەری مینجوان؛ شێخ حسینلوو، ئەحمەدلی، داش ئاراسی، سووتن، هومان، کشیشدانی، مچیدلی، عاشقلی، قەرەقووچ، مەحموود کاغی، لە ناوچەی کەیوان؛ سیغاسار، سەفەر لی، بایدی قیزیل بوول و لە ناوچەی کلیبر؛ گوندەکانی گڵدوور، حەیران، ساری دەرە، عەلەوی کووغما، گارچی، مەحموود ئاوا.

نیشتەجێکانی ئەم گوندانە، ئاتەشبەگین؛ بەڵام لە دەستەکانی نیازلی، میلانلی و هیمەتیش دەبێ ناو ببرێ، دێژدلییەکان ناوبانگییان لە هەمووان زۆرترە کە لە زۆربەی ناوچەکاندا پەرژوبڵاون و گوندەکانی، سێغەرلوو، کەشیش فیشلاقی، سیغاساغ، بایدی، هیجە، شیرنا، گەنم نان لەو گوندانەن و تاقمێک لە حەفتەوانەکان (یەدی لەر) لە نێوان شاملووکاندا دەژین کە پێرەوی حەفتەوانەکان ماونەتەوە. لەم گوندانەدا ڕۆحانی (مامۆستای ئاینی) نابینرێ. تەنیا خەلیفەکانن کە هەموو کارێک لە دەستیانەوەیە، بەتایبەت بەڕێوەبردنی جەمخانەکان و دابەشکردنی دیگ جووش، بەڕێوەبردنی ڕێورەسمی سەرسپاری و تەشریفاتی عیدی سوڵتانی و هتد لە ئەستۆیاندایە[١].

هەروەها خوالێخۆشبوو عەلی محەمەد ساکی دەنووسێ: گرینگترین

١ بەشی ئاخری کتێبی شوێنکەوتووان بووەتە کەشکۆڵی خاکساری، سەید محەمەد عەلی خواجەدین، ل ٨٠٧.

عەشیرەتەکانی (ئالی حەق) لە دولفان: ماڵ موومە، میربەگ چاواری، نوور عەلی، سەنجاوی و لە تەرهان دەکرێ ئاماژە بە: ڕەیسوەند، یاری بەگ، بمیر، وەلی بەگ، نوور عەلی بلوورانی بکەین[١].

١ جغرافیای تاریخی و تاریخ لرستان، عەلی محەمەد ساکی، ل ٨٠، خوالێخۆشبوو سالیکی لە لێکدانەوەیەکدا سەبارەت بە عەلەوییە توندڕۆکانی ئالی حەق لە لوڕستان و هەروەها بنەماڵەی ئاتەش بەیگی (موشەعشەعی)، سەبارەت بە باپیرەی بنەماڵە (امیر شا قاسم) ناوێک دەهێنێ (؟) کە لە زنجیرەی شەجەرەی بنەماڵەکەدا نییە و نازناوانێکی تر کە... ئەم بەرهەمە وەک سەرەتا وتمان نامەی لیسانسی ئەو خوالێخۆشبووەیە و دوایی ویستوویە ڕێکوپێکتری بکات کە مەرگ مەودای نەداوە.

ئالبومی

وێنەکان، شەجەرەنامە، بەڵگەنامە

بنەماڵەی موشەعشەعی (ئاتەش بەگی)

ئاغا سەید عەبدولعەزیم میرزا (ئاغا بەخش) موشەعشەعی (ئاتەش بەگی) هاوڕێ شوێنکەوتووان و مورید و سەرسپاردەکان

ئاغا سەید عەبدولعەزیم میرزا موشەعشەعی

ئاغا سەید عەبدولعەزیم میرزای موشەعشەعی (ئاتەش بەگی) هاوڕێیانی نزیک و شوێنکەوتووان و بنەماڵە

لە ڕاستەوە (دانیشتوو) سەید عەبدوڵڵا میرزای موشەعشەعی، ئاغا سەید محەمەد حوسێن میرزای موشەعشەعی، سەید ئەکبەر میرزای موشەعشەعی، سەید محەمەد نەبی میرزا موشەعشەعی

ئاغا سەید محەمەد حوسێن میرزا موشەعشەعی لە سەرهەڵدانی رەزا شادا

لە چەپەوە؛ سەید فەریدوون موشەعشەعی، سەید فەرەجوڵڵا موشەعشەعی، ئاغا سەید نیزامەدین موشەعشەعی، سەید حوسێن موشەعشەعی، سەید هیدایەتوڵڵا موشەعشەعی

سەید محەمەد کەلاردەشتی (موشەعشەعی، ئاتەش بەگی) لە کۆی ژمارەیەک شوێنکەوتووانیان

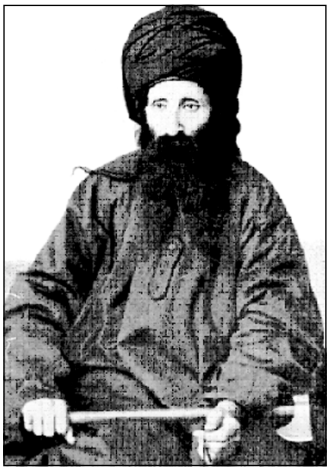

ئاغا سەید محەمەد کەلاردەشتی

ئاغا سەید محەمەد کەلاردەشتی لە کاروبای بزووتنەوە و بە ئالأی سەرهەڵدانەوە

دانیشتوو لە ڕاستەوە:

١- ئەڵڵاخان ئیسکەندەری ٢- محەمەد نەبی میرزا ئاقا موشەعشەعی کە لەلایەن ئاغا سەید محەمەد حوسێن میرزاوە بووبووە بەرپرسی کاروباری ئازەربایجان و بەرپرسایەتیی ئاینی ئیلی قەرەقویوونلووی لە ئەستۆ بوو. ٣- خەلیل ئاغای ئیسکەندەری (سەمسام). وەستاو لە ڕاستەوە: ١- کەریمی بارامی ٢- موحسین بارامی ٣ -عەبدوڕەحمانی بارامی

محەمەد نەبی میرزا ئاغای
موشەعشەعی لەگەڵ دوو
منداڵەکەی؛ سەید ناسرەدین
میرزا و سەید بەدرەلملووک خانم
(١٣١٢/٤/٤ هەتاوی)

سەی فەڕووخ میرزا موشەعشەعی
(ئاتەش بەگی) برای سەید
محەمەد نەبی میرزا کە پاش
مەرگی براکەی لە ماکۆ کۆچی
دوایی کرد

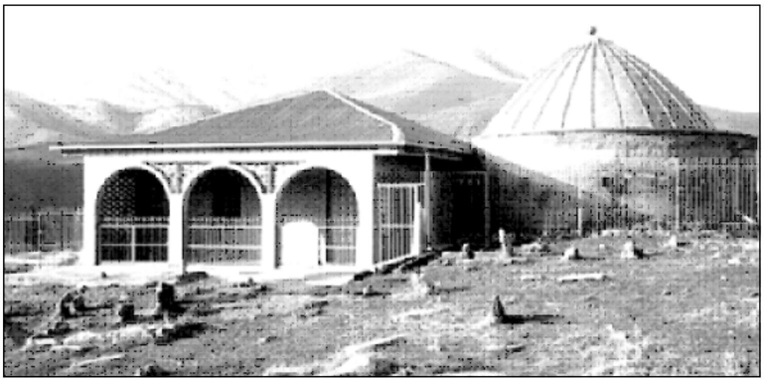

سووچی باشووری ڕۆهەڵاتی گۆڕستانی گەورەپیاوانی موشەعشەعی، ئاغا سەید عەباس، ئاغا سەید نیزام و ... لە گەڕەبانی کرماشان

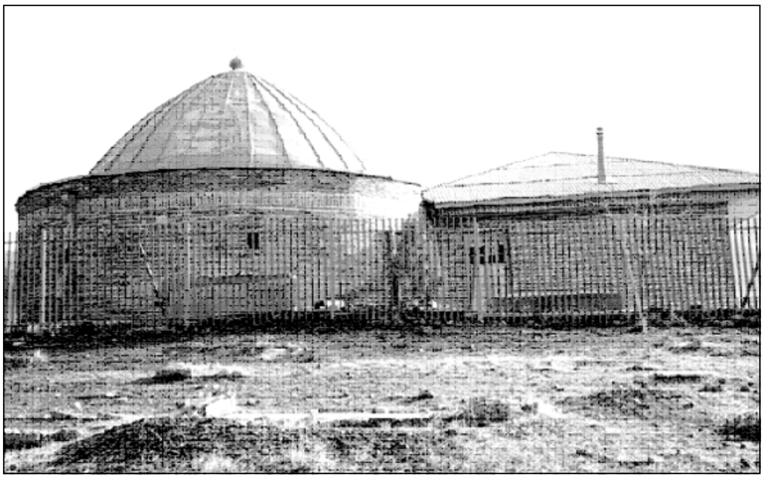

سووچی باکوری گۆڕستانی موشەعشەعی گەڕەبان

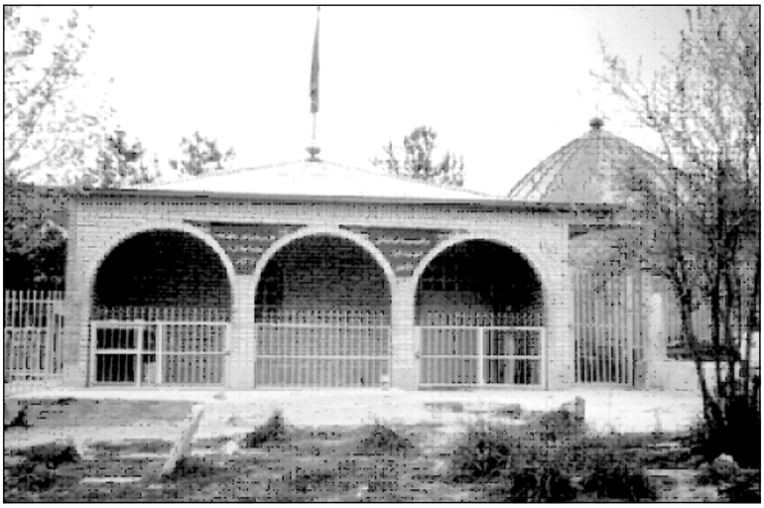

سووچی باشووری گۆڕستانی گەڕەبان

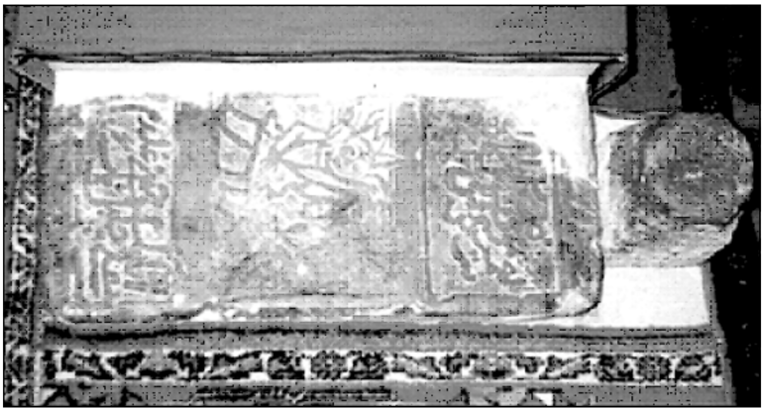

بەردی گۆڕی سەید سەرخوش بەگی موشەعشەعی لە مەراغە، لە تەنیشتی بارەگای ئەوحەدی، ساڵی ١٢٠٥ کۆچی (؟)

بەردی بنیاتنانەوەی گۆڕی سەید سەرخوش بەگی موشەعشەعی کە ساڵی ۱۱۵۰ی کۆچی دوایی کردووە و لە مەراغە نێژراوە

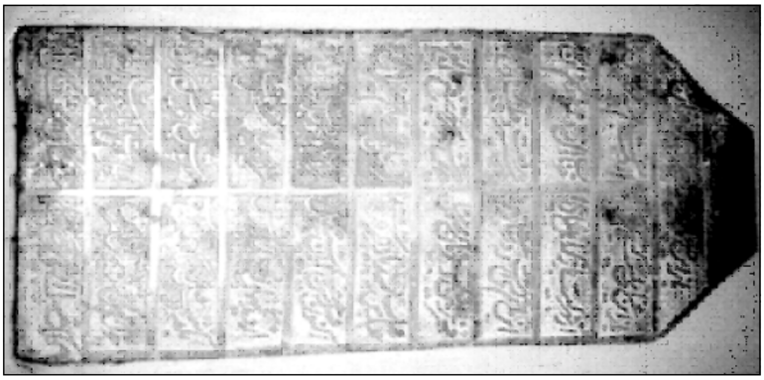

بەردی گۆڕی ئاغا سەید عەباس بەگی موشەعشەعی لە گەڕەبانی کرماشان

باز این چه ماجراست بخلق زمان بود
باز این چه ناله و چه خروش و فغان بود
باز این عزای کیست که هردم؟
از دست غم به سینه و برسر زنان بود
از بهر کیست باز که اهل نیاز را
خوناب دل زدیده دمادم روان بود
این ماتم کسی است که در ساحت زمین
مهر سپهر رفعت و قطب زمان بود
فخر زمین و قطب زمان کز علو شأن
چون مهر بر سپهر ترفع عیان بود
عباس بیگ سید با دفتر و سند
کز نسل پاک خاتم پیغمبران بود
اکنون فسوس و حیف از آن سید جلیل
کز دیده با وجود جلالت نهان بود
از دیدهها نهان بود و از ارادتش
هر دیدهء عیان زغمش خونفشان بود
بگذشت چون زملک جهان روح پاک او
درپیش جد خویش به قصر جنان بود
چون لیل جمعه شانزده شعبان به امر حق
لیل وفات سید با عزوشان بود
کلک شهاب[1] از پی تاریخ زد رقم
(جنت مکانِ سید جنت مکان بود) (١٢١٤ ق)

---

١ شەهاب کرماشانی لەو شاعیرە بەنرخانەیە کە میر عەبدوللەتیف لە توحفەتولعالەمی شووشتەری دا ئاماژەی پێی کردووە. ئەم غەزەلەی کە دەبینن لە بەرهەمە بەنرخەکانیەتی، ئەگەر ئاورٍ لە «ی» شەدەدار نەدەینەوە (١٢١٤) و ئەگەر وا نەبێ (١٢٢٤) دروستە و کەچی (١٢١٤) دروستە.

بەردی گۆڕی ئاغا سەید میرزای
ناسراو بە (شائاغا میرزا)ی
موشەعشەعی ئاتەش بەگی ساڵی
١٢٨٨ کۆچی

نووسراوی سەرکێلی ئاغا سەید میرزا

قطب دوران مــرکــز افــلاک عــشق
رادســیــد مــیــرزای خــوش ســرشت

نسل پاک مــصطفی و مــرتضی
آنکه اندر سین تخم مــهــر کــشت

در هزارو دوصــدو هشــتــادو هشت
ســوی جنت رفت و دنیــا را بهــشت

ملهم غــیــبی لنالک گــفت پیش
کــه بگو کــو کــرده منزل در بهــشت

این سـید جلیل کـه مدفون بود بخاک
پیـرو دلیل و رهبـر اهل حقـیـقت است

اندر طریق راهرو و شرع مصطفی است
زآنرو که خویش واقف رمز شریعت است

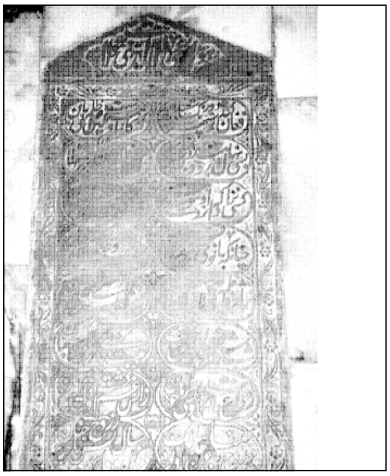

کێلی گۆڕی خێزانی ئاغا سەید
عەبدولعەزیمی (ئابش) موشەعشەعی

(ئاتەش بەگی) لە گەڕەبانی کرماشان.
فغان زکید سپهر دو رنگ شعبدەباز
که کار او همه کین است و ظلم بی پایان
بسی نهال برومند و بس گل رعنا
که کرد است فلکشان به زیر خاک نهان
چنانکه بانوی مریم [ ]
سپهر عصمت و عفت [ ] دوران
نژاد فاطمه اولاد پاک پیغمبر
که مام دهر نزاده است همسرش بجهان
کز دیده با وجود جلالت نهان بود
شب دوشنبه زچارم ربیع نخست
ببست بار ز دنیا سوی ریاض جنان
زداغ ماتم او شد بسی جگرها خون
ز آتش غم او گشت دل بسی بریان
چو روح باغ جنان حد (سالک)[1] او بود
بخواهد سال وفاتش ز (روح باغ جنان) (١٣٢١ قمری)

١ شیعری میرزا ئەڵڵادۆست سالیک.

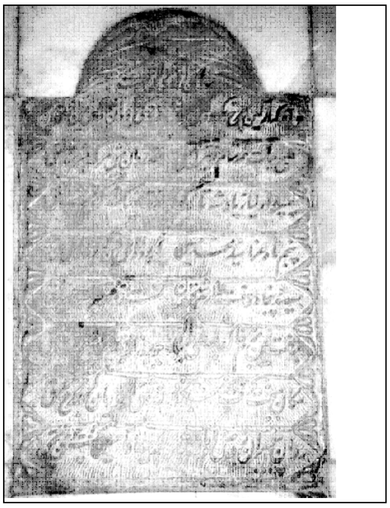

بەردی گۆڕی ئاغا سەید محەمەد
حوسێن میرزای موشەعشەعی لە
گەڕەبان کرماشان

آه کـه از کین چرخ نکرده کس در جـهـان
زندگی جـاودان نبـوده کس زین نسق
صـبح حـیـات همـه شـام زتیـر اجل
نقـد روان پیش مـرگ بشـر نهـد در طبق
پیـمـبـر و اولیـاء ز پادشـه تا گـدا
نرست از چنگ مـرگ قـسم برب الفلق
پنجم مـاه عـزا سـیـد مـحـمـد حـسین
کـه بود از اهل دین کـه بود او اهل حق
سیصد و پنجاه و هفت هزار هم شد فزون
بشـست از دفـتـرش حـیـات دنیـا ورق
برفت زین بزم خـاک به عـالی تابناک
چو روز از بعد شام چو صبح وقت شفق
مکان به جنت گرفت به مذهب جد خویش
ز شـوق او حـوریان گـرفت از رخ عـرق
روان پیـغـمـبـران ز وصل او تازه شـد
که سید آقا حسین گشت چو ملحق به حق

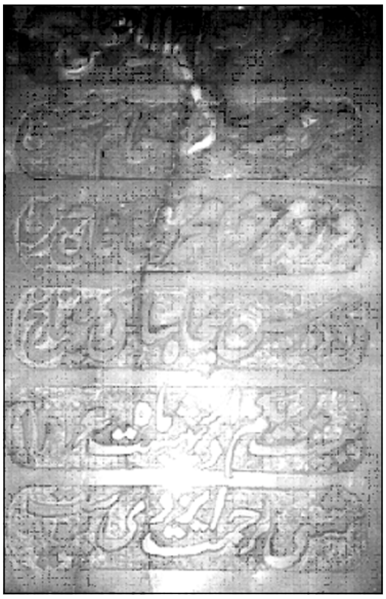

بەردی گۆڕی سەڵتەنەت خانم
موشەعشەعی خێزانی ئاغا سەید
محەمەد حوسێن میرزا دایکی ئاغا
سەید مەنسوور میرزای موشەعشەعی
و کچی محەمەد تەقی خان سەرهەنگ
زەنگەنە (چەهری)

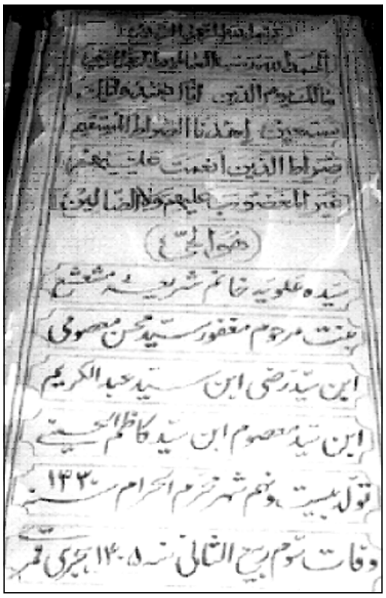

بەردی گۆڕی سەید عەلەوییە خانمی
موشەعشەعی خێزانی ئاغا سەید
مەنسووری موشەعشەعی کچی ئاغا
سەید موحسین مەعسوومی کرماشانی
و دایکی ئاغا سەید نیزامی
موشەعشەعی (مەسنەدنشینی
ئێستاکە)

بەڵگەی ژمارە: دوو ـ ٢

بابەت: شاسوڵتان حسێنی دووەم داوای یارمەتی دەکات لە سەرخۆش بەگ و سەید میران بەگ لە ڕێبەرانی بنەماڵەی موشەعشەعی بۆ ئەوەی هەمیسان دەسەڵات وەدەست بهێنێتەوە و داگیرکردنی دووبارەی ئێران لە دواین ڕۆژەکانی دەسەڵاتی سەفەویە.

بەروار: زیحەجەی ١١٤٠ کۆچی

مۆر: دارد زشاه مردان فرمان حکمرانی بر جملەی ممالک سلطان حسین ثانی

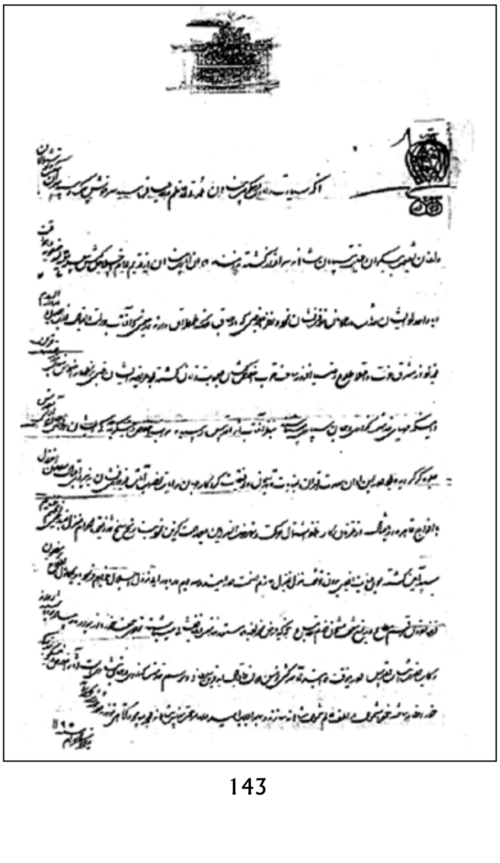

بەڵگەی ژمارە: سێ ـ ٣

بابەت: فـەرمـانی داکـۆکی فـەتحـعـەلی شـای قـاجـاڕ بە کـوڕەکەی، واتا عـەباس میـرزای وەلیعەهد، بۆ پاراسـتنی کاروباری ئاغا سەی نیزام یەکەم و راگەیشتن بە کاروباری زەویوزاری بەمیرات ماوی ئەوان لە مەراغە و هەشتڕوود و لە بەرچاو و دابینکردنی مووچەی قانوونی و شەرعی.

بەروار: زیحەجەی ١٢٣٨ی کۆچی.

مۆر: گرفت خاتم شاهی زقدرت ازلی   قرار در کف شاه زمانه فتحعلی

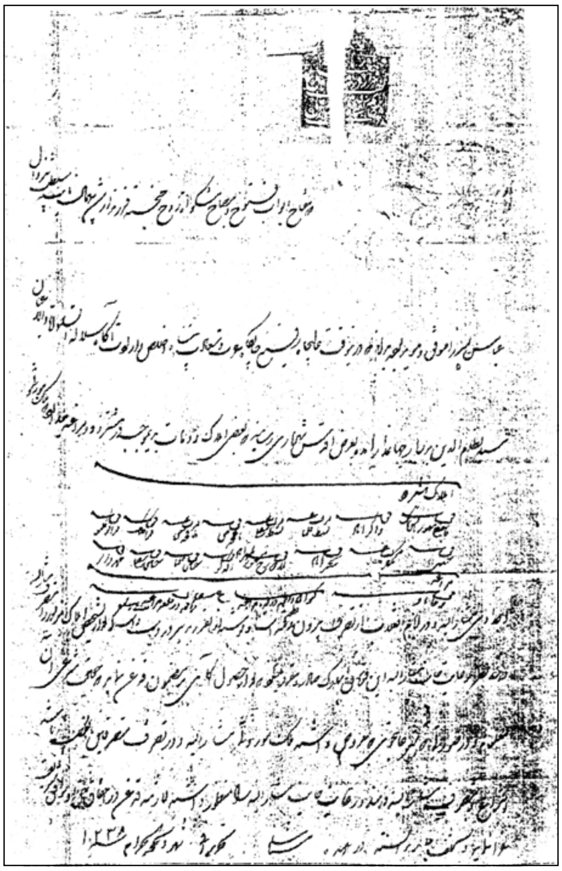

بەڵگەی ژمارە: چوار ـ ٤

بابەت: فەرمانێکە لە لایەن محەمەد حسێن میرزای حێشمەتوڵڵای حاکمی کرمانشانەوە کە ئاغا سەی نزامی یەکەم دەکاتە بەرپرسی کاروباری ڕامیاری، سەربازی و عەشیرەیی سورخەوەند.

بەروار: ڕەجەبی ١٢٣٩ی کۆچی

مۆر: دُر درج شاهی محمدحسین.

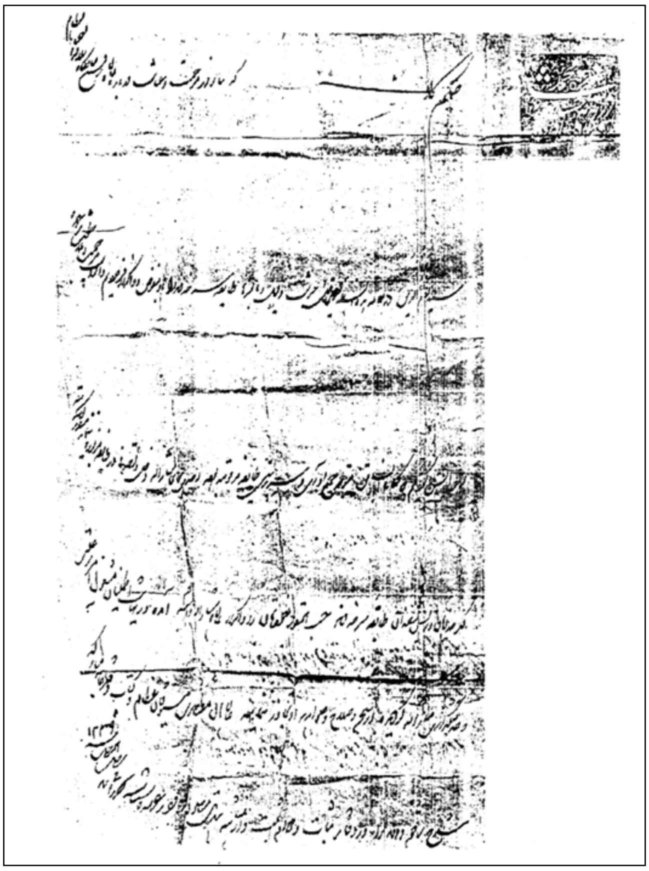

بەڵگەی ژمارە: پێنج ـ ٥

بابەت: فەرمانی داکۆکیکردنی فەتحەعەلی شای قاجار بۆ محەمەد حسێن میرزای حیشمە دەولەی حاکمی کرماشان و سنووری عێراقەین بە پێداگرتن لەسەر بابەتی دانانی ڕێز بۆ ئاغا سەید میرزا موشەعشەعی، پاش مەرگی خوالێخۆشبوو ئاغا سەی نیزامەدین یەکەم و ئاڵوگۆڕی مڵکی ئەوان لە کرماشان.

بەروار: زیحەجەی ١٢٤١ی کۆچی

مۆر: گرفت خاتم شاهی زقدرت ازلی   قرار در کف شاه زمانه فتحعلی

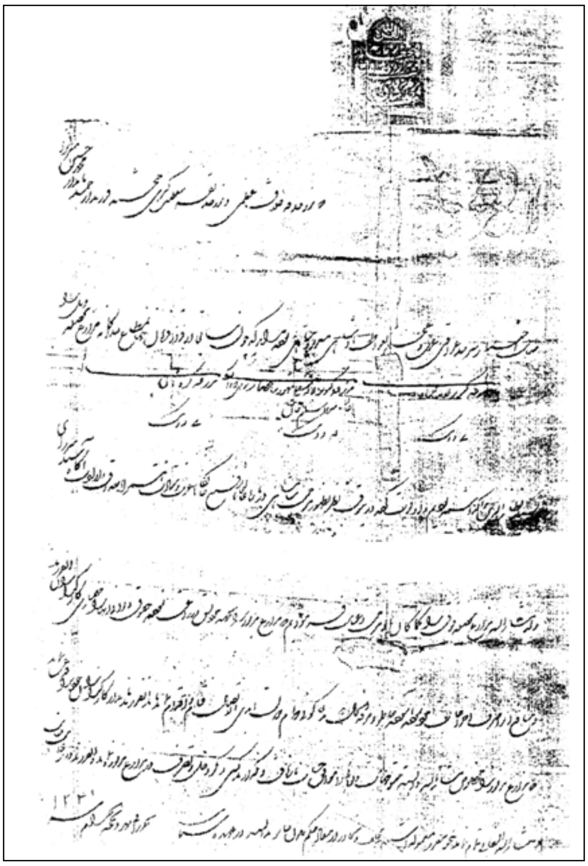

بەڵگەی ژمارە: شەش ـ ٦

بابەت: فەرمان و داکۆکی فەتحعەلیی شاە قاجار بۆ کوڕەزاکەی محەمەد حسێن میرزای حیشمەتودەوڵەی حاکمی کرماشان و سنووردارى عیراقین تا ڕیزی ئاغاسەی میرزای موشەعشەعی بپارێزێ و داکۆکی دەکاتە سەر گەورەیی ناوبراو و دانی پلەی سەرۆکایەتیی تایفەی سورخەوەند بۆ ناوبراو.

بەروار: زیحەجەی ١٢٤١ی کۆچی

مۆر: گرفت خاتم شاهی زقدرت ازلی   قرار در کف شاه زمانه فتحعلی

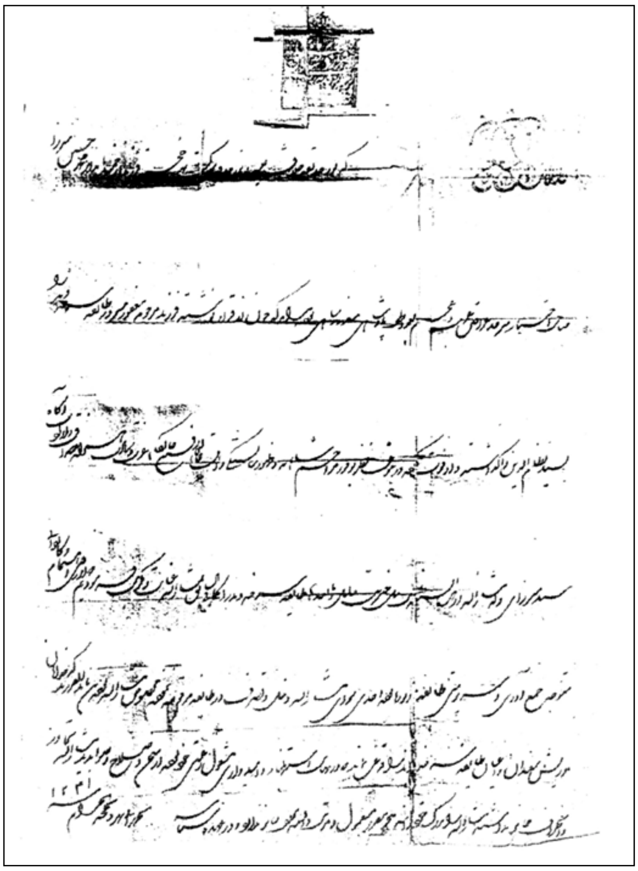

بەڵگەی ژمارە: حەفت ـ ٧

بابەت: فەرمانی محەمەد شای قاجارڕ بۆ بەخشینی موڵکەکانی ناوچەی هەرسین بۆ دابینکردنی خـەرجـیی سـفـرە و پێـشکێـشکردن بە ئاغـا سـەی مـیـرزای موشەعشەعی و پەڕاندنەوەی لە بەخشینی باج.

بەروار: سەفەر ١٢٥٣ی کۆچی

مۆر: شکوه و رونق آیین و ملک و دین آمد محمدشاه غازی صاحب تاج و نگین آمد

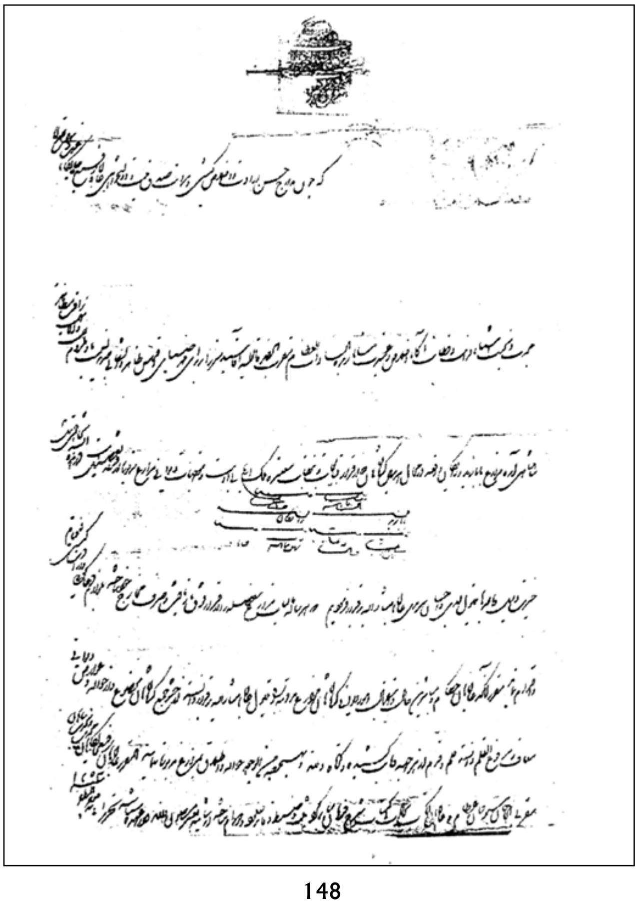

بەڵگەی ژمارە: هەشت ـ ٨

بابەت: فەرمانی محەمەد شای قاجارڕ بەداکۆکیکردن لەسەرفەرمانە دەرکراوەکان لە سەردەمی فەتحعەلی خان قاجارڕ، لەسەر بەخشینی پۆستی سەرۆکایەتیی سورخەوەند و لە بەرچاوگرتنی حورمەتی ئاغا سەی میرزای موشەعشەعی و داکۆکی لەسەر پلەی مانەوەی ناوبراو.

بەروار: سەفەر ١٢٥٣ی کۆچی

مۆر: شکوه و رونق آیین و ملک و دین آمد   محمدشاه غازی صاحب تاج و نگین آمد

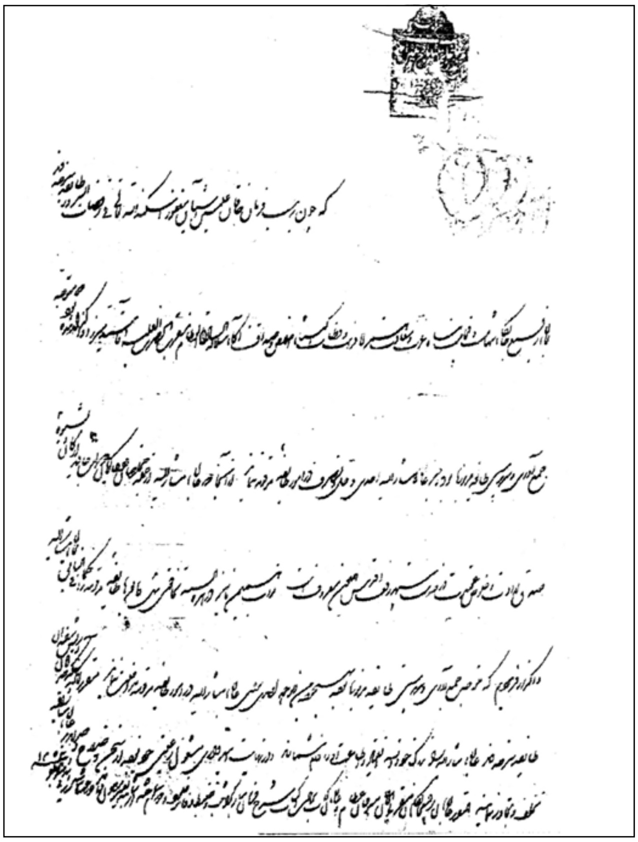

بەڵگەی ژمارە: نۆ ـ ٩

بابەت: داکۆکی لەسەر فەرمانی شاهانە و دەرکردنی حوکمی حاکمەکانی کرماشان و سنووردارانی عێراقەین بە پێی بەردەوامیی تایبەتی ماڵیاتی دیوانی و مەڕوماڵاتی گوندەکان سەر بە ناوچەی هەرسین کرماشان لە باتی مووچەی دیوانی ئاغا سەی میرزا موشەعشەعی ناسراو بە خیتابی مەخدوومی

بەروار: ڕەبیعولئەوەڵی ١٢٨٥ی کۆچی

مۆر: (صاحب اختیار) حکمران کرمانشاهان و سرحددار عراقین مقصود حاجی خان شکی است.

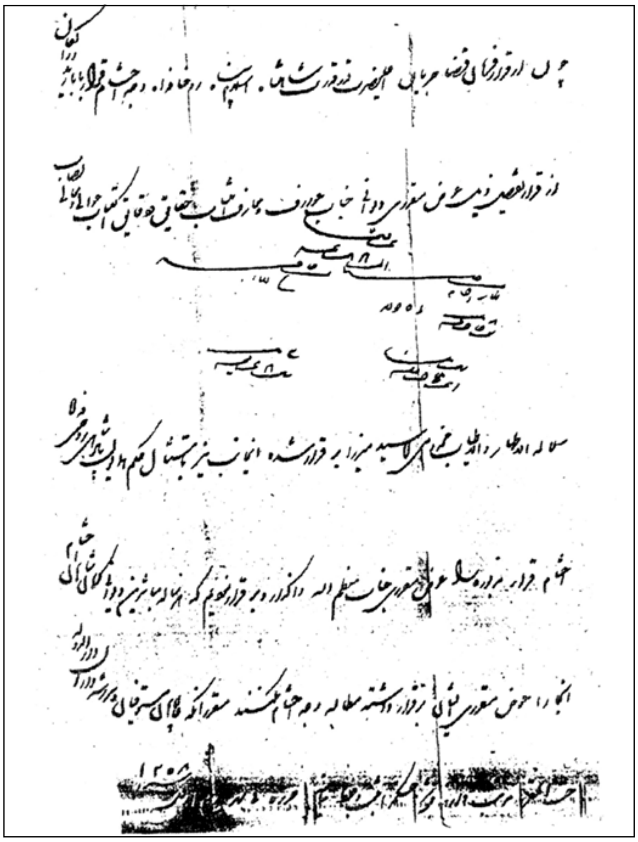

بەڵگەی ژمارە: دە ـ ١٠

بابەت: داکۆکی لەسەر فەرمانی شاهانە و دەرکردنی حوکمی حاکمەکانی کرماشان و سنووردارانی عێراقەین، سەبارەت بە بەردەوامییان لەسەر وەرنەگرتنیماڵیاتی کشتوکاڵ و مەڕوماڵ و دارایی عەشیرەتی ئاغا سەی میرزای موشەعشەعی (ئاتەشبەگی).

بەروار: ڕەبیعولەولوود ١٢٨٥ی کۆچی

مۆر: (صاحب اختیار) حکمران کرمانشاهان و سرحددار عراقین

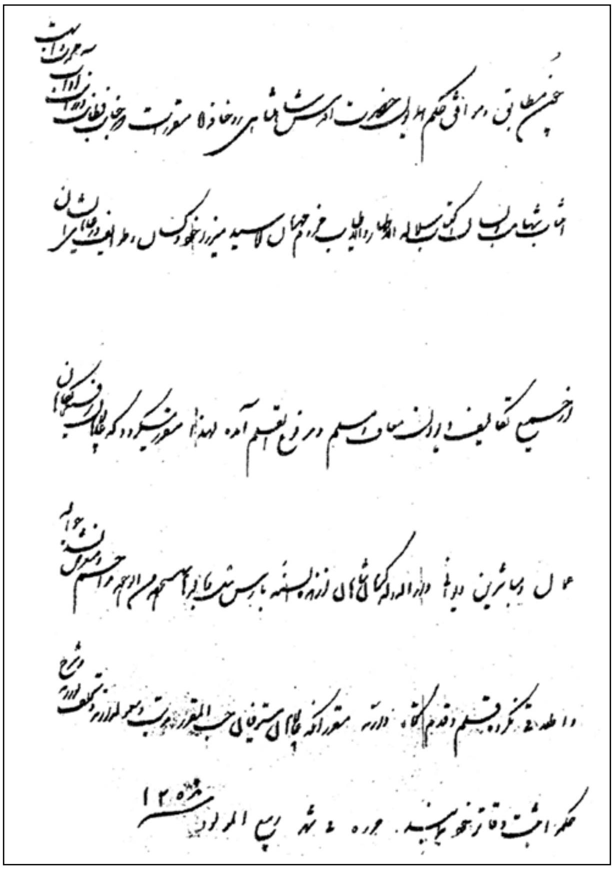

بەڵگەی ژمارە: یانزدە ـ ١١

بابەت: داکۆکی لەسەر فەرمانی شاهی و دەرکردنی حوکمی حاکمەکانی کرماشان و سنووردارانی عێراقەین، بۆ بەردەوامیی سەرۆکایەتی سورخەوەند و دانی هەمووی کارەکان بە دەستی ئاغا سەی میرزای موشەعشەعی (ئاتەش بەگی) بە نازناوی مەخدوومییەوە.

بەروار: ڕەبیعولئەوەڵ ١٢٥٨ی کۆچی

مۆر (صاحب اختیار) حکمران کرمانشاهان و سرحددار عراقین

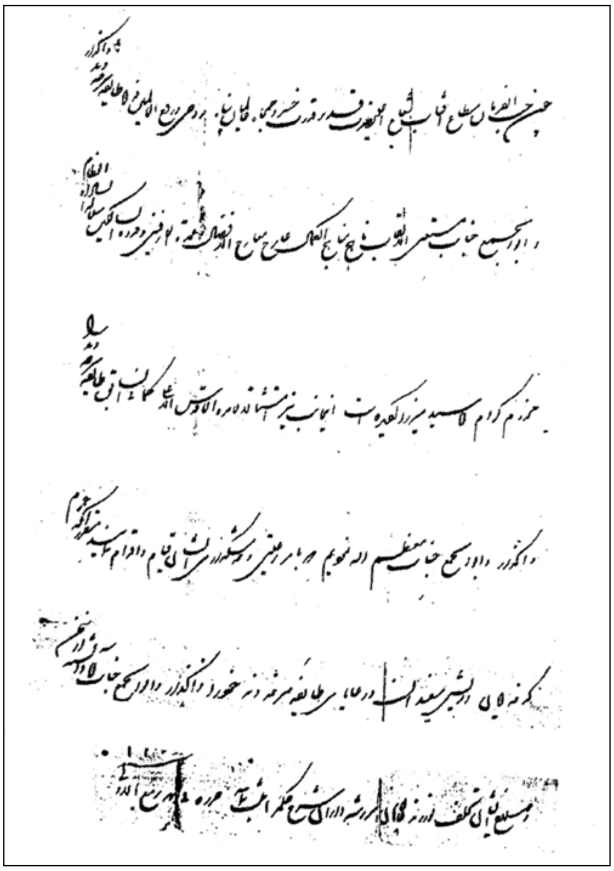

بەڵگەی ژمارە: دوازدە ـ ١٢

بابەت: فەرمانی ناسرەدین شای قاجار بۆ سەردەرهێنان لە بارودۆخی مانەوەی سەی عەبدولعەزیم میرزای موشەعشەعی (ئاتەش بەگی) و لە بەرچاوگرتنی سەد تمەن وەک مووچەی ساڵانە و هەروەها پەڕاندنەوەی ئەوان لە دانی ماڵیات.

بەروار: ١٣١٣ی کۆچی

مۆر: سلطان بن سلطان ناصرالدین شاه قاجار

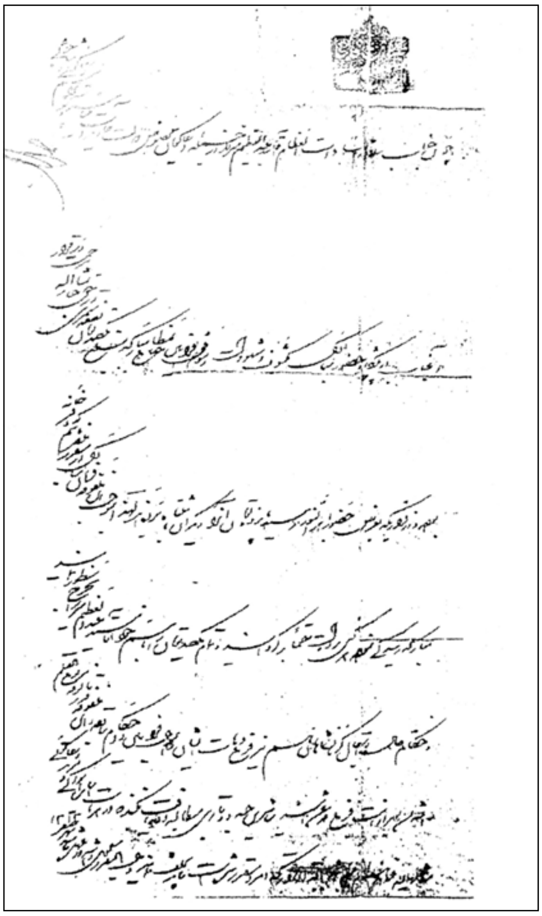

بەڵگەی ژمارە: سێزدە ـ ١٣

بابەت: مارەنامەی ئاغا سوڵتان خانم کچی ئاغا سەی عەبدولعەزیم میرزای موشەعشەعی لەگەڵ ڕەزاقولی خان سەرتیپ.

بەروار: ٢٨ی ڕەمەزانی ١٣٢٦ی کۆچی.

مۆر: رضاقلی ـ الراجی .... احمد ابن نقی الحسینی

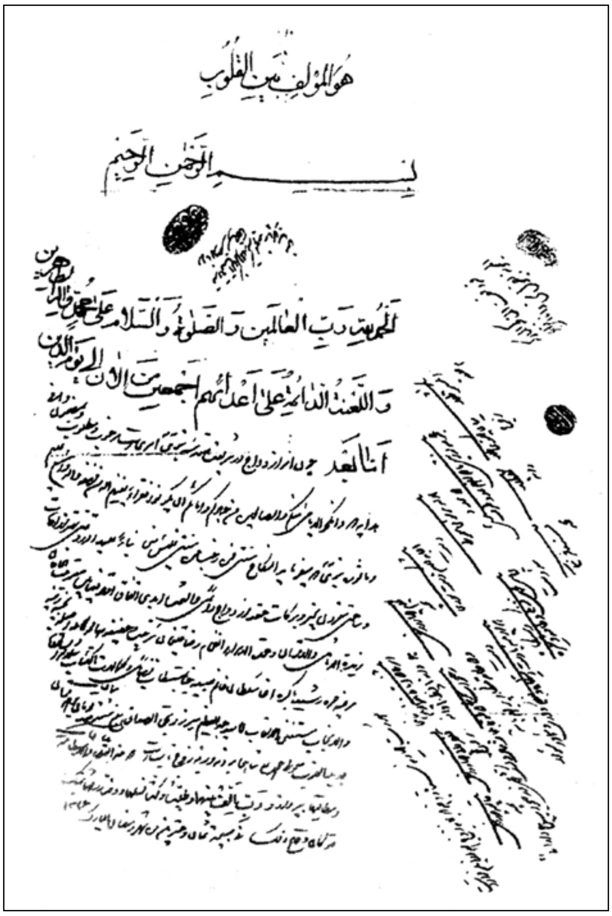
هو المؤلف بين القلوب

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على محمد وآله الطاهرين

واللعنة الدائمة على اعدائهم اجمعين من الآن الى يوم الدين

اما بعد

بەڵگەی ژمارە: چواردە ـ ١٤

بابەت: نامەی فەرمانفەرما (سالار لەشکەر)ی حاکمی کرماشان و لوڕستان و کوردستان بۆ ئاغای عەبدولعەزیم میرزای موشەعشەعی (ئاتەش بەگی) و دەربڕینی خزمەتکاری خۆی لە هەمبەریدا.

بەروار: ڕەجەبی ١٣٣١ی کۆچی.

مۆر: فرمان فرما (سالار لشکر)

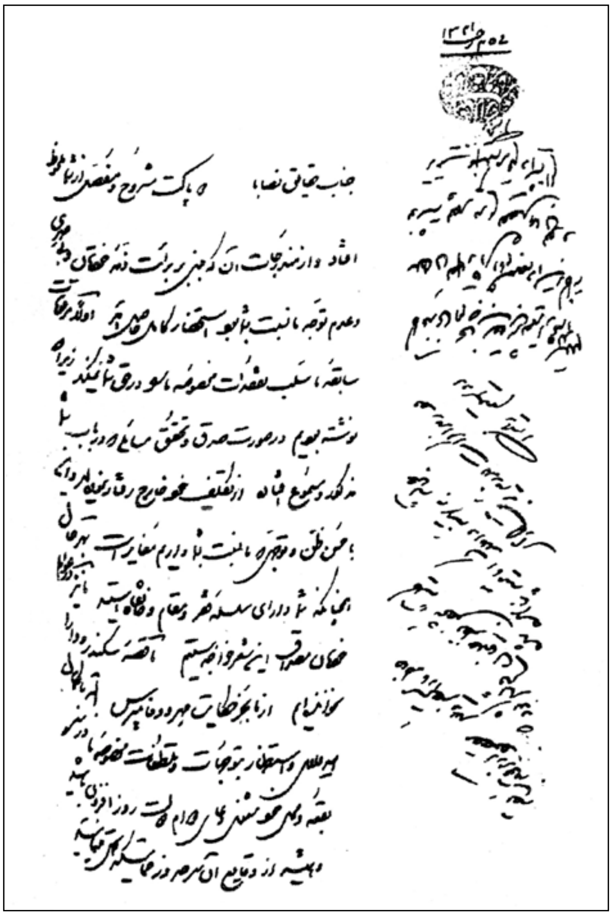

بەڵگەی ژمارە: پانزدە ـ ١٥

بابەت: نامەی سەرەخۆشی نیزاموسەڵتەنەی مافی، بەرپرسی لێژنەی نەتەوەیی و ئامیرهێزی گشتی سپای لە سەردەمی دەوڵەتی کاتی لە کرماشان بە بۆنەی لە دنیا دەرچوونی ئاغا سەی عەبدولعەزیم میرزای موشەعشەعی (ئاتەش بەگی) کە ڕوودەمی لە ئاغا سەی موحەممەد حسێن میرزای موشەعشەعی (ئاتەش بەگی) بووە کە تێیدا خوازیاری دواهێنان بەڕێورەسمی شینگێڕیی بووە.

بەروار: ٢٢ی سەفەری ١٣٣٤ی کۆچی.

مۆر: نظام السلطنه (واژۆ) رئیس هیئت ملی و فرمانده کل قوامی ایران

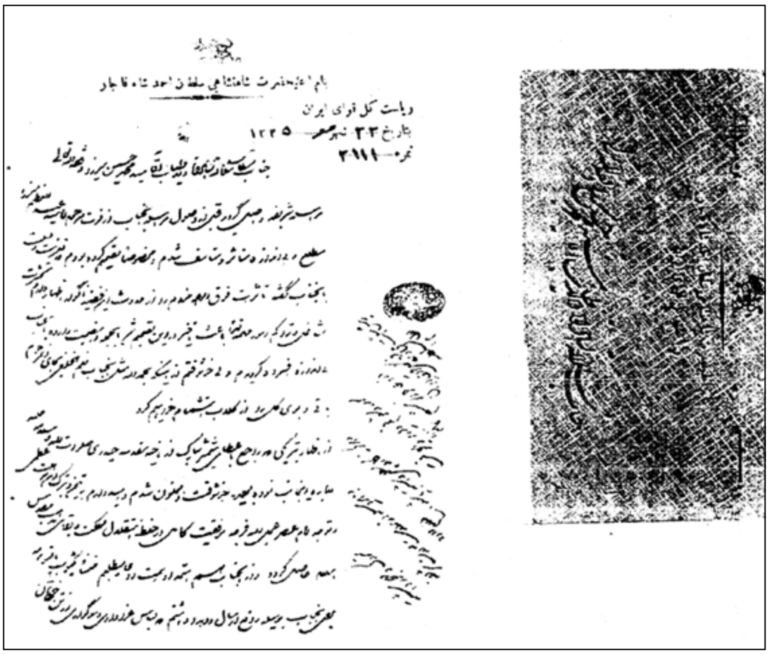
بنام اعلیحضرت شاهنشاهی سلطان احمد شاه قاجار

ریاست کل قوای ایران

بتاریخ ۲۳ شهر صفر ۱۳۳۵

نمره ۲۱۱۱

بەڵگەی ژمارە: شانزە ـ ١٦

بابەت: نامەی سەرخۆشی حاکمی کرماشان لە کاتی دەوڵەتی کاتی ئەمیر ناسری خەلەج بە بۆنەی کۆچی دوایی ئاغا سەی عەبدولعەزیم میرزای موشەعشەعی (ئاتەش بەگی) کە ڕوودەمی ئاغا سەی محەمەد حسێن میرزای موشەعشەعییە.

بەروار: ١٢ی ڕەبیعولئەوەڵی ١٣٣٥ی کۆچی.

مۆر: ئەمیر ناسر

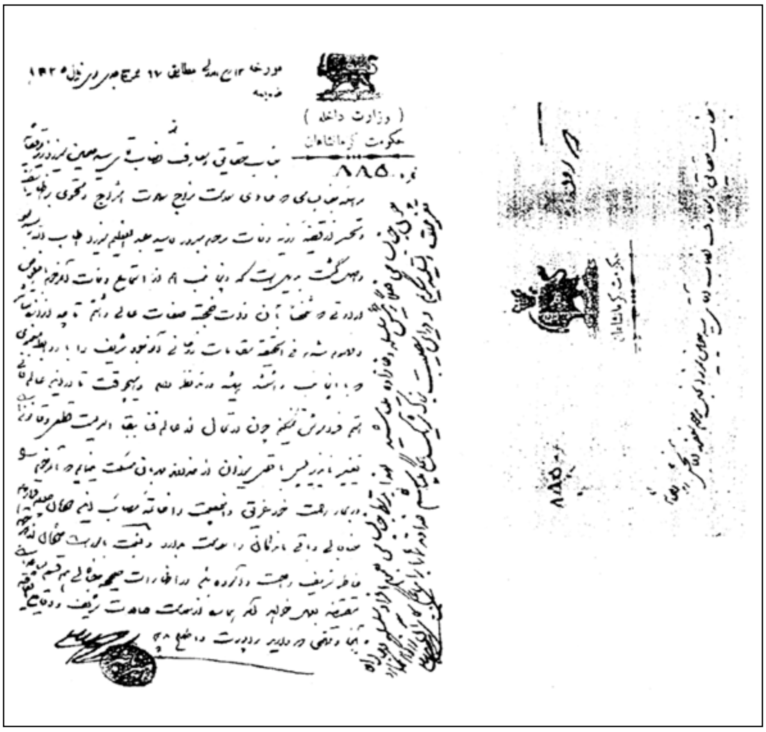
(وزارت داخله)
حکومت کرمانشاهان
نمره ۸۸۵

بەڵگەی ژمارە: حەفدە ـ ١٧

بابەت: وەڵامی ئایەتوڵڵا ئاغا سەی شەهاب مەرعەشیی نەجەفی لە وەڵامی گەورە پیاوانی ساداتی موشەعشەعی کە شەجەرەنامەی ڕاستەقینەی ئەو بنەماڵەیەی پشتڕاست کردووەتەوە.

بەروار: سەفەری ١٤١٠ی کۆچی

مۆر: شهاب الدين الحسيني.

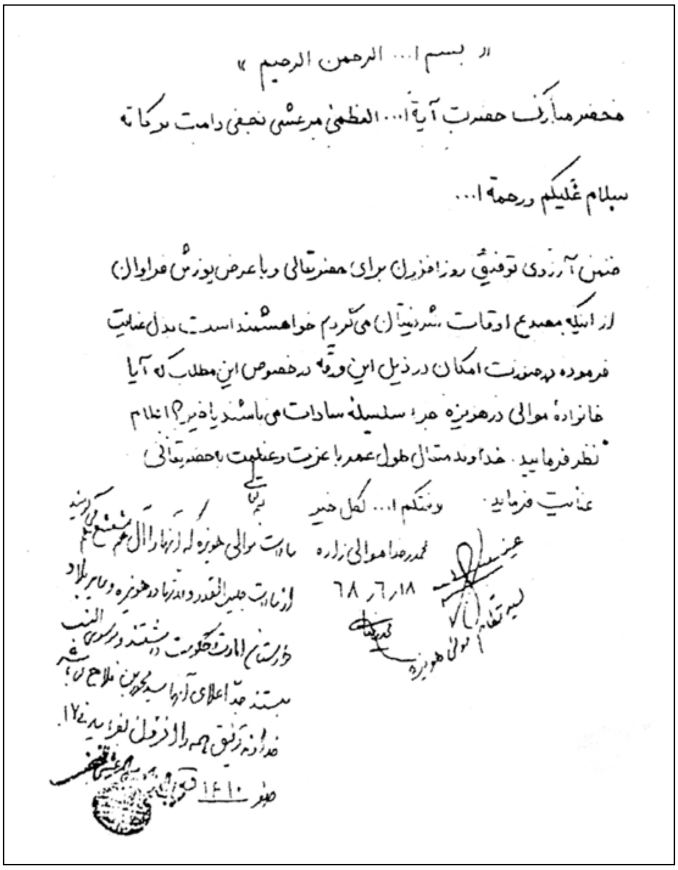
« بسم ا... الرحمن الرحيم »

محضر مبارک حضرت آیة ا... العظمی مرعشی نجفی دامت برکاته

سلام علیکم و رحمة ا...

ضمن آرزوی توفیق روزافزون برای حضرتعالی و با عرض پوزش فراوان از اینکه مصدع اوقات شریفتان می‌گردم خواهشمند است بذل عنایت فرموده در صورت امکان در ذیل این ورقه در خصوص این مطلب که آیا خانوادهٔ موالی در هویزه جزء سلسلهٔ سادات می‌باشند یا خیر؟ اعلام نظر فرمایید. خداوند متعال طول عمر با عزت و عظمت با حضرتعالی عنایت فرماید. وفقکم ا... لکل خیر

محمدرضا موالی زاده
١٨ / ٦ / ٦٨

سادات موالی هویزه که از نهار آل مشعشع اند از سادات جلیل القدر و اجدادشان در هویزه و سایر بلاد خوزستان امارت و حکومت داشتند و در سلسلهٔ نسب هستند جد اعلای آنها سید محمد بن فلاح ... خداوند توفیق همه را از فضل لطف عنایت فرماید.

صفر ١٤١٠

158

بەڵگەی ژمارە: هژدە ـ ١٨

بابەت: پێشەکیی نامیلکەی مێژوویی، مەزهەبی و ڕامیاری و سەیادەتی بنەماڵەی موشەعشەعی.

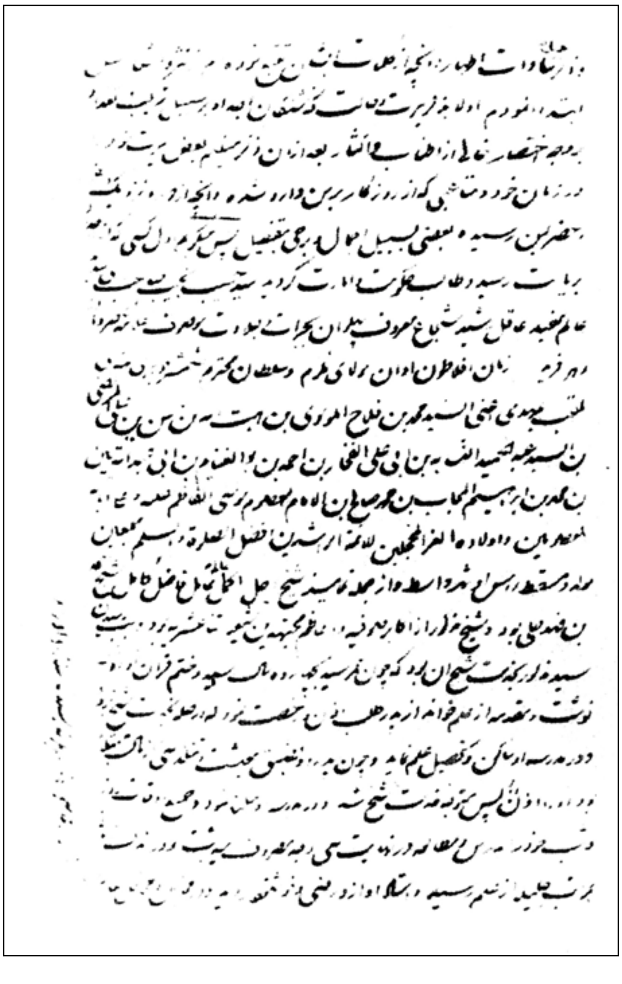

بەڵگەی ژمارە: نۆزدە ـ ١٩

بابەت: نامەی ئاغا سەی محەمەد کەلار دەشتی بۆ پرۆفیسۆر مینۆرسکی.

مۆر: (واژۆ) مدد یا علی

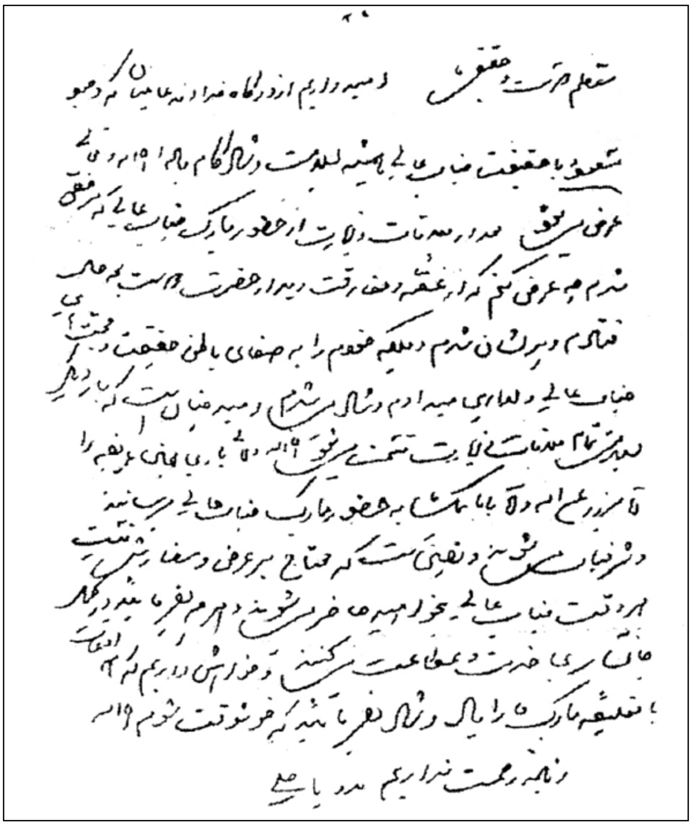

بەڵگەی ژمارە: بیس ـ ٢٠

بابەت: نامـەی شـاعیـرانەی میـرزا ئەڵڵادۆسـتی سـالیک بۆ ئەبولفەتح مـیـرزای سـالارودەوڵە، بۆ دانی پارەی سـاڵانە

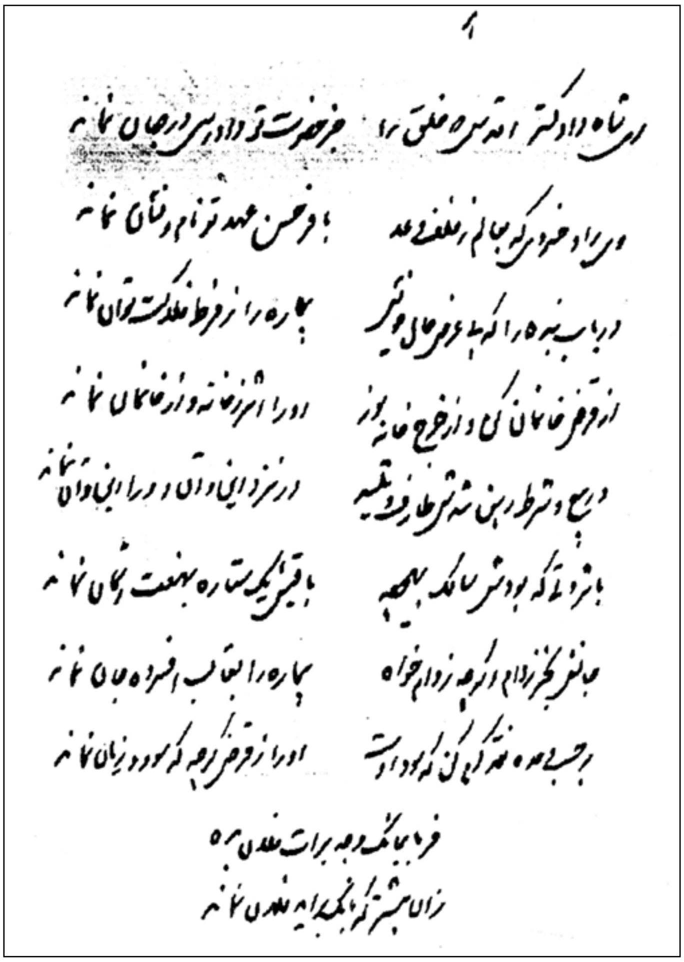

بەڵگەی ژمارە: بیس و یەک ـ ٢١

بابەت: وەڵامی شاعیرانەی ئەبولفەتح میرزای سالارودەوڵە بۆ میرزا ئەڵڵادۆست

بەروار: ٣٠ ـ ١٣٢٩ هەتاوی ـ ئەم بەڵگەنامەیە هی دەورەی بزووتنەوەی مەشرووتەیە.

مۆر: سالارالدوله

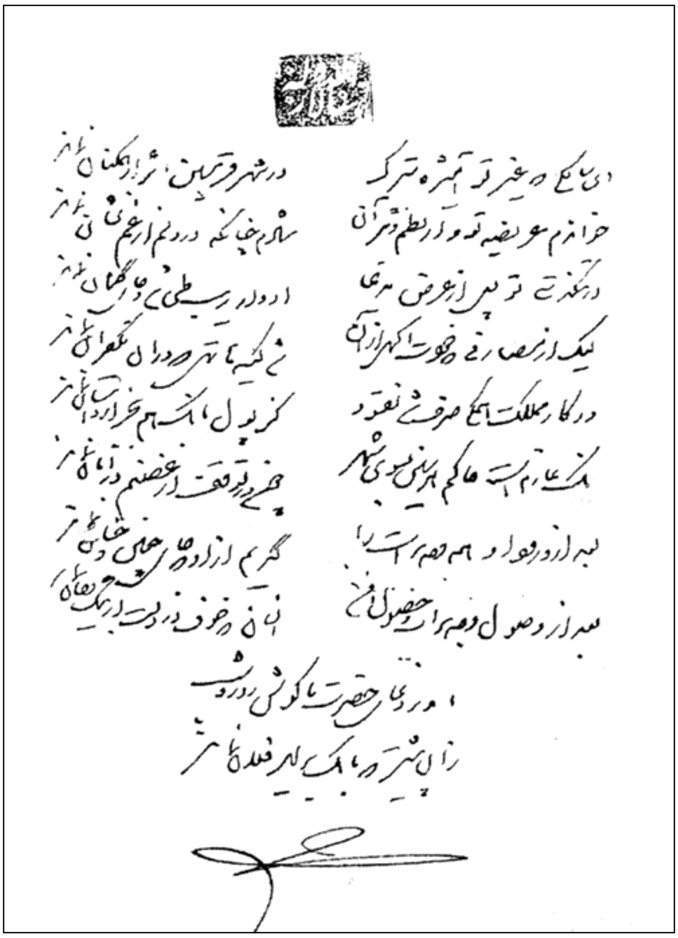

شەجەرەنامەی موبارەکی سەیدەکانی موشەعشەعی کە لە لایەن زۆربەی مامۆستایان و پسپۆڕانی شەجەرەنامەنووسی پێشتر و ئێستاش دەست بەدەست هاتووە و خاوەن شەجەرنامەگەلی بەبەربلاوی سەبارەت بە زنجیرە جۆراوجۆرەکانی تری ئەوان ڕاڤە کراوە و باسی مامۆستایان و عارف و پیاوە بەناوبانگەکانیان هێناوە. زنجیرەی کە ئێستا باسی لێوە دەکرێ لە ناوچەی ئازەربایجان و کرماشان و لوڕستان و کوردستان کە لە کوڕەکانی مەولا عەلی کوڕی محەمەدی موشەعشەعین (ساڵی ٨٦١ کۆچی مردووە) باسی کردووە. ئاینی موشەعشەعییەکان کە کۆی لە (سەفەوییەکان، موشەعشەعییەکان و نووربەخشییەکان) و هەر لە سوڵتان سەید ئیسحاقی بەرزنجییەوە هاتوون و لە ناوچەکانی کرماشان، لوڕستان و ئازەربایجان و تورکیای عوسمانی... جێگرن؛ هەر لەوێوە کە سەید محەمەد موشەعشەع لە لوڕستان پێشینەیەکی باشی هەبوو و خەڵکی زۆریان خۆش دەویست، بەپێچەوانەی ئەوەی کە باوە و دەڵێن، ئەم بنەماڵەیە لە پاشماوەی منداڵەکانی حەزرەتی زەیدی شەهید نین[1] و لە بنەماڵەی زەیدی کوڕی محەمەد ساڵحی کوڕی ئیمام مووسای کازمە کە لە لوڕستان نێژراوە، لە باوە گەورەکانی سەید محەمەدی موشەعشەعییە و ئەم سەید محەمەدە هەر وەک لە کەلامی مەهدیدا هاتووە؛ ماوەیەک لە کێوەکانی لوڕستان ماوەتەوە و

---

١ بۆ زانیاریی زۆرتر لەسەر مەزاری زەیدی کوڕی عەلی بروانن بۆ کتێبی (زید بن علی) نووسراوەی دوکتۆر حوسێن کەریمیان، ل ٣٠٨. سەبارەت بەشوێنی ناشتنی حەزرەتی زەیدی کوڕی عەلی کە دەڵێن لە کوفەدایە و بەڵگەی لەسەرە و ئەوەی کە دەڵێن بارەگاکەی لە لوڕستانە درۆیە و ئەوەی لوڕستان بارەگای زەیدی کوڕی ساڵحی کوڕی ئیمام مووسای کازمە کە باوەگەورەی بنەماڵەی موشەعشەعییەکانە.

بەڕێز سەید بێهروزی موشەعشەعی کە شەجەرەی بەرەی تازەی موشەعشەعییەکانی نووسیوە؛ سوپاسی دەکەین.

موریدگەلێکی زۆری کۆ کردووەتەوە و پاشان سەید ئیبراهیمی ئەبولحەسەن لە خزمەتی سوڵتان حسێن بایقورا (۹۱۱ ـ ۸۷۵ کۆچی) سەیدی جێگری بە باشتر لە سەیدبوونی بنەماڵەیی زانی و وەک مەولا عەلی لە ئازەربایجان پەرەی بە ئاینەکەی دا و جێگرەکانی هەر لە سەر ئەم ڕێبازە بەردەوام بوون تا چەند ئەم ساڵەی دوایی لەگەڵ بنەماڵەکانی عەلەویەی سەفەوی و نووربەخشی بوون بە یەکێ و یارمەتیی شائیسماعیل سەفەوییان (۹۰۵ کۆچی) داوە و هەبوونی چەند سەیدان لە کرماشان و لوڕستان و ئازەربایجان کە زمانیان کوردی بوو و هەروەها زمانی کوردی و ئازەریشیان دەزانی.

ئەم سەیدانە لە هەر کوێ و لە هەر شوێنێکدا و بە هەر دایکێکەوە چ کورد و چ تورک و... هەر کوردبوونی خۆیانیان پاراستووە، هەرچەند جگە لە موشەعشەعییەکانی کرماشان و لوڕستان، موشەعشەعییەکانی خووزستانیش هەر دەگەنەوە سەید محەمەدی موشەعشەعی کە ئێستاکە بنەماڵەی ئەم سەیدانە لە مەکتەبی شیعەی دوازدە ئیمامی و لە خووزستان و شیراز و مەلایر و تاران و... دەژین، پیاوە بە ناوبانگەکان لە منداڵانی سەید محەمەد موشەعشەعن (۸٦٦–۷۸۰ کۆچی). ئەم بابەتە لە باسەکەمان بە پاشگری میرزا و بەشێوەی شازادەگەل و لە شوێنەکانی تر بەتایبەت لە خووزستان وەک ئەمیرانی عەرەب پێیان دەوترێ «موولی».

(شەجەرەی بە شکۆی بنەماڵەی موشەعشەعییەکانی خووزستان، کرماشان، لوڕستان، ئازەربایجان و کوردستان).

ئیمام عەلی و حەزرەتی فاتمەی خێزانی، ئیمام حسێن، ئیمام سەجاد، ئیمام باقر، ئیمام جەعفەری سادق، ئیمام مووسا کازم، محەمەد ساڵح، زەید، موحەممەد، ئیبراهیم موجاب، سەید محەمەد، سەید ئەبوعەبدوڵلا، سەید ئەبولغەنایم، سەید شەمسەدین ئەبوعەلی فەخار، سەید جەلال عەبدولحەمید، سەید عەلەمەدین عەلی مورتەزای نەسابە، سەید هێبەتوڵلا، سەید فەلاح، سەید موحەممەدی موشەعشەع، موولی عەلی، سەید ئیبراهیم ئەبولحەسەن، سەید ئەبولحەسەن ئەبولحەمەد، شاموحەممەد بەگ.

خشتـەی پێوەندییە دەروونیـیـەکان و ئاینیـیـەکانی و هـەروەها شـەجـەرەنامـەی بنەماڵەی موشـەعشـەعی (ئاتەش بەگی)

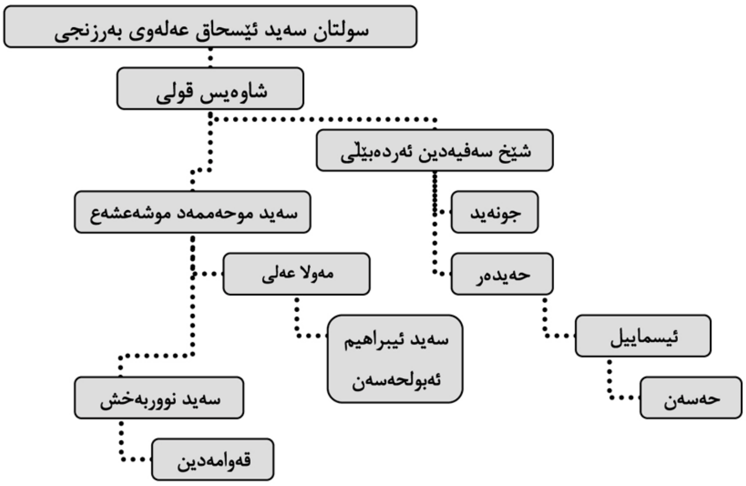

* له شا محەمەد بەگ هەتاکو ئاغا سەید نیزامی کوڕی سەید مەنسوور میرزا
له مورشیدانی ئەم بنەماڵەیە بوون هەر لە سەفەویەوە تا ئەم چەرخە

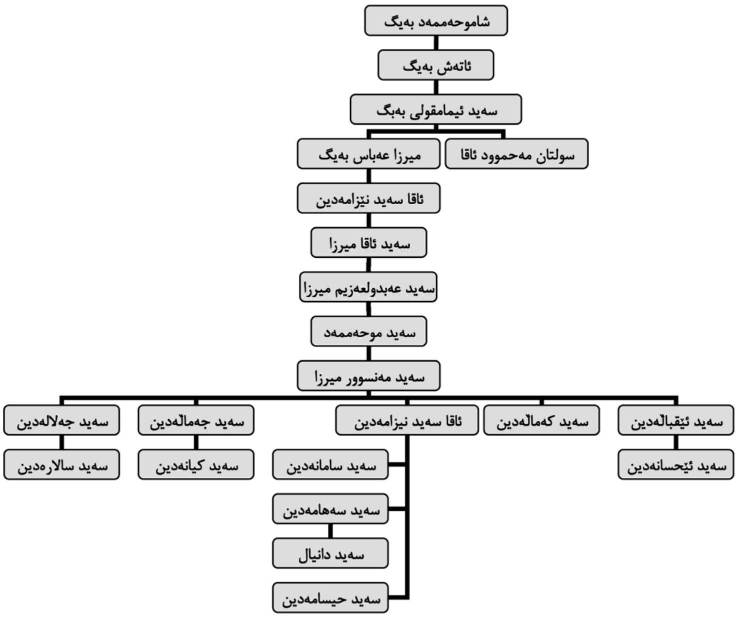

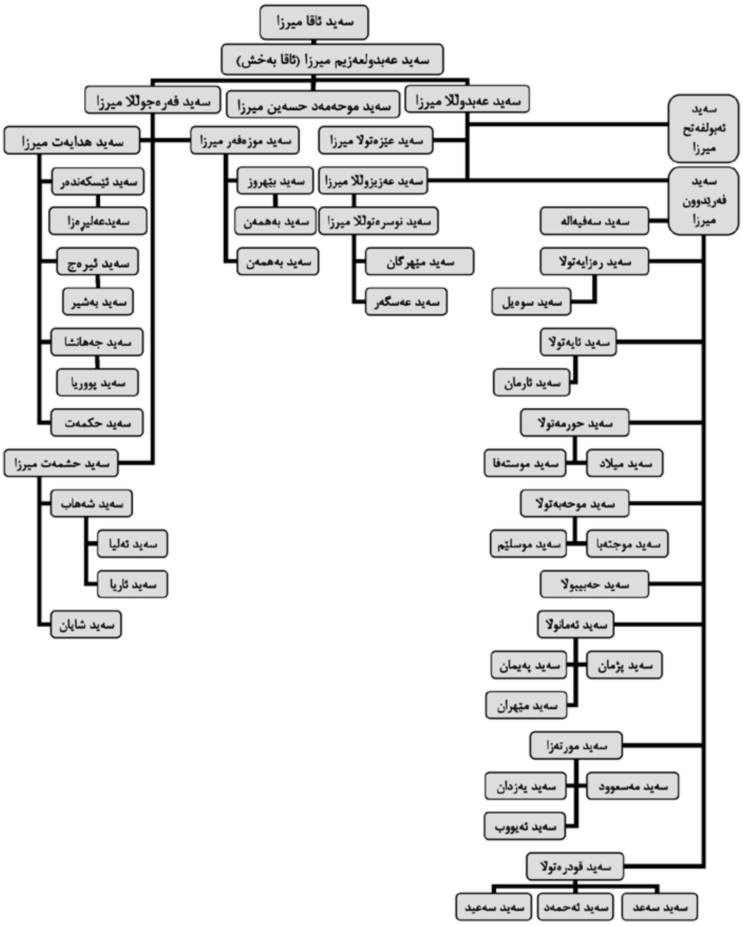

سەید ئاقا میرزا
سەید عەبدولعەزیم میرزا (ئاقا بەخش)
سەید فەرەجوللا میرزا
سەید موحەمەد حسەین میرزا
سەید عەبدوللا میرزا
سەید ئەبولفەتح میرزا
سەید هدایەت میرزا
سەید موزەفەر میرزا
سەید عیزەتولا میرزا
سەید ئیسکەندەر
سەیدعەلیڕەزا
سەید ئیرەج
سەید بەشیر
سەید جەهانشا
سەید پووریا
سەید حکمەت
سەید بێهروز
سەید بەهمەن
سەید بەهمەن
سەید عەزیزوللا میرزا
سەید نوسرەتوللا میرزا
سەید مێهرگان
سەید عەسگەر
سەید فەریدوون میرزا
سەید سەفیەاللە
سەید رەزایەتولا
سەید سوەیل
سەید ئایەتولا
سەید ئارمان
سەید حورمەتولا
سەید میلاد
سەید موستەفا
سەید حشمەت میرزا
سەید شەهاب
سەید ئەلیا
سەید ئاریا
سەید شایان
سەید موحەبەتولا
سەید موجتەبا
سەید موسلێم
سەید حەبیبولا
سەید ئەمانولا
سەید پژمان
سەید پەیمان
سەید مێهران
سەید مورتەزا
سەید مەسعوود
سەید یەزدان
سەید ئەیووب
سەید قودرەتولا
سەید سەعد
سەید ئەحمەد
سەید سەعید

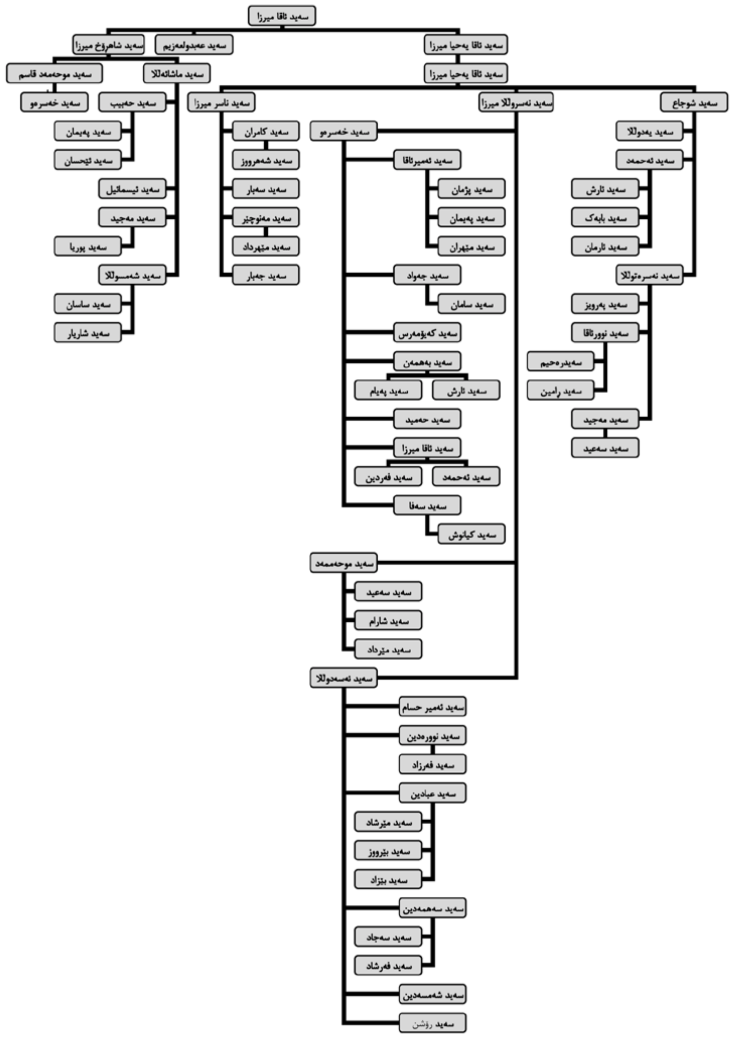
سەید ئاقا میرزا
سەید شاهرۆخ میرزا
سەید عەبدولعەزیم
سەید ئاقا یەحیا میرزا
سەید موحەمەد قاسم
سەید ماشائەللا
سەید ئاقا یەحیا میرزا
سەید خەسرەو
سەید حەبیب
سەید پەیمان
سەید ئیحسان
سەید ئیسمائیل
سەید مەجید
سەید پوریا
سەید شەمسوللا
سەید ساسان
سەید شاریار
سەید ناسر میرزا
سەید کامران
سەید شەهرووز
سەید سەبار
سەید مەنوچێر
سەید مێهرداد
سەید جەبار
سەید نەسروللا میرزا
سەید خەسرەو
سەید ئەمیرئاقا
سەید پژمان
سەید پەیمان
سەید مێهران
سەید جەواد
سەید سامان
سەید کەیۆمەرس
سەید بەهمەن
سەید پەیام
سەید ئارش
سەید حەمید
سەید ئاقا میرزا
سەید فەردین
سەید ئەحمەد
سەید سەفا
سەید کیانوش
سەید موحەممەد
سەید سەعید
سەید شارام
سەید مێرداد
سەید ئەسەدوللا
سەید ئەمیر حسام
سەید نوورەدین
سەید فەرزاد
سەید عبادین
سەید مێرشاد
سەید بێرووز
سەید بێزاد
سەید سەهمەدین
سەید سەجاد
سەید فەرشاد
سەید شەمسەدین
سەید رۆشن
سەید شوجاع
سەید یەدوللا
سەید ئەحمەد
سەید ئارش
سەید بابەک
سەید ئارمان
سەید نەسرەتوللا
سەید پەرویز
سەید نوورئاقا
سەیدرەحیم
سەید رامین
سەید مەجید
سەید سەعید

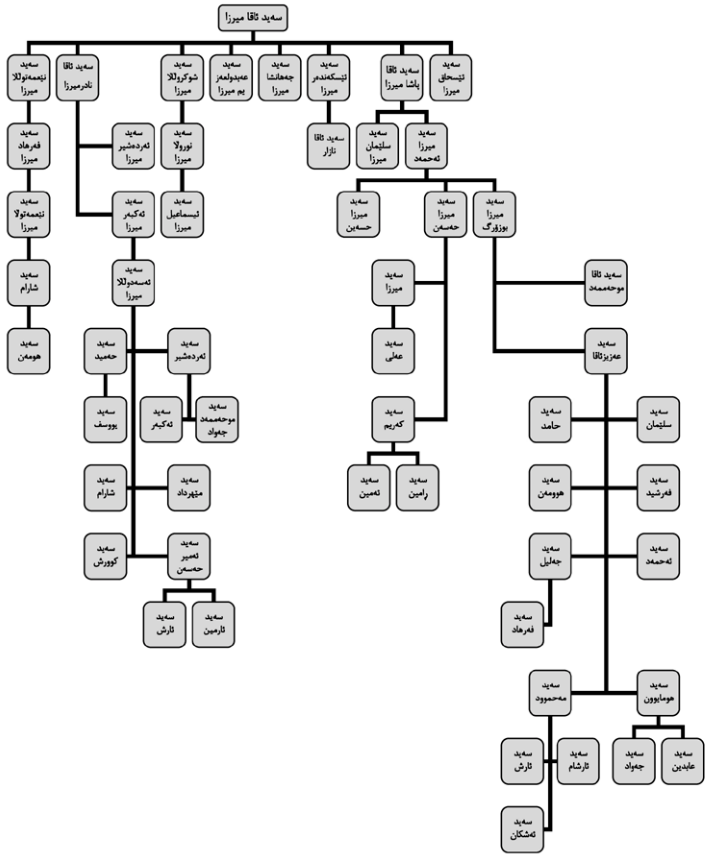

سەید ئاقا میرزا
سەید ئیسحاق میرزا
سەید ئاقا پاشا میرزا
سەید ئیسکەندەر میرزا
سەید جەهانشا میرزا
سەید عەبدولعەزیم میرزا
سەید شوکرولڵا میرزا
سەید ئاقا نادرمیرزا
سەید نێعمەتوڵلا میرزا
سەید میرزا ئەحمەد
سەید سلێمان میرزا
سەید ئاقا نازار
سەید نوورولا میرزا
سەید ئەردەشیر میرزا
سەید فەرهاد میرزا
سەید میرزا بوزۆرگ
سەید میرزا حەسەن
سەید میرزا حسەین
سەید ئیسماعیل میرزا
سەید ئەکبەر میرزا
سەید نێعمەتولا میرزا
سەید ئاقا موحەممەد
سەید میرزا
سەید ئەسەدوڵلا میرزا
سەید شارام
سەید عەزیزئاقا
سەید عەلی
سەید ئەردەشیر
سەید حەمید
سەید هومەن
سەید سلێمان
سەید حامد
سەید کەریم
سەید موحەممەد جەواد
سەید ئەکبەر
سەید یووسف
سەید فەرشید
سەید هوومەن
سەید رامین
سەید ئەمین
سەید مێهرداد
سەید شارام
سەید ئەحمەد
سەید جەلیل
سەید ئەمیر حەسەن
سەید کوورش
سەید فەرهاد
سەید ئارمین
سەید ئارش
سەید هومایوون
سەید مەحموود
سەید عابدین
سەید جەواد
سەید ئارشام
سەید ئارش
سەید ئەشکان

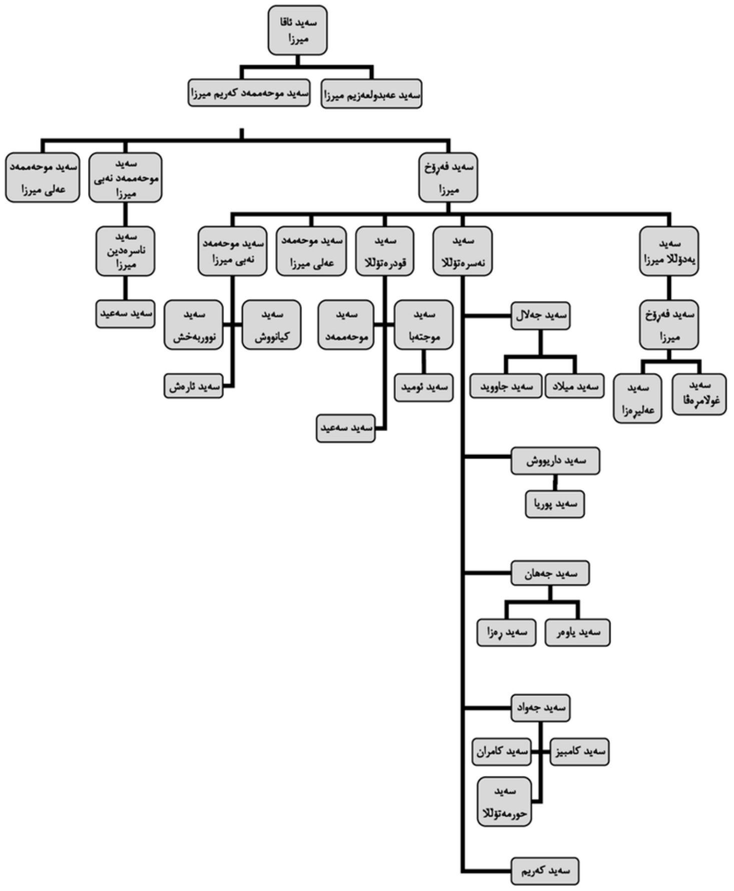
سەید ئاقا میرزا
سەید موحەممەد کەریم میرزا
سەید عەبدولعەزیم میرزا
سەید موحەممەد عەلی میرزا
سەید موحەممەد نەبی میرزا
سەید فەڕۆخ میرزا
سەید ناسرەدین میرزا
سەید سەعید
سەید موحەممەد نەبی میرزا
سەید موحەممەد عەلی میرزا
سەید قودرەتوڵلا
سەید نەسرەتوڵلا
سەید یەدوڵلا میرزا
سەید نووربەخش
سەید کیانووش
سەید ئارەش
سەید موحەممەد
سەید موجتەبا
سەید ئومید
سەید سەعید
سەید جەلال
سەید جاووید
سەید میلاد
سەید فەڕۆخ میرزا
سەید عەلیڕەزا
سەید غولامرەفا
سەید داریووش
سەید پوریا
سەید جەهان
سەید ڕەزا
سەید یاوەر
سەید جەواد
سەید کامران
سەید کامبیز
سەید حورمەتوڵلا
سەید کەریم

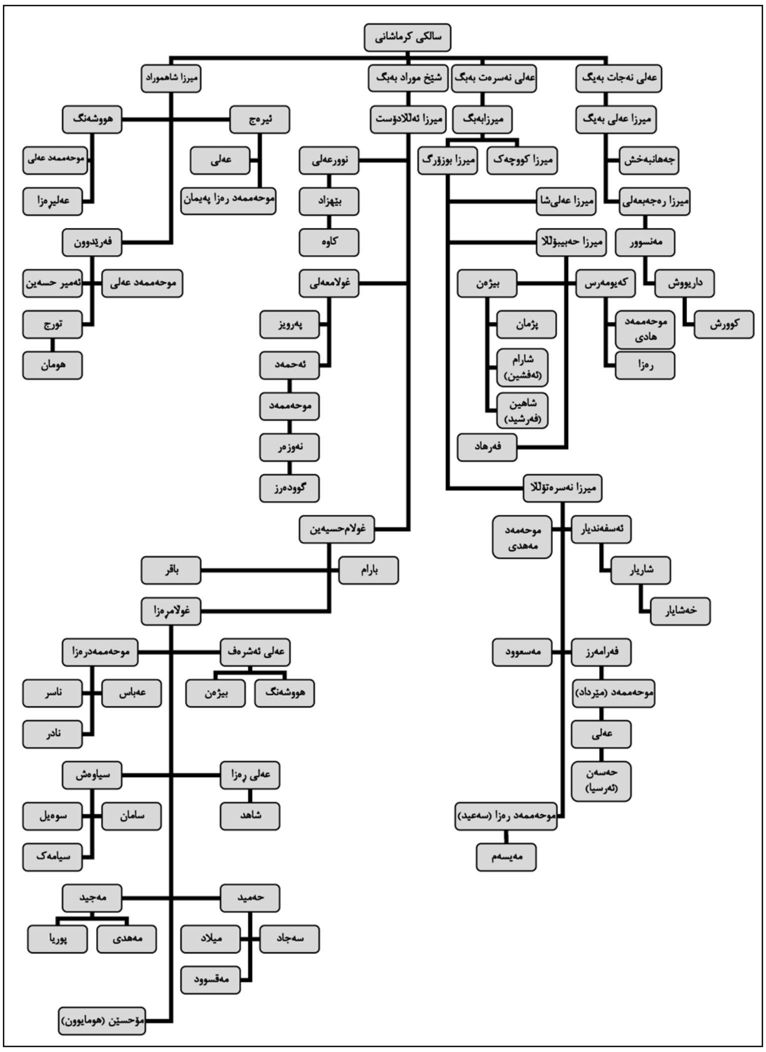

* ئەم بنەماڵەیە بە ڕەچەڵەک دەچنەوە سەر حەبیب بن مەزاهیریی ئەسەدی و سەرەتای شەجەرەی ئەم تایفە لەکرماشاندا چوار برا بەناوەکانی؛ نادر بەگ، قادربەگ، علی موراد بەگ و خوا موراد بەگ بوون.

بنەماڵەی شاهەیاسی[١]

مەسنەدنشینەکانی شاهەیاسی لە ڕیزی بنەماڵەی شامیوانییەکانن کە پاش سەرهەڵدانی حەزرەتی شاهەیاس خۆیان ناسییەوە و لە دەفتەر و پەڕاوەکان و هەروەها لە سەرچاوەی عەلەوییەکانی ئالی حەقدا بەسەرچاوەی ڕاستەقینە و ڕاستی ناسراون. سێ بنەماڵەی ئاتەش بەگی، شاهەیاسی و عالی قەلەندەری کە لە دابەشکرانەکاندا پێیان دەوترێ شاهۆیی لەگەڵ یەک ڕێک کەوتوون و یەک بیروباوەڕی تایبەتییان هەیە[٢]. هەرچەند بنەماڵەی بابا حەیدەریش هەر وەهان.

دەڵێن شاهەیاس کوڕی عیسا بەساکانی بووە و بە پێی وتەی عەلادینی بەرپرسی نووسینگەی ئاتەش بەگی ساڵی ١١٢٥ی کۆچی لە دنیاوە بووە.[٣]

بارەگای ئاغا سەید عەباس
لە جەیحوون ئاوای سانە

١ بەم بۆنەوە دەروێشەکانی خاکساری کە پێیان وایە شاهەیاس جامەی سوڵتان سەید جەلالە و هەروەها دەبنە موریدی هەر کام لەم سەیدانەی ناوبراو.
٢ لە بەرانبەر حەفتەوانە بە کۆپسایی ناوبانگیان دەرکردووە، ئەم سێ بنەماڵەیە لەسەر سەرهەڵدانی مەسنەدنشینە کامڵەکان لە یەک بیروباوەڕدان.
٣ برهان الحق، ل ٦٤/ بزرگان یارسان، ل ٣٣٤.

حەزرەتی شاهەیاس پاش ئەوەی بوو بە ڕێبەری ئاینی و خستنەگەڕی حەقیقەت لە عیراق و شام. دەستی کرد بە سەفەر و پاشان لە پارێزگای مووسڵی عێراقدا نیشتەجێ بوو، هەمووی ئێڵ و عەشیرەکانی ئەو ناوچەیە بوونە موریدی ئەو زاتە و پاش مەرگیشی بارەگای گۆڕەکەی بوو بە مەڵبەندی ئەویندارانی یارسان. بە پێی شەجەرەی کە لێرەدا هێناومانە و بە پێی شانامەی حەقیقەت، پاش خەرقەدانانی ئەو پایە بەرزە، ڕێبەرانی خاوەن بیر و ڕا لە بنەماڵەی ئەودا سەریان هەڵدا و ئەم بنەماڵەیە لە سەردەمی ئاغا سەی عەباس لەوپەڕی ناونیشاندا بوون و ئەم سەی عەباسە هاوچەرخی محەمەد شای قاجارِ (١٢٦٤ـ١٢٥٠ کۆچی) بووە و محەمەد شای قاجارِ زۆری خۆش ویستووە کە لە سەرچاوەکانی ئەو چەرخەدا نووسراوە.[١]

لە نێوان بنەماڵەی ئەم چاخەی ئەم هۆزە، بەڵگە و فەرمانگەلی محەمەد شا کە زۆر شتی بەخشیوە پێیان دەبینرێ. لەم چەرخەدا جگە لە گەورەیی ئاینی شاهەیاسییەکان، لە سیستەمی سیاسیی نەریتی ئێل نانکلی لەلایەن محەمەد شاوە پلەی فەرماندەیی و بەرپرسیایەتیی سیاسی نیزامیان بووە و ئەوانەی کە سەی عەباس هەڵیانی بژاردووە، لە پلەی بەرپرسیاریەتی نانکلییەکان و عەشیرەتەکانیان وەک بەڕێوەبەری ئەرکەکانیان کاریان دەکرد و لە زۆربەی ئەرکەکانی ئەو دەمی ئێران بەشداریی چالاکانەیان بوو. بە بۆنەی پێ ڕاگەیشتن و ئاوڕدانەوەی محەمەد شا بە ناوچەکە و هەروەها تەکیە و خانەقا و سەرپەرشتیکردنی خانەقاکە کەسانێکی زۆر وەک مورید ڕوویان کردە شاهەیاسییەکان و ناوچەی جەیحوونئاوا و ئەم ڕەوتە تا سەردەمی مردنی محەمەد شا (١٢٦٤ ک) و لە سەر تەخت دانیشتنی ناسرەدین شا درێژەی هەبووە و پاشان وردە وردە دەسەڵاتی سیاسی نیزامی ئاماژە پێکراو بەرەو لاواز بوونەوە ڕۆیشت و بەڵام کاروباری مەزهەبی ئەو بنەماڵەیە لە سەر جێی خۆی مایەوە.

---

١ لە کۆمەڵە بەڵگەکانی عەبدولحوسێن میرزای فەرمانفەرما بە هەڵە ئاغا سەید ئیسماعیل جانی هاوچەرخی محەمەد شای قاجارِ نووسیوە و ئاماژەی بەم پێوەندییە ڕۆحانییە کردووە، کۆمەڵە بەڵگەکانی عەبدولحوسێن میرزای فەرمانفەرما بەرگی ٢، ل ٧٩١. بەڵام بەڕێز حاجی نیعمەتوڵڵای جەیحوون ئاوایی کە لە شانامەی حەقیقەتدا مێژووی ئەم بنەماڵەیەی کردووە بە شیعر و لە ناسینی پێشینەی ئەم بنەماڵەیە مەعریفەتی بەربڵاوەی بووە، ئاغا سەید عەباسی بە هاوچەرخی محەمەد شا نووسیوە.

ڕاڤەی کەرامات و باسی یاران و کەسایەتیگەلی بنەماڵەی شاهەیاسی لە لایەن حاجی نیعمەتوڵڵای جەیحوون ئاواییەوە لە کۆتایی شانامەی حەقیقەت تا سەردەمی خۆی نووسراوە و بەسەرهاتێکی مێژوویی بەرچاو، جگە لەو شتەی کە ناومان برد، تێیدا نەنووسراوە.

ئەوەی ڕاستی بێ، ئەو ڕاستییانەی کە من لە شانامەی حەقیقەت سەبارەت بە بنەماڵەی شاهەیاس بینیومە لەگەڵ ئەوەی کە بەڵگەکانی تر و پەڕاوەکانی تر لەم بارەوە نووسیویانە، جیاوازییان زۆرە. بە پێی پەڕاوێک و شارەزایانی بنەماڵەش لەو باوەڕەدان کە ئەو شتەی وا عەلادین دەفتەرداری حەزرەتی خان ئاتەش هێناویە، (وە سەنەی هەزارو سەدو بیست و پەنج، هەیاس حازرەن سەراف لەعل سەنج) کە مەبەستی ئاغا سەی عەباس بووە. لە زاتی شا هەیاسەوە وەری گرتووە و کوڕی ئاغا سەی ئەحمەدی ناسراو بە (بورندە) بوو، و لە بنەماڵەی شاهەیاسی، هەرچەند لە شانامەی حەقیقەتدا هاتووە کە:

کە عباس و رستم دو پورگزین بدند
ابن آسـیـد علی این چنین
که آقا سید علی پیش از این مرده بود
به احمد پسرهاش بسپرده بود[1]

واتا:

عەباس و ڕۆستەم دوو گەورە پیاو بوون
ئاغا سەید عەلیش هەر وەها
ئاغا سەی عەلی پێشتر مرد بوو
و ڕای سپاردبوو تا ئەحمەد ڕابگات بە کوڕەکانی

هەروەها خاوەنی «تەریقولحەقایق کە لە ئاغا سەی عەبباس ناو دەبات و تاقمێک لەو باوەڕەدان ئاغا سەی عەبباسی جەیحوون ئاواییە[2] کە ناوبراوی هاوچەرخی قاجارەکان ناسیوە، خاوەنی شانامەی حەقیقەت داکۆکی کردووەتە سەری و هەروەها یەکێکی ترە کە دەگەڕێتەوە بۆ کۆتایی دەسەڵاتی سەفەوییەکان کە لەگەڵ

١ شاهنامه حقیقت، ل ٣٢٩.
٢ طرائق الحقائق ٢٤٧.

سەردەمی دەسەلاتی محەمەد شا (١٢٦٤ - ١٢٥٠ی کۆچی) سەد و سی ساڵی نێوانە، پاشان لێکدانەوە، (مۆر لە خواری پەڕاوەوە هەیە) و مێژووەکەشی ئەبجەدی ٩٤٢یە (مهرپای دفتر = ٩٤٢) و دەڵێن ئەو بەروارە ئاماژە دەکاتە سەر سەرهەڵدانی حەزرەتی شاهەیاس کە هاوچەرخی شا محەمەد بەگ بووە. ساڵی ١١٢٥ی کۆچی سەردەمی سەرهەڵدانی ئاغا سەی عەباس بووە و بۆ سەلماندنی ئەم قسەیە، پشت بە نووسراوەی سەر مەزارەکەی ئاکناچی پەری خاتوون کچی ئاغا سەی عەباس لە جەیحوون ئاوا دەبەستن.

لێکدانەوەی ئەم چاخە لە مێژوو کە پاش ئاوڕدانەوەیەک بە سەر پەڕاوە کەلامییەکان و بەڵگەکانی بنەماڵە، دەردەکەوێ. کەچی کاتی زۆری دەوێ.

ئەوەی ڕاستی بێ، ئەوەیە کە زنجیرەکە داکۆکی لە سەر ئەوە دەکات، بنەماڵەی شاهەیاسی سەرۆکی ئەم زنجیرەیە بوون، بارەگای پیاوە گەورەکانی ئەم بنەماڵەیە کە بووەتە زیارەتگەی موریدانیان بریتین لە:

بارەگای شاهەیاس لە گوندی وردەکی ناوچەی بادینانی سەر بە ناوچەی قەرەقووشی پارێزگای مووسڵ لە عێراق.

بارەگای ئاغا سەی ڕۆستەم کە لە تەنشتی بارەگای شاهەیاسە لە عێراق.

بارەگای ئەحمەدی بورندە و کوڕەکانی لە گوندی دەکەی سەر بە خانەقینی عیراق (گوندی دەکەی ژوور و خوار و بن کۆرە لە لایەن سوڵتانە عوسمانییەکانەوە وەک خەڵات دراوە بە تەکیەی ئاغا سەی ئەحمەد.)

بارەگای ئاغا سەی عەباس لە جەیحوون ئاوای سانەی کرماشان.

بارەگای ئاغا سەی ئەیاز ناسراو بە ئاغا وەلەد بەگ لە موزەفەریەی قاسم ئاوای شاهی تاران.

بارەگای ئاغا سەی ئیسماعیل خان و کەسایەتییەکانی تر کە پاش وی هەموویان لە جەیحوون ئاوای سانە لە تەنشتی ئاغا سەی عەباس دایە. وەک دەزانین بنەماڵەی شاهەیاسی و شاهۆییەکان پێوەندەییەکی زۆر پتەویان پێکەوە بووە، بە بۆنەی کەرامەتی زۆری دوودە مەردی پادشای حەقانی لە هیندوستان کە لە گەورەییەکانی حەزرەتی شاهەیاس بووە و کاری زۆری کردۆتە سەر خەڵکی و ناوچەکە تا ببنە هۆگری و هاوکات بۆ شاهۆییەکانیش کاری کردووە. شاهەیاس

کە لە هیندوستـان پێی دەڵێن دوودەمـەرد حـەقـانی، لەوێ زنجـیرەی جـەلالی ئەبو ترابی پێک هێناوە. هەر بۆیە زنجیرەی جەلالی حەقانی غولامەلی شاهی لەگەڵ شاهەیاسییەکان پێوەندیی دەروونییان بووە کە لە کەلامی باوە شاموراد لە چوار مەلەکی شاهەیاس هاتووە:

وە هـندوسـتـان دابـی و دوودەمـەرد

ئەو ڕۆ بی هەیاس گۆ، جە مەیدان بەرد

مـاهـیی برێشـتـە بەر ئاوەرد و ئـاو

شـاری کـەنگاوەر حـەیاس کـرد خـراو[1]

سەردەمی سەرهەڵدان و نواندنی کەراماتەکانی حەزرەتی شاهەیاسی لە پەڕاوی یاریدا بە بەربلاوی هاتووە و تاقمێک لە یارانی برێتین لە:

١ـ سەی قەنبەر شاهۆیی (پیردەستەوەر) سەرۆکی بنەماڵە.

٢ـ شاتر عەبدوڵلا (باوەگولاو) میوانداری داوودی، دەلیلی بنەماڵە.

٣ـ ڕوکنەدین ذات میوانی پیرمووسی.

٤ـ باوە عەلی ئایینەکووب ئیسلامبوولی زاتی میوان مستەفا داودان.

٥ ـ زەڕبانووی خـوشـکی پیرقـەنبـەر ناسـراو بە زەڕبار زاتە مـیوانـی لە خـاتوون ڕەمزبار.

٦ـ باوە شاموراد زاتە میوانی یادگار و پیرمووسی زاتە میوانی پاش ڕوکنەدین.

مـوریدانی ئەم بنەمـاڵـەیە لە ئێـران و عـێـراق و تورکـیـادا دەبینرێن و جگە لە جـەیـحوون ئاوا و دەوروبەری کـە ناوەندیانە، لە شـوێنێکی تری ئێران وەها بـە کۆ نابینرێن. بیروباوەڕی ئەم بنەماڵەیە لە بواری کۆمەڵناسییەوە زۆر باسی لەسەرە و دەبێ ڕاڤەی زۆری بۆ بکرێ لەو چەند ساڵەی کە ئەم بنەماڵەیە ڕێبەری ئاینی (ئالی حـەق)ەکان بوون، کەندوکۆسپی زۆریان هاتووەتە ڕێ و لە کۆتایی سـەردەمی ئاغا عـەباس بەگ و لەناوچوونی دەسـەلاتی مـحـەمـەد شـای قاجـاڕدا، ئاغـا سـەی ئەیاز (وەلەدبەگ) وەبەر ڕقـوقـینی عـێـمـادودەولەی ئیـمـامـقـولی مـیـرزای دەسـەلاتداری کرماشان و عێراقەین کەوت و ڕەوانەی تاران کرا و پاش ئەم کۆچە، لەوێ مالاوایی

١ کەلامی بابا شاموراد بەیازی خەتی؛ مەبەستی کەنگەوەری کۆن بووە.

لە دنیای فانی کرد و لە موزەفەریەی قاسم ئاوای شاییدا نێژرا. ئاغا ئیسماعیل جان سەرلەنوێ ئەم بنەماڵەیەی زیندوو کردەوە و پاشان سەی عەبدولحەمید خانی کوڕی کە جگە لە پلە ئاینییەکان، پۆستی حکوومەتیشی پێی بەخشرا و وەک فەرماندەی سوارە نیزامی (نانکلی) و سەرتیپی هێز و پاشان نازناوی سالار سەعید (سەید)ی پێی بەخشرا و لە ماوەی بەرپرسیارەتییەکەیدا، زۆر شتی تاڵی بەسەرهات و ئازارێکی زۆری چێشت و هاوکات هەوڵی زۆری داوە بۆ یەکگرتنەوەی ڕێبەر و کەسایەتییەکانی بنەماڵەکەی. دوا سالانی دەسەڵاتی بنەماڵەی قاجار و سەرەتای حکوومەتی پالەوییەکان هاوکات بوو لەگەڵ سەرهەڵدانی سەید عەلی خان و پاشان سەید عەبدولحەمید خان و کوڕەکەی و هەر لەم کاتەدا مەکتەبی ئێلاهییوونیان لێ جیا بووەتەوە. پاش ئەوەی ئاغا سەی عەلی خان لە ٩ی گولانی ١٣٥٥ کۆچی دوایی کرد، سەی نوورەدین ئەحمەدی دەبێتە جێگری و پاش مەرگی ئەویش کە لە بارەگای ئاغا سەی عەباس لە جەیحوون دەنێژرێ، کە براکەی محەمەدی ئەحمەدی جێی گرتەوە، وە ئەم چاخە (١٣٧٩ی کۆچی هەتاوی) هەرماوە و زیندووە وەجێی ڕێزی موریدانی شاهەیاسییە.

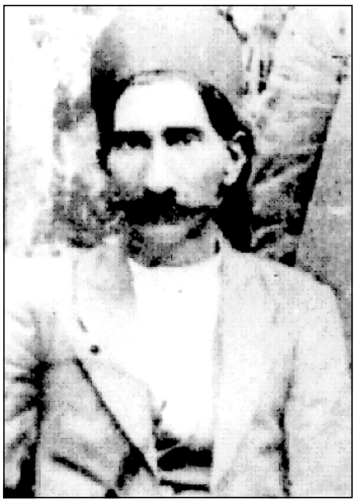

ئاغا سەید عەبدولحەمیدخان شاهەیاسی

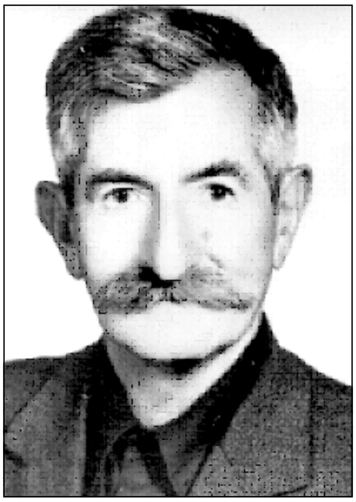

سەید عەلی خان شا هەیاسی

سەید نوورەدین شا هەیاسی

ئەلبوومی

شەجەرە، بەڵگەنامە

بنەماڵەی شاهەیاسی

بەڵگەی ژمارە: بیست و دوو ـ ٢٢

بابەت: ئەسپاردنی سەرۆکایەتیی نانکلی بە ئاغا سەی ئیسماعیل خانی شاهەیاسی

بەروار: ١٣٠١ی کۆچی

مۆر: حسام الملک (حسەین خان قەراگۆزلوو حاکمی کرماشان)

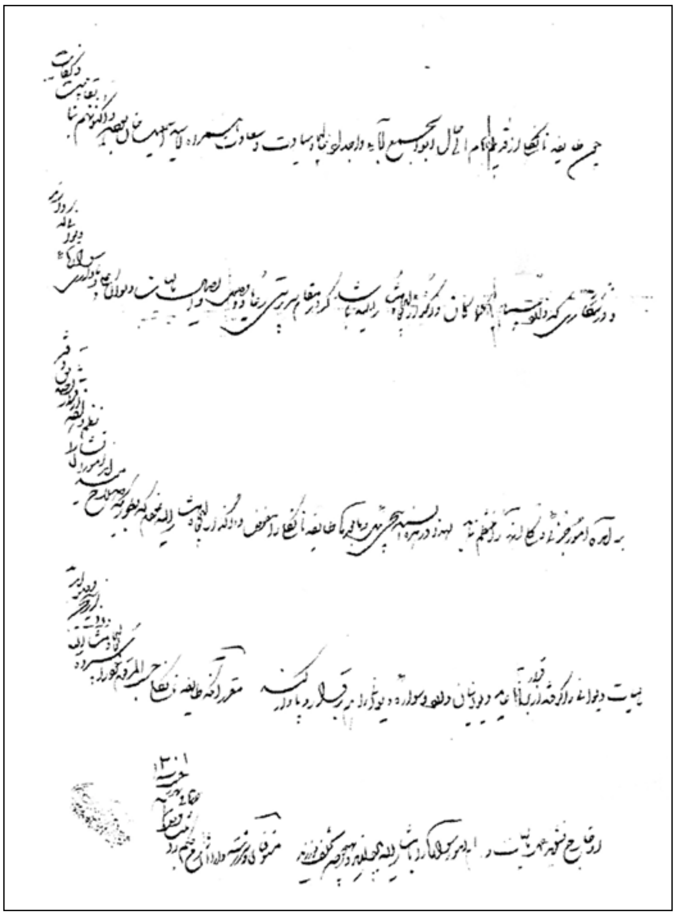

بەڵگەی ژمارە: بیست و سێ ـ ٢٣

بابەت: دانی حـوکمی یاوەری هێـزی سـوارەی (نانکلـی) لە ژێر فـەرمـانـی سـەید عەبدولحەمید سەرتیپ بە ئاغا سەی عەبدولکەریم

بەروار: ١٣٢٤ی کۆچی

مۆر: ئەمیر ئەفخەم سەردار

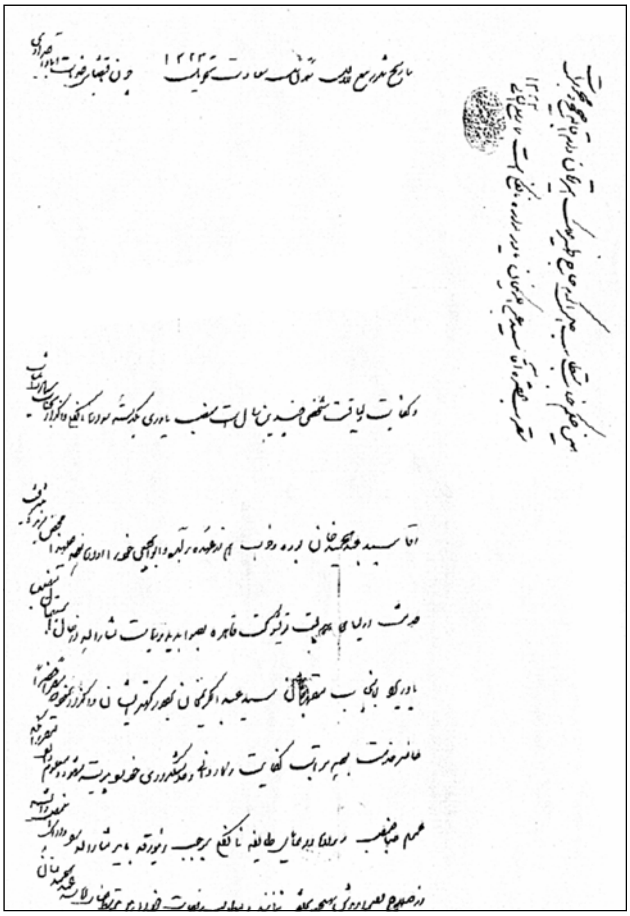

بەڵگەی ژمارە: بیست و چوار ـ ٢٤

بابەت: ڕیزی موڵک و کرێ و.... ئاغا سەی عەبدولحەمید خانی سەرتیپ سوارەی نانکلی

بەروار: ١٣٣٧ی کۆچی

مۆر: امیر کل ـ محمد هادی بن عبدالرحیم

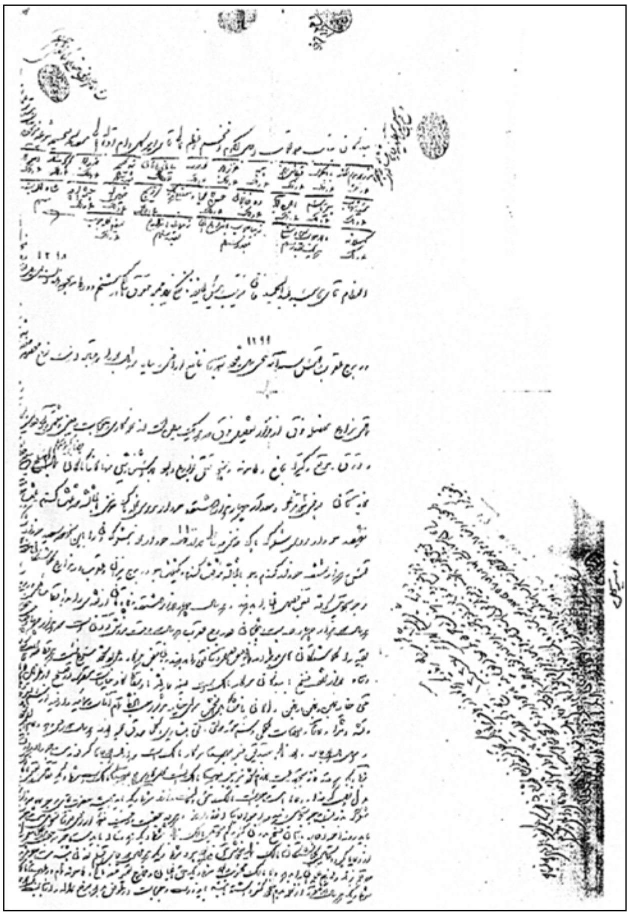

بەڵگەی ژمارە: بیست و پێنج ـ ٢٥

بابەت: گەورە پیاوانی بنەماڵەی شاهەیاسی لە سەرەتاوە تا ئێستاکە.

مۆر: سید محمد احمدی جیحون آبادی

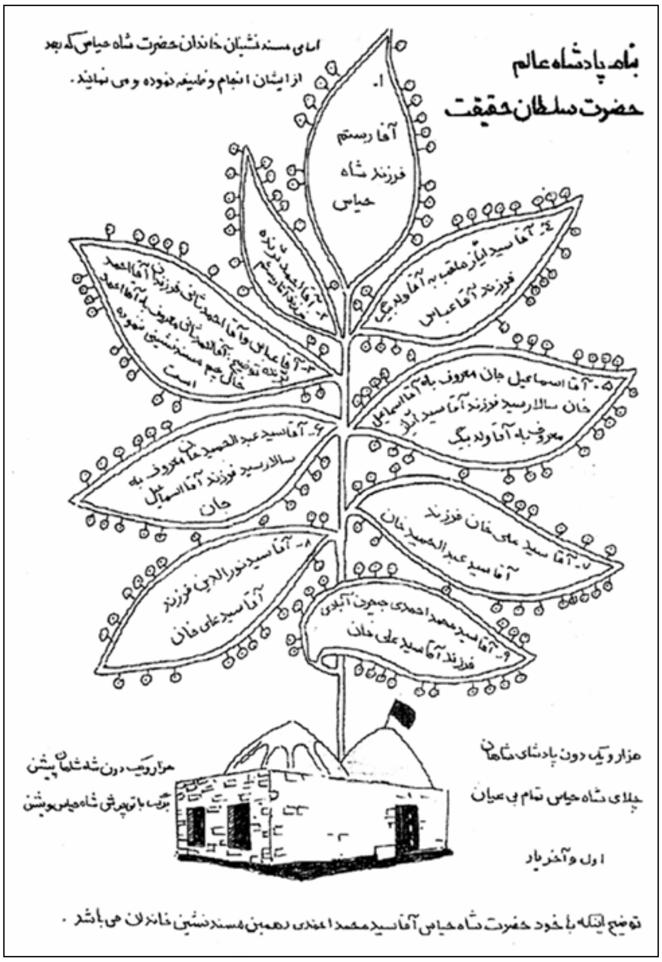

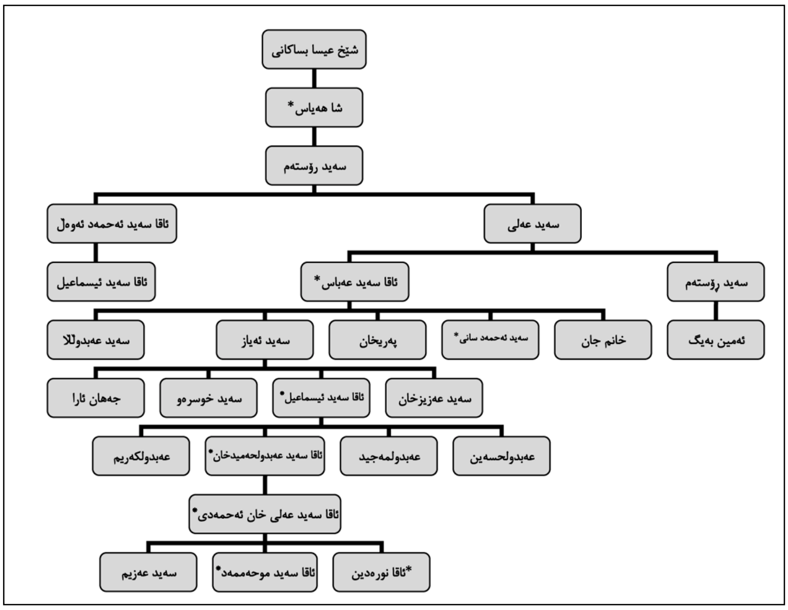

* مەسنەدنشینانی بنەماڵەی شاهەیاسی لە سەرەتاوە تا ئێستا ١٣٧٨ هەتاوی.

بنەماڵەی عالی قەڵەندەری

باسی ژیانی عالی قەڵەندەری تەنانەت لە هیچ سەرچاوەیەکی بڵاوکراوەش نەنووسراوە؛ بەڵام من لە سەر ئەو باوەڕەم کە ئەو کەسەی وا لە سەردەمی سەفەوییە بە ناوی شائیسماعیل ناوبانگی دەرکرد و نازناوی قەڵەندەری وەرگرت و پاش سەرهەڵدانی خۆی و پێکدادانێکی زۆر بۆ ماوەیەک ناوچەکانی چوار مەحاڵ و بەختیاری و بەشی ڕۆژئاوای ناوچە شاخاوییەکانی داگیرکرد و هاوکات لەگەڵ موشەعشەعییەکانی خووزستانیشدا پێوەندیی هەبوو، هەر ئەم حەزرەتی عالی قەڵەندەرە بووە. لە سەر ئەم کەسایەتییە لە کتێبی بزووتنەوە و سەرهەڵدانی عەلەوییەکانی زاگرۆس بەرگی(٢) بە تێروتەسەلی نووسیومە[١].

١- سەرەتا ئەوەی کە لە سەردەمی حەزرەتی سوڵتاندا نەبووە، هەر چەندە وای بۆچوون کە ناوبراو هەر لەم چاخەدا بووە؛ بەڵام هەروا کە دەرکەوت پاشی ئەو سەردەمە بووە[٢].

٢- بەشەهیدیان زانیوە.

٣- نازناوی قەڵەندەر و شا ئیسماعیلی پێی بەخشراوە.

٤- لە کتێبی ((تذکرۀ اعلی)) شدا هەر بە شا ئیسماعیل و عالی قەڵەندەر ناسراوە.

٥- لەگەڵ موشەعشەعییەکانی خووزستاندا لە پێوەندیدا بووە و وەک ئاماژەمان پێی کرد، موشەعشەعییەکان (ئاتەش_بەگییەکان)، عالی قەڵەندەرییەکان و شاهەیاسییەکان لەسەر یەک بیروباوەڕ بوون.

٦- لەباری کاتییەوە سەردەمی ژیانی بنیاتنەرانی هەر سێ بنەماڵەکە پێکەوە هاوچەرخ بوون.

---

١ بزووتنەوە و سەرهەڵدانی عەلەوییەکانی زاگرۆس، ب٢ = شاهنامە حقیقت، ل ٣٢٩.

٢ طرائق الحقائق ، ب ٢، ل ٢٤٧.

ئاغا سەید عالی قەڵەندەری

هەروەها لە باری ژینگەی ئەم سێ بنەماڵەشەوە چ باکووری ئێران و چ لە ڕۆژئاوای ئێران (کرماشان، لوڕستان و...) پێڕەوانی ئەم سێ بنەماڵەیە لە ناوچەیەکی جێوگرافیای دەژین. بە پێی سەرچاوە زارەکی و نووسراوەکان، لەو شوێنەی کە حەزرەتی عالی قەڵەندەر کوڕی نەبووە، دوو کەس لە هەڤاڵانی بەناوی (دەدە عەلی) و (دەدە حسێن) دەبنە تەکیەداری، کە سەیدەکانی عالی قەڵەندەری لە بەرەی ئەم هەڤاڵانەن، کوڕەکانی دەدە عەلی، پیری و بنەماڵەی دەدە حوسێن، دەلیلین. عالی قەڵەندەرییەکان لە کرماشان و لە ناوچەی سەر فیرووزئاوای هلیلاندا، تەکیەی بەناوبانگیان هەیە: ئەم بابەتە لە ڕاپۆرتەکەی سەردەمی دەسەڵاتی عەبدولحسێن فەرمانفەرما و کوڕەکانی لە کرماشان، هاتووە:... لە دەوروبەری فیرووزئاوای (هلیلان)دا بنەماڵەگەلی سەید هەن کە پێیان دەڵێن

(تویرانی) و تەکیەشیان هەیە و عەشیرەتەکانی جەلالوەند و عوسمانوەند و بەشێک لە باڵاوەندییەکان موریدیان: سەرۆکەکەیان سەید کوڕی سەید حەسەنە و سەید حەسەنیش کوڕی سەی جەماڵەدین ناسراو بە والییە[١].

(هاوکات دەڵێ)، چەند کەسێکی تر لە سەیدەکان هەر لەو ناوچانە دەژین و پێیان دەڵێن ساداتی (زروونی) و سەرۆکی ئەوان سەید یوونسە و هەندێ شوێنکەوتوویان هەیە. لەم چەرخەدا سەید ئاغا گەورە و سەید میرنیزام و سەید میرنەجات، بەرپرسایەتیی تەکیەیان لە ئەستۆیە[٢].

بنەماڵەی بابا حەیدەری

بنەماڵەی بابا حەیدەری هاوکات لەگەڵ بنەماڵەکانی شامیوان (شاهەیاس، ئاتەش بەگی) سەریان هەڵداوە[٣].

لە بورهانولحەق نووسراوە: لە سەر هەوڵی شاهەیاس بنیات نراوە و نووسەری حەقولحەقایق دەڵێ: حەزرەتی باباحەیدەر هەر ئەو شامیوانەیە و زووتر لە حەزرەتی شاهەیاس ژیاوە[٤]. سەبارەت بە شەجەرەی ئەم بنەماڵەیە، سەرەتا پێویستە بڵێین کە بەشێوەی دەماودەم نووسراوە کە ئەم سەیدانە لە کوڕەکانی سەید میر ئەحمەدن، بەڵام چون بابا حەیدەری، پیر ڕۆستەمی بووە، بۆیە پیر ڕۆستەمن. لە سەردەمی حەزرەتی سوڵتاندا ٧٢ پیر لە دەوری کۆ بوونەتەوە و حەزرەت مۆژدەی پێی داوە لە چاخێکدا خۆی دەنوێنێ، پاشان لە جلی باباحەیدەریدا دەردەکەوێ و بە هۆی کەراماتەکانیەوە پێیان وتووە (بابا) لەجیاتی سەید[٥].

---

١ کۆمەڵە بەڵگەی عەبدولحوسێن میرزای فەرمانفەرما، بەرگی٢، ل ٧٩١.

٢ پێشەکی کەلام خەزانە، ل ٢٦، خوالێخۆشبوو سەید حەمزە عالی قەلەندەری لە سەیدەکانی پاشتر و هاوکات ناودار و ماقووڵ بووە. ئاغا سەید مورتەزای وەلایی کە بەرپرسایەتیی کاروباری موریدانی عالی قەلەندەری کلاردەشتی لە ئەستۆیە لە بنەماڵەی ئاغا سەید حەمزەیە.

٣ برهان الحق، ل ٦١.

٤ حق الحقائق، ل ٣١٤.

٥ یازده خاندان سلطانی، بەیازی خەتی، ل ٦.

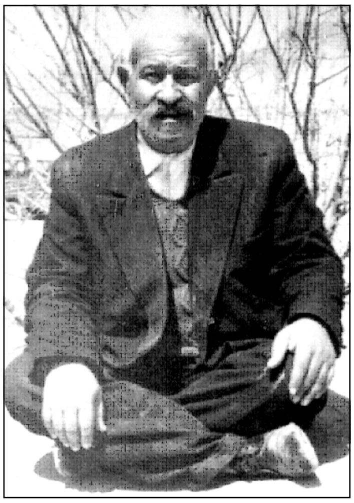

ئاغا سەید حەمید بابا حەیدەری

دووەم: ئەو لەو چیرۆکە کە لەم سەرچاوەدا ئاماژەی پێ کراوە: وتراوە بابا حەیدەر جگە لە سەرچاوەی پیر ڕۆستەمی لە زنجیرەی کوڕەکانی ناوبراو و لە سەیدەکانی پیرخزری دەهاتە ئەژمار، ئەم دوو بیرۆکەیە لەوە دەچێ ڕاست بن، ئەوەی کە گرینگە ئەوەیە کە ئەم بنەماڵەیە سەیدن کە دەماودەم داکۆکی لە سەر ئەم ڕاستییە کراوە. بنەماڵەی بابا حەیدەری تەنیا موریدیی خۆیان دەکەن و بەڵام بە پێی ئایینی سوڵتانی دەتوانن موریدایەتی بنەماڵەی شا هەیاسییەکانیش بکەن، ئەم بنەماڵەیە هەر وەک بنەماڵەی شامیوان لە سەردەمی دەسەڵاتی شاسوڵتان حسێن و هەروەها ئەفغانەکاندا، سەری هەڵداوە؛ بابا حەیدەر لەو دەمە لە کوفەر ئاوەری کەهلوڕە، دەسەڵاتی پێی بەخشراوە و هەر لەوێش کۆچی دوایی کردووە و مردووە و هەر بەم بۆنەوە (حەیدەریە) ناوبانگی دەرکردووە، گۆڕی ئەم بلیمەتە، جێژوانی عاشقانیەتی. باوە حەیدەر منداڵێکی لێ بەجێ نەماوە، پاش خۆی برازاکەی (بابا ئەسکەندەر) کوڕی باوە دانیال، بوو بە جێنشینی و بە کاری تەکیە و بارەگادا ڕادەگەیشت. کوڕ پاش کوڕی بابا دانیال کاروباری تەکیەکانیان لە ئەستۆ بووە، هەندێک لە کوڕەکانی بریتین لە؛ بابا زەمان ـ بابا شاهـ موڕادی یەکەم ـ بابا مورادی یەکەم و...

وا دەردەکەوێ کە لە سەردەمی دەسەڵاتی ئەفغانەکان ڕێبەرانی ئەم بنەماڵەیە ڕوویان کردووەتە باکوری نێوان دوو ڕووبارو ژینگەی عەلەوییەکان لەوێوە درێژەی پەیدا کردووە و لە سەردەمی دەسەڵاتی باوە ئەسکەندەر و کوڕەکانیەوە هەتا سەردەمی بزاڤی مەشرووتەخوازی، شوێنێک لە پیاوە گەورەکانی ئەم بنەماڵەیە لەم شوێنەدا نییە، هەتاکو لە سەردەمی دەستپێکردنی شەڕی یەکەمی جیهانی پاش ساڵی ١٣٣٠ی کۆچی مانگی باوە شا مورادی دووەم لە بانیانی عیراقەوە ڕووی کردە سانەی کرماشان، یانێ ناوچەی عەلەوی نشینی کرماشان و لەوێ نیشتەجێ بوو. لەم شوێنەدا و لە ساڵی ١٢٩٠ هەتاوی سەید سەلمانی کوڕی هاتە دنیا و پاشان شوێنی بابی گرتەوە و بە کاروباری موریدان ڕادەگەیشت، جگە لە سەید بابا ڕەسووڵ، کوڕەکەی تری سەید شاموراد کە پاش باوە گەورەکان و مامی خۆی سەرپەرشتیی بنەماڵەی ئەستۆ کەوتووە. یەک لە دوای یەک؛ سەید حەمید باوە حەیدەری (ساڵی ١٣٥٦ هەتاوی لە تەمەنی ٧٠ ساڵیدا کۆچی دوایی کرد)[١] و پاشان سەید حیسام حەیدەری جێی گرتەوە، ئێستاش هەر بەردەوامە[٢].

---

١ لە پێشەکیی ڕمووزی یارستاندا هاتووە تەکیەداران و مورشیدانی ئەم زنجیرەیە لە سانە بابا عەلی تورابی بابا یەدوڵڵا و بابا ئەمینن.

٢ ئەوەی کە لە پێشەکیی سەرەنجامدا مەکی بورەکییەوە هاتووە، بنەماڵەی بابا حەیدەر دەگەڕێنەوە بە سەید حەیدەر کە بە سەید براکە ناسراوە و کوڕی سەید مەنسوور بووە کە ساڵی ١٢١٠ی مانگی لە گوندی تووتشامی کرماشان هاتووەتە دنیا و ساڵی ١٢٩٠ی کۆچی، شەهید کراوە، سەردەمی سەرهەڵدانی وی (سەردەمی سەرهەڵدانی یەری تەنی) بووە و پێیان گوتووە «داوود تەکیەگا و شامیوان» ٣٦ کەس لە هەڤاڵانی شاعیر بوون و هەر کامەشیان دیوانە شیعریان هەیە کە شیعرەکانیان زۆرتر داگری ڕاڤە و لێکدانەوەی نامەی سەرەنجامە و لەم چاخەدا سەرۆکایەتیی ئەم بنەماڵەیە لە ئەستۆی سەید نەسرەدینی حەیدەرییەوەیە. لە باسی بنەماڵەی خامۆشیدا باسیمان کرد. لەبەرئەوەی لە سەردەمی سەید براکەدا بنەماڵەکە گۆڕانی بەسەردا هاتووە، بەحەیدەری ناوبانگیان دەرکردووە و باوە حەیدەر لەلایەن دەروێشە دواییەکانی گۆرانی ئاغا سەید براکەیە، وەک شا فەتحوڵڵا گۆران دەڵێ:

من مست مستم بابا حەیدەر مدد   علی پرستم بابا حەیدەر مدد

ئەمما ئەو بۆچوونە هەڵەیە و ئەم دوو بنەماڵە جیاوازن هەروا کە ڕوونمان کردووەتەوە.

بنەماڵەی خامۆشی (قەزوینە)

لەگەڵ ناساندنی بنەماڵەی خامۆشی (حەیدەری)ی گۆران، هاوکات باسی بەسەرهاتی بنەماڵەی خامۆشی (قەزوینە) و سەردەمی سەرهەڵدانی ڕێبەرانی ئەم بنەماڵەیە، کردووە و هاوکات ناوی یاران و دیاری ئاغا سەید فەرزی، یەکەمین کەسایەتیی ئەم بنەماڵەیەیە کە لە قەزوینەی کەنگاوەردا جێگر بوو و گەورە پیاوانێک وەک شێخ ئەمیر و... بوون بە موریدی. بڕوانە بۆ باسی بنەماڵەی خامۆشی ئەم کتێبە.

ئاغا سەی ئەیازی قەزوینەیی ئیلهامی کە ساڵی ١٣٧٢ کۆچی دوایی کردووە، گەورەی ئەم بنەماڵەیە بووە و بە باشترین شێوە کاروباری بارەگای قەزوینەی لە ئەستۆ بووە، کە لەم چەرخەدا ئاغا سەی نەسرەدین قەزوینەیی برازای، ئەم ئەرکەی لە ئەستۆیە و لە سانەش ئاغا سەی عەلی مورادی، گەورەی بنەماڵەیە و سەی ڕۆحوڵلای ئوجاخیش کاروباری جەمخانەی لە ئەستۆیە.

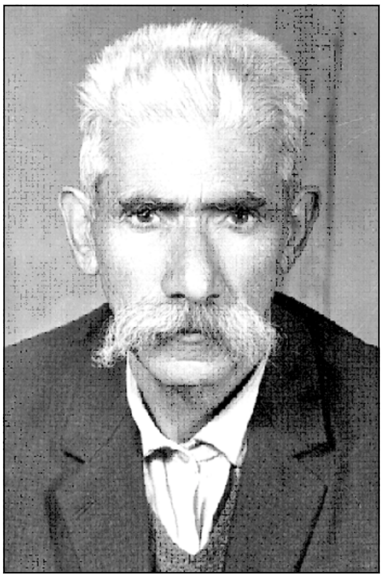

ئاغا سەید ئەیاز قەزوینەیی

بنەماڵەی یادگاری

سوڵتان سەید ئەحمەدی عەلەویی بەرزنجی کە لە شەڕی دژی تەیموورییەکان کە هێرشیان هێنایە سەر ئاین و بیروباوەڕی نەتەوەیی، شەهید بوو و پێڕەوەکانی پاش شەهیدبوونی لە سەر کێوی نان زەردەی یەزدگردیەوە ناشتیان. (٧٩٥ کۆچی) و ناوبراو لە دەستەی حەفتەن و لە گەورە پیاوانی عەلەویی ئالی حەقە کە بە تێروتەسەلی لە کتێبی مێژوویی ڕاڤەیی ئالی حەقدا لە سەر چۆنیەتیی ژیانی باسم کردووە[١]. لەوێوە کە سوڵتان سەید ئەحمەدی عەلەویی بەرزنجی (بابا یادگار) منداڵی نەبووە. بە ئەسپاردەی ئەو پیاوە مەزنەوە، دوو کەس لە یارانی بەناوبانگی بەناوی (ویساڵ) و (خەیاڵ) بوون بەجێگری کە بەرە دوای بەرە ئەم ئەرکەیان لە ئەستۆ بووە و خزمەتی زۆریان کردووە. وەک چۆن لە پێشەکیی پەڕاوی ڕموزدا هاتووە، خاوەنی تەکیە و بەرپرسی کارگێڕیی ئەم چاخە ئاغا سەی ڕەحمەتی موتەوەلیی بابا یادگارە[٢] و لە پێشەکیی کەلامی خەزانەدا؛[٣] سەید ئەحمەد حسێنی، سەید فەتحوڵڵا حسێنی، سەید وەلی حسێنی، سەید جەمشید حسێنی و سەید ئەحمەدی یادگاری نووسراوە.

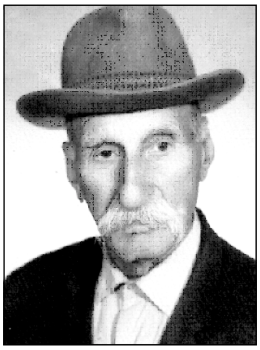

ئاغا سەید عەزیزی زونووری
(وەفات ١٣٥٦ هەتاوی)

---

١ مێژووی ڕاڤەیی ئالی حەق، محەمەد عەلی سوڵتانی، ب/ یەکەم، ل ٩٠–٩٩.

٢ پێشەکیی پەڕاوی ڕموزی یارستان.

٣ کلام خزانە، ل ٢٦، لە بابەتی ئەم بنەماڵەیەدا هاتووە کە عەلەوییەکانی ئەفغانستان کە بە زیکری ناسراون و لە تورბەت، موشەبەکی و گریشە نیشتەجێن و کیومورادی توربەت زیارەتگایانە و هەروەها لە ناوچەکانی مەزار شەریف و دووشی و پێلی خەمراد نیشتەجێن.

بنەماڵەی زنووری

بنەماڵەی زینووری کە دەگەڕێنەوە سەر زێنوور قەڵەندەر لە پیاوە مەزنەکانی سەردەمی سەفەوییە کە باسی ناوبراوم لە بابەتی بزووتنەوە و سەرهەڵدانی ناوبراو و باوە گەورەی دایکی ـ سەید ڕەزای عەلەوی ـ لە سەردەمی دەسەڵاتداریێتیی شا سەفیدا هێناوە (٩٥٢–١٠٣٨ کۆچی)[١]

ئەم بنەماڵەیە لە خامۆشییەکان جیا بوونەتەوە، لە باری پشتیەوە، زێنوور قەلەندەری کوڕی سەیدە ئەسمەر و لە بنەماڵەی سەید ڕەزای برای سەید ئاکابر (خامۆشی)، گەورەی بنەماڵەی خامۆشییەکان و شوێنکەوتووی سەید ئەبولوەفا لە حەفتەوانەکانی سەردەمی سوڵتان ئیسحاقی بەرزنجییە، لە سەردەمی سەرهەڵدانیدا لەو سۆنگەیەوە کە (زێنوور قەلەندەر) منالی نەبووە و بە ئاماژەی وی، کوڕەکانی سەید ڕەزای کوڕی واتا (سەید حەیات، سەید هەیاس، سەید ئەیاز) کە هەرسێ لە یارانی و لە بنەماڵەی سەی ڕەزا بوون، بوون بە جێگری زینوورییەکان، هەر دەبنە موریدی بنەماڵەی خۆیان.

بەڵام لەبەرئەوەی کە لە ڕێبازی سوڵتانیدا ئەم بنەماڵەیە جۆرە پێوەندییەکیان لەگەڵ سەید ئەبولوەفادا هەبووە دەتوانن موریدایەتیی بنەماڵەی حەزرەتی شائیبراهیمیش بکەن، گەورە پیاوی ئەم بنەماڵەیە خوالێخۆشبوو سەی ئەزیز زێنووری و پاش ئەویش کوڕەکانی دەبن بە جێگری و لە سانەدا زۆر ناسراون[٢] و ئێستاش سەید عەتای زێنووری کچەزای ئاغا سەی عەزیز بە سەر کاروباری موریدان ڕادەگات.

---

١ بزووتنەوە و سەرهەڵدانی عەلەوییەکانی زاگرۆس یا مێژووی لێکدانەوەی ئالی حەق، محەمەد عەلی سوڵتانی، ب٢، ل ٦٩–٧٢/ل ٨٧–٩٣.

٢ ئاغا سەید عەزیز زونووری باوەگەورەی دایکی ئاغا سەید ئەمروڵڵای شائیبراهیمییە لە مەقاماتی بەڕێز تەیمووری دووەم (فەتحوڵڵا) داستانی ئیزنی خواردنی کەڵەباب و سەرهەڵدانی حەزرەتی زونوور نووسراوە، بڕوانە؛ باسی ژیانی تەیمووری بانیارانی و تەیمووری دووەم.

بنەماڵەی میرسووری

سەید میر ئەحمەدی عەلەویی بەرزنجی ناسراو بە (میر سوور) بە مانای؛ گەورە، ئەمیر و فەرمانڕەوای ڕووسووری کۆچی شێخ عیسای عەلەویی بەرزنجی و برای حەزرەتی سوڵتان ئیسحاقە، میر ئەحمەد لە پەیماننامەی پەردیوەری ڕووی کردە ئاینی یاری و پلەی حەفتەوانەی وەدەست هێناوە. زۆربەی موریدانی لە باکوری عێراق و نێوانی دوو ڕووبار (بين النهرين) نیشتەجێن. سەبارەت بە پیاوە گەورەکانی هاوچەرخی بنەماڵەی ناوبراو لە پێشەکیی ڕمووزی (یارسان)دا هاتووە؛ بنەماڵەی میر، ئەوەندەی کە من سەبارەت [خوالێخۆشبوو سەید قاسم ئەفزەلی] شارەزام لە پارێزگای پێنجەم [کرماشان] سەید حەسەن میری بانیارانی، سەید دەروێش حەقیقی زادە و سەید ئەلیاس حەققانییە[١].

هەروەها لە پێشەکیی کەلامی خەزانەدا وتراوە سەید فەریدوون زارعی و سەید سەلمان زارعی، وەک تەکیەداران و گەورەی ئەم بنەماڵەیە دادەنێ[٢].

بنەماڵەی مستەفایی

سەید مستەفا یا مسەفا لە یارانی تایبەتی حەزرەتی سوڵتان سەید ئیسحاقی عەلەویی بەرزنجی و لە حەفتەوانەکان دێتە ئەژمار بنەماڵەیەک بە ناوی ئەوەوە لە نێوان (بين النهرين)، عێراق و ڕۆئاوای ئێران بە موریدانێکەوە کە زۆرتر لە کەرکوک و ناوچەکانی دەوروبەری نیشتەجێن، دروست بووە، گەورەی بنەماڵەی مستەفایی لەم بەرەوە دانیشتووی هەمەدانە و مامۆستایەکی ئەو شارەیە، دەزگاو جەمخانەیەکی بە ناوبانگی لە هەمەداندا هەیە.

سەید میرزا مووسەوی لە تەمەنی ٧٠ ساڵیدا بوو بە سەرۆکی بنەماڵەکە و خزمی بنەماڵەی شا ئیبراهیمییەکانی سانەیە، زۆربەی پێڕەوانی ئەم بنەماڵەیە دانیشتووی عێراقن و فەلەکەدینی کاکەیی کەسایەتی دیاری ئەوانە و وەزیری ڕۆشنبیریی حکوومەتی هەرێمی کوردستان [لە کابینەی نێچیرڤان بارزانی] بووە. ناوبراو کەسایەتییەکی زۆر بەرز و نووسەرێکی بەتوانایە.

---

١ پێشەکیی پەڕاوی ڕموزی یارستان.

٢ کلام خزانە، ل ٢٧.

بنەماڵەی حاجی باوەیسی

حاجی باوەیسی عیسا کە یەکێ لە پێڕەوانی کوردی گۆرانە و بە حاجی باوەیسی ناسراوە و گووتوویانە حەزرەتی سوڵتان ئیسحاق، حاجی باباحوسێنی پێی گوتووە.

حاجی بابا حسێن، لە بەر ئەو داستانەی کە سەبارەت بە سەفەری مەککە دەگێڕدرێتەوە لە لایەن حەزرەتی سەید عیسای بەرزنجی باوکی سوڵتان سەهاک و لەبەرئەوەی زۆربەی بنەماڵەکان لە حەفتەوانەکانن و لە هەمووی گرینگتر حەزرەتی سوڵتان کوڕی ئەو پایەبەرزە بووە و هەر بۆیە بە حاجی بابا عیسا ناوبانگی دەرکردووە و لە ناوەرۆکی ئاینی پەردیوەری یەکەمین مۆژدەدەری سەرهەڵدانی سوڵتان و هەوێنی ڕۆحی ئەو بووە و لە دەستەی حەفتەوانەکان بووە و زۆربەیان لە عێراق و ژمارەیەکیشیان لە ئێران (کرماشان و دەوروبەری) نیشتەجێن و لەم چەرخەدا سەید سوهراب ئیبراهیمی لە کرماشان گەورەی بنەماڵەکەیە، پیاوێکی پیاوانە و بە ئەخلاق و جێی ڕێزە.

تەیموور و سەرهەڵدانی تەیموورییەکان

تەیمووری بانیارانی کوڕی ڕەزا و خەڵکی گوندی بانیارانی ناوچەی گۆران لە داوێنی کێوی دالاهۆی کرماشان و لە موریدانی ئاغا سەی حەیدەری براکە بوو، ئاغا سەی حەیدەر ناسراو بە حەزرەتی سەی براکە (١٢١٠–١٢٩٠ کۆچی) کە موریدانی ئەم بەڕێزە، لە داوێنی کێوەکانی دالاهۆ، شاهۆ و ناوچەکانی گۆران و شارەزوور و... بینیویانە و پاش (بەرەکە) مامۆستای عەینولقوزاتی هەمەدانی (٥٢٥ی کۆچی مردووە) دووەمین کەسایەتییە لەناو ڕێبەرانی عەلەوییە توندڕەوەکاندا کە هەر بەو بۆنەوە پێیان دەگوترێ «بەرەکە».

تەیمووری بانیارانی لە ژێردەستی ئەم حەزرەتەدا پەروەردە بووە و گەیشتووەتە قۆناخی ویسال و بووتە پیری تەواو. کەراماتگەلێکی زۆری لێ دەگێڕنەوە کە لە خۆیەوە پیشانی داوە. هەتا ئەو دەم کە شەهید کراوە؛ کەراماتگەلێ وەک: گەڕانی لە سەرزەویندا کە، تەیی ئەرز دەکات و دەسەڵات بە سەر کات و شوێن و قسەکردن بەزۆربەی زمانە زیندووەکانی دنیا و خەبەر لە داهاتووە... کتێبە مێژووییە باوەڕ

پێکراوەکانی سەردەمی ناسری وەک (ناسخ التواریخ)، حەقایقولئەخباری خورموجی و ڕەوزەتوسەفا باسی سەرهەڵدان و توانای ناوبراویان هێناوە، بەڵام وا دیارە ئەمە لە تایبەتمەندییەکانی حەکایەت و ڕاستییەکانی مێژوویی پیاوە گەورەکان و شۆڕشگێڕانی عەلەوییە توندڕەوەکانە کە بەسەرهاتەکەیان لە هەر چاخ و سەردەمێکدا دەگۆڕدرێ. وەک ئەو باسەی کە خاوەنی تەرایقولحەقایق لە بیرەوەریی (باوە تەیموور کە لە ئەو شوێنەیدا باسی بەسەرهاتی میرزا مەحموودی گورگانی دەکات، لە زۆر شوێندا وایان زانیوە بابا تەیموور هەمان جەنابی تەیموورە کە مەلا محەمەد عەلیی کرماشانی فتوای مەرگی داوە، لە هەر ڕوویەکەوە کە سەیری ئەم ڕووداوە بکەین، بۆمان دەردەکەوێ کە ڕاستییەکەی شتێکی ترە و ئەوەی دەگێڕدرێتەوە لە ڕاستییەوە بەدوورە. لەبەرئەوەی محەمەد عەلی کرماشانی ساڵی ١٢١٦ی کۆچی، کۆچی دوایی کردووە و تەیمووری بانیارانی لە ساڵی ١٢٤٦ی کۆچی لە دایک بووە و ساڵی ١٢٦٨ کۆچی شەهید کراوە و مردنی ئاغا محەمەد عەلی و شەهیدبوونی تەیموور پەنجاو دوو ساڵی نێوانە و ئەو باسە دەبێ هیی باسی بەسەرهاتی کەسێکی تر بێ و هیچ پێوەندییەکی بە تەیمووری بانیارانییەوە نییە. [تەرائیقولحەقایق، بەرگی٣، ل٥٩١] لە کەلامی پیاوە گەورە توندڕەوەکانی عەلەوی (ئالی حەق) لە سەردەمی ئەفشارییەکان بەم لاوە، شوێنی پێی تەیموور و سەرهەڵدان و بزووتنەوەی ناوبراو ڕوونتر دەبێتەوە و ئاغا سەی ئەمروڵڵای شائیبراهیمی لە مەسنەد نشینەکانی بنەماڵەی شائیبراهیمیی سانایە کە پەڕاوێک سەبارەت بە پلە باتنییەکان و سەرۆکەکانی کاروباری تەیمووری بانی یارانی و ئاغا تەیمووری دووهەم (فەتاح) پێکهێنابوو و لە سەرماوەزی ساڵی ١٣٦٤ هەتاوی بڵاوی کردووەتەوە. ئەم بابەتانە کە بەپێی قووڵایی و لێکدانەوەی ئەوان لە دەفتەری یارسان بەتایبەت پەڕاوەکان: شێخ ئەمیر، ئاسەی فەڕەزی، حەزرەتی سەلیم و... وەدەست هاتووە ئاماژە دەکات و لە بەر ئەوەی باسی لێکۆڵینەوەکەی ئێمە لە سەر بەڵگە مێژووییەکان سوارە و باسی ئەو بابەتانە ناکەین.

لیسانولەلیک خاوەنی کتێبی (ناسخ التواریخ) لە گوزارشتی بزووتنەوە و سەرهەڵدانی حەزرەتی تەیموور کە بە پێی گوزارشتی حکوومەتی ڕێکوپێک کراوە و لە بەرگی چوارەمی جیوگرافیای مێژوویی و مێژووی بەربڵاوی کرماشاندا هێناومە

ئاغا تەیموور سانی

و بەم ڕاڤـەیە نووسـیـومـانە: لە سـەرەتای دەسـەڵاتی عـیـمـادودەولە و هاوکـات لەگـەڵ گـوزەرانی کـاروباردا تەیمووری یەکەمی گۆران سەری هەڵدا کە بوو بەهۆی بەدیهانی ترسێکی زۆر لە دڵی خـەڵکدا و عـیـمـادودەولەش لە دەرگـای سـیـاسـیـیـەوە لە گـەڵیـا هەڵسوکـەوتی کـرد لیسـانولەلیک لەم بابەتەوە دەنووسێ: (پیـاوێکی تر لە عەشیرەتی گۆران ناوی تەیموور بوو... و خـۆی بە جـێگری ئـیـمـامی زەمـان دەزانی و بەردەوام دەیگوت من هاتووم دەسـەڵات لە هەمـووی دەسـەڵاتدارانی جـیـهـان وەربگرمـەوە. ڕۆژی ١٥ جـەمـادیولئـەوەڵ خـۆم بە هەمـووان دەناسێنم و ئەم کارەش بە شمشێر ئەکەم و بۆیە خەڵکی بوونە گیانفیدای و بەسەر و ماڵەوە خۆیان دەکردە قوربانی و نزیک بوو وەکو میرزا عەلی محەمەدی باب دین و دەوڵەت بخاتە مەترسییەوە. ئیمامقولی متمانەی بە سوپا و هێزەکەی نەبوو، لە بەر ئەوە بوو کـە فـەرمانی هێرشی بۆ سـەر تەیمووری نـەدەدا. وای بیر دەکـردەوە سپاکەی تەیمووریان خۆش دەوێ، خەڵکی دەستە دەستە لە کرماشان و کوردستان و لوڕسـتـان و سلێـمـانیـیـەوە ڕوویان دەکـردە تەیموور و زۆریان خـۆش دەویست، بەتایبەت (عیمادودەولە) بیرێکی کردەوە بۆ هێرشکردنە سەری و هاوڕێ دەستەیەک لە سوپاکەی کە متمانەی پێیان بوو، هێرشی کردە سـەر تەیموور و بەر لەوەی کە خـەڵکی ناوچەکـە پێی بزانن تەیمووریان کـەلەبچـە کـرد و هێنایانە کـرماشـان و شازادە هەر خێرا سەری لە لەشی جیا کردەوە... (ناسیخولتەواریخ، لیسانولەلیک لە سپێهر، ب٤، ل ٢٩/٣٠، محەمەد جەعفەری خورموجی، حەقایقولئەخبار، ل ١١٢،/هێدایەت، ڕەوزەتوسەفا، ب ١٠، ل ٥٢٩) ـ (مێژووی تێروتەسەلی کرماشان، محەمەد عەلی سوڵتانی، ب ٤، ل ٣٤٠)

موریدەکانی تەرمەکەیان لە تەنیشتی موزەفەر عەلی شای کرمانییەوە ناشت[1] کە دواتر میر محەمەد ساڵحی حەیرانعەلی شا نیعمەتوڵڵایی هەر لەوێ نێژراوە (بۆ زانیاریی زیاتر بڕوانن بۆ (بزووتنەوە و سەرهەڵدانی عەلەوییەکانی زاگرۆس، محەمەد عەلی سوڵتانی، ب ٢، ل-ل ١٤٧-١٦١) موریدان لەو باوەڕەدان کە سەرهەڵدانی تەیمووری دووەم لە جامەی شائیبرایمدا بوو و هەروەها تەیمووری یەکەمیش لە جامەی باوەیادگاردا. بۆیە لە ناوچەکانی سانە و دینەوەر و کرماشان و... و پاش سەرهەڵدانی تەیمووری دووەم (فەتاح) لە سەر ئەو شتەی کە ئاغای ئەمروڵڵای شائیبراهیمی نووسیویە؛ مەلا بارام خانی گەشویری لوڕستانی زیندانبانی تەیموور کە چاودێر و پارێزەری بەسەرهاتە دیار و دەروونییەکانی تەیموور بوو، گوتوویە کە جگە لە بینین و نواندنی کەراماتەکان لە لایەن ئەو بەڕێزەوە پێش شەهیدبوونی فەرموویوی هەروەک خەڵکی دەیبینن نامرم و شۆر و قەرەباڵغییەکی زۆر وەدی دەهێنم و پاش مانگ و نیوێک سەرهەڵدەدەم. مەلا بەهرام خان لە سانە چەند بەیتێک شیعری نووسیوە و پاشان داویە بە خوالێخۆشبوو سەید فەرەجوڵڵای شائیبراهیمی کە بەم شێوەیە:

پەری زەنجیـــرم دڵ مـــاران وە تەنگ
یەکـــەردەی وێمـــەن وە هەزاران ڕەنگ

وەعدەی مـوویەڕۆ یەک مـانگ و نیـمێ
مـــەکـــەرۆم وەپا شــــۆرعـــەزیمێ

---

١ حوججەتی بەلاغی لە لاپەڕەی ٢١٨ی مەقالاتی حەنفا لەژێر وتنەکەی تەیموردا دەنووسێ: لە سەردەمی دەسەڵاتی عیمادوددەولە بە تۆمەتی تەسەوف لە کرماشان کەلەبچە دەکرێ و بە ئاماژەی ئەمیر کەبیر و فەرمانی محەمەد ساڵحی کرماشانی مامۆستای هەینی کرماشان دەکوژرێ، سەرەتا ئەوەی کە ئەم وێنەیە، وێنەی تەیمووری دووەمە و تەیمووری یەکەم هەر وێنەی نەبووە. دووەم تەسەوف و ئالی حەق دوو ڕێبازی جیاوازن، عیمادوددەولە ساڵی ١٢٦٨ی کۆچی پاش ئەمیر کەبیر دەسەڵاتی کرماشانی وەئەستۆ گرت. ئەمیر کەبیر هیچ کاری بەسەر ئەم بابەتەوە نەبوو، هەروەها تەیمووری دووەم کە لەو وێنەیە دەبینرێ نەکوژراوە و لە هەمەدان بەدەردی خوایی مردووە.

زاتی من نەزات حــەیدەر دوور نیـیــەن
شــەکـاکـان مـاچان یە تەیموور نیـیـەن

یـاران بزانـان یـە کـــــــــەرامـــــــــاتـە
مـــوردە زیندە بی هـەیهـــات هـەیهـــاتـە

بەپێی بەڵگەکـان: تەیمووری دووەم (فـەتاح) بەناوی ئاغا تـەیموورەوە کـە پێشـتـر باسـی لێ کـرا، لـە ناوچەی باڵاوەند و لە سـەردەمـی دەسـەڵاتی لوتفـعـەلی خـانی باڵاوەندی هـاوچەرخی عیمـادودەوڵە سـەر هـەڵدێنێ و ئەوەی کە موریدان گوتوویانە سـەرهەڵدانی دووبـارەی ئاغـا تەیموور ڕاسـتـە و دەچنە زیارەتی و بـاب و دایک و براکەی ئاغا تـەیمووریش باوەڕیان بەو شتە بووە و خـەڵکی سـانەش ئیـمانیـان بەم ڕاسـتـیـیــە هـەیـە و دەڵێن ئـەمــە هـەر درێژەی بـاسـی ڕۆحی و لـەشـی بزووتـنەوەی حـەزرەتی شـائیـبراهـیـم (تەیموور)ە و پێشـوازیی لێوە کـردووە و مـوریدگـەلێکی زۆر ناسـراوە و دیـار چوونە ژێر فـەرمـانی تەیمـووری دووەم؛ بەتایـبـەت: ئاغـا سـەی فـەرەجوڵڵای شـائیـبراهیمی و شـێخ نەزەرعـەلی جەناب کە کاریگەرییـەکی زۆری لە بڵاوبوونەوە و درێژەی چالاکیی تـەیمووری لە مـەڕ ئالی حـەقدا و لە ناوچەی سـانە، کرماشـان، دینەوەر و تاران هـەبوو. دوابەدوای بەڕێکەوتن و سـەرهـەڵدانی تەیمووری دووەم لە گەڕانەوەیەکیدا بۆ باڵاوەند هـاوڕێ لەگەڵ دەروێش نەسـروڵڵای جـەلالوەند لە لایەن کـاربەدەسـتـانی حکوومـەتی لوڕسـتـانەوە کەلەبچە دەکرێن و بە مـاوەی ١٨ مانگ لە زیندان دەمێنێتەوە و لە بەر ئەوەی هیچ خەتایەکی نەبووە و دادوەرەکانیش نەیانویسـتـووە لە زیندان نەمـێنێـتەوە و بـۆ ئەوەی ئەوانـەی کـە دژی بوون، دڵگیـر نەبن، پێـشـنیــاری پێی دەکــەن کــە لـە زیندان دەربـاز بێ، تەیمـووریش دەڵـێ بەو مـەرجـەی کە هـەمـوو هـاوڕێیـانم ئازاد بکەن و لەگـەڵ هـەمـوو هـاوڕێیـانـی لە زیندان دەرباز دەبێ و بەم بۆنەوە مـاوەیەک لە ناوچەکانی سـانە و ئەسەدئاوا و هـەمەدان و ئیـسـفـەهـان و شـارەکـانی تر لـە هـاتوچۆ دەبـێ و هـەر لەم هـاتوچوونە لـە زەرەند دووبارە کەلەبچە دەکرێ و ڕەوانەی تارانی دەکەن و لە ئەنبارشـای مەیدانی ئەرگی ئێـسـتـا بەند دەکـرێتـەوە. لە سـەردەمـی بەندبوونی تاقـمـێکی زۆر لـە بەرپرسـانی زیندان دەبنـە مـوریدی و پاش لێکدانەوەی خـەوێکی ناسـرەدین شـا (١٢٦٤ـ١٣١٣ کۆچی) لە وەڵامی پاشـا کە دەڵێ: (... تۆ هـەر ئەو کـەسـەی کە لە ڕۆژئاوای ئێراندا

ئاژاوەت ناوەتەوە و پێت وایە پاشای ئێرانی. تەیموور لە وەڵامیدا دەڵێ: ئێمە پاشای دڵەکانین و پاشایەتی دنیاییمان داوەتە دەستی ئێوەوە...)

هەر لە بەر ئەوەی کە بە باشی خەوەکەی پاشای لێک داوەتەوە، ڕزگاری دەبێ و مووچەیەکی ساڵانەشی بۆ دەبڕدرێتەوە و ڕەوانەی شاری هەمەدانی دەکات و لەوێ پیاوە گەورەکانی قەراگوزلوو ڕووی لێ دەکەن و ئەمیر ئەفخەم قەراگوزلوو، فاتمە خانی کچی خۆی لێ مارە دەکات و لە ناوبراو کوڕێکی دەبێت بە ناوی حەسەن شا (قوتبوددەولە) و فەریدولەلیک قەراگوزلوو چەند جار لە بیرەوەرییەکانیدا. باسی قوتبودەوڵەی هێناوە. ئاغا تەیمووری دووەم لە هەمەدان کۆچی دوایی دەکات و وێ دەچێ دەرمانخوارد کراوە و بە پێی دەسپاردەی خۆی لە حەمامی بن بازاڕ دەیشۆرن و غوسلی دەدەن و لە تەنیشتی بارەگای باباتاهیر دەنێژرێ. دەرویش نەسروڵڵای هاوڕێ تەیمووری دووەم دوایی، دەڕواتە تویسرکان و لەوێ ژیانێکی باش پێکەوە دەنێ و پتر لە ٧٠ ساڵ تەمەنی کرد و هەر لە تویسرکان کۆچی دوایی کرد. هەروەها لەگەڵ منداڵە مامۆستاکانی ئاغاتەیمووری دووەم لە پێوەندیدا بووە (ڕاڤەی ژیان و بەسەرهاتی بەڕێز تەیمووری بانیارانی و ئاغا تەیمووری دووەم (فەتاح)، سەید ئەمروڵڵای شا ئیبراهیمی، سانە، سەرماوەزی ١٣٦٤).

بەرەی پاش تەیموور وەک خۆی نەبوون، حەسەن شای قوتبودەوڵە کە پیاوێکی خوێندەوار و لە دەرباری ئەحمەد شای قاجاڕ دەسەڵاتی پێ درابوو هەر خەریکی کاری دنیایی بوو... و تەنیا کچەکەی قوتبودەوڵە کە شووی کرد بە سەید عەلی ئەسغەر تورکستانی و دواتر یەکێ لە گەورەکانی ئالی حەق بوو کە وادیارە هیچ منداڵێکی لەپاش بەجێ نەماوە؛ بەڵام سەید فەرەجوڵڵای شائیبراهیمی وەک وتمان لە هەمەدان و کرماشان، سانە، دینەوەر و ئازەربایجان لە هاتوچۆدا بووە و شێخ نەزەرعەلی جەناب کە تەیمووری دووەم فەرمانی پێی دابوو ڕەوانەی تاران ببێت و ببێتە پەرە پێدەری بیروباوەڕی تەیمووری و لێرەدا باسی ژیان و بەسەرهاتی شێخ نەزەرعەلی و جێگرەکانی دەکەین:

شێخ نەزەر عەلی جەناب لە موریدانی بەرجەستەی ئاغا تەیمووری دووەم بوو کە ناو و ناوبانگی وی لە نێوان هەمووی ئالی حەقەکاندا بڵاوە.

محەمەد ئیبراهیم باوکی شێخ و محەمەد باقر باپیری ئەو لە بڕوامەندانی ڕاستەقینەو خزمەتکارانی کۆمەڵگا بوون و هەروەک گوتراوە حاجی میرزا

ئاغاسی، وەزیری ڕۆژگاری محەمەدشا بەهۆی نەخۆشی بەنهێنی ماوەیەک لە سەحنە میوانی محەمەد باقر بووە و بەهۆی خزمەتکاری و پەرستاری و پیاوەتیی ئەو خۆسپێری یارسان بووە (!!) ئەم خاڵە تا چ ئاستێک ڕاست بێت، ڕوون نییە؛ بەڵام پێکهاتی گێڕاندنەوەکە، نیشاندەری گیانبەختکەر و چاک ڕەوشتیی باوباپیری شێخە.

شیخ نەزەر عەلی یەکێک لە سێ منداڵی کوڕی محەمەد ئیبراهیم سەحنەیی لە هەڕەتی لاویدا هاوشانی باوکی، کاتی بڵاوەی هەواڵی گرتنی حەزرەتی تەیموور بانیارانی بەرەو زیندانی میری وە ڕێ دەکەون، لەو چاو پێکەوتنەدا، تەیموور پرسیار دەکات، کە چەن کوڕت هەیە و محەمەد ئیبراهیم وەڵام ئەداتەوە (سێ کوڕ). تەیموور لە وەڵامیدا دەڵێت کە ئەم کوڕە (نەزەر عەلی) بۆ من، دوو کوڕەکەی تر بۆ خۆت.

تەیموور بانیارانی شەهید دەکرێت، سلووکی لاوی شێخ هاوڕێ عەوداڵی بەناوی (فەقیر عەلی) تێپەڕ دەبێت، تا جەنابی تەیموور شا (دووەم) لە هەمەدانەوە دێتە شاری سەحنە و لە ئەشکەوتی (شەوق عەلی)دا جێگیر دەبێت و شێخ نەزەرعەلی بانگ دەکات سەیرو سەختی و ڕیازەت و شەیدایی و دوورەپەرێزی لە دنیا لە ئەو چاوپێکەوتنەدا مسۆگەر ئەبێت و قۆناغی نوێی ژیانی ئاینی و دەروونی نەزەر عەلی دەس پێ دەکات، سڕ و نهێنیی پشت پەردەی لە دەم یارەوە بیست و ڕیشەکانی مۆرکراو بە ئاکام و دواڕۆژی باش و ڕووناک دڵگەرم کرا، شرۆڤەی قسەو باس و بەسەرهاتە عاشقانەکانی ئەم مورید و پیرە، پێویستی بە باسێکی سەربەخۆیە.

جەنابی تەیموورشا لە دوای سەفەرەکانی خۆی لە هەمەدانەوە بۆ سەحنە ئەرکی ڕێنوێنیی لایەنگرانی لە تاراندا خستە سەرشانی، نەزەر عەلی وادیارە لەم کاتەوە بە شێخ نەزەرعەلی ناوبانگی دەرکردووە، نازناوی (شێخ) لە ئاینی عەلەوییەکانی ئەهلی حەق پاش سەرهەڵدانی حەزرەتی سوڵتان سەید ئیسحاقی عەلەویی بەرزنجی وادیارە تەنیا شێخ ئەمیر بە ناوبانگ بووە کە ئەم ناوەی بەسەردا براوە، ئەم هەڵبژاردە فیداکارە کە بۆ هەوەڵین جار نازناوی (شێخ)ی پێ دەوێ و ماڵ و خێزانی بە جێ دێڵێت و منداڵەکانی (محەمەد عەلی و کچەکەی) دەداتە دەستی مێهر عەلیی برای، پاش پێدانی مافی شەرعی بە هاوسەرەکەی کە تاقەتی چوون بۆ تاران و خێزانداریی ئەم گەورەیە نەبوو، بۆیە لێک جیا دەبنەوە، ئەنگوستیلەی

جێنشینی له دەس، گۆچانی ئیزن هەڵ ئەگرێت، وەڕێ دەکەوێت، له پێشدا به نامەیەک تیرۆری ناسرەدین شا بۆ ئیمام قولیخان سەرتیپ قورخانه که سەرۆکی حیساب و ژمێریاری نیزام و له شوێنگرانی باوەڕمەند و خزمەتکار و چاککردار بوو، بەڕاشکاوی باس دەکات و به ڕێکوپێکی له کاروباری ماڵی و مووچەی ڕاسپاردەکان هەواڵی بۆ دەنێرێ، تیرۆر هەروا که پێشبینی کرابوو؛ ڕووی دا و پاش هێمنیی دووباره و به تاج و تەخت گەیشتنی موزەفەرەدین شا له هەمان ساڵ ١٣١٣ کۆچی مانگی، شێخ نەزەر عەلی هاته تاران و له کۆڵانی درەخشان، گەڕەکی سەنگ لەج له خانووی ئیمام قولی خان سەرتیپدا، نیشتەجێ بوو، دەبێ ئەوەش له بیر نەکەین که لەم کاته گەوره گەلێک وەک حاجی میرزا محەمەد حەسەن ئیسفەهانی، سەفی عەلی شا (١٢٥١ ـ ١٢٢٦ کۆچی مانگی) قەتار عەلی شای تارانی و موریدی هەڵکەوتووەکەی بەهار عەلی شا خاکسار، عەبد عەلی شای نەتەنزیی کاشانی، وەفا عەلیشای شیرازی مەلا سوڵتانی گونابادی و... زۆربەی زاناکانی یا دانیشتووی تاران بوون یا هاتوچۆی ئەو شارەیان دەکرد، شێخ نەزەر عەلی به یارمەتی و به ئاماژەی تەیموورشا له کۆمەڵەدا ناونیشان و پلەی تایبەتی وەدەس هێنا، و جگه له پێشوازیی شوێنگران، ئاوەزمەندان و گەوره پیاوان و توێژەرانی ڕاستەقینەی بۆ خۆی ڕاکێشا، وەک شوێنێک له لایەن پێرەوانەوه بۆ نیشتەجێبوونی تەکووز کراو، و کەڵه پیاوانێک وەک؛ ئەدیبولەمالێک فەراهانی – شێخ عەبدولعەلیی موئبێد بیدگولیی کاشانی (سەردار کەبیر) ـ برای سپەهدار تونکابونی داگیرکەری شاری تاران، ئەمیر ئەسعەد کوڕی سپەهدار ـ میرزا سەید زەینەلعابدین خان ـ موستەعانەلمولک ـ بەرپرسی کاروباری موزەفەرەدین شای قاجار ـ و موسەدقوسەڵتەنه برای موستەعانولمولک ـ حەمیدوسەڵتەنه ـ دۆکتور غەربی ـ مودیرودەوڵه ئوسانلوو ـ میرزا محەمەد عەلی خان مەغازەیی ـ خوسرەوخان سەردار ئیعتماد ـ سەرۆکی قۆرخخانەی تاران ـ و... ڕێزیان لێ گرت، دەستەیەک سەریان پێ سپارد و هەندێ بوون به مورید و به جێگری زۆرێک له داخوازییەکانیان به دی دەهات، له کەرامەت و کاره سەرسوڕێنەرەکانی ناوبراو، گەورەکان چیرۆکی جۆربەجۆر دەگێڕنەوە؛ بەتایبەت چاککردنەوەی سەرسوڕێنەری موزەفەرەدین شا تا واژۆی فرمانی مەشرووته به ئەو پێوەند دەدرێ که بەو بۆنەوه به دەستووری شا ناوی (جەناب) و بڕی پێنجسەد

شێخ نەزەر عەلی (جەناب ئەوەل)

تمەن پارەی باوی ئەو ڕۆژە پێشکەشی شایانە بە جەناب دەگەیشت کە بە تەواوی خەرجی بانگخوازی چاکەکاری و دابینی کاروباری بە شوێنگران دەکرا.

جەنابی شێخ نەزەر عەلی (جەناب ئەوەڵ) لە پەیڕەوە سەرسپێراوەکانی بنەماڵەی شائیبراهیم بوو و هەر بەم هۆیەوە هەڵبژێردراو گەیشتە پلەو پایەیەک. سەید، بنەماڵەی شائیبراهیم لە سەردەمی جەناب شێخ نەزەر عەلی کە هەمیشە لە خزمەتی جەنابدا بوو؛ خوالێخۆشبوو ئاغا سەید سەفی خان بوو کە لە ڕەزی ئاوا (نزیک گۆڕستانەکەی ئێستا) کچێکی هەبوو دەروون دڵپاک بە ناوی پەری خاتوون کە شێخ نەزەر عەلی بە (ئاغا زادە خاتوون) بانگی دەکرد، و لەلای بنەماڵەکەی ڕێزی زۆری هەبوو.[١]

شیخ نەزەر عەلی (جەناب ئەوەڵ)؛ پاش تەمەنێکی زۆر، بانگخوازی و ڕێنمایی و نواندنی کەرامەت و کاری سەرسووڕێنەر کە قسەی سەر زاری شوێنگران و بڕوامەندان و بە جێماوانی ئەو ڕۆژگارەیە، یارسان ئەکات بە ژوان و ئەڵێت ئەرکەکەم تەواو بووە، نیعمەتوڵڵاخانی تەیموری جێگری جەم جەناب؛ حاجی موعەزەم، پزیشکی بە ناوبانگ دەهێنێت بۆ راسەری پزیشکەکە ڕا دەگەیەنێ کە نەخۆشییەکەی جێگەی مەترسی نییە و حاڵی باش دەبێ، بەڵام لە کاتی دیاریکراو؛

١ ئاغا سەید شەمسوڵڵا کوڕی پەری خاتوون ئێستا سەید سەرجەم لە جەمخانەی جەنابە، خوالێخۆشبوو شێخ نەزەر عەلی، مەرگی ئاغا سەید سەفی خان لە یەکێک لە جەژنەکانی نەورۆز بۆ پەیڕەوانی یارسان پێشبینیی کردبوو کە هەر ئەوەیش ڕوو دەدات و لە ڕۆژەکانی یەکێک لە جەژنە نەورۆزەکان بە ڕەحمەتی خوا دەچێت.

کاتژمێر ٢ پاش نیوەڕۆی ڕۆژی نۆزدەمی١٣٣٤ کۆچی مانگی دەکەوێتەوە سەرپێ و ڕووی ئەکـا لە (پەردیوەر) کـرنۆش ئەبات هاوار دەکـا یا عـەلی و ئیـدی راست نابێتـەوە، موریدەکان لاشـەی پیرۆزی لەسـەر شـان تـا (قاسم ئاوای شـاهی) هەڵ دەگرن و لەو شوێنە کە خۆی لە کاتی ژیاندا، دیاریی کردبوو لە کەناری ئیمامزادە عەقیل لە پارچە زەوینێک کە قەوامودەولە بە (جەناب)ی بەخشیبوو، نێژرا، بە پێی ئەسپاردەی خۆی لە سەر گۆڕەکەی چوار تاقێک دروست کرا و پاشان شوێنگرانی ئەو گـۆڕەکـەیان گـەورەتر کـرد و دیوار و پەرژینیـان بۆ کـرد.[1] ئەدیبـولـەمـالێک فەراهانی ئەم پارچە شیعرەی بۆ مێژووی کۆچی دوایی ئەو وتووە:

تاریک شـد جـهـان ز مـلال نظرعلی
دریا گـریست خـون ز خـیـال نظرعلی

ابر آورد قطیـــفـــه زنـهـــار در کنار
گـوید منم مـصـدق حـال نظرعلی

مـــرغ آورد بدیعــه شــوریده آشکار
کـز من شنو جـواب و سـئـوال نظر

کوه از کنار خویش یم خرده سازکرد
در شـســتن حــرام و حــلال نظرعلی

کمتر کسی بزاویه دیدم سپرده جان
مـــحـــروم از عطا و نـوال نظرعلی

وارستـه گشت دامـن قدرش زمـاسوی
کـو شــاخ بود و مـیـوه ظلال نظرعلی

بنگر کـه شاهدان بکجا قـائمند از آنك
کـوتـه شـود سـخن بـه کـمـال نڤرعلی

---

١ ئەم زانیارییانە لەسەر بنەمای نووسراوەکانی بەڕێز ئەندازیار سیاوەش تەیمووری کە بێ دریغ بەدەستی ڕادەگەیاندم تەکووز و نڤیسیاری بووە.

دلدارم از وثاق چو آمد به مهر خوان
بنشست گوشەیی به خیال نظرعلی

ناگە جمال فرخ وی را بدید باز
پیدا از او لُفات و خصال نظرعلی

گفتا حقیقتی بود از سال مرگ او
گفتم کدام گفت (جمال نظر علی)

پاش مەرگی شێخ نەزەر عەلی (جەناب ئەوەڵ) کوڕەکەی شێخ محەمەد عەلی (جەناب دووەم) لەدایکبووی ١٢٨٨ کۆچی (١٢٥١ هەتاوی) جێ گرتەوە، ئەم ڕۆژگارە هاوکات لەگەڵ شەڕی جیهانی ئەوەڵ و داگیرکردنی ئێران بە دەستی وڵاتە یەکگرتووەکان و ڕەواجی دەنگی ڕۆئاوا لەلایەن ناوەندگەلی سیاسی و باڵوێزخانەکان لە تاران و ئاڵوگۆڕی ڕواڵەتی مەکتەبە ڕەوش چاکەکان و خانەقا و تەکیەکان و... بوو. شێخ محەمەد عەلی (جەناب دووەم) میراتی پیرۆزی باوکی بە باشی پاراست و لە ڕووخانی قاجاریە و سەرەتای پەهلەوی کە دین و بڕوا و ئاین بەشێوەیەکی گەلاڵەڕێژیکراو دەدرایە کۆمەڵگا، توانیی لە کەندو کۆسپە کۆمەڵایەتییەکان کە لە سەر دەنگ و بڕوای ئاینی کار کۆبووبوونەوە، بێ خەوش و بە سەلامەت تێ پەڕێت و شوێنگرانی تێ پەڕێنێت و ئەرکەکەی خۆی بە ئەنجام بگەیەنێ.

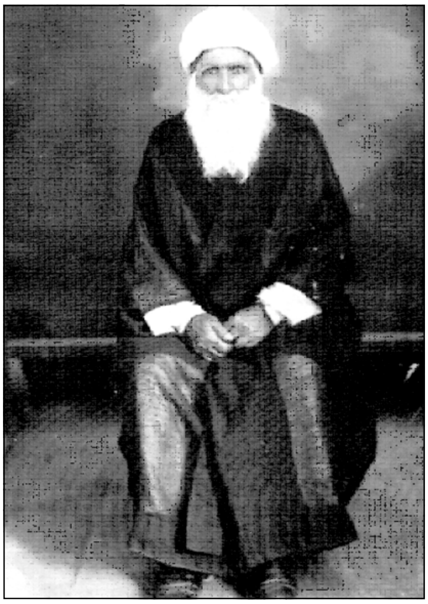
شێخ محەمەد عەلی (جەناب دووەم)

ئەو هەروەها پاش نزیک بە چل ساڵ لە سەرۆکایەتی و

سەرپەرشتی و بەرانبەرکێ زۆر لەگەڵ دژواری و گوشارەکان کە بە پێی کات دژوارتر لە ڕۆژگاری (جەناب ئەوەڵ) بوو، بە کەرامەت ئافەرێنیی زۆر کە لە بیرەوەرییەکانی موریدەکان و بڕاوامەندانداا بۆ هەمیشە تۆمار کراوە، بەرەو لای یار ڕۆیی و لە بیستوحەوتەمی ڕێبەندانی ١٣٢٩ هەتاوی بۆ هەتا هەتایە ماڵئاوایی لە ژیان کرد، لاشەکەی بە دەستی پێڕەوان و بڕوامەندان لە کەناری زیارەتی باوکیدا (قاسم ئاوای شاهی)، نێژرا[١].

پاش ئەو کوڕەکەی ئاغا شێخ محەمەد باقر (جەناب سێیەم) (لە دایکبوی ـ ١٢٩٠ هەتاوی) کوڕی شیاو و زانای جەناب دووەم، چرای جەمی ڕۆشن هێشتەوە و خاوەن مێژوویەکی پڕ هەوڵ و تێکۆشان و بانگخوازییە، جگە لە درێژەدان بەڕێبازی باوباپیران لە وە ئەستۆگرتنی جەم و پێڕاگەیشتن بە کاروباری پێڕەوان، ئەم پایەبەرزە لە سەرجەم کاروبارەکانی تری وەک؛ چاکەسازی بارەگای حەزرەتی سوڵتان سەید ئێسحاقی عەلەویی بەرزنجی بە پشتگیری و تەقالای ئەوان لە کارە هەتا هەتاییەکانە، هەرچەن کە بەمەبەستی کشتوکاڵ، ماوەیەک ئەڕواتەوە شاری سەحنەی پارێزگای کرماشان، بەڵام تا ئەوەندە بکرێت، دێتەوە تاران و لە کۆمەڵی شوێنگران و موریدان حازر دەبێت و بە نەبوونی ئەوان ڕۆڵە شیاوەکانیان جێبەجێکردنی کاروباری موریدەکان و کۆمەڵگایان لە ئەستۆ دەگرت.[٢]

---

١ شیاوی بیرئائینە، کە بنیاتی جەم جەناب لە تاران و زیارەتگای ئیمامزادە عەقیل و... لە لاپەڕەکانی شوێنگران و موریدەکانی جەناب (ئەوەل و دووەم) بووە کە هێشتا درێژەی هەیە، ئیتر ئەوەی کە پێش هاتنی جەناب ئەوەل بۆ تاران، ئەهلی حەق شائیبراهیمی و حەوتووانە لە شاری تاران نەزر و نیازی خۆیان لە ماڵدا سەوز دەکرد و دەفرێکیان بۆ دوعا لەسەر خوێندن ئەهێنایە خزمەتی جەم کە پاش تەوەڕککردن کەمێکیان لێ دەبردەوە بۆ ماڵ و لەگەڵ پاشماوەی نەزرە تێکەڵیان دەکرد و بۆ خۆیان بەکاریان دەهێنا، ئەم ڕەوشە دەبووە هۆی سووکایەتی بە موریدە هەژارەکان، بەم بۆنەوە خوالێخۆشبوو جەناب ئەوەل دەستووری دا کە لەمەولا گشت بنەماڵەکانی ئەهلی حەق نەزر و نیازەکانی خۆیان لە دەفرێک بکەن و خزمەتکارەکان لە جەمخانە سەوزی دەکەن و هەر بنەماڵە جەم بەش دەبات و شاوگەدا لە پێشگای حەقدا بەشی بەرانبەریان دەبێت، ئەم ڕەوشە لە ڕۆژگاری ئەو لە تاران بوو بە داوونەریت و ڕەواجی گرت.

٢ نووسراوەکانی ئەندازیار سیاوەش تەیمووری (بە نڤیسیاری و دەرهێنانەوە).

تیمووریيەکانی تاران

جەمخانەی جەناب

محەمەد باقر

|

محەمەد ئیبراهیم

|

شێخ نەزەر عەلی (جەناب ئەوەڵ)

|

شێخ محەمەد عەلی (جەناب دووەم)

|

شێخ محەمەد باقر (جەناب سێیەم)

پاش سەرهەڵدانە دوابەدواکانی زاتە حەقییەکان = ئەهلی حەق لە سەردەمی ناسری (١٣١٣ ـ ١٢٦٤ کۆچی مانگی) و پاش ئەوەیش لە دواین سەرهەڵدانی ئەم سەردەمە، کەسایەتییەکی لێهاتوو، بەجەرگ، زانا و دەسەڵاتدار لە کاروباری دین و دنیا و دەروون وەدیار کەوت، کە شیکردنەوەی هەمەلایەنەی کەسایەتی ئەو نووسراوەیەکی درێژو سەربەخۆی دەوێت تا بە لێکدانەوەیەکی قووڵ و وردبینانە ئارمانج و مەبەست و بیرو ئەندیشەی ئەم پیاوە ئیلاهی و پیرۆزە بناسێندرێت.

حاجی نێعمەتوڵڵا موکری جەیحوون ئاوایی (١٢٩٨–١٢٥٠، هەتاوی) لە پایەبەرزانی زاتە دواییەکانی (ئاڵی حەق) کە بە ئاراستەیەکی سەرلەبەر پڕ کەند و کۆسپدا دەرباز بوو و پلە بەرزە مەعنەوییەکانی بڕین بە تێپەڕبوونی قۆناغە دەروونییەکانی ئامانج ڕۆیشت، راڤەی تێکڕای ناوەڕۆکی لە چوارچێوەی ئەم باسەدا ناگونجێ. بنەماڵەکەی ناودار و بەناوبانگ بوون و لە دەڤەری موکریان بە حەوارییەکانی حەزرەتی سوڵتان سەهاک دادەنران. هەروەک نووسراوە:

بنەبابانی خێڵەکەیان دەچێتەوە سەر بە حسەین بەگی جەڵد (باوکی خاتوو ڕەزبار) ئەگات کە هەموویان لە سەر ئاینی سونەت و جەماعەت بوون، بەڵام پاشان دەکەونە ژێر کاریگەریی ئاینی ئەهلی حەق و دێنە سەر ئەم ئاینە بە ماڵ و سامانەوە لە ناوچەی موکریان دەردەچن و خۆسپێراویی حەزرەتی شاحەیاس لە ئەستۆ دەگرن.

وا دەگێڕنەوە کە پیری دەستەوەر سەر بەم خێڵە، سوارەی موکری پێوە نالکێن جگە لەو حەوت بنەماڵە کە دەبن بە هۆگری ئەو، ئەم بنەماڵەیە یەکێک لەو حەوتەن، میری هندوو کە پیری دەستەوەر بەهۆی پیاوەتی و دڵاوایی پیتاکی ئەو حەوت ماڵەیەی پێ دەبەخشێت؛

لە سەردەمی ئاغا سەیید عەبباس شاحەیاسی، بەیان بەگ (بەهرام بەگ)

بنەبابی حاجی نیعمەتوڵڵا لەگەڵ ناوبراو دێتە جەیحوون ئاوا و نیشتەجێ دەبێت، کە گەورەگەلی خێڵ لە سەر بنەمای ڕەگەز لە بەرەی ئەون.[١]

حاجی نیعمەتوڵڵا لە ١٢٩٨ی هەتاوی لە دنیا دەرچوو، و لە جەیحوون ئاوا نێژرا، لەپاش ئەو بەڕێزە کوڕێکی ڕیازەتکێش و ڕەوشت چاک بە جێ ما کە لە سەردەمی گەنجییەتیدا لە ژێر دەستی باوکیدا پەروەردە کرا، لە ڕاستیدا ئەو ڕێڕەوی ڕێگای باوکی و پەرەپێدەری مامۆستا و پیرەکەی خۆی بوو و بە لێهاتوویی و سەرکەوتوویی تەواو ئەم ڕێگایەی گرتەبەر.

حاجی نیعمەتوڵڵا، نووسەر و هۆنەرەوەی بەتوانای دەقە ئاینەکانی ئەهلی حەق کە ڕۆژگاری دووره پەرێزیی خۆی بە تێکۆشانی زۆر تەرخانی ئاسەوارە بەنرخەکان وەک شانامەی حەقێقەت و فەرقانولئەخبار و... کرد، و بە سەرناوی (وەهاب) ناوبانگی دەرکرد و بە سەرناوگەلی عەتار و موجرێم لە شیعرەکانیدا دەرکەوت[٢]، سەرۆگیرێک کە نهێنییە شاردراوەکانی هەزار ساڵەی لە بەرچاوی بەرەی داهاتووە هاوئاینەکانی خۆی وەک خۆر ڕووناک کردەوە و توانیی بە میراتگرێک کە لە گشت لایەنێکەوە لە خۆی دەچوو، هەواڵی سەرۆیی خۆی بە تەواوی جیهان ڕابگەیێنێت.

ئەم مرۆڤە دەروون پاکە، دەڵێت بۆ ئەم مەبەستە دروست کراوە. ئەگەر ئەو لە داهێنان و پلەی دەروونی و زاڵبوون لە سەر سووچ بە سووچی یاسا و پێودانەکانی مەکتەبی یاری و ڕاڤەی کەلام و زیندووکردنەوەی هونەری ئاینی بەتایبەت مۆسیقا لە دیاردەکانی چەرخی ئێستا بزانین و هەندێ جار باڵاتر لە باوکی ناوی لێ ببەین، زۆرمان نەگوتووە.

حاجی نوورعەلی ئیلاهی؛ ناسراو بە حەزرەت ئیلاهی و ئوستاد ئیلاهی

١ آثار الحق. ل ٥٨٧–٥٨٨.

٢ لە نێوان ١٨ بەرگ لە نووسراوە جۆرەوجۆرەکانی ئەو کتێبی (شانامەی حەقیقەت) یەکەمین جار لەلایەن ئەنجوومەنی ئێرانناسی فرەنسا لە ئێران چاپ کرا. هانری کربن توێژەر و ئیسلامناسی بەناوبانگ کە لە کاتی چاپی ئەم کتێبە سەرپەرشتیی ئەنجوومەنەکەی لە ئەستۆ بوو، (شانامەی حەقیقەت) بەکتێبێک وەک کتێبی پیرۆز (سەردەمی کۆن - ڕۆژگاری عەتیق) ناو دەبات.

(١٢٧٤ـ١٣٥٣هەتاوی) فەیلەسووفی تاکە پەرست، زانا لە زانستە ئاینییەکاندا و مامۆستای لێهاتوو و هەڵکەوتووی مۆسیقا، لە بیستی خەرمانان ١٢٧٤ هەتاوی لە گوندی جەیحوون ئاوای دینەوەری کرماشان لە دایک بوو.

ئوستاد ئیلاهی لە ژێر چاودێریی باوکیدا، هەر لە منداڵییەوە دەستی کرد بە ڕیازەت و خواپەرستی، سەردەمی گەنجییەتی ئەو هاوکات بوو لەگەڵ فێربوونی وانە باوەکانی ئەو سەردەمە، پتر بە تێفکرین و وەرگرتنی ئەزموونی مەعنەوی و دەروونی تێپەڕ بوو و هەر وەها لەم خولەدا بوو کە دەستی دایە داڕشتنی بیرە فەلسەفی و ڕۆحانییەکانی خۆی لە ساڵی ١٣٠١ لە پلەو پایەی دەروێشان و مێزەر لە سەران سەفەرێکی بۆ تاران کرد لە ساڵی ١٣٠٨ هەتاوی لە ٣٤ ساڵیدا بۆ جاری دووەم هاتە تاران، سەری تاشی و مێزەری لە سەر دانا و بۆ دەمێکی درێژ مایەوە. پاشان چووەوە بەڕێوەبەرایەتی تاپۆ و پاشان گەڕایەوە بۆ کرماشان. لە گوڵانی ١٣٠٩ هەتاوی تا گەلاوێژی ١٣١١ هەتاوی لە سەرئێشەکەی مایەوە. لە گەلاوێژی ١٣١١ هەتاوی تا گەلاوێژی ١٣١٣ نوێنەری تۆماری تەجریش بوون، لەم کاتەیشدا لە کۆلێژی مافدا ناوی نووسی. خولەکە سێ ساڵە بوو، کاتێ ناوی نووسی، تەنیا خولەکە شەش مانگی مابوو. بە پشت بەستن بەتوانای زانستیی خۆی و بەهەوڵێکی سەرسوڕێنەر توانی لە ساڵی ١٣١٢ تاقیکردنەوەکەی بەسەرکەوتوویی ببڕێ و وەک بەپلەی نایاب تەواوی کرد.

ئوستاد نوور عەلی ئیلاهی و کەسوکارەکەی لە گەلاوێژی ١٣١٣ هەتاوی تا گەلاوێژی ١٣١٦ لە ئەمنی ئاشتیی لارستان بوو.

لە گەلاوێژی ١٣١٦ تا خاکەلێوەی ١٣١٧ بوو بە ئەندامی جێگری لێپرسینەوەی دادگای شیراز.

لە ڕەزبەر ١٣١٨ هەتاوی تا سەرماوەز ١٣٢٠ دادستانی خورەم ئاباد بوو.

لە سەرماوەز ١٣٢٠ هەتاوی تا بەفرانبار ١٣٢٢ سەرۆکی لقی دووەمی دادگای شارستان و ئەندامی کومیسیۆنی موڵک بەخشی بوو.

لە ڕەشەمەی ١٣٢٢ هەتاوی تا ڕەزبەر ١٣٢٣ سەرۆکی دادگای شارستان و دادگای گرانفرۆشانی کرمان بوو.

لە بەفرانبار ١٣٢٤ هەتاوی تا خەزەڵوەری ١٣٢٦ داواکاری گشتی قوم بوو.

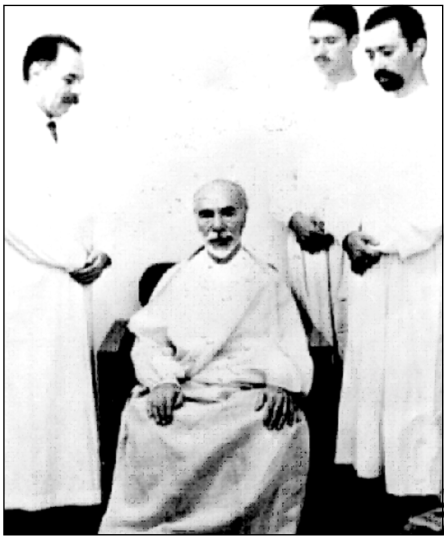

ئوستاد نوور عەلی ئیلاهی و نزیکانی

لـە خــــــەزەڵـوەر ١٣٢٦ تـا خـــەرمـــانان لە تاران مـــایەوە و خەریکی خزمەتگوزاری بوو.

پاشـان لە خـەرمـانانی ١٣٢٧ تا گـەلاوێژی ١٣٢٨ ڕاوێژکـاری دادگاکانی پارێزگای کرماشـان بوو.

لە سـەرمـاوەز ١٣٢٨ هـەتاوی تا جـــۆزەردان ١٣٣٠ ســـەرۆکی دادگای جەهروم بوو.

لـە جــــــــۆزەردان ١٣٣٠ تـا گـــەلاوێژی ١٣٢٤ لـە دادگـــای تاران، جێگری داواکاری کشـتی پارێزگـا بـوو و لە مـاڵی تایبـەتی خـۆیدا لە کۆڵانی فـەتوورەچی دەژیا و لـە سـاڵی ١٣٣٦ هەتاوی خـۆی خـانە نشین کرد[1]. لەم کاتەوە تا دوا چرکەی ژیانی، قۆڵی بۆ نووسینی کتێب و پەروەردەکردنی قـوتابییـان هەڵ کـرد و بینـای مەکـتـەبی لـەم کـاتـەوە پتـەو کـردەوە. گۆڕانـکاریی بناغەیی لە شـێوەی ژیان و بە جێگای پەراوێزنشینی و دووری گرتن لە خەڵک هاتە ناو کۆمـەڵگا، بە واتای ئەو جەنابـە بۆیە پێویست بوو کـە بتوانێت لە کرداردا بیر و ڕوانگەی خـۆی بچەسـپێنێ و بنەمـا بڕواییـیەکان و پێوەرە ئاینی و ئاکارییـەکانی خـۆی بداتە بەر ئەزمـوون و تاقیکردنەوە و پتـەوی و ڕەسـەن بوونیـان لە پراکتیکدا بسەلمێنێ.

لە تێکرای مـاوەی دادوەرییـدا خـەریکی توێژینـەوە و تاقیکردنەوە بووە، لە بواری بیـرو فیکری مـەعنەوی و فـەلسـەفـیدا، ئەگـەرچی بەڵگـەیەکی وامـان سـەبارەت بە

---

١ مـامۆسـتـای خوالێخۆشبـوو کـەیوان سـەمـیعی کە لە نووسراوەکانیدا لە چاوپێکەوتن و پێوەندیی خۆی لەگەڵ ئەوان قسەیان کردووە. زۆرجار ئاماژەیان کردووەتە دروستی و تەقەلای بێ وچان و تێفکرینی قووڵی جەنابی ئیلاهی لە ڕۆژگاری دادوەرییاندا.

شێخ مەلەک جان خانم
نیعمەتوڵڵایی

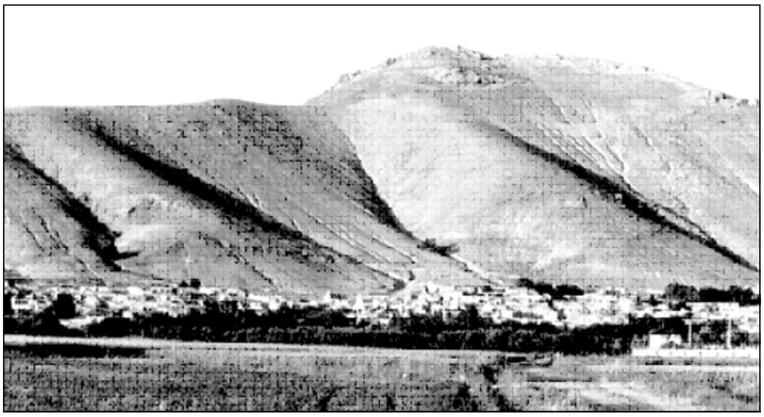

جەیحوون ئاوا جێگەی لەدایکبوونی دانەرانی مەکتەبی ئیلاهی

پەرەساندی بیر و بۆچوونەکانی ئەوان لەو ساڵانە بە دەستەوە نییە. بەڵام دڵنیاین لەوە کە خولی کاری دادوەری، خولێکی ئێجگار پڕ بەهرە بوو و ئەزموونگەلی ڕاستەوخۆ و تاکەکەسیی و لێکۆڵینەوەکانی لەو سەردەمە، قووڵتر و دەوڵەمەندتر کردەوە و بەستێنێکی لە باری بۆ هەنگاوگەلی دواتری مامۆستا تەیار کرد[١]. لەم نێوانەدا، مۆسیقای ڕۆحانی کە لە سەردەمی منالّییەوە بەشێکی گرینگ لە ئیشە ڕۆژانەکانی ئەو دەهاتە ئەژمار، وەک هەمیشە گرینگایەتیی هەبوو، مووسیقاناسانی بەناوبانگ، هەمیشە بە مامۆستای تاک و هەڵکەوتووی تەمبووریان ناسیوە، کە بە داهێنانی ئاسەواری پڕ بایەخی نوێ و داهێنانی تازە بەردەوام بە خەزێنەی بێ وێنەی مۆسیقارە پێشووەکان دەوڵەمەندتر دەکرد[٢].

هەروەک ئاماژەمان پێ کرد؛ لە ساڵی ١٣٣٦، ئەرکی ئیشی قەزاوەت و دادوەریی ئوستاد ئیلاهی کۆتایی پێ هات و لەو کاتەوە دەستی کرد بە شرۆڤەی ڕێکوپێککردنی شێوازی بیرو بۆچوون و پێناسەی «مەکتەب». لە بواری ناسین و بەتایبەتیش سەبارەت بە بنەڕەت و پێشینەی ئەهلی حەق و ناساندنی دروستی ئەو خێڵە، کتێبی ژێدەری «بورهانولحەق» لە سەلماندنی هەبوونی ڕۆح و دوارۆژ، کتێبی بەڵگەداری «مەعریفەتورۆح»ی تۆمار کرد. پاشان، لە وتاری «پەراوێزێک لە سەر حەقولحەقایق» شرۆڤە و ڕوونکردنەوەیەکی لە سەر کتێبی «شانامەی حەقیقەت» بەرهەمی حاجی نێعمەتوڵڵا نووسی.

لەم ساڵانەدا، لایەنی ڕۆحانی و زانستیی ئەندێشەکانی ئوستاد ئیلاهی لە وانەگەلی زارەکی و فێرکارییەکانی کۆڕی دۆستان و قوتابییاندا، بە دوورودرێژی شی کراوەتەوە. دوو بەرگی تەواو لە وتەکان و ڕاهێنانە مەعنەوییەکانی مامۆستا کە بە دەستی قوتابییانی نووسرانەوە، بە سەردێڕی «ئاسارەلحەق» چاپ کراون،

---

١ ئوستاد ئیلاهی لە نۆ ساڵاندا بە چاودێریی باوکی دەستی کرد بە سەختی و ڕیازەت و دوازدە ساڵ لە قۆناغی ڕیازەت مایەوە تا پوخت بوو و پاشان لە ١٢٩٥ کۆچی هەتاوی، لە تەمەنی ٢١ ساڵیدا خوێندنی زانستە باوەکانی ئەو سەردەمەی دەس پێ کرد، تەمەنی ٢٤ ساڵ بوو کە باوکی ئەم جیهانەی بەجێ هێشت.

٢ لە بەرگی ئەوەلی کۆمەڵی بەردەس لە بەشی مۆسیقا بە وتەی خوالێخۆشبوو خالقی ئاماژەیەکم هەبوو، چۆن ئەبووایە لە باسێکی بەربلاوتر لە هونەر و مۆسیقا ناوی ئەوان دەهات، تایبەت درا بەم بەرگەوە.

واتاکانی «ئاسارەلحەق» جگە لەوەی کە قووڵاییی بیری مەعنەوی ئوستاد ئیلاهی ڕوون دەکەنەوە، بە ئاسانی دەردەکەوێت کە مامۆستا بەردەوام لە هەوڵدایە تا بۆ فامی کێشە دژوارەکان؛ شرۆڤە و شیکاریی ئاسایی بنووسێت و زانست و زانیارییە بەرفراوانەکەی خۆی بە جوانی و ڕێکوپێکی بباتە خزمەتی زەینی داهێنەر و فیکری نوێی خۆی[1].

بەرهەمەکانی ئوستاد ئیلاهی بە گشتی، پێوەندییان ئەدرێت بە کێشەی سروشت و چارەنووسی مرۆڤ و پلەوپایەی ئەو لە گەردووندا. بیروڕای پەسێندراوی لایەنەکانی ڕۆحی و جەستەیی مرۆڤە، لە حاڵێکدا کە بەتایبەتی لەسەر لایەنی ڕۆحانی دادەگرێ، مافی جەستە و لەشیش دەپارێزێت، پاشان وەبیر دێنێتەوە کە؛ دین و ئاین نە تەنیا هۆی پێوەندیی مرۆڤە لەگەڵ ئەم لایەنە ڕۆحانییە، بەڵکو ئامێری گەیشتن بەخوای گەورەیە، دۆخی جیاوازی مەکتەبی ئوستاد ئیلاهی پێناسەی ئەوە لە چەمکی ((دین)): دین بە مانای گشتی و وەک ناوەڕۆکی تەواوی ئاینە ئاسمانییەکان، بەوێنەی کۆمەڵێک لە ناسینە زاتییەکانە بۆ خودی خۆی زانستێکە ڕێکوپێک لە دەرەوەی کات و شوێن، بۆیە کە بیر و بۆچوونەکانی ئوستاد ئیلاهی، ئەگەرچی لە بێشکەی داوونەریتە ئیسلامییەکاندا پێرەوکە بوونە، بەڵام لە کرداردا ڕزگارە لە کۆتوبەندی جۆر بەجۆریی مێژوویی و فەرهەنگی و لە حەشاری ڕوانگەیەکی تایبەتدا نییە[2].

(دین) لە ڕوانگەی ئەو بەرێزەوە کاتێک (ڕواڵەتییە) کە (تاک) بێت و داوونەرێتی ناسەرەکی لە سەری کارکۆ نەبن. ئەمە بە مانای حاشا لە ڕەوایی هیچ کام لە ئاینە ئیلاهییەکان نییە، بەڵکو پەسەندکەری ئەم ڕاستییە کە جیاوازیی ئاینەکان لەلایەنی ڕواڵەتی و ناسەرەکیدایە و هەموویان لە باری بنەڕەت و بنەماوە وەک یەکن. ڕاستیی گشتیی دین بەشێکە لە بەردەستی مرۆڤ، تا بە یارمەتیی ئەو بەشە سروشتی سەرەکیی خۆی گەشە پێ بدات پشت بە چارەنووسی مانەویی خۆی ببەستێ تا بە کەماڵ بگات، چۆن ((گەیشتن بە کەماڵ)) چارەنووسی شیاوی

---

١ کورتەیەک لە باوەڕەکانی مامۆستا ئیلاهی لە کتێبی (راه کمال)ی دوکتۆر بەهرام ئیلاهی دراوەتە دەستەوە. «راه کمال» تا ئەمڕۆ وەری گێڕاوەتە سەر حەوت زمان.

٢ ئەم بابەتە لە بەرهەمی تازەی دوکتۆر بەهرامی ئیلاهی کە لە پاریس دەرکراوە، بڵاو بووەتەوە، بەرجەستەگییێکی باشی هەیە.

بەکارهاتنی ئەوێ، هەر بۆیە ئوستاد ئیلاهی ناوی کۆمەڵە فێرکاریەکانی خۆی ناوە ((مەکتەبی ڕەوتی کەماڵ))، بەڵام کرداری کردنەوەی چارەنووسی بەکار نەهاتووی مرۆڤ، تەنیا ڕێگای خەریکبوون بە فیکری فەلسەفییەوە لواو نابێت. زانستی دینیش وەک هەر زانستێکی تر دەبێت لە ڕێگای کردار و ئەزموونی تاکەکەسییەوە دەست بکەوێت. بۆیە هەرگیز ناکرێت ڕاهێنان و فێرکارییەکانی ئوستاد ئیلاهی لە ڕێنوێنیی کرداری و وێنەی ئەزموونیدا جیا بزاندرێت. کردار بە ئەرکە مرۆڤاتییەکان، بنەڕەتی ئەم ڕێنوێنییانەیە. هەوەڵین ئەرکی هەر مرۆڤێک، ئەوەیە کە لە خۆیدا قووڵ ببێتەوە تا خۆی بناسێت، چۆن خۆناسین هەوەڵین قۆناغە بۆ ناسینی گشت گەردوون و خۆناسین تەنیا کاتێک مسۆگەرە، مرۆڤ بتوانێ بەتێکۆشانی تاکە کەسیی خۆی، بە وەدیهێنانی هاوسەنگی لە نێوان ئەو دوو جەمسەرە دژیەکەی کە لە زاتیدان سەرکەوتن وەدەست بێنێت. ئەم تەقالا، کڕوکاشێکە پڕ کەندوکۆسپ لە دەروونی مرۆڤ، هەر کەس بە هەبوونی ژینگە و کۆمەڵگایەک کە تێدا ئەژیێ، لە بەرەوڕووبوون لەگەڵ ((زاتی خۆیدا)) بە وزە وەردەگرێت و ئەم وزە ئەرێنییە لە ڕەوتێکی هەڵبڕدا ئەو بەرەو کەماڵی دەبات[1].

ئوستاد ئیلاهی، ڕۆژی شەمە بیست و حەوتی ڕەزبەری ١٣٣٥ کۆچی هەتاوی= سێهەمی شەوال ١٣٩٢ کۆچی مانگی کاتژمێری یازدە لە تاران شەقامی کۆنی شەمیران کۆڵانی ئەردەڵان، کۆڵانی مێهرداد، لە ماڵی خۆیدا، بۆ هەمیشە سەری نایەوە و لە بەشی هەشت گردی (کووی نوور)دا نێژرا، گۆڕەکەی ئێستایش زیارەتگەی هۆگران و دۆستەکانیەتی لە سەرپاکی جیهاندا.

ئوستاد ئیلاهی لە دواین ڕۆژەکانی ژیانیدا بنەماڵەی پێک هێنا کە لێکدانەوە و شیکاری لایەنەکانی ئەو ژیانە لە جێگای خۆیدا هاتووە و ئەوەی لە بەرگی سێیەمی زانستنامەدا لە ژێر سەردێڕی ئەهلی حەقی دوازدە ئیمامی نووسراوە، مەبەست شوێنکەوتووانی ناوبراوە.

---

١ چون مەبەستی ئەم پرۆژە پێشینەی مێژوویی و کۆمەڵایەتی و ئاین و دینەکان و... هتد، بۆ ناسینی باشتر، کەمایەتییە ئاینەکان و بیروڕای بە کەڵک و لێکدانەوەی وردبینانەی ڕوانگە و بیر و بۆچوونەکان کە پێویستی بە وتاری دوور و درێژ هەیە لە دەرفەتێکی تردا باسی دەکەم. سوپاس لە جەناب شەهاب ئیلاهی کە بۆ شرۆڤەی ئەم باسە ڕاسپاردەی خۆی بە ئاکام گەیاند.

پاش مەرگی ئەو، ئوستاد ئیلاهیان قوتابییەکانی خوشکی نابینایییەکەیان بەناوی مەلێک جان خاتوون نێعمەتوڵلاهی کە لە ساڵانی ڕیازەتدا هاوشانی براکەی بوو و تا کۆتاییی تەمەن بە کوێری ژیا، بەچرای بەهرە و بەرەکەت دەزانی، مەلێک جان خاتوون، کە لەناو خەڵکی ئاساییدا بە شێخ جانی و لە زاری قوتابیان بە حەزرەتی شێخ ناوبانگی هەبوو، تا کۆتاییی ژیانی لە جەیحوون ئاوا مایەوە و پلەی ڕۆحانیی بوو، لەبەرئەوەی کە منداڵی لەگەڵ باوک و دایک و برا ((حاجی نیعمەتوڵلا، سەکینە خاتوون، حاجی نوور عەلی لە ڕیازەتە تایبەتەکاندا بەشدار بوو، براکەی لە پەسنیدا دەیگوت.... من و جانی ڕۆحێکین لە یەک جەستەدا ....))[1] بیرو باوەڕەکانی کە بەناونیشانی سەر دێڕی (درووس)یان لەسەر بوو لەلایەن دوکتۆر بەهرام ئیلاهی (برازای جانی) تەکوز و چاپ کران. مەلێک جان خاتوونیش لە گەلاوێژی ١٣٧٢(سێپتامبری ١٩٩٣) کۆچی دوایی کرد.

دوکتۆر بەهرام ئیلاهی کە پاش مەرگی باوکی، بوو بە ڕاهێنەری قوتابییەکان و وە ئەستۆگری پلەی ڕۆحانی مەکتەبی ئیلاهی، لەدایکبووی ١٣١٠ی هەتاوییە، خوێندنی پۆلی سەرەتایی و دواناوەندی لە ژێر دەستی باوکیدا تەواو کرد، پاش وەرگرتنی دیپلۆم لە ساڵی ١٣٣٠ هەتاوی بۆ درێژەدان بە خوێندن لە بەشی پزیشکی چووە ئەورووپا و لە فەرانسە دوکتۆرای نەشتەرگەریی منداڵانی وەرگرت، لە ساڵی ١٣٤٣ هەتاوی هاتەوە ئێران و لە کۆلیجی پزیشکی زانستگای تاران دەسی کرد بە وانە وتنەوە. ئەو وەک پزیشک و مامۆستایەکی کارامە لە بەشی پزیشکی ناسراوە، لە ساڵەکانی پاش سەرکەوتنی شۆڕش، دووبارە ڕەوانەی فەرەنسە بوویەوە و ئێستا لە پاریس دەژیی[2].

---

١ آثار الحق، ل ٦٩٩/ل ٦٠١ وتاری ١٨٧٥

٢ بە سەرنجدانی ئاسەوارگەلێکی نوێ کە لە دوکتۆر بەهرام ئیلاهی لە فرەنسا بڵاو بووەتەوە. جۆرێک لە سیستەمی بیروباوەڕی جیاواز لە پێشینەی مێژووییی ئەهلی حەق دەس دەکەوێت کە زۆرتر سەبارەت بەکەسایەتیی حاج نوورعەلی ڕاڤە دەکرێت و لە حاج نیعمەتوڵلا وەک بەستێنسازی سەرهەڵدانی ئەم کەسایەتییە، یانێ؛ حاجی نوورعەلی ناو دەبرێت و لە سەرهەڵدانی حاجی نیعمەتوڵلا تا ڕۆنیشتن دوکتۆر بەهرام لە جێگەی فێرکار باس دەکرێت.

له كۆمەڵە نووسراوەكانی ئەو:

معنویت علم است: فارسی.

ریشەهای معنوی ذاتی: فارسی.

ڕێگای كەماڵ: ئینگلیزی.

ڕێگای نوور: ئینگلیزی.

شانامەی حەقیقەت: لە حاجی نێعمەتوڵڵا، جەیحوون ئابادی بە پێداچوونەوە و زیادكردنی فارسی لە دوو بەرگ وتە و وتارەكانی ئوستاد ئیلاهی.

ئاسارەلحەق. ئاناتۆمیی لەش. ئاناتۆمیی پەیكەر. ئێسقان ناسی. ئورولۆجی منداڵان. باسێك لە سەر نەشتەرگەری منداڵان[1].

---

١ لە دەسپێكی كتێبی «معنویت علم است» سەبارەت بە دوكتۆر بەهرام ئیلاهی دەنووسێت: بەهرام ئیلاهی لە فەرەنسا پزیشكیی خوێند و دواتر پسپۆڕیی لە نەشتەركاریی منداڵان هەڵبژارد. نزیك بە سی ساڵ جیا لە نەشتەركاری لە ئێران وانەبێژی و لێكۆڵینەوەی لە زانستگا، چەند كتێبی پزیشكیی تۆمار كرد كە زۆربەی ئەوانە لەسەر بابەتی تایبەتی خۆیان "كتێبی سەرچاوە" بە حیساب دێت، بەو بۆنەوە كە ئەو، هەم پسپۆڕی زانستگا و هەم نەشتەركاریشە. بە تیئۆری و كارئاشناییی هەیە. هاوكات لەگەڵ لێكۆڵینەوەی پزیشكی، دوكتۆر ئیلاهی هەر بەو دروستكارییەوە هاوڕێ و كارە زانستەكانی لێكۆڵینەوەی كارە مەعنەوییەكانیشی لە بیر نەچووەتەوە. بە ڕێنوێنیی باوكی مامۆستا ئیلاهی بە گۆڕەپانی بەرفراوانی مەعنەویت ئاشنا بوو و دەستی كرد بە كەندوكاو و ئاكامی فێركاریی باوك و لێكۆڵینەوە و ئەزموونەكانی تاكەكەسی ئەو شرۆڤەكاری و نووسینی بنەماگەلی زانستی مەعنەویت بوو. دوكتۆر بەهرام ئیلاهی پێش لەمە، لە دوو كتێبی "راە كمال" و "راە نور" بنەماگەلی هزری برێك لە لایەنەكانی زانستی مەعنەوی بێ خەوشی شرۆڤەكاری كرد، كە بەرهەمەكەی دەبێت لە شوێنی لێكەوتی ئاینە گەورەكان كرۆكاش بكرێت، لە ساڵی ١٩٩٤ زاینی بە پێشاندانی كۆنفرانسگەلێك لەژێر ناوی (حقوق و وظایف انسان) لە زانكۆی سووربوونی پاریس خۆی نواند كە دەسكەوتەكەی، كتێبی "مبانی معنویت فكری". ئەم كۆنفرانسانە تا ساڵەكانی ١٩٩٦ – ١٩٩٧ درێژەی هەبوو و بەبڵاوبوونەوەی كتێبی "معنویت علم است" كۆتاییی پێ هات.

ئیلاهیون

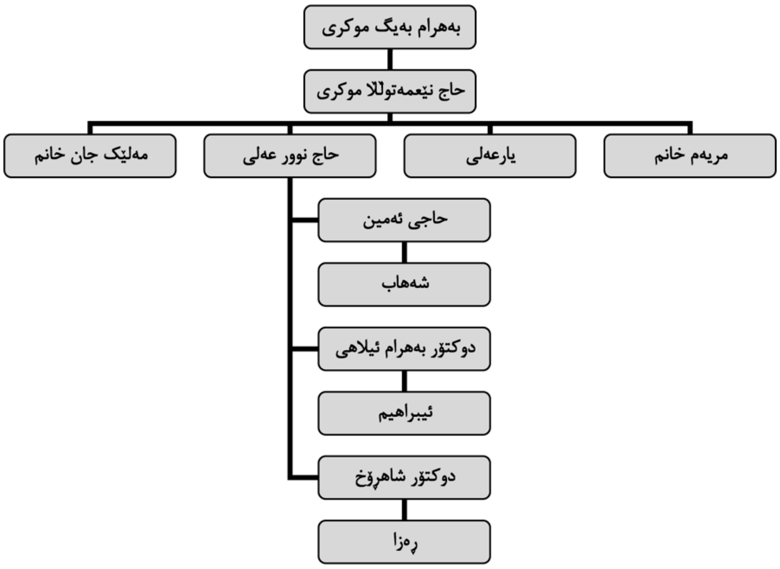

بەهرام بەیگ موکری
حاج نێعمەتوڵلا موکری
مەلێک جان خانم
حاج نوور عەلی
یارعەلی
مریەم خانم
حاجی ئەمین
شەهاب
دوکتۆر بەهرام ئیلاهی
ئیبراهیم
دوکتۆر شاهڕۆخ
ڕەزا

ناودارانی ئەهلی حەق

هەندێک لە ناودارانی ئەم دوایانەی ئەهلی حەق لە ناوچەی کرماشان کە ناوبانگێکی تایبەتییان هەیە، و لە سەرچاوەی جۆربەجۆردا وێنەکانیان تۆمار کراون. بەڵام ئاماژەیەک بە چۆنیەتیی ژیانیان نەکراوە و لێرەدا ژیاننامەی هەندێکیان لێک دەدەینەوە.

شا فەتحوڵڵای گۆران

یەکێک لە ناودارانی ئەهلی حەق، شافەتحوڵڵای گۆرانە، لە چلۆنایەتیی داخوازی ئەو پەسندی زۆربەی زانیاران و گەورەگەلی ئەم خێڵەیە، ناوبراو لە ساڵی ١٢٢٣ هەتاوی لە گوندی "گەورە جووب"ی گۆران لە بنەماڵەیەکی لادێیی هاتە دنیاوە، باوکی کە ناوی عەبباس بوو لە وەرزێرانی هەژاری ئەو گوندە بوو، بەهۆی هەژاری و دەستکورتی بنەماڵەکەی، فەتحوڵڵا لە منداڵییەوە شوانیی ڕانی گوندی گرتە ئەستۆ؛ بەڵام بە شێوەی پیاوانی خوایی، جەوهەری دەروونی لە زاتی ناوبراودا شاردرابوویەوە، بەیانییان پاش بردنی ڕانەکە بۆ لەوەڕگە بەرەڵایان دەکرد و چەن کاتژمێر، ڕاستەوخۆ چاوی لە هەتاو دەکرد و هاوکاتیش زیکری دەروونیی دەکرد. ئەم ڕیازەتە ئاینییە کە لە توانای هیچ مرۆڤێکدا نەبوو، گۆڕانێکی وای لەودا بەدی هێنا کە ناوبانگی دەرکرد، پاش سەرهەڵدانی جەناب ئاغای تەیموور بانیارانی بەهرەی خزمەتی ئەوی دەست

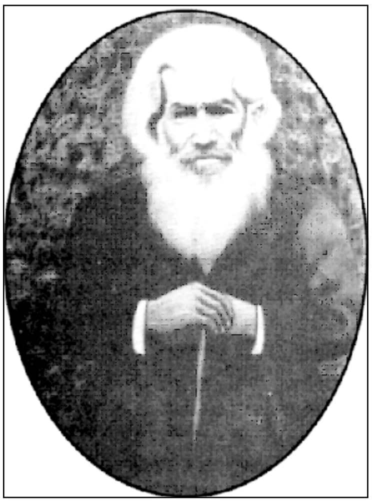
شا فەتحوڵڵا گۆران

کەوت و بە سەوزە ڕازایەوە، لە کاتی هاتنەوەدا، کەرامەت و سەمەرەی زۆری لێ دەرکەوت، خوازیاران و هۆگران لە هەر لاوە دەهاتنە لای و جەماوەرێکی گەورە لە دەوری کۆوە بوو، حکوومەتی کرماشان ئەحمەدخانی یاوەر ئاژدان بانی قەناتی چەنانی لەگەڵ ژمارەیەک سوارەدا بۆ گرتنی ناوبراو بەڕێ کرد (سەیری جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان، محمد علی سلطانی، ب ٥، ل ١٣٢٢) پاش گرتن، ڕەوانەی تاران کرا و ماوەی دوانزدە ساڵ لە زیندانی شابەند، بەند کرا[١].

کەرامەتەکانی بوونە هۆی ڕزگاریی و دەرکردنی بڕیاری برینەوەی مووچەیەکی ساڵییانەی (سەد تمەن) بۆ ناو براو. خوالێخۆشبوو ئەمیرخان تەیمووری لە یاداشتەکانی خۆیدا هێناویە: کە شافەتحوڵڵا دوای ئازادبوونی لە زیندانی شا؟ یەکسەر هاتە جەمخانەی سەنگلەج[٢] تووشی بارێکی دەروونی وابوو کە لەسەر خۆی چوو؛ و لەمەڕ پێوەندیی ناوبراو لەگەڵ شێخ محەمەد عەلی جەناب و ئاغا ڕەزا (حوزوور عەلی) شەمسولعورەفا باسی کردووە و کەرامەتی زۆری لێ گێڕاوەتەوە و درێژەی پێی داوە کە بە دەنگی دڵگرو گەرم، قسەی کردووە، وەها گوڕو تینێکی بە کۆڕەکە بەخشی کە بەدەم ناگێڕدرێتەوە؛ وا دیارە ئەم دێڕەی دووپات کردووەتەوە:

من مست مستم، باباحیدر مدد

علی پرستم، بابا حیدر مدد

جەنابی شافەتحوڵڵا لە خزمەتی تەیمووری دووەمیشدا کەڵکی دەروونیی وەرگرتووە و هەوڵی داوە بۆ ڕاهێنان و فێرکاری خوازیاران و هۆگران، پاش ڕزگاری لە دوایین ڕۆژەکانی ژیاندا هاتە سەحنە، قسەی خوالێخۆشبوو ئاغا سەیید فەرەجوڵڵای شائیبراهیمیی وەرگرت و لە تەکیەی دەروێشانی خاکسار کە بنەبابی ئاغا سەید فەرەجوڵڵا بۆ ئەوانیان تەرخان کردبوو نیشتەجێ بوو و لەگەڵ هەژارانی خاکسار ژیانی دەبردە سەر و بەشێوەی باوی خۆی هەر ڕۆژ، کاتی خۆرهەڵات و خۆرنشین دەچووە چیا و چاوی لە هەتاو دەکرد و لەم حاڵەدا لەسەر

١ بە وتەی شانامەی حەقیقەت سێ ساڵ لە زیندان بووە.

٢ لە کۆتاییی شەقامی ئەرگی تاران شوێنی ئێستای بانکی میللیی بازاڕ بەرامبەر سەوزە مەیدان بووە و لە زیندانە سامناکەکانی سەردەمی قاجار دێتە ئەژمار.

خۆی دەچوو؛ بە چەشنێک کە دەتگوت ڕۆح لە جەستەی فڕیوە و زیکری یاهو، یا من هو، یا الله الا هو، یا حەق و...ی دەگوت. لە شێوەی سەمای دەروونی و جەم نشینی و کەرامەتی ئەو، ئاغا سەیید ئەمرۆڵڵا شائیبراهیمی قسەی زۆری هەیە کە وتاری جیاواز و سەربەخۆی دەوێت. کاتی ئاسایی‌دا (نەی) دەژەنی. چۆن بە گەنجی (خان ئەمیر)[1] ژەنیاری بەناوبانگی زوڕنا لە ناوچەی گۆران و داهێنەری (خانەمیری) دیتبوو و هونەرەکەی پاراستبوو، مەقامەکانی ئەوی بە جوانی تەواو و لە ئەوپەڕی لێزانی و لێهاتووییدا دەژەنی.

بژێوی ناوبراو لە ڕێگای دەرزی ژەنیی تاجی دەروێشی و سوخمە دووری و کڵاش چنینەوە دابین و ڕقی لە بێکاری و دەست پانکردنەوە بوو، حەوتەیەک جارێ ئەچووە نەواقولیی سەحنە، بە بەرگی دەروێشی و کەشکۆڵ و تەوەرزینەوە، خولێکی دەخوارد و دەسکەوتەکەی بۆ پیازاوی، پەراوێزنشینەکانی تەکیەی خاکسار و دانیشتووانی جەم بەکار خەرج دەکرد، لەگەڵ دەوڵەمەنداندا نێوانی باش نەبوو و ئاوڕی لێیان نەئەدایەوە. ڕۆژگاری بە پەراوێزنشینی و تاعەت و خواپەرستی بەسەر دەچوو و وێنەی ڕۆحانییەکەی تەواوی دڵ لە دنیا هەڵکەوتووی لە ڕێگای خوا بوو، هەرچەن لە زینداندا زمانی کوردی لە بیر چووبووەوە و بە فارسی قسەی ئەکرد؛ بەڵام لە کەلامی یاری پسپۆڕ بوو، لە ئەنجامدا خەزەڵوەری ١٣٢٨ هەتاویدا بەزۆرتر لە کاتێکدا کە تەمەنی لە سەد و پێنج ساڵ تێ پەڕیبوو، بۆ لای دڵداری حەقیقی کۆچی کرد و لە گۆڕستانی باڵاجووبی سەحنە لە نزیکی زیارەتی ئاغا سەید فەرەجوڵڵا شائیبراهیمی نێژراو. دەستی لە دامێنی پیرو دەلیلی هەتایی کۆتا نەبێت.

---

١ کۆنترین جەمخانەکانی تاران لە گەڕەکی سەنگلەج (شەقامی جەلیل ئاوا) کۆڵانی درەخشان (شوێنی ئێستای پارک شاری تاران) بەناوی گەڕەکی کوردەکان بوو کە لە ڕۆژگاری خوالێخۆشبوو سەرتیپ ئیمام قولی خان (زند) پەرەی سەند و ئەو لە بینادانەرانی سەرەکیی جەمخانەی جەناب لە تاران بوو. خوالێخۆشبوو ئیمام قولی خان باپیری ئاغا هوشەنگ تەیمووریان لە تێکۆشەرانی دڵپاکی ئەهلی حەقە. کە یاداشتە پێوەندارەکان بە ژیانی شا فەتحوڵڵا گۆران بە یارمەتیی ئەو بەدەستم گەیشت. بە سوپاس و پێزانین لەو بەڕێزە.

ئاغا محەمەد هاشم سەیفی کار

ئاغا محەمەد هاشمی سەیفی کار ـ لە دەستەی دڵاواگەلی عارف ڕەوشتی شاری کرماشان بوو تا کۆتاییی ژیانی بە تەنێ مایەوە و ژیانی هاوبەشی پێک نەهێنا.

گەیشتووەتە خزمەتی ئاغا سەید ڕۆستەمی حەیدەریی نووربەخشی بەرزنجی لە ڕێبەرایەتی ئەهلی حەق بەشێوەیەکی تایبەت هۆگری ئەو کەسایەتییە بووە. بەو کەسایەتییە ئاغا محەمەد هاشمی عارفی جێی ڕێزی پیاوچاکانی ئەو سەردەمە بوو تا هەتاکو لە تەمەنی هەفتا و حەوتساڵیدا و لە ساڵی ١٣٤٠ لە کرماشان، کۆچی دواییی کرد. ئەو بینادانەری جەمخانەی ئەهلی حەق لە کرماشان بوو. خوالێخۆشبوو حاجی ئازاد عەلی شای کرماشانی زۆر باسی لە جوامێری ئاغا محەمەد هاشم دەکرد؛ ناوبراو بەم جۆرە یەکێک لە نموونەکانی جوامێریی ئاغا محەمەد هاشم دەگێڕێتەوە کە: لە سەردەمی قەدەخەکردنی چاندنی خەشخاش و قاچاخی تریاک، خەستەخانەیەک بە ناوی مەلەکووتی خولێکی بۆ وازهێنانی ئالوودەبووان کردبووەوە، دەوڵەمەندان و گەورەگەل بە یەک دوو حەوتە حەسانەوە و بەوەرگرتنی دەرمانی پێویست وازیان لە تریاککێشان دێنا و لە خەستەخانەکە دەردەچوو؛ بەڵام هەژارەکان لە خوماری و ئازارو پەرێشانیدا بوون، ئاغا محەمەد هاشم، بێ ئەوەی کە هەژاران خەرجییەک بدەن، یا دیار بێت کە کێ ئەو خەرجییەی داوە، لە خەستەخانە ئازادیی دەکردن و لە چنگ مادده هۆشبەرەکانی ڕزگار دەکردن و... سەدان نموونەی تری وەک ئەمە.

ئاغا محەمەد هاشم سەیفی کار

لە یاداشتێکیشدا وتوویە کە؛ خوالێخۆشبوو محەمەد هاشمی سەیفی کار لەگەڵ هەژار [خوالێخۆشبوو حاجی ئازاد عەلی شا] ڕازو نهێنیی ڕۆحییان هەبووە، خوازیاری حەقیقەت بوو، هەرچەن لە سەر ئەهلی حەق دەبوو؛ بەڵام

بڕوای عیرفانیی ئیسلامی ئەو زەقتر بوو و لە دەیەی کۆتاییی تەمەنی خۆیدا دەیگوت: پاش مەرگی پێشینیان لە جەماوەری ئەهلی حەق کەسێکی حەقی کە بتوانێت شێخ و دەسگیر بێت مەوجوود نییە.

ئەم پارچە شیعرەی خوارەوە لە حاجی ئازاد عەلییە کە بۆ لاواندنەوەی گوتوویە: لە ئازیەتی خوالێخۆشبوو ئاغا موحەممەد هاشمی سەیفی کار خوێندییەوە کە لە کۆڕی ئازیەتیی ناوبراو چاپ و بڵاو بووەوە.

دریغا از محمد هاشم ای وای
کجا رفت او از این دنیای فانی

دریغا گوهری بیرون شد از دست
که مثلش نیست اندر هیچ کانی

کجا رفت آن جهان صدق و نیکی
چه شد آن مرد پاک آسمانی

چراغ بزم یاران حقیقت
انیس جمع سلاک معانی

نه بد جز حضرت حق در ضمیرش
خیالی آشکارا و نهانی

نشان چون دیده بود از نور مولد
از آن بگزید راه بینشانی

نشد یک لحظه‌ای از دوست غافل
نه در ایام پیری نه جوانی

به جانان داد جان، دست از بدن شست
به بانگ ارجعی آن یار جانی

ز دام تن برآمد مرغ جانش
نشست اندر بهشت جاودانی

به سلطان حقیقت گشت واصل
برآمد از لباس تن بآنیس

نگویم سال فوتش که نمیرد
کسی کو نوشد آب زندگانی

به دریا قگره‌ای گردید ملحق
بصدها اشتیاق و شادمانی

نمیرد آنکه کارد تخم نیکی
لوجه الله اندر هر مکانی

نمیرد آنکه پیش از مرگ میرد
به حق باقی بود از خویش فانی

حجاب تن ز روی جان برافکند
محمد هاشم کرمانشهانی

خموش (آزاد) دراین ماتم وسور
زبان حال گفتن چون توانی

آبان ـ ١٣٤٠ هەتاوی

بەڵگەی ژمارە: بیست و شەش ـ ٢٦

بابەت: وەڵامی ئاغا محەمەد هاشمی سەیفی کار بە حاجی ئازاد عەلی شا کرماشانی بە وشەگەلی جوان لە ڕیازەت.

بەروار: سێی سەرماوەز ١٣٣٥ هەتاوی

مۆر: (واژۆ) محەمەد هاشمی سەیفی کار

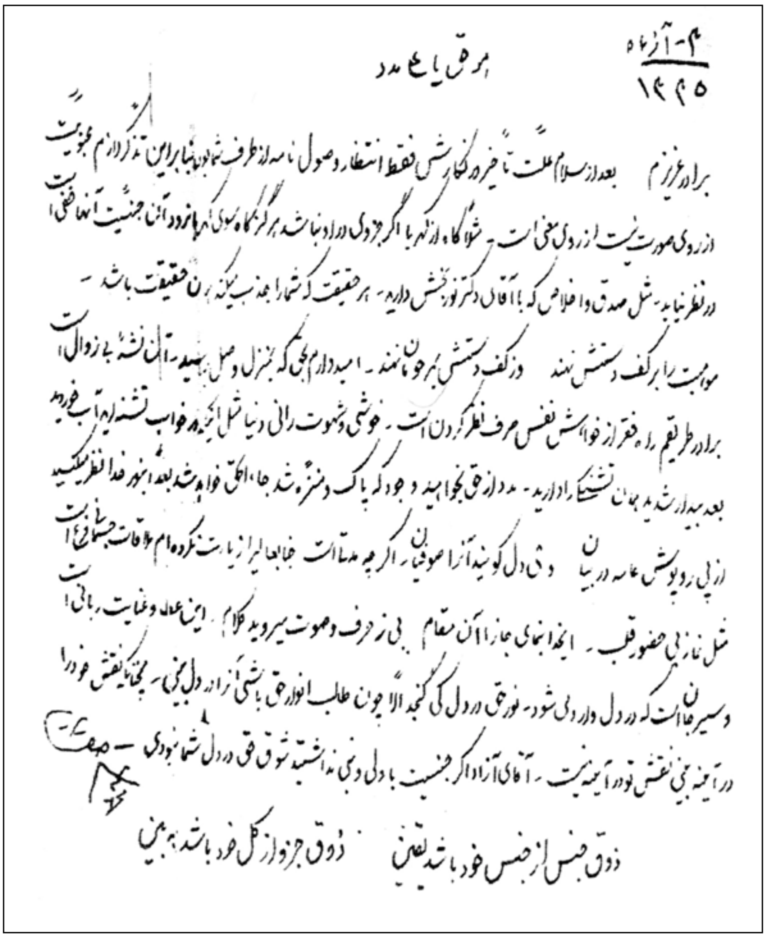
۴ - آذرماه
۱۳۳۵

هو حق یا علی مدد

برادر عزیزم   بعد از سلام علت تأخیر در نگارش فقط انتظار وصول نامه از طرف شما بود بنابراین عذر از آنم محبوبیت
از روی صورت نیست از روی معنی است - شما گاه از نهر یا اگر جزوی دریا دیده باشید هرگز نگاه سوی نهر یا رود ننماید آن جنسیت آنها که خفی است
در نظر نیاید - مثل صدق و اخلاص که با آقای دکتر نوربخش دارید - هر حقیقت که شما را مجذوب میکند آن حقیقت باشد -
موهبت را بر کف دستش نهند   در کف دستش بر خوان نهند - امید دارم روزی که به منزل وصل برسید - آن نشئه بی زوال است
برادر طریقم راه فقر از خواهش نفس صرف نظر کردن است - خوشی و شهوت رانی دنیا مثل اینکه در خواب تشنه ای آب خورده
بعد بیدار شده باشد همان تشنگی را دارد - مدد از حق بخواهید وجود که پاک و منزه شد جای الحق خواهد شد بعد با نور خدا نظر میکنید
از پس روپوش عامه در بیان   دشمن دل گوینده آن را صوفیان - اگرچه مدتهاست جناب عالی را زیارت نکرده ام ملاقات جسمانی فرع است
مثل نماز بی حضور قلب - اینجا اسمای مجاز را آن مقام   بی ز حرف و صوت میروید کلام - این عطا و عنایت ربانی است
و سیر حالات که در دل وارد می شود - نور حق در دل میگنجد الا چون طالب انوار حق باشی آن را در دل بینی - بجز آن نقش خود را
در آینه بینی نقش تو در آینه نیست - آقای آزاد اگر جنسیت با دل و نیمه داشتید شوق حق در دل شما بود - صفت

ذوق جنس از جنس خود باشد یقین   ذوق جزو از کل خود باشد ببین

بەڵگەی ژمارە: بیست و حەوت ـ ٢٧

بەڵگەی ژمارە: وەڵامی ئاغا محەمەد هاشمی سەیفی کار بۆ حاجی ئازاد عەلی شای کرماشانی لە نامەیەکی کورتدا سەبارەت بە عیرفان

بەروار: سەرماوەز ١٣٣٥ هەتاوی

مۆر: محەمەد هاشمی سەیفی کار

٢٥ آذر ماه
١٣٣٥

یا علی مدد

برادر عزیزم پس از تجدید مودت تواضع محبت با خلق بایست برای خدا باشد اگر برای دنیا باشد عصیان است
مثل سجودی است که برای خدا نباشد هیچ سودی ندارد ـ مشفق مهربانا اگر خداوند بشما محبت چشمان داده توانید او را عبادت
بکنید پس محقق بدانید این سخا و کردار خلق مال حق است ـ مثلاً کتابی را که توسط احمد لطف نموده بود دیدم این محبت شما
عکس محبت حق است که در دل پاک شما تابیده ـ این تواضع حقیر با شما از روی اخلاص و ارادت ذاتی است
و اگر غیر از این بود هرگز میل و رغبت با هم نداشتیم ـ و ضمناً حرف ما با اختیار ما نیست ـ خواه تاریک گفته باشم
یا اینکه روشن ـ سعادت آن کسی دارد که حرف او از جان بیرون بیاید ـ سخن کز جان برون آید نشیند لاجرم در دل
گوی آزادی هیچ دامی خلق را عزیز در صورت زنان و جوانان نیست ـ پناه بحق ببرید که از این صورتها بدام نیفتید ـ
نفس گول خوار است مدد از حق بخواهید که بدام شهوت نیفتید راه فقر درویشی این است غیر از این هیچ مریدی بمراد نرسیده است

آرزو بگذار تا رحم آیدش / آزمودی کاین چنین می بایدش
آن رها کن عشق‌های صورتی / عشق بر صورت نه بر روی ستی
آنچه بر صورت تو عاشق گشته‌ای / چون برون شد جان چرایش هشته‌ای
صورتش برجاست این زشتی ز چیست / عاشقا وابین که معشوق تو کیست
چون فرشته بود همچون دیو شد / کان ملاحت اندر او عاریه بد
اندک اندک می‌ستانند آن جمال / اندک اندک خشک می‌گردد نهال

بەڵگەی ژمارە: بیست و هەشت ـ ٢٨

بابەت: وەڵامی ئاغا محەمەد هاشمی سەیفی کار بە حاجی ئازاد عەلیی شای کرماشانی و گوتن و ڕوونکردنەوەی چەند خاڵێکی لە عیرفانی

بەروار: بیست و پێنجی سەرماوەز ١٣٣٥ هەتاوی

مۆر: (واژۆ) محەمەد هاشمی سەیفی کار

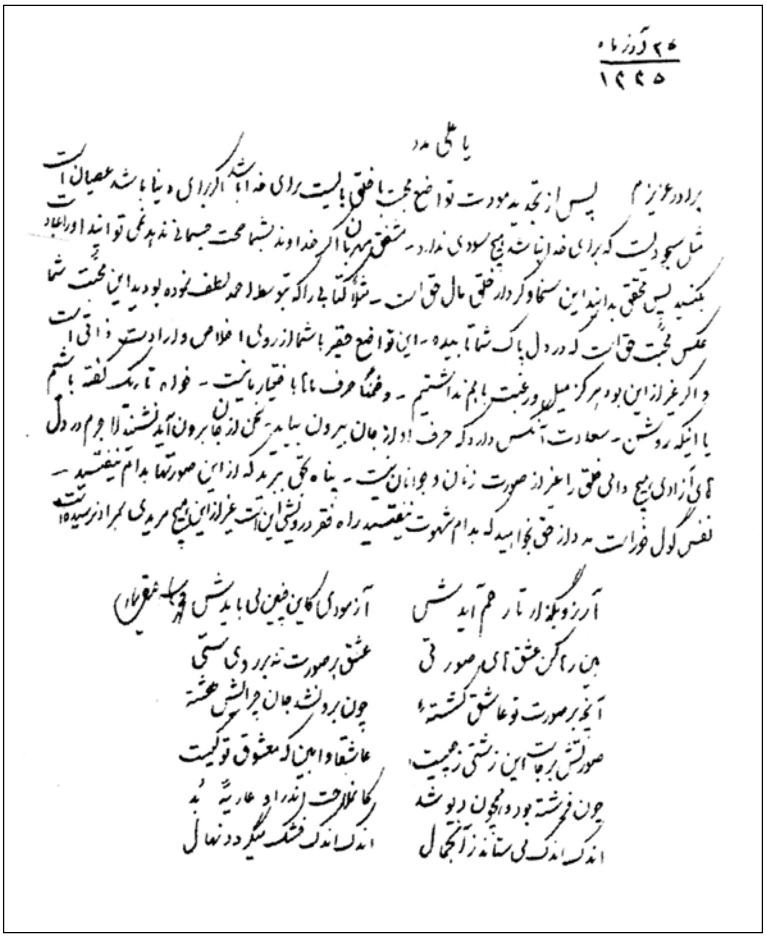

۲۵ آذرماه
۱۳۳۵

یا علی مدد

برادر عزیزم پس از تجدید مودت تواضع محبت با خلق بایست برای خدا باشد اگر برای دنیا باشد عصیان است مثل سجود است که برای خدا نباشد هیچ سودی ندارد - عشق مهربانان اگر خداوند شما محبت جسمانی ندهد نمی‌توانید او را عبادت بکنید پس محقق بدانید این سخاوت کردار خلق مال حق است - مثلاً کتابی را که توسط احمد لطف نموده بود دیدید این محبت شما عکس محبت حق است که در دل پاک شما تابیده - این تواضع حقیر با شما از روی اخلاص و ارادت عشق ذاتی است و اگر غیر از این بود هرگز میل و رغبت با هم نداشتیم - و مخصوصاً حرف ما با اختیار ما نیست - خواه تاریک گفته باشم یا اینکه روشن - سعادت آن کس دارد که حرف او از جان بیرون بیاید - سخن از جان برون آید نشیند لاجرم در دل های آزادی هیچ وقت دلی حق را غیر از صورت زبان و جوانان نیست - پناه بحق می‌بریم که از این صورتها بدام نیفتیم - نفس گول خورده است به دار حق نخواهید که بدام شهوت نیفتید راه فقر و درویشی این است غیر از این هیچ مریدی که ... رسیده است

آرزو بگذار تا رحم آیدش / آزمودی کاین چنین می‌بایدش

این رها کن عشق‌های صورتی / عشق بر صورت نه بر روی ستی

آنچه بر صورت تو عاشق گشته‌ای / چون برون شد جان چرایش هشته‌ای

صورتش برجاست این زشتی ز چیست / عاشقا وابین که معشوق تو کیست

چون فرشته بود همچون دیو شد / کان ملاحت اندر او عاریه بد

اندک اندک می‌ستانند آن جمال / اندک اندک خشک می‌گردد نهال

بەڵگەی ژمارە: بیست و نۆ ـ ٢٩

بابەت: وەڵامی ئاغا محەمەد هاشم سەیفی کار بە حاجی ئازاد عەلی شای کرماشانی و گوتن و ڕوونکردنەوەی ڕەوتی خۆدیتنی ئەولیا و پیاوچاکان.

بەروار: ١٣٣٦/٢/١١ هەتاوی.

مۆر: (واژۆ) محەمەد هاشمی سەیفی کار

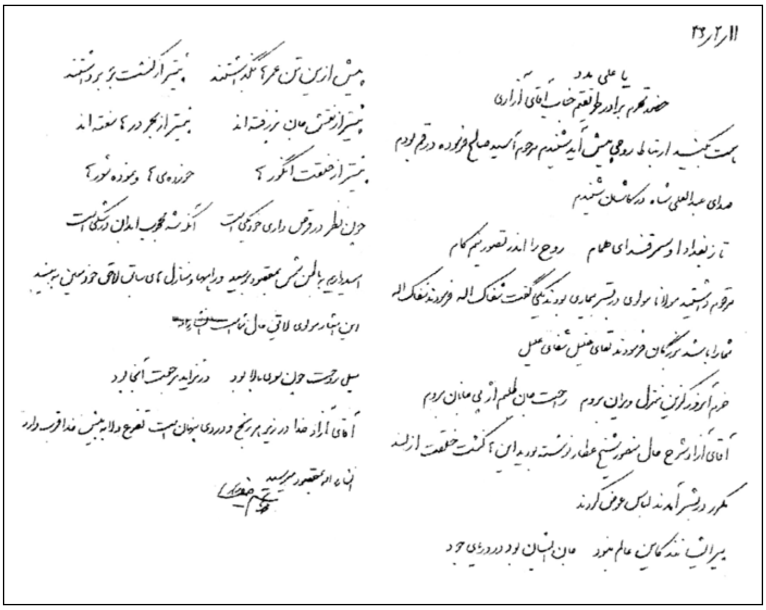
۱۱/۲/۳۶

یا علی مدد

بەڵگەی ژمارە: سی ـ ٣٠

بابەت: وەڵامی ئاغا محەمەد هاشم سەیفی کار بۆ حاجی ئازاد عەلی شای کرماشانی و بەیانی شێوازی ئازادەیی.

بەروار: ١٣٣٦/٥/١٦ هەتاوی

مۆر: (واژۆ) محەمەد هاشمی سەیفی کار

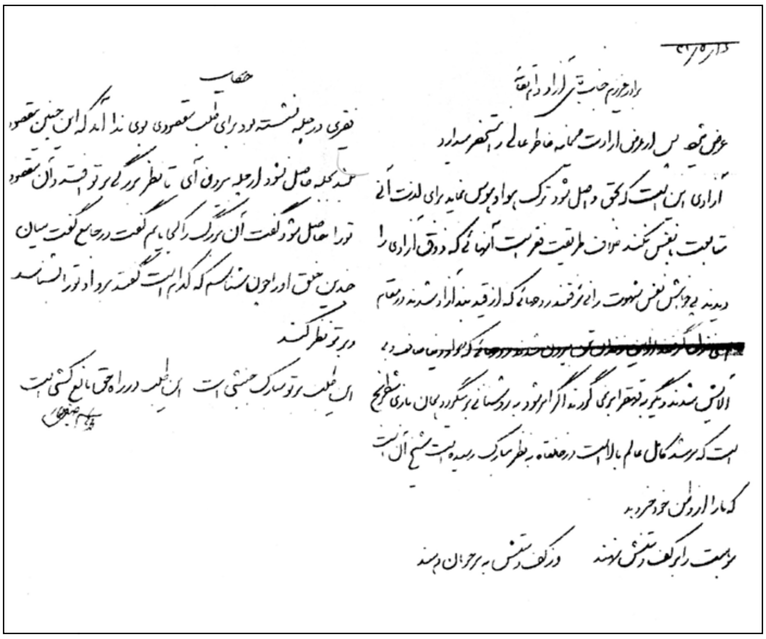

بابا غولام

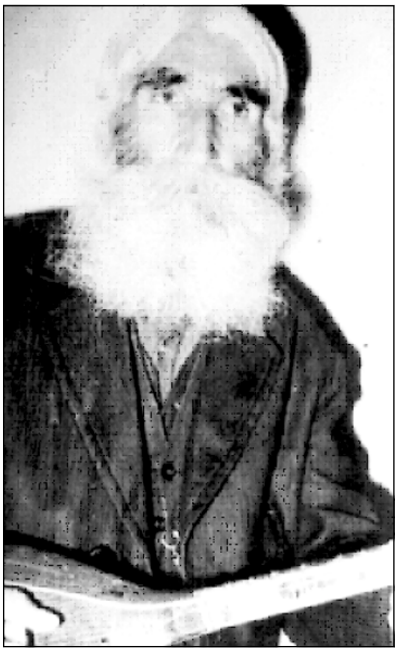

بابا غولام فەرهادی

دەروێش غولامی فەرهادی ناسراو بە (بابا غولام) لە بنەماڵەی خامۆشیی ئەهلی حەق، دانیشتووی گوندی هێمەت ئاوای سەحنە لە دەوروبەری کرماشان بوو. لە سەرەتادا چووە ناو ئەرتەش و بۆ ماوەیەک لەناو لەشکردا مایەوە. بەهۆی گۆڕانی ڕۆحی، وازی لە خزمەت بە دنیا پەرستان هێنا. ئەرتەشی بە جێ هێشت و ڕووی هێنایە ڕیازەت و پەراوێزنشینی و خۆی بە وەرزێرییەوە خەریک کرد. تا ئیدعای دیدەداریی کرد، هەندێ لە شوێنکەوتووانی ئاوڕیان لێ دایەوە، لە ڕووهێنەران هەندێکیان لە ڕێی چاوەدێری و خەریکی پەروەردەی ئەودا بە سەختی و ڕیازەت و ڕەوش دۆزینەوە بوون و لە سەر بڕوای خۆیان پێداگرییان کرد و ناوبراویان بە سەرچاوەی خێر و بەرەکەتی مەعنەوی دەزانی.

ناوبراو لە بەندایەتی و ڕیازەتی ئاینی قسەی سەر زارو لە ژەندنی تەمبوورو قووڵی وتە باڵادەست بوو. هەروەک مودەڕیسی ئاماژەی کردووە، ئەهلی زیکر و سەمای ئاشکرا بوو و ئەوەی بە سەماعی یەکگرتوویی (ڕەقسی وەحدەت) ناوی بردووە[1]. ئەو پاش تەمەنێک ڕەوشتی ئاینی و دەروێشی، لە بەفرانباری ساڵی ١٣٧٢ هەتاوی لە هێمەت ئاوا کۆچی دوایی کرد.

---

١ گشتی در تصوف ل٤٩ نووسراوی نوورەدین مودەڕیسی چەهاردێهی وێنەی شا فەتحوڵڵا و بابا غولام لەم کتێبە بەزۆری هاتووە؛ بەڵام تەنانەت بە کورتیش ئاماژە بەبواری ژیانی نەکراوە.

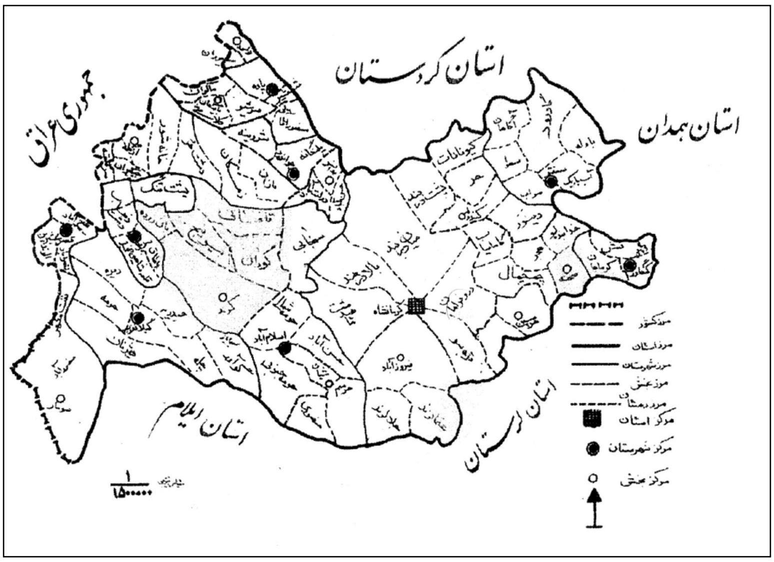

نەخشەی ژینگەی شوێنکەوتووانی ئالی حەق لە پارێزگای کرماشان

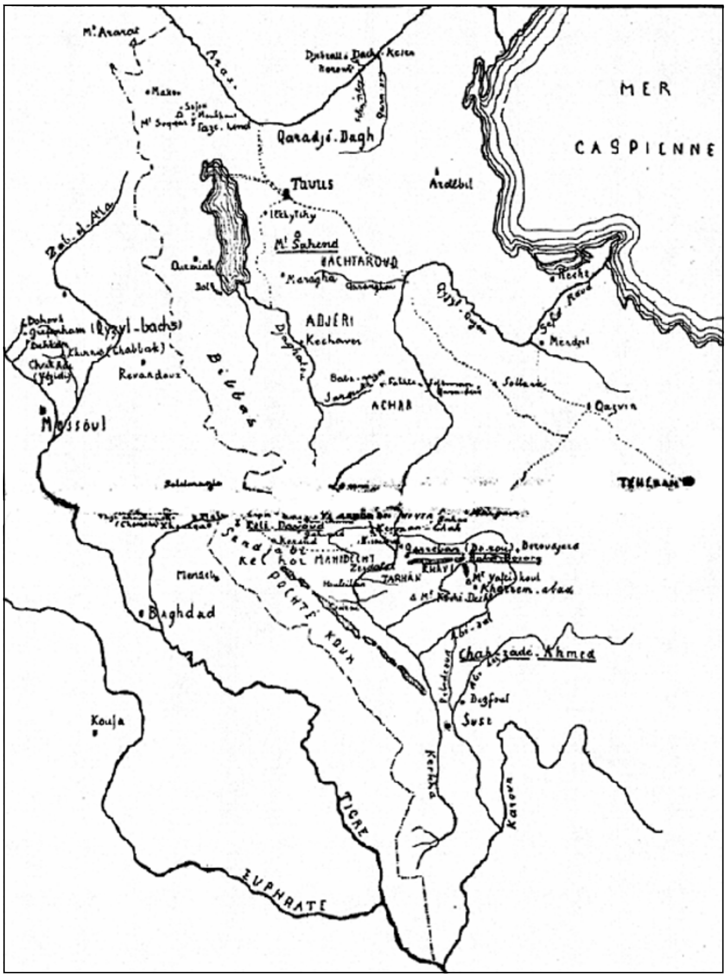

ژینگەی مێژوویی شوێنکەوتووانی ئالی حەق لە ئێران، عێراق، سووریا و تورکیا

ناوەڕۆکی سەرچاوەکان

الف:

آیین یاری، مجید القاصی، تهران، ١٣٥٩

آثارالحق، نورعلی الهی، بکوشش تقی تفضلی، تهران، ١٣٤٢

ایران امروز، اوژن اوبن، ترجمه علی اصغر سعیدی، انتشارات زوار، تهران، ١٣٦٢

ایلات و طوایف کرمانشاهان، ج ٢-١، محمد علی سلطانی، انتشارات سها، تهران، ١٣٧٢

ب:

بررسی فرقه اهل حق، مینورسکی، ترجمه سید سام الدین مشعشعی، نسخة اولیه

برهان الحق، نور علی الهی، به کوشش تقی تفضلی، تهران،١٣٤٢

بزرگان یارسان، صدیق صفی زاده بورکەیی، انتشارات هیرمند، تهران، ١٣٧٦

ت:

تاریخ مردوخ، محمد مردوخ، انتشارات غریقی، سنندج، ١٣٥٢

تاریخ مفصل کرمانشاهان، ج ٤-٣ ، محمد علی سلطانی، سها، تهران، ١٣٧٣

تاریخ تحلیلی اهل حق (قیام و نهضت علویان زاگرس)، ج ٢-١، محمد علی سلطانی، سها، تهران، ١٣٧٦

تاریخ روضة الصفا، میر محمد خواوندشاه میرخواند، انتشارات خیام و...، تهران، ١٣٣٩

ترکها، کردها، عربها، ادموندز، ترجمه ابراهیم یونسی، انتشارات روزبهان، تهران، ١٣٦٧

ج:

جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان، (ج١) محمد علی سلطانی، سها، تهران، ١٣٧٠

جغرافیای تاریخی و تاریخ لرستان، علی محمد ساکی، انتشارات محمدی، خرم آباد، ۱۳٤٥

ح:
حاشیه حق الحقایق، نور علی الهی، انتشارات جیحون، تهران، ۱۳۷۳
حدیقه الشعرا، سید احمد دیوان بیگی شیرازی، با تصحیح و تکمیل و تحشیه دکتر عبدالحسین نوایی، انتشارات زرین، تهران، ٦٦-١٣٦٤
حقایق الاخبار ناصری، محمد جعفر خورموجی، بکوشش حسین خدیوجم، تهران، ؟۱۳٦

خ:
خاکسار و اهل حق، نورالدین مدرسی چهاردهی، ؟ تهران ۱۳٥۸
خاطرات حاج سیاح، باهتمام حمید سیاح، انتشارات زوار، تهران؟۱۳٦
خاطرات فرید، محمد علی خان قزاگزلو (فریدالملک همدانی)، باهتمام مسعود فرید، انتشارات زوار، تهران، ؟۱۳٦

د:
دوره چلتنی، نسخه خطی،
دائرة المعارف بزرگ اسلام، زیر نظر محمد کاظم بجنوردی، (مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامي) تهران،
دانشنامه جهان اسلام، زیر نظر مصطفی میر سلیم، بنیاد دائرة المعارف اسلامي
دفتر درویش ذوالفقار، نسخه خطی
دفتر رموز یارسان گنجینه سلطان صحاک، سید قاسم افضلی شاه ابراهیمی، چاپ راستی، تهران، ۱۳٥٠
دیوان ادیب الممالک فراهانی، باهتمام وحید دستگردی، انتشارات فروغی، تهران ۱۳٥٥

ز:
زندگانی سردار کابلی، کیوان سمیعی، انتشارات زوار، تهران، ۱۳٦۳

س:
سفرنامه پولاک (ایران و ایرانیان)، یاکوب ادوارپولاک، کیکاوس جهانداری، انتشارات خوارزمی، تهران، ۱۳٦۱

ش:
شاعیر و ناودارانی کاکەیی، هەردەوێڵ کاکەیی، مستەفا نەریمان، ١٩٩٠ م
شرح حال شمس_العرفاء، حجهء بلاغی
شرح حال تیمور بانیارانی و تیمور ثانی، سید امرالله شاه ابراهیمی و ... نسخه زیراکس

گ:
طرائق الحقائق، محمد معصوم شیرازی، محمد جعفر محجوب، انتشارات سنایی، تهران، ؟١٣٦

ق:
قصیده وصلیه، میرزا الله دوست سالک، چاپ سنگی

ک:
الكاكائية في التاريخ، عباس العزاوي، طبع المحدودة، بغداد، ١٣٦٨ هـ_ ق
کلام باباشاه مراد، نسخه خطی
کلام خزانه و سرانجام، صدیق صفی زاده، انتشارات هیرمند، تهران، ١٣٧٥
کشکول خاکساری، سید محمد علی خواجه _ الدین، تبریز، ؟١٣

م:
مجله مهر، اهل حق، سید علیار افضلی، شماره ١٧٦، سال ١٢
مقدمه کلام شیخ امیر، سید امرالله شاه ابراهیمی، سیاوش تیموری، نسخه زیراکس
مجموعه اسناد عبدالحسین میرزای فرمانفرما، (ج٢) بکوشش منصوره اتحادیه (نظام مانی)
سیروس سعدوندیان، نشر تاریخ ایران، تهران، ؟١٣٦
معنویت یک علم است، دکتر بهرام الهی، ترجمه ف، یمینی، انتشارات دروی، تهران ١٣٧٧
مصباح الطریق، میرزا الله دوست سالک، چاپ سنگی
مراغه، یونس مروارید، تهران، ؟١٣٦
مقالات الحنفاء، حجهء بلاغی،

ن:
ناسخ التواریخ، میرزا محمد تقی لسان الدوله سپهر، ج۲، باهتمام باقر بهبودی، انتشارات اسلامی، تهران، ۱۳۵۳

ی:
یازده خاندان سلطانی، نسخه خطی

1- Notes Surla Seetc des Ahle Haqq

سەرچاوەگەلی وێنەیی، بەڵگەنامەیی، زارەکی، (وتووێژ)

وێنە

ئالبۆمی بنەماڵەی ئاتەش بەگی (موشەعشەعی)

ئالبۆمی بنەماڵەی حەیدەریی گۆران (توت شامی)

ئالبۆمی بنەماڵەی شا ئیبراهیمی (کرێند)

ئالبۆمی بنەماڵەی شا ئیبراهیمی (سەحنە)

ئالبۆمی بنەماڵەی شا هەیاسی (جەیحوون ئاباد)

ئالبۆمی وێنەگریی عیرفان (کرماشان)

بەڵگەنامەیی

بەڵگەکان و ڕەگوریشەی بنەماڵەی ئاتەش بەگی (موشەعشەعی) ئارشیڤی کۆمەڵەی ئاینی گەڕەبان

بەڵگەکان و ڕەگەزی پێشینی بنەماڵەی حەیدەری گۆران

بەڵگەکان بنەماڵەی شا هەیاسی

بەڵگەکان ڕەگوریشەی بنەماڵەی شا ئیبراهیمی (کرێند)

بەڵگەکانی ئارشیڤی خوالێخۆشبوو حاجی ئازاد عەلی شای کرماشانی

یاداشتەکان

یاداشتەکانی خوالێخۆشبوو حاجی ئازاد عەلی شای کرماشانی

یاداشتەکانی بەڕێز شەهاب ئیلاهی

یاداشتەکانی بەڕێز سەیید عەزیم ئەحمەدی

یاداشتەکانی بەڕێز سەید عەبدوڵڵا حەیدەری، هاوپێچنی ((دەقی شەجەرەکانی دوانەوەکانی بنەماڵەی حەیدەری گۆران))

یاداشتەکانی بەڕێز ئەندازیار سیاوەش تەیموری

یاداشتەکانی بەڕێز هووشەنگ تەیموریان

یاداشتەکانی بەڕێز فەرەیدوون سالیکی
یاداشتەکانی بەڕێز ئەمرۆڵڵای شا ئیبراهیمی
یاداشتەکانی بەڕێز سەید بێهرووز موشەعشەعی (دەقی شەجەرەنامەکانی دوانەوەکانی بنەماڵەی ئاتەش بەگی، موشەعشەعی)

وتووێژەکان

وتووێژ لەگەڵ بەڕێز نیزامەدینی ئاتەش بەگی (موشەعشەعی)
وتووێژ لەگەڵ خوالێخۆشبوو سەید قاسمی ئەفزەلی شا ئیبراهیمی
وتووێژ لەگەڵ خوالێخۆشبوو بەڕێز سەید سوهرابی ئیبراهیمی
وتووێژ لەگەڵ بەڕێز شەهابی ئیلاهی
وتووێژ لەگەڵ عوبەیدوڵڵای ئەیووبیان
وتووێژ لەگەڵ سەید وەلیی حسێنی
وتووێژ لەگەڵ سەید عەبدوڵڵای حەیدەریی گۆران
وتووێژ لەگەڵ سەید مەجیدی حەیدەریی گۆران
وتووێژ لەگەڵ سەید حەمیدی حەیدەریی گۆران
وتووێژ لەگەڵ ئیحسانوڵڵای حەبیبی (ئاتەش بەگی)
وتووێژ لەگەڵ بەڕێز فەرەیدوون سالیکی
وتووێژ لەگەڵ سەید میرزا مووسەوی
وتووێژ لەگەڵ موەحێد بەشیری